

ՏԵԽՆՉՈՇԵՒՈ

ARCHEION

XXIII-XXIV

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა
და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო დაწესებულება –
საარქივო სამმართველო

*Sub-department of Ministry of Education, Culture and Sport of Ajara
Autonomous Republic – Archives Administration*

ISSN 2233-3541

ა რ ხ ე ი ო ნ ი
A R C H E I O N
XXIII-XXIV

თბილისი 2022 Tbilisi

სარედაქციო საბჭოს თავმჯდომარე: მათა ივანიშვილი
რედაქტორი: თამაზ ფუტკარაძე

სარედაქციო საბჭო:

თეონა იაშვილი, რამაზ ბოლქვაძე, ბესიკ ბაუნაძე, ანზორ თხილაიშვილი, ელგუჯა გოგიბერიძე, მაკა ალბაგაჩიევა, ელგუჯა ჩაგანავა, მათა რურუა, ფრიდონ ქარდავა, ნატო ქიქავა, ოთარ გოგოლიშვილი მერაბ კეზევაძე, ჯემალ კარალიძე, ციური ქათამაძე, ირაკლი ბარამიძე, მერაბ მეგრელიშვილი

Maia Ivanishvili – chairman of editorial board

Tamaz Putkaradze – editor

Editorial Board:

Teona Iashvili, Ramaz Bolkvadze, Besik Bauchadze, Anzor Tkhilaishvili, Elguja Gogiberidze, Elguja Chaganava, Makka Albagachieva, Maia Rurua, Fridon Kardava, Nato Kikava, Otar Gogolishvili, Merab Kezevadze, Jemal Karalidze, Tsiuri Katamadze, Irakli Baramidze, Merab Megrelishvili

კრებულში გამოთქმული მოსაზრებები ეკუთვნით ავტორებს და შესაძლოა არ ასახავდეს სარედაქციო საბჭოს შეხედულებებს.

ავტორების სტილი დაცულია.

Any opinion expressed in the book belongs to the author and may not reflect the view of the editorial board.

Authors' style reserved

აჭარის საარქივო სამმართველო, ტელეფონი: 0422 27 52 10

ვებ გვერდი: <http://adjara.gov.ge/branches/default.aspx?gid=2>

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“

თბილისი, 0186, ა. ჯორჯიაშვილის №4, ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com

პანდემიით განპირობებული სირთულეების გამო ვერ ხერხდება XXIII და XXIV ნომრების ცალ-ცალკე გამოქვეყნება. ამიტომ გადავწყვიტეთ ერთ ჟურნალში გავაერთიანოთ ორივე ნომერი. XXIII ნომერში ქვეყნდება სამეცნიერო პუბლიკაციები, ხოლო XXIV ნომერში ვბეჭდავთ თემატიკურად მრავალფეროვან საარქივო დოკუმენტებს.

**სასაზღვრო დავების საკითხი მრუდე სარკეში
სომხეთ-საქართველოს ომი (1918 წ. დეკემბერი)**

აბსტრაქტი. 1917 წლის თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის შემდეგ რუსეთის იმპერია დაიშალა. კავკასიის სამი რესპუბლიკა გაერთიანდა ერთიან ამიერკავკასიის ფედერაციულ-დემოკრატიულ რესპუბლიკაში. მაგრამ ხანმოკლე აღმოჩნდა მისი არსებობა. მალე ფედერაციული რესპუბლიკა დაიშალა და მის ნაწილებზე, თითქმის ერთდროულად წარმოიშვა სამი სახელმწიფო. დამოუკიდებელი სახელმწიფოების წარმოშობისთანავე გაჩნდა საზღვრების გამიჯნვის საჭიროება, მაგრამ დაშნაკური ხელისუფლების უსაფუძვლო ტერიტორიულმა პრეტენზიებმა ქართული მიწების ძალადობრივი მიერთების მცდელობამ განაპირობა კონფლიქტი, რომელიც ისტორიაში სომხეთ-საქართველოს ომის სახელით არის ცნობილი. წინამდებარე ნაშრომის მიზანია ისტორიული წყაროების, სამეცნიერო ლიტერატურული მონაცემების საფუძველზე წარმოაჩინოს სომხეთის ხელისუფლების ტერიტორიული პრეტენზიების უსაფუძვლობა, ამ თემაზე გამოქვეყნებული სომეხი ავტორების ნაშრომების ტენდენციური ხასიათი და ისტორიის მრუდე პრიზმაში წარმოჩენის მცდელობა.

კვლევის მეთოდოლოგიური საფუძველია ობიექტურობის, ყოველმხრივობის და სისტემურობის უნივერსალური მეცნიერული პრინციპები, ისტორიულ-შედარებითი და ისტორიულ-ტიპოლოგიური მეთოდები.

საკვანძო სიტყვები: საქართველო, სომხეთი, კონფლიქტი, დაშნაკური მთავრობა, ლორე, ტერიტორია, საზღვრების გამიჯნვა, გეოპოლიტიკა.

1917 წლის თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული რევოლუციის შემდეგ რუსეთის იმპერია დაიშალა. კავკასიის სამი რესპუბლიკა გაერთიანდა ერთიან ამიერკავკასიის ფედერაციულ-დემოკრატიულ რესპუბლიკაში. მაგრამ ხანმოკლე აღმოჩნდა მისი არსებობა. მალე ფედერაციული რესპუბლიკა დაიშალა და მის ნაწილებზე, თითქმის ერთდროულად წარმოიშვა სამი სახელმწიფო.

იმ პერიოდში რუსეთი სერიოზული პრობლემების წინაშე იდგა, რითაც დაუყოვნებლივ ისარგებლა ოტომანთა სახელმწიფომ და აქტიურად დაიწყო ბრძოლა კავკასიაში თავისი გეოპოლიტიკური ინტერესების გატარებისათვის. 1918 წ. 4 ივნისს, ოსმალეთმა აიძულა სომხეთ-საქართველო ხელი მოეწერათ ბათუმის კაბალური ხელშეკრულებისათვის. ამ დოკუმენტით სომხეთს უნდა ჩამოტროდა ერევნის, ეჩმიადინის და ახალ ბაიაზეთის ტერიტორიები, ხოლო საქართველოს კი ბათუმის ოლქი, ოლთისის და არტაანის ოკრუგი, ახალქალაქისა და ახალციხის მაზრების დიდი ნაწილი და უნარჩუნდებოდა მხოლოდ თბილისისა და ქუთაისის გუბერნიები.

თურქებს მადა თანდათან ემატებოდათ. ბათუმის ხელშეკრულებით განსაზღვრული ტერიტორიების მიუხედავად, მალე მათ თითქოსდა „დროებით“

ლორეს მონაკვეთის გადაცემაც მოითხოვეს. ლორე იყო სტრატეგიული რეგიონი, რომლის მეშვეობითაც თურქებს გზა ეხსნებოდათ აღმოსავლეთით თურქეთის პროტექტორატ აზერბაიჯანისაკენ. ეს გზა უშუალოდ გადიოდა თბილისის გუბერნიის საზღვართან. თურქებს იგი ესაჭიროებოდათ სომხებისაგან უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად. საქართველო იძულებული გახდა თურქთა ეს მოთხოვნები დაეკმაყოფილებინა.

ფოტო 1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა

ამდენად, სასაზღვრო – სადემარკაციო მონაკვეთის სამხრეთი ხაზი თურქებმა დაიკავეს. შესაბამისად, 1918 წ., ნოემბერ-დეკემბრამდე სომხეთის ტერიტორიასთან საქართველოს პირდაპირი შეხება არც ჰქონია (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგბე, ნაწ. 1)

1918 წლის 30 ოქტომბერს თურქეთმა პირველ მსოფლიო ომში კაპიტულაცია გამოაცხადა. მუდორის ზავით თურქები უნდა დაბრუნებულიყვნენ რუსეთ-თურქეთის საზღვრის პირველ მსოფლიო ომამდე არსებულ პოზიციებამდე. შეთანხმების მიუხედავად, ოსმალებმა ლორეს უბნის სამხრეთი ნაწილი გადასცეს არა ქართველებს, არამედ სომხებს.

თურქების გასვლით ისარგებლეს სომხებმა და იმავე დღიდან, 18 ოქტომბრიდან დაიწყეს საუკუნოვანი ოცნების და დაშნაკური ხელისუფლების უმთავრესი მიზნის – „დიდი სომხეთის“ გეგმის რეალიზაციისათვის ბრძოლა. სომხები შეიჭრნენ საქართველოს ისტორიულ რეგიონში და დაიკავეს გერმანულ-ქართული სასაზღვრო შენაერთის მიერ კონტროლირებადი ქობერის გასაყარი.

სომხებს ქართულ მიწებზე თვალი ოდითგანვე ეჭირათ. ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნეში, 1650-ნი წლებიდან მოყოლებული საზღვარგარეთ მცხოვრებმა ხითარისტებმა საერთოდ უარყეს საქართველოს არსებობა და რომის პაპის წინაშე განაცხადეს, რომ „კონგრეგაციის“ მიერ საქართველოდ მიჩნეული ადგილები საქართველო კი არა, სომხეთიაო. ეს აზრი უარყო პიეტრო დელა ვალემ (ი. ახუაშვილი, 1994:129).

1760-იანი წლებიდან სომხებმა გააქტიურეს ფარული საქმიანობა დიდი სომხეთის იდეის რეალიზაციისათვის. სომხთა კათოლიკოსი სიმეონ ერევანცი აქტიურად ცდილობდა არუსეთის გამოყენებას ამიერკავკასიაში სომხური სახელმწიფოს აღდგენისათვის – ქართული მიწებისა და სუვერენიტეტის ხარჯზე. ამ საქმეში მათ ფინანსურად ძლიერი სომხური დიასპორები უჭერდნენ მხარს.

ფოტო 2. თურქეთის, საქართველოსა და გერმანიის პოსტების განლაგება სადემარკაციო ხაზის გასწვრივ

სომხთა შორსგამიზნული გეგმის ნაწილი იყო ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებაში მათი ირიბი მონაწილეობა. ფარული გზებით, მათ ყველაფერი გააკეთეს ქართლ კახეთის სამეფოს დასუსტება-დაცემისათვის. სომხთა კათოლიკოსი იოსებ არღუთინსკი პეტერბურგში ყოფნისას იქაურ სომხებს იყენებდა საქართველოს წინააღმდეგ, რათა ძველი, დაკარგული „არმენია“ ნაწილობრივ მაინც საქართველოში „გადმოეტანა“. ამიტომ იყო, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრიობის დაკარგვა მათ მიერ საზეიმო პარაკლისით აღინიშნა და ეს დღე „სომხთა ხსნის“ დღედ გამოცხადდა (თამარ და აკაკი პაპაევები, 1989: 83)

სომხების მონაწილეობით, პეტრე პირველის და ეკატერინე მეორის დროს შეიქმნა პროექტები „დიდი სომხეთის“ შესახებ. ამ სტრატეგიული ამოცანის რეალიზებისათვის სომხებმა არაერთი ქმედება განახორციელეს. ცნობლი ფაქტია, რომ 1830 წელს მათ თავი მოუყარეს დიდ თანხას – 2 მილიარდ რუპიას – ნიკოლოზ პირველისათვის გადასაცემად, რათა აღმოსავლეთ საქართველოში შექმნილიყო სომხური პოლიტიკური ერთეული – ცენტრით თბილისი. ეს ის დროა, როცა ერევანი ორიოდე წლის წინ არის გათავისუფლებული სპარსელებისაგან რუსების მიერ. ნიკოლოზ პირველს კატეგორიული უარი განუცხადებია (ვანო სულორი, პარადოქსული ომი საქართველო-სომხეთს შორის. <https://sputnik-georgia.com/columnists/20200317/247992631/> ნახულია 20 აგვისტო, 2021).

სომხების ამბიციური გაგმები ნათლად წარმოჩნდა პარიზის საზავო კონფერენციაზე გასაგზავნად მომზადებული და დაშნაკების მიერ გამოცემული „დიდი სომხეთის“ რუკით, რომელშიც მოქცეული იყო საქართველოს, აზერბაიჯანის, სპარსეთის და ოსმალეთის იმპერიის მიწების ნაწილი (ვ. ნოზაძე, 1989:13). ასეთი რუკა სომხებმა 1970 წელსაც დაბეჭდეს (ტირაჟი 50 000), ხოლო 1971 წელს გამოიცა ხანატურიანის შრომა „ჯავახკას სომხური ხალხური ცეკვე-

ბი“ რომელშიც ჯაგახეთი სომხეთის განუყოფელ ნაწილად არის მიჩნეული (თ. ფუტკარაძე, 1998:13). სომხურადაა გამოცხადებული სი – ბოლოსართით დაბოლოებული ყველა გეოგრაფიული სახელი (თბილისი, რუსი, ურბნისი...) თბილისის უნივერსიტეტის აღზრდილის პ. მურადიანის ნაშრომებში (იხ. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“ 1971, № 3). ამავე შინაარსისაა ვინმე არგო კვირიანის სტატია „დიდი სომხეთი მცირე საზღვრებში-ეროვნული პროგრამა 2000 წლამდე, რომელიც დაიბეჭდა გაზეთ „ლარავირში“ (თ. ფუტკარაძე, 1998:19, ასევე, გაზ. „რეზონანსი“, 1996 წ. 21-22 მარტი).

სომხები სარგებლობდნენ საქართველოს გამოუვალი მდგომარეობით და ცდილობდნენ მათი პოლიტიკური ამბიციების დაკმაყოფილებას საქართველოს ხარჯზე, თუმცა თვითონაც მძიმე მდგომარეობაში იყვნენ. პირველ მსოფლიო ომში ოსმალეთის დამარცხება სომხებმა მათთვის ხელსაყრელ მომენტად მიიჩნიეს და მოიწადინეს აღმოსავლეთ ანატოლიის დაკავება. სომეხთა აჯანყება (რუსების წაქეზებით) თურქებმა სისხლში ჩაახშეს. ბევრი სომეხი გაწყდა, ბევრიც ლტოლვილად იქცა და ისევ ქართველმა გაუწოდა დახმარების ხელი. შეიქმნა სომეხთა დახმარების კომიტეტი, რომელმაც ლტოლვილი სომხებისათვის გამოყო იმ დროისათვის საკმაოდ დიდი თანხა – 100 000 მანეთი, დააბინავა და დააპურა ათასობით ლტოლვილი (ვანო სულორი. პარადოქსული ომი საქართველო-სომხეთს შორის <https://sputnik-georgia.com/columnists/20200317/247992631/> ნახულია 20 აგვისტო, 2021).

ფოტო 3. გ. კვინიტაძე. გერმანელი და ქართველი ოფიცრები ბორჩალოში

როგორც ითქვა, 1918 წ. 18 ოქტომბერს, სომხები შეიჭრნენ ადრე თურქების მიერ ოკუპირებულ ბორჩალოს მაზრის ტერიტორიაზე, გადაკვეთეს სადემარკაციო ხაზი და დაეუფლნენ საქართველოს მხარეს მდებარე ქობერის სარკინიგზო კვანძს. გერმანიის სარდლობის მოთხოვნა-დაეტოვებინათ ქობერი, სომხების მიერ არ იქნა შესრულებული (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, მეორე ნაწილი, <https://www.google.com/search?> ნახულია 19 აგვისტო, 2021). ქობერის

სადგური მხოლოდ მას შემდეგ იქნა დატოვებული, როცა ქართულმა სარდლობამ კონფლიქტის ზონაში გააგზავნა 250 კაციანი რაზმი და ორი ჯავშანმატარებელი. ამის შემდეგ სომხები იკავებენ სასაზღვრო ხაზის სამხრეთით მდებარე სადგურ შაგალს.

საქართველომ წაუყენა ულტიმატუმი შაგალის დატოვების შესახებ, მაგრამ უშედეგოდ. სომხეთის პრემიერმა კაჩაზუნმა აღსტაფიდან ნ. ჟორდანიას გაუგზავნა შიფროგრამა: „ მინისტრთა თავმჯდომარეს ჟორდანიას, ასლი საქართველოში სომხეთის რწმუნებულს ჯამალიანს. დილიჯანის რაზმის უფროსმა მომახსენა, რომ ქართულმა არმიამ მას წაუყენა ულტიმატუმი შაგალის სადგურის დატოვების შესახებ. ჩემს მიერ სომხურ მხარეს მიეცა ბრძანება, რათა არ დასტოვონ სადგური, ხოლო ქართველების მიერ შეტევაზე გადასვლის შემთხვევაში – განახორციელოს თავდაცვითი ბრძოლა. მრავალტანჯული სომხეთისა და საქართველოსთვის ახალი უბედურებების თავიდან ასაცილებლად, სიმართლისა და სამართლიანობის სახელით გთხოვთ, თავი შეიკაოთ აგრესიული ქმედებისაგან და დასტოვოთ ქართული ჯარები არსებულ ხაზზე. ყველა სასაზღვრო საკითხს გადავჭრით მოლაპარაკებების გზით. შევახსენებთ, რომ საქართველო არ აცხადებს პრეტენზიას ლორეზე და მას მხოლოდ დროებითად იკავებს, რათა არ დაიკავოს ის მესამე ძალამ. ველი თქვენს პასუხს მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარე კაჩაზუნნი (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, მეორე ნაწილი, <https://www.google.com/search?> ნახულია 19 აგვისტო, 2021).

ფოტო 4. გენერალი გ. წულუკიძე

სომხებმა შეუტიეს სოფელ კარინჯს და საგუშაგო პოსტზე მდგარ გერმანელებს უკან დაახვეინეს. საქართველო იძულებული გახდა ბორჩალოში გამოეცხადებინა საგანგებო მდგომარეობა. მაზრის უფროსად დაინიშნა გენერალი წულუკიძე.

საბრძოლო მოქმედებებში ჯავშანმატარებლის ჩართვის შემდეგ სომხები იძულებული არიან უკან დაიხიონ და დატოვონ კარინჯი და ცატერი. საქართველოს მთავრობისადმი სომხეთის პრემიერ კაჩაზუნის მიერ 26 ოქტომბერს გაგზავნილ ტელეგრამაში **ამ სოფლების დაპყრობა სომხების მიერ ცხადდება თითქოსდა გაუგებრობად** (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, <https://www.google.com/search?q>). სომეხი ავ-

ტორები ამ საკითხზე რატომღაც არაფერს ამბობენ და თავიანთ ნაშრომებში მხოლოდ ის დოკუმენტები მოყავთ, რომელიც შეესაბამება მათ ინტერესებს.

პრემიერ-მინისტრის მიერ „გაუგებრობად“ შერაცხული აღიარების მიუხედავად, სომეხი ავტორები მაინც ქართულ მხარეს ადანაშაულებენ და ურცხვად წერენ, რომ ქართველებმა „იარაღის ძალით ვერ განახორციელეს დანაშაულებრივი გზით სომხეთის პოლიტიკური სხეულის ამუტირება“ და თავისი „ავანტიურის“ წარუმატებლობის გამო „სხვანაირად სცადეს იმ პრობლემების გადაწყვეტა, რომელიც ხმლით ვერ გადაწყვიტეს.“ „სომხეთ -საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:19).

ფოტო 5. ჯავშანმატარებელი.

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ ეს იყო ის დრო, როცა პრაქტიკულად გადაწყვეტილი იყო პირველი მსოფლიო ომის ბედი. სომხეთს სურდა ერთგულება დაემტკიცებინა ომში გამარჯვებული ანტანტისათვის პერსპექტივაში „დიდი სომხეთის“ იდეის რეალიზაციისათვის მათი მხარდაჭერის მოსაპოვებლად. საქართველო ხომ ფაქტიურად დამარცხებული გერმანიის მოკავშირე იყო. ამავე მიზანს ემსახურებოდა დეკემბრის თვეში განხორციელებული სომხური ავანტიურა, რადგან სწორედ მაშინ შეიყვანეს ბაქოში ბრიტანული არმიის ნაწილები. ცხადია, სომეხი ავტორები არც ამ ფაქტზე ამახვილებენ ყურადღებას. ამასთან, სომხებმა შეამოწმეს ქართული სახელმწიფოს სიცოცხლისუნარიანობა. მათ აინტერესებდათ სადაო ტერიტორიების ძალადობრივი გზით დაკავების შემთხვევაში რა რეაქცია და შესაძლებლობები ექნებოდა ახალგაზრდა ქართულ სახელმწიფოს.

სომხების მიერ წამოყვებულ ავანტიურაში მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა მსოფლიო ომში დამარცხებული თურქეთის წამქეხებლურმა პოლიტიკამაც (თურქეთი ერთმანეთის წინააღმდეგ აქეზებდა სომხებსაც და ქართველებსაც, მაგრამ ქართველები არ წამოეგენ ამ პროვოკაციაზე) (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, მეორე ნაწილი, <https://www.google.com/search?q>).

პირველი მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ ამიერკავკასია დიდი ბრიტანეთის გავლენის ქვეშ მოექცა, რამაც სომხებს კიდევ უფრო გაუძლიერა ტერიტორიული მადა „დიდი სომხეთის“ სახელმწიფოს „აღდგენის“ დაუოკებელი უინის რეალიზაციისათვის, რა თქმა უნდა საქართველოს ტერიტორიების ხარჯზე.

ოქტომბრის ბრძოლები შეწყდა, მაგრამ მთელი სიმწვავეით დადგა სომხეთ-საქართველოს საზღვრების გამიჯნვის აუცილებლობის საკითხი (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, ნაწ. 1. <https://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/somxet-saqartvelos-omi-1/>).

სომეხი ნაციონალისტების აზრით ახალქალაქის მაზრა და ბორჩალოს მაზრის ძირითადი ნაწილი უნდა შესულიყო სომხეთის შემადგენლობაში. რადიკალები კი უფრო შორს წაეიდნენ და შავ ზღვაზე გასასვლელის მოპოვება ბათუმის ხარჯზე მოიწადინეს (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, ნაწ. 1. <https://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/somxet-saqartvelos-omi-1/>). გარდა ამისა, სომხურმა მხარემ მოითხოვა საზღვრის გავლება გორის მაზრის ცხრაწაროს

ულელტეხილზე (Armeno-Georgian War of 1918, http://www.conflicts.rem33.com/images/Georgia/arm_geor_war/E3.html). (ომის დაწყების წინ სომხეთის ხელისუფლებისაგან საქართველოს მთავრობამ მიიღო ტელეგრაფი, რომელშიც ისინი ითხოვდნენ ქართველების მიერ ტერიტორიების დატოვებას გორის ჩათვლით (ვრცლად იხ. ჩაჩხიანი, 2006 წელი, ასევე, დოკუმენტური ფილმი -სომხეთ-საქართველოს ომი, იუთუბი <https://www.youtube.com/watch?v=F0j-GXfCSQo>).

სადაო ტერიტორიები ოდიტგანვე ქართული პოლიტიკური სხეულის ნაწილი იყო. ეს ტერიტორიები იბერიის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა მეორე საუკუნემდე. II-I სს. იგი დაისაკუთრეს სომხებმა, შემდეგ, ახ. წ. II საუკუნიდან ქართველებმა შეძლეს მისი დაბრუნება. ღორეს პროვინცია ესაა ისტორიული გოგარენა და ტაშირი, რომელიც იყო სასაზღვრო ზოლი ამ ორ მეზობელ ქვეყანას შორის. აქ მცხოვრები ქართველური ტომები გუგარენელები თანდათანობით ასიმილირდნენ და რეგიონში მომრავლდნენ სომხები. გვიან, შუა და განვითარებულ შუა საუკუნეებში იგი იყო საქართველოს განუყოფელი ნაწილი.

X საუკუნის დასასრულს ქრისტიანების მიერ არაბთა საემიროებისადმი წართმეული ტერიტორიების ბაზაზე ჩამოყალიბდა ღორე-ტაშირის სამეფო, რომლის საზღვრები მოიცავდა მომავალი ბორჩალოს მაზრის თითქმის მთელ ტერიტორიას, აგრეთვე ალექსანდროპოლისა და ყაზახის მაზრების ნაწილებს. სომხები მას სომხურ, ქართველი და რუსი მეცნიერები კი ქართულ – სომხურ სახელმწიფოდ მიიჩნევენ. მათეოს ურჰაეცი და არუთინოვ-ფიდანიანი, ასევე ბიზანტიელებიც ღორე-ტაშირის სამეფოს ქართული სამოციქულო ეკლესიისადმი დაქვემდებარებულ ტერიტორიად განიხილავენ (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, ნაწ. 2. <https://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/somxet-saqartvelos-omi-1/>). 1224 წ. ღორე-ტაშირის სამეფო დაეცა და მთელი ჩრდილოეთი სომხეთი მოექცა საქართველოს გავლენის ქვეშ. სადავო მიწები შემდგომ პერიოდშიც საქართველოს შემადგენლობაში იყო (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, მეორე ნაწილი, <https://www.google.com/search?q>)

აღნიშნული რეგიონები საქართველოს პოლიტიკური ერთეულების შემადგენლობაში იყო რუსეთის მიერ საქართველოს ანექსიამდეც (1801 წელი) და ანექსიის შემდეგაც. საქართველოს შემადგენლობაში დარჩა იგი 1918 წელსაც – სომხეთისა და საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადებს შემდეგ (ღორეს პროვინცია. <https://ka.wikipedia.org/wiki/>)

საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ ეს ტერიტორიები იყო ოტომანტა და ირანის გამუდმებული თავდასხმების ობიექტი, რამაც განაპირობა რეგიონში ეთნიკური სურათის ტრანსფორმაცია. დამპყრობლებმა აქედან აყარეს მკვიდრი ქრისტიანი მოსახლეობა და მათ ნაცვლად ჩამოსახლეს თურქმანული ტომები, რომელთა შთამომავლები დღესაც ცხოვრობენ ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე. მოგვიანებით, რუსეთის იმპერიულმა ხელისუფლებამ რეგიონში ჩამოსახლა სომხები, ბერძნები – თურქეთიდან, გერმანელი სექტანტები გერმანიიდან.

იგივე პროცესები განხორციელდა საქართველოს ძირძველ კუთხეში-ახალქალაქში, სადაც XVII – XVIII საუკუნეებში მოხდა მასობრივი გამოდევნა იმ ქართველებისა, რომლებიც უარს ამბობდნენ მიეღოთ ისლამი ან კათოლიკობა. მოსახლეობის ნაწილმა შეიცვალა რჯული, მაგრამ შეთხედდა ან დაცარიელდა სასოფლო დასახლებები. დამპყრობლები (ოსმალები, სპარსელები, რუსები) ყო-

ველნაირად ცდილობდნენ დაპყრობილი ტერიტორიების კოლონიზაციას ეთნიკური სურათის შეცვლის გზით. სწორედ ამიტომ ასახლებდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე უცხო ეთნიკური ჯგუფების, განსაკუთრებით სომხების წარმომადგენლებს. მე-18 ს. ბოლოს, 1795-1827 წლებში ქართლ-კახეთში 20 ათასზე მეტი სომეხი ჩამოსახლდა ქართლსა და კახეთში (George A. Bournoutian. 1999: 99-103.). ამას დაემატა გულისტანიდან შულავერში 400 სომხური ოჯახის გადმოსახლება (1797 წელს). ხაჩენიდან და ყარაბაღიდან 1799 და 1808-1809 წლებში ბოლნისსა და ქვემო ქართლში დამკვიდრდა 496 სომხური ოჯახი (<https://ka.wikipedia.org/wiki/%>).

აღა მაჰმად ხანის შემოსევის შემდეგ, 1804 წელს, მოსახლეობისაგან შეთხელებულ საქართველოს დედაქალაქში რუსების ხელშეწყობით 2 ათასზე მეტი სომეხი მკვიდრდება (Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.). შემდგომ წლებში პერიოდულად ხდებოდა მათი შემოსახლება. 1807-1808 წლებში ორი ათასამდე სომეხი (338 ოჯახი) შემოემატა თბილისს.

რუსეთ-თურქეთის 1828-1829 წლების ომში ჯავახეთის გამუსულმანებულმა მოსახლეობამ ანტირუსული პოზიცია დაიკავა, რის გამოც მათაც მოუწიათ მშობლიური ადგილების დატოვება. დაცარიელებულ მიწებზე 1828-1832 წწ. პასკევიჩისა და ბებუთოვის ინიციატივით თურქეთიდან, საკუთრივ არზრუმიდან, ბაიაზეთიდან, ყარსიდან, არტანიდან ჩამოსახლეს 14044 სომხური ოჯახი (90 ათასი კაცი) და დაასახლეს ჯავახეთში (თ. ფუტკარაძე, 1998:7). ორი ათასამდე სომეხი დამკვიდრდა ახალციხეში (შ. ღომსაძე, 1975:359). პირველი მსოფლიო ომის დროს ბორჩალოსა და ახალქალაქის მაზრებს კვლავ შეემატა თურქეთში გენოციდს გადარჩენილი სომხური მოსახლეობა.

გადმოსახლებულ სომხებს ადრიდანვე გაუჩნდათ ტერიტორიული პრეტენზიები. მათ დაიწყეს ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების შერყვნა-დაზიანება და იდეოლოგიური პროპაგანდა იმის დასამტკიცებლად, რომ სომხები არიან ამ ტერიტორიების ავტოქტონი მოსახლეობა. ამ მხრივ აქტიურობდნენ ქერობე პატკანოვი, გერასიმ ეზოვეი, გრ. არწრუნი და მრავალი სხვა.

სომხურ პუბლიკაციებში ჩნდება ბრალდებები, თითქოსდა ქართველები რკინიგზის ბლოკირებას ახდენდნენ მაშინ, როცა სომხები შიმშილით იღუპებოდნენო. არადა იმდროინდელი პრესა საპირისპირო ინფორმაციებს იძლევა: მარტო ქუთაისში სომხების დასახმარებლად რვა საქველმოქმედო აქცია ჩატარდა, თბილისში გაცილებით მეტი, სრულიად საქართველოში ტარდებოდა სომეხთა დახმარებისათვის განკუთვნილი საქველმოქმედო ღონისძიებები (ისტორია ერთადერთ "პოლიტიკას" აღიარებს, <https://www.kvirispalitra.ge/history/5447-saqarthvelo-somkhetis-omi.html>).

გაზეტი „მშაკი“ აღვივებდა შუღლს ქართველებსა და სომხებს შორის, წამლავდა სომხურ მოსახლეობას, სიძულვილის ენაზე ბეჭდავდა ტენდენციურ სტატიებს. ილია ჭავჭავაძემ უმკაცრესი პასუხი გასცა თავისი „კვათა ღარადით“ სომეხ ნაციონალისტებს. არგუმენტირებული პასუხი გასცა აგრეთვე მ. თამარაშვილმა თავისი ცნობილი ნაშრომით "პასუხად სომხის მწერლებს, რომელნიც უარყოფენ ქართველთა კათოლიკობას" (თბილისი, 1904).

საქართველოში შექმნილი ეთნიკური სურათი ქმნიდა და ქმნის ნოყიერ ნიადაგს სხვათა მიწების დაუფლებისა და ტერიტორიული პრეტენზიების გამოც-

ხადებისათვის, რაც ოსტატურად გამოიყენა დაშნაკურმა სომხეთმა კავკასიის დამოუკიდებელი რესპუბლიკების წარმოშობისთანავე.

საქართველოს მთავრობა საზღვრების გამიჯვნისას ეფუძნებოდა ისტორიულ პრინციპებს, რომლის მიხედვითაც ახალციხე, ახალქალაქი, ლორესა და ბორჩალოს მაზრები იყო საქართველოს ისტორიული ტერიტორია და განუყოფელი ნაწილი. სომხები ამოსავლად იღებდნენ რეალური მოსახლეობის პრინციპს და კანონიერად მიიჩნევდნენ ამ ტერიტორიების სომხებისადმი კუთვნილებას. სომხებს არც გაემტყუნებოდათ. ჯერ კიდევ 1912 წელს კიევიში შედგა რუსეთის არასახელმწიფოებრივ ერთა კონფერენცია, რომელსაც ესწრებოდნენ: ნ. რამიშვილი და ს. ჯიბლაძე – სოციალ-დემოკრატები და ოსიკო ბარათაშვილი და სამსონ ფირცხალავა – სოციალ-ფედერალისტებიდან. სწორედ მათ დაუჭირეს მხარი ეთნიკური პრინციპის, ანუ რეალური მოსახლეობის საფუძველზე ტერიტორიების გადანაწილების საკითხს, რომლის მიხედვითაც აფხაზეთი ექცეოდა ჩრდ. კავკასიის, საინგილო აზერბაიჯანის, ახალციხე-ახალქალაქი-ბორჩალოს მაზრა (ნავთლულამდე) სომხეთის შემადგენლობაში (რ. გაბაშვილი, 1959:119), რომელიც მათ შესაბამისი ხელმოწერით დაადასტურეს. რეალური მოსახლეობის მიხედვით ტერიტორიების გადანაწილება აღნიშნული იყო კიევიდან ჩამოტანილ რუკაზეც (მ. მჭედლიშვილი, 2004:106).

ტერიტორიების გამიჯვნის საკითხზე მსჯელობა გაიმართა პეტროგრადში, 1917 წ. ზაფხულში. ღონისძიებას კავკასიის სამივე რესპუბლიკიდან ორთა წარმომადგენელი ესწრებოდა. ამ ღონისძიებაზეც მხარდაჭერილი იქნა ეთნიკური პრინციპის საფუძველზე ტერიტორიების გამიჯვნის საკითხი. შეიქმნა შესაბამისი კომისია, ზურაბ ავალიშვილის ხელმძღვანელობით. კომისიის შემადგენლობაში იყო აგრეთვე ფედერალისტი ლორთქიფანიძე (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:7). სომხეთის მხრიდან კომისიის შემადგენლობაში იყვნენ შახატურიანი და ხატისოვი. კომისიის სხდომის ოქმში დაფიქსირებულია სომხების წინადადება – ლორეს მიმდებარე სომხებით დასახლებული სასოფლო თემების, ახალქალაქის მაზრის აშკალინის, ავრანლინის, და ნარდევანის სასოფლო საზოგადოებების, თრიალეთის უბანი – ბაკურიანის სასოფლო თემიდან ყიზილქილისისა და მოლითის სომხეთის შემადგენლობაში გადასვლის შესახებ. ამავე ოქმიდან ჩანს, რომ საზღვარი უნდა გასულიყო მდინარე ხრამზე და შექმნილიყო ალექსანდროპოლის გუბერნია ახალქალაქის, ლორეს, ყარსის, ყაგიზმანსკის შემადგენლობით. არც ამ წინადადებას შეხვედრია წინააღმდეგობა საქართველოს მხრიდან. იგივე პოზიცია გამოიხატა ოზაკომის საგანგებო სხდომაზე ჩხენკელის და რამიშვილის მონაწილეობით, იმ განსხვავებით, რომ მხოლოდ ეროვნული დემოკრატები არ დაეთანხმნენ ზემოთდასახელებულ წინადადებას (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919: 7,8).

მოგვიანებით, როცა მენშევიკები მოვიდნენ საქართველოს ხელისუფლების სათავეში, კვლავ გააქტიურდა ტერიტორიული საკითხები კავკასიის რესპუბლიკებს შორის. როგორც ითქვა, საქართველოს კოსმოპოლიტიკური პოლიტიკური პარტიების ნაწილი მენშევიკების ჩათვლით თავდაპირველად არ ეწინააღმდეგებოდნენ ეთნიკური პრინციპის მიხედვით – თვითგამორკვევის საფუძველზე ტერიტორიების გადანაწილებას. 1917 წლის 21 ივნისის გაზეთ „ბრძოლაში“ გამო-

ხატული იყო სოციალ-დემოკრატების პოზიცია – საზღვრები დგინდება რეალური მოსახლეობის პრინციპის საფუძველზე სამეურნეო-ყოფითი თავისებურებების გათვალისწინებით და რეფერენდუმის ჩატარების გზით (გაზ. ბრძოლა, N. 39, 1917 წ. 21 ივნისი). იგივე პოზიციას ემხრობოდნენ ქართველი სოციალ-ფედერალისტებიც. მათი მოსაზრებით ბორჩალოს და ზაქათალის ოკრუგები იმ შემთხვევაში შევლენ საქართველოს შემადგენლობაში, თუ მკვიდრი მოსახლეობის უმრავლესობა გამოხატავს ამის სურვილს რეფერენდუმის გზითო (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919: 5,6).

სწორედ საქართველოს მმართველი ელიტის აღნიშნული პოზიცია დაიხვიეს ხელზე „დიდი სომხეთის“ შექმნის მანიით შეპყრობილებმა დაშნაკებმა და სცადეს სხვისი ტერიტორიების მითვისება ქართველებისავე მხარდაჭერილი რეალური მოსახლეობის პრინციპის საფუძველზე. რევაზ გაბაშვილის ინფორმაციით ნ. ჟორდანიამ ერთ-ერთ თავის სიტყვაში, რომელიც წარმოთქვა 1917 წელს, ღიად განაცხადა, „რომ თბილისი საქართველოს დედაქალაქი კი არ არის, არამედ ინტერნაციონალური ცენტრია, რომლის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი და იმის იქით მდებარე ტერიტორია – ეკუთვნის სომხებსა და აზერბაიჯანელებს და მხოლოდ დასავლეთი მესამედი – „ვერა“ – და აქეთ მდებარე ტერიტორია გვეკუთვნის ქართველებსო“ (რ. გაბაშვილი, 1959:103)

საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ ვითარება რამდენადმე შეიცვალა. შეიცვალა პოზიციებიც. მართალია ხელისუფლება კოსმოპოლიტი მენშევიკების ხელში მოექცა, მაგრამ უკვე შეუძლებელი იყო ტერიტორიული მთლიანობის დაცვის საქმეში კომპრომისებზე წასვლა. ისინი ვერ გაუწევდნენ სრულ იგნორირებას პარლამენტში შემავალი ეროვნული პარტიების დეპუტატთა (რ. გაბაშვილი და სხვები) მოთხოვნებსაც. ამან განაპირობა მენშევიკების ფერისცვალება. მათ „დაივიწყეს“ ადრინდელი დანაპირები რეალური მოსახლეობის პრინციპზე ტერიტორიული დავების გადაწყვეტასთან დაკავშირებით და უკვე ისტორიული კუთვნილების პოზიციებს მიანიჭეს უპირატესობა.

საქართველოს ეროვნული საბჭოს სახელით 1918 წ. ივნისში ირაკლი წერეთელმა (ეს ის კაკი წერეთელია, რომელმაც დამოუკიდებლობის გამოცხადების დღეს ისტერიულად განაცხადა: „რას შერებით, თქვენა ღუპავთ რუსეთის დემოკრატიასაო!“ (რ. გაბაშვილი, მიუნხენი 1959:189) სომხების წარმომადგენლებს განუცხადა, რომ სადაო ტერტორიები არის საქართველოს განუყოფელი ნაწილი და ეს მიწები უნდა დარჩეს საქართველოს შემადგენლობაშიო. რაც შეეხება სომხთა პრეტენზიებს იმასთან დაკავშირებით, რომ ქართული მხარე ადრე მხარს უჭერდა სომხების წინადადებას ეთნიკური პრინციპის საფუძველზე საზღვრების დადგენის შესახებ, ოფიციალურმა თბილისმა განაცხადა, რომ ეს იყო არა მოლაპარაკებები, არამედ კონსტრუქციული ინიციატივები და ეხებოდა ერთიანი ამიერკავკასიის ფედერალური სახელმწიფოს ფარგლებში გამიჯნვას, რათა უფრო მოსახერხებელი ყოფილიყო ადმინისტრირება და სამეურნეო-ეკონომიკური საქმიანობა, რომ მსგავსი განცხადებები გაკეთებული იყო საქართველოსა და სომხეთის მიერ დამოუკიდებლობის გამოცხადებამდე და არ შეიძლება იყოს მიღებული სახელმწიფო საზღვრების განსაზღვრისასო.

ზოგადად, საქართველოს პოლიტიკურ წრეებში ამ საკითხთან დაკავშირებით იყო სხვა პოზიციებიც. ზოგიერთებს შესაძლებლად მიაჩნდათ ღორეს გა-

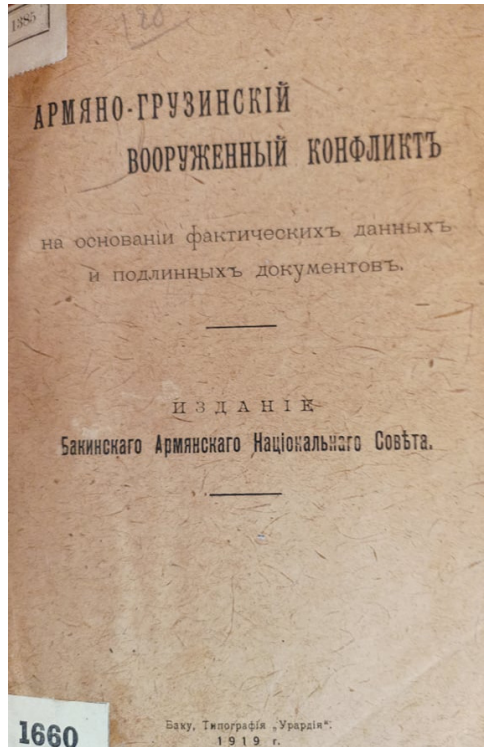
დაცემა სომხებისათვის იმ შემთხვევაში, თუ კი ამით წერტილი დაესმებოდა სომეხთა ტერიტორიულ პრეტენზიებს (ა. ჩაჩხიანი, 2006). ზოგიერთები მხოლოდ ფედერაციულ რესპუბლიკად ყოფნის პირობებში მიიჩნევენ შესაძლებლად ადმინისტრაციული (და არა სახელმწიფო) საზღვრის ცვლილებას. ზოგიერთები კი სომხების მიერ ტერიტორიული პრეტენზიების წამოყენების შემთხვევაში დღის წესრიგში სვამდნენ ისტორიული ბამბაკის კუთვნილების საკითხის წამოწევას (Armeno-Georgian War of 1918, http://www.conflicts.rem33.com/images/Georgia/arm_geor_war/E3.html), რომელიც სომხებს მხოლოდ მეფის რუსეთის მმართველობის პირობებში გადაეცა (ქსე, ტ.2, 1977:182)

სომხური მხარის მტკიცებით წერეთელს სომხეთის წარმომადგენლებისათვის პირდაპირ უთქვამს, რომ ბათუმის შეთანხმების შემდეგ სომხებს არ შეუძლიათ შექმნან რამდენადმე სიცოცხლისუნარიანი სახელმწიფო. ამიტომ სომხეთისათვისაც სასარგებლოა გააძლიერონ საქართველო, რათა კავკასიაში იყოს ძლიერი ქრისტიანული ქვეყანა, რომელიც გერმანელების დახმარებით დაიცავს საკუთარ ქვეყანასაც და სომხეთსაცო (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:10). ძნელია იმის თქმა, რამდენად შეესაბამება სომეხთა ეს ინფორმაცია სინამდვილეს, მაგრამ ერთი რამ ცხადია: ი. წერეთელმა მხარი დაუჭირა ტერიტორიული დავის გადაწყვეტისას ისტორიულ პრინციპს, რაც მიუღებელი აღმოჩნდა სომხური მხარისათვის. სომხები აცხადებდნენ, რომ საქართველოსთან ტერიტორიულ „დათმობაზე“ ვერ წავიდოდა სომხეთის ხელისუფლება, რადგან სადავო ოლქები დასახლებული იყო სომხებით. ამავე დროს, „სომხებისათვის ცნობილი იყო, რომ საქართველოს მმართველმა პარტიამ ეხლანდელი სადავო ტერიტორიები აღიარა, როგორც სომხეთის ნაწილი“ (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:10).

სომხები ბრალს სდებენ რუსებს, რომლებმაც „დაყავი და იბატონე“-ს პრინციპის გამოყენებით აღმოსავლეთ ყარაბაღი მიუერთეს ელიზავეტპოლის გუბერნიას, ხოლო ბორჩალოს და ახალქალაქის უეზდები – თბილისის გუბერნიასო. ამავე დროს აამუშავეს ანტიქართული პროპაგანდისტული იდეოლოგიური მანქანა. საქართველოს ხელისუფლებამ შეთავაზა პრობლემების გადაწყვეტა მშვიდობიანად, თბილისის კონფერენციაზე, რომლის ჩატარება დაგეგმილი იყო 1918 წ. 10 ნოემბერს. სომხეთის მთავრობამ თითქოსდა „გაუმართავე კომუნიკაციებისა და მოუმზადებლობის“ გამო კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობა არ მიიღო (Armeno-Georgian War of 1918 http://www.conflicts.rem33.com/images/Georgia/arm_geor_war/E8.html#_ftn8). შემდგომისათვის სომხებმა ქართველებს ბრალად დასდეს, რომ კონფერენციის მოწვევა ცალმხრივად გადაწყვიტეს სომხებთან შეთანხმების გარეშე: „იმ დღეებში, როცა საქართველო-სომხეთის სასაზღვრო ხაზზე განხორციელდა საქართველოს მთავრობისა და მისი ჯარის დანაშაულებრივი ქმედებანი, მაშინვე იგივე მთავრობა თბილისში ამზადებდა დიპლომატიურ კომედიას. განიცადა, რა სრული წარუმატებლობა კავკასიის კონფერენციის მოწვევასთან დაკავშირებით, სხვა რესპუბლიკებთან შეთანხმების გარეშე, ცალმხრივად მოიწვია კონფერენცია, განსაზღვრა სამუშაო პროგრამა, დაასახელა კონფერენციის ჩატარების ადგილი, დრო, საათი, მაგრამ გააცნობიერა თავისი პოლიტიკური მანევრის უაზრობა და დათანხმდა სომხეთის მთავრობის წინადადებას სასაზღვრო დავის საკითხებზე მხოლოდ ორი ქვეყნის, საქართველოსა და სომ-

ხეთის წარმომადგენლების მონაწილეობით კონფერენციის მოწვევის შესახებ“ (სომხეთ -საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:25). სომხების ამ განცხადებაში ნათლად ჩანს პრობლემის მშვიდობიანი გზით გადაწყვეტის სურვილის არქონა, წინააღმდეგ შემდგომში უარს არ იტყობდნენ კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობაზე მიუხედავად იმისა, ცალმხრივად იყო მიღებული გადაწყვეტილება თუ ორივე მხარის თანხმობით.

სომხეთ-საქართველოს ომის შემდეგ, 1919 წელს, სომეხთა ეროვნულმა საბჭომ ბაქოში, ტოპოგრაფია „ურარდია“-ში დასტამბა ზემოთ არაერთხელ დამოწმებული 38 გვერდიანი ბროშურა – „სომხეთ -საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი ფაქტობრივი მონაცემებისა და ნამდვილი დოკუმენტების საფუძველზე“ (რუსულ ენაზე). ეს ბროშურა დაცულია სომხეთის ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში – მატენადარანში ნომრით 1660.

ავტორები უგულვებელყოფენ ისტორიზმის პრინციპებს, მრუდე სარკეში წარმოაჩენენ რეალურ ვითარებას და ცდილობენ მთელი პასუხისმგებლობა დააკისრონ საქართველოს ხელისუფლებას. ბროშურაში ქართული მხარე „იმპერიალისტებადაა“ მოხსენიებული, რომელიც სარგებლობდა სომხეთის სირთულეებით და გერმანიის მხარდაჭერით ცდილობდა თავისი იმპერიული ზრახვების განხორციელებას – „სომხეთ -საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი 1919:12). სომხური მხარე აპელირებდა სადაო ტერიტორიებზე მცხოვრები მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობით. წიგნში ვკითხულობთ, რომ საქართველოსთან სადავო ახალქალაქის, მიმდებარე წალკის, ბორჩალოს უეზდებში, მდ. ხრამიდან და ყაზახის უეზდის სამხრეთით მდებარე სომხური ნაწილში ცხოვრობს 260 ათასი სომეხი, 7 ათასი ქართველი. აზერბაიჯანთან სადავო ყაზახში 70 პროცენტი სომეხია (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:2). ავტორები რატომღაც არაფერს ამბობენ იმის შესახებ, თუ როგორ განდა ძირძველ ქართულ ტერიტორიებზე სომხური მოსახლეობა. ამ სტატისტიკაში ისინი არ მოიხსენიებენ ყარსსა და ბათუმს, რადგან ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით ეს ტერიტორიები ჩამოაჭრეს კავკასიას, რომელზეც ასევე ჰქონდათ პრეტენზიები. ეს დადასტურა შემდგომი პერიოდის მოვლენებმა.

საქართველოს დიპლომატიური წარმომადგენლისადმი საგარეო საქმეთა მინისტრის ტიგრანიანის მიერ გაგზავნილ ნოტაში (ნოტა N 52, 1918 წ. 29 ნოემბერი) ვკითხულობთ: „საქართველო-სომხეთის სასაზღვრო ხაზის გამოჯნვის საკითხზე სომხეთის მთავრობა ემხრობა იმ საწყისებს, რომლებიც ყოველთვის იყო გაზიარებული სომხეთისა და საქართველოს დემოკრატიის მმართველი

წრეების მიერ და არაერთხელ იყო სანქცირებული 1917 და მიმდინარე წლების განმავლობაში სხვადასხვა ღონისძიებებსა და შეკრებებზე, რომლებზეც განიხილებოდა ეს საკითხი... შეთანხმება ეფუძნებოდა ნაციონალურ-ტერიტორიულ განსახლების ეთნოგრაფიულ პრინციპს... ტერიტორიის გამიჯვნის ეს სქემა აღიარებული იყო საქართველოს მთავრობის მიერ, რომლის მიხედვით ახალქალაქის უეზდისა და ბორჩალოს უეზდის დიდი ნაწილი, სადაც აბსოლუტურ უმრავლესობას შეადგენენ სომხები, არის სომხეთის რესპუბლიკის განუყოფელი ნაწილი. ამასთან, ბორჩალოს უეზდის ჩრდილოეთი ნაწილი და თბილისის სამხრეთი, – მიუხედავად იმისა, რომ იქაც ქართველებს ჭარბობს სომხური მოსახლეობა, შესულია საქართველოს შემადგენლობაში სომხების ეროვნულ-კულტურული თვითგამორკვევის გარანტიით“ (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:28-30).

სომხეთის მთავრობა იმუქრება, რომ თუ საქართველო არ მიიღებს სომხების წინადადებას, მაშინ „დღის წესრიგში დადგება პრობლემის მთლიანობაში განხილვის საჭიროება, რაც გულისხმობს არა მარტო ახალქალაქისა და ბორჩალოს ნაწილის, არამედ იმ რაიონების საკითხსაც, რომლებიც შესაძლოა უდაოდ იყოს მითვლილი საქართველოს ტერიტორიებისადმი“ (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:28-30). ამდენად, სომხებს გაცილებით მეტ ტერიტორიებზე ჰქონდათ პრეტენზია და უნდა ვივარაუდოთ, რომ მიზნის მიღწევის შემთხვევაში მათ მიერ სომხეთის კუთვნილ ტერიტორიებად მიხნეული რეგიონების დაპყრობასაც შეეცდებოდნენ.

სომხების გაანგარიშებით საქართველოს მოსახლეობაში ქართველების რაოდენობა შეადგენდა 64 პროცენტს, სომხეთში-სომხების რაოდენობა 65 პროცენტს, აზერბაიჯანში აზერბაიჯანელები 77 პროცენტს წარმოადგენენ. სადალოლქებში ქართველები არ ცხოვრობდნენ. მათივე მსჯელობით, მთლიანად კავკასიის მოსახლეობაში ქართველები შეადგენენ 28 პროცენტს, სომხები – 29, აზერბაიჯანელები კი 43 პროცენტს. შესაბამისად სომხეთის ტერიტორია უნდა იყოს კავკასიის ფართობის 29 პროცენტით (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:3). მათ გამოთვალეს კავკასიის რესპუბლიკების ფართობი როგორც ქართველების, ასევე სომხების პროექტით. წიგნის ავტორების მტკიცებით თუ განხორციელდება ქართველების პროექტი, მაშინ სომხეთის ფართობი იქნება 10 ათასი კვ. კმ, ე.ი. კავკასიის მოსახლეობის 29 პროცენტი მიიღებს კავკასიის ტერიტორიის 5 პროცენტს, რომელშიც იქნება მხოლოდ 230 ათასი სომეხი, ქართველები კი, რომლის მოსახლეობაც სომხეთის მოსახლეობას უტოლდება, მიიღებენ ტერიტორიის 42 პროცენტს (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:3,4).

როგორც ვხედავთ, ამ შემთხვევაში სომხები სრულად უგულვებელყოფდნენ ისტორიულ პრინციპს, მაშინ როცა „დიდი სომხეთის“ ამბიციურ პროექტში ძირითად აქცენტს სწორედ ისტორიულ საფუძვლებზე ამახვილებდნენ და მთელ კავკასიას ურარტუდ (რომელიც სულაც არ იყო წმინდა სომხური სახელმწიფო) მოიაზრებდნენ, ხოლო სომხებს ურარტუს კულტურის ერთადერთ მემკვიდრეებად.

ეთნიკურ პრინციპს უგულვებელყოფდნენ მაშინაც, როცა საკითხი ეხებოდა

ერევის გუბერნიას, სადაც 1897 წლისათვის მოსახლეობის 37,7 პროცენტი ეთნიკური აზერბაიჯანელი იყო (Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/emp_lan_97_uezd.php?reg=566). აზერბაიჯანელები ჭარბობდნენ აგრეთვე ნახჩევანის მაზრაში (63 პროცენტი), მრავლად იყვნენ ისინი სურმალოს (46,5 პროცენტი) და ერევის (51,3 პროცენტი) მაზრებში (Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/emp_lan_97_uezd.php?reg=566), ხოლო ყარსის ოლქში ჭარბობდნენ თურქები და ქურთები. ასეთი ეთნიკური სურათის მიუხედავად ამ ტერიტორიებს მათ საკუთრად თვლიდნენ. ამ შემთხვევაში რეალური მოსახლეობის პრინციპი კატეგორიულად მიუღებლად მიიჩნდა.

როგორც ითქვა, ღორე საქართველოს შემადგენლობაში დარჩა საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგაც. პირველ მსოფლიო ომში გერმანიისა და მისი მოკავშირეების მარცხმა განაპირობა კავკასიიდან, კერძოდ კი ღორეს რაიონიდან თურქების გასვლა 1918 წელს. მაშინაც, ოქტომბრის თვეში ადგილი ჰქონდა მცირე დაპირისპირებას, როდესაც სომხურმა ჯარმა იერიში მიიტანა ქობერზე, ქორინჯსა და წათერზე, თუმცა შეტევა ქართველებმა მოიგერიეს და დაპირისპირება მალე განიმუხტა. როგორც ითქვა, საქართველო ყოველნაირად ცდილობდა სადავო საკითხები განხილულიყო თბილისის კონფერენციაზე, თუმცა ამ მცდელობებს შედეგი არ მოყოლია.

პირველი მსოფლიო ომის დასრულებისთანავე სომხებმა არსებული ვითარება ხელსაყრელად მიიჩნიეს და მოითხოვეს არა მარტო ქართული ტერიტორიების მიერთება, არამედ ყარაბაღისა და ყარსის ოლქის დაუფლებაც, რაც წინააღმდეგობაში მოდიოდა თურქეთის და აზერბაიჯანის ინტერესებთანაც.

1918 წ. 4-5 დეკემბერს თურქების მიერ დატოვებულ ღორეში, ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებში ქართული ჯარები დაბრუნდნენ. სომხებმა გააპროტესტეს ქართული ჯარის ყოფნა საკუთარ ტერიტორიაზე. საქართველოს მთავრობამ 5 დეკემბრის სომხეთის მთავრობის პროტესტის პასუხად განაცხადა, რომ არ უარყოფდა კონფერენციის იდეას და ამ რაიონის შესახებ დავის არსებობას, მაგრამ ჯარების გაგზავნა ახალქალაქში მოტივირებული იყო წესრიგის აღდგენის სურვილით, თუმცა ტელეგრამის ბოლოში ეწერა, რომ „ახალქალაქის დაკავების საკითხი არც ისტორიულად, არც პოლიტიკურად და არც მორალური თვალსაზრისით სადავო არაა“ (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:31).

სომხებმა დაიწყეს აშკარა მზადება ამ ტერიტორიების ძალისმიერი გზით დაკავებისათვის. 1918 წ. 4 დეკემბერს ციციშვილი აგზავნის N 219 შეტყობინებას, რომ „ჯალალედინიდან ჩრდილოეთით ჩვენს ტერიტორიაზე, 4771 მ. სიმაღლესთან სომხებმა სანგარი გათხარეს. წინადადება მიცეცი განადგურებინათ სანგრები. თუ ჩემი მოთხოვნა არ შესრულდა, მაშინ მე თვითონ გავანადგურებო“ (ა. ჩახიანი, 2006:122).

სამწუხაროდ, მაშინ ნ. ჟორდანიას თავი არ შეუწუხებია არც ამ ინფორმაციაზე რეაგირებისათვის და არც რეგულარული ჯარის შექმნისათვის. მას ეშინოდა, რომ ჯარი არ დაპირისპირებოდა ხელისუფლებას (გ. მაზნიაშვილი, 1927:5-10,119) საქართველომ მაშინვე არ გამოაცხადა მობილიზაცია, არ გაუგზავნია არცერთი შენაერთი ფრონტზე, უფრო მეტიც, ფრონტიდან გამოიწვია

ფოტო 6

150-მდე მეომარი დღესასწაულში?! მონაწილეობის მისაღებად (გ. მაზნიაშვილი, თბილისი, 1927:5-10; ასევე: გ. კვინიტაძე, თბ. 1998:119). საფრთხე კარზე იყო მომდგარი და კოსმოპოლიტი მთავრობის თავმჯდომარე კი დღესასწაულს მართავდა.

სომხებმა არაფრად ჩააგდეს საქართველოს ნეიტრალიტეტი. 9 დეკემბერს, გენერალ დროს (დრასტამატ კანანიანი) სარდლობით სომხები შეიჭრნენ სანაიანში, თავს დაესხნენ დეზორგანიზებულ, გაფანტულ, ნამძინარევე ქართველ მესახდურეებს და საქართველოს მთავრობას წაუყენეს ულ-

ტიმატუმი „სომხეთის კუთვნილი“ ახალქალაქისა და ბორჩალოს მაზრების ტერიტორიიდან ქართული ჯარების გაყვანის შესახებ.

ფოტო 7 გენერალი დროს

ფოტო 8. ს. ტიგრანიანი

მოგვიანებით ჟორდანიას ხელისუფლება თავს იმართლებდა, თითქოსდა არაფერი იცოდა სომხების საომარი მზადების შესახებ. ეს არის მტკნარი სიცრუე. ეროვნულ-დემოკრატი რ. გაბაშვილის ინფორმაციით სომხეთში საქართველოს ელჩი სოსიკო მდივანი და თანაშემწე მიხეილ ყანჩელი ოფიციალური პატაკებით ატყობინებდნენ ჟორდანიას აღნიშნულის შესახებ (რ. გაბაშვილი, 1959:206).

მზაკვრული ჩააფიქრების რეალიზაციისა და საკითარი ავანტიურის გამართლებისათვის ღორეს რეგიონში სომხებმა მოაწყეს ამბოხება, რომელიც თითქოსდა ქართველთა ძალადობამ განაპირობა. „ყველა იმ რაიონში – აცხადებენ სომხები, სადაც იდგა ქართული ჯარი, დაიწყეს უცერემონიო და სასტიკი ძალადობა სომხურ დასახლებებში, ანადგურებდნენ ისედაც არაერთხელ განადგურებულ მეურნეობას. ნოემბერში, საინტერესო მოვლენები ხდებოდა შუალავერში, რომელიც გარშემორტყმული იყო ქართული ჯარის ნაწილებით. ადგილი ჰქონდა მოსახლეობის დაშინებას, რეკვიზიციას, ქურდობას. ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა ძალადობა, რომელმაც დეკემბრისათვის ყოველგვარ ზღვარს გადააჭარბა. ყოველივე ამან სასახდვრო სოფლების მოსახლეობა აჯანყებამდე მიიყვანა.. მოსახლეობა ელოდა დაცვას საქართველოს ხელისუფლებისაგან. დახმარებას ელოდა სომხეთისაგანაც, მაგრამ ვერც ერთი მხარისაგან ვერ მიიღეს დახმარება, ამიტომ გადაწყვიტეს თავად დაეცვათ საკუთარი უფლებები და

აქედგინათ ქართული ჯარი დაეტოვებინათ მათ მიერ დაპყრობილი სომხური სოფლები“ (სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:19, 20).

რეალურად კი ვითარება სულ სხვაგვარად იყო. ამბოხების შესახებ ინფორმაცია დაიბეჭდა გაზეთ „ერთობა“-ში. ამ ინფორმაციიდან ცნობილი გახდა, რომ სომხებს სადგურ სანაიანთან 9 დეკემბერს აუტეხიათ სროლა (თუმცა მანამდეც, 6 დეკემბერს, სომხები თავს ახალქალაქის მახრას დაესხნენ თ. ფ.). იქ იდგა 6150 კაციანი ქართული შენაერთი გენერალ აბელ მაყაშვილის მეთაურობით, რომელმაც შეძლო მათი დამარცხება (ვრცლად: ა. ჩახიანი, 2007). სროლების შედეგადაც დაჭრილა ერთი ჯარისკაცი. იგი მეორე დღეს გარდაცვლილა. შემდეგ, „სომეხთა რაზმები (როგორც გამოირკვა ნასაღდათევი ხალხი) თავს დაესხა ქართულ სადარაჯო რაზმს. მათ 15 კაცი მოკლეს, 14 კი დაიჭირეს“ (სანაიანთან მომხდარი შეტაკების გარშემო, მთავრობის განცხადება პარლამენტში. გაზეთი „ერთობა“, N270, 1918 წ. 14 დეკემბერი). მდგომარეობის გასარკვევად ქართულმა მხარემ გააგზავნა დელეგაცია. ნათელი გახდა, რომ თავდამსხმელები იყვნენ სომეხი ჯარისკაცები ოფიცრების ხელმძღვანელობით. ქართულ მხარეს ხელთ ჩაუვარდა დეპეშა, რომელიც სომხეთის ჯარის ერთი ნაწილიდან გააგზავნეს მეორე ნაწილში. დეპეშაში არის თხოვნა – აცნობონ, გამოუცხადეს თუ არა ომი საქართველოს, რომ ისინი მზად არიან ომისათვის (გაზეთი „ერთობა“, N270, 1918 წ. 14 დეკემბერი).

ქართული მხარე მაინც სიფრთხილეს იჩენდა. ე. გეგეჭკორის თქმით საქართველოს მთავრობას არ აქვს ოფიციალური შეტყობინება და „სომხის ჯარის ნაწილების თვადასხმა არ უნდა განვიხილოთ, როგორც სომხეთის მთავრობის თანხმობით განხორციელებული ოპერაცია“. ცხადია ასეთ ფაქტებზე სომეხი ავტორები სდუმან, რათა შენიღბონ სომხეთის ხელისუფლების დამპყრობლური ამბიციები და იგი მშვიდობისმოყვარე ძალად წარმოაჩინონ.

სომეხი ხელისუფლების მიერ ორგანიზებულმა ამბოხებამ დაბადა სერიოზული ეჭვები, რომ ლორეს სოფლებში, საკუთრივ უზუნდარში ინახებოდა იარაღი. ცხადია საქართველოს ხელისუფლებას უნდა მიეღო შესაბამისი ზომები, ჩაეტარებინა ჩხრეკა და ამოეღო იარაღი, რაც სომხების მიერ შეფასდა, როგორც დამსჯელი ექსპედიცია. თავიანთი ავანტიურის გასამართლებლად სომხებმა ქართველ ჯარისკაცებს ბრალად დასდეს ძალადობა, ძარცვა, ქურდობა, ძალადობრივი მეთოდებით კვების პროდუქტების წართმევა, რეპრესიები, რამაც განაპირობა მოსახლეობის აჯანყებოლ „სომხეთ -საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი 1919:20)

გენერალმა წულუკიძემ უზუნდარში ვერ შეძლო აჯანყების ჩახშობა. სანაიანთან სომხებმა იგი ალყაში მოაქციეს. უკვე 13 დეკემბრიდან პრესაში კვლავ ჩნდება ცნობები სამხედრო დაპირისპირების შესახებ (გაზეთი „ერთობა“, N270, 1918 წ. 14 დეკემბერი). მოწინააღმდეგემ შეძლო უზუნდარის, სანაიანის, აირუმისა და ახტალას დაკავება და შეტევა დაიწყო ვორონცოვკის მიმართულებით. სომხებმა ეს დასახლებული პუნქტიც დაიკავეს.

მიადწიეს რა დროებით წარმატებას, 14 დეკემბერს საგარეო საქმეთა მინისტრის ტიგრანიანის ხელმოწერით თბილისში გაიგზავნა შემდეგი შინაარსის ტელეგრამა: „საგარეო საქმეთა მინისტრს ე. გეგეჭკორს. კოპია სომხეთის დიპლომატიურ წარმომადგენელს. 9 დეკემბრის ტელეგრამის პასუხად ესლახან მივიღეთ

თქვენი რადიოგრამა N 5599. 12 დეკემბერს ჩვენმა მთავრობამ თქვენს მთავრობას გაუგზავნა ნოტა ბორჩალოს უეზდის სომხური ნაწილიდან ქართული ჯარების გაყვანის მოთხოვნით. ეს იქნებოდა ერთადერთი გზა სისხლისღვრის თავიდან ასაცილებლად. ჩვენი მთავრობის წინადადება სულაც არაა საქართველოს შინაურ საქმეებში ჩარევა, მაგრამ როგორც არაერთხელ განვაცხადე, რომ ეს რაიონი უსიტყვოდ არაა საქართველოს ტერიტორია. იგი სომხეთის განუყოფელი ნაწილია, რომელიც ძალადობრივი გზით დაიკავა ქართულმა ჯარმა. მშვიდობისმოყვარეობის პოზიციიდან გამომდინარე, სომხეთის მთავრობა დროებით ეგუებოდა ამ მდგომარეობას იმ იმედით, რომ საქართველოს მთავრობა თავს შეიკავებდა საქართველოსთან შეერთების მოწინააღმდეგე ადგილობრივი მოსახლეობის მიმართ აგრესიული ქმედებისაგან. საქართველოს მთავრობა არ წამოვიდა შემხვედრ ნაბიჯებზე – მშვიდობიანად მოგვარებულიყო სასახლვრო დავის საკითხები. პირიქით, სხვის ტერიტორიაზე გაბატონების მიზნით მოაწყო ლაშქრობა მშვიდობიანი მოსახლეობის წინააღმდეგ, რომელსაც თან ახლდა სისხლიანი და სასტიკი ძალადობა, საარტილერიო ცეცხლით სომხური სოფლების განადგურება. სომხეთის მთავრობას არ შეუძლია იყოს პასიური მკურებლის როლში და მშვიდად უყუროს, სომხეთის კუთვნილ ტერიტორიებზე როგორ ხოცავენ სომხს მოქალაქეებს და როგორ უცერემონიოდ მოქმედებს მეზობელი სახელმწიფო. ჩემს მთავრობას უნდა სჯეროდეს, რომ სომხეთისა და სომხური მოსახლეობის პატივისცემით საქართველოს მთავრობა საკუთარი ინიციატივით დაახქარებს თავისი ჯარების გაყვანას, აღადგენს სატელეგრაფო კავშირს და განამტკიცებს ორი მეზობელი და ნათესავი სახელმწიფოს მშვიდობიან თანაცხოვრებას. N 912. საგარეო საქმეთა მინისტრი ს. ტიგრანიანი“ (სომხეთ -საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:33), პრაქტიკულად ეს მუქარის შემცველი ნოტა იყო საკუთარი დანაშაულის სხვაზე გადაბრუნების მცდელობა, ქართული ტერიტორიების სომხურად გამოცხადების მორიგი უშედეგო ცდა.

21 დეკემბერს სომხების ხელში გადავიდა შულავერი, შემდეგ კი სადახლო (დ. სილაქაძე, სომხეთ-საქართველოს ომი – 1918. <http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E>).

საქართველო მოუმზადებელი შეხვდა ამ შეტევას, მით უმეტეს, რომ გართულებები იყო საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთით, აფხაზეთში, სადაც დენიკინი სომხების დახმარებით ცდილობდა ქართული პოზიციების შესუსტებას გაგრის ფრონტზე. 18-19 დეკემბერს სომხებმა სრულად დაიკავეს ლორეს რეგიონი, დაარბიეს ქართულ-აზერბაიჯანული სოფლები (გვანცა ფორჩხიძე, სომხეთ-საქართველოს ომი <https://konpliqtebi2017.wordpress.com/2017/11/16/%E>). 32 ქართველი ახალგაზრდის სიცოცხლე შეეწირა 19 დეკემბრის შეტაკებას. 32-ვე კუკიის სასაფლაოზე დაასაფლავეს. მათგან ყველაზე უფროსი 25 წლის იყო. დაკრძავის ცერემონიალს დაესწრნენ მთავრობის წევრები. 32 საფლავიდან დღეისათვის შემორჩენილია ერთის – მიხეილ დარბაისელის საფლავი ეპითაპიით: „მას დედის ძუძუ ტკბილი, შხამაღაც შერგებია, მამულისთვის სიკვდილი, ვისაც დაზარებია. შემდეგ ამოშლილია სიტყვა (სავარაუდოდ „სომხებთან“), შემდეგ კი წერია: ბრძოლის დროს დაღუპული მიხეილ ივანეს ძე დარბაისელ-დავითაშვილი, 1896-1918 წ. 19 დეკემბერი“ (დოკუმენტური ფილმი-სომხეთ საქართველოს ომი, <https://www.youtube.com/watch?v=F0j-GXfCSQo>)

საბრძოლო ოპერაციებში სომხეთის სასარგებლოდ თბილისელი და საქართველოს სხვა რეგიონებში მცხოვრები სომეხი მოხალისეებიც მონაწილეობდნენ. განდა ეჭვი, რომ თბილისელი სომეხები აპირებდნენ აჯანყებას, მაღლაკელიძეს ამაში ეჭვი არც ეპარებოდა. მართლაც, თბილისში გამოვლინდა საიდუმლო დაჯგუფება, რომელიც იარაღით და ფულით ამარაგებდა სომხებს. (https://naxalovka.do.am/load/ts-39-aik-39itkhe/ts_39_ignebi_da_zhurnalebi/somkhet_sakartvelos_omi/13-1-0-1069)

სპირიდონ კელიამ (ეროვნულ-დემოკრატიული პარტია) დამფუძნებელ კრებაზე გააჟღერა ინფორმაცია თბილისელი სომხების საომარი მზადების შესახებ და მათი დაპატიმრება მოითხოვა, მაგრამ არავინ დაუჯერა. არა და მთავრობის თავმჯდომარის კაბინეტის აივნიდან დღევანდელი კინოთეატრ „რუსთაველის“ ადგილას მდებარე შენობაში, სადაც განთავსებული იყო სომეხთა საქველმოქმედო საზოგადოება, კარგად ჩანდა ხალხის სიმრავლე და გრძელი რიგები. შემთხვევით შეესწრო ამას ნოე რამიშვილი, რომელსაც აუხსნეს, რომ მოხალისე სომხები ეწერებიან ჯარში. რამიშვილმა კატეგორიულად მოთხოვა ჟორდანიას მათი დაპატიმრება, რაზედაც მთავრობის თავმჯდომარისაგან უარი მიიღო. ჟორდანიას მაშინ ელოდებოდა სოცინტერნის დელეგაციას, რომელსაც საქართველოს შესახებ დასკვნა უნდა წარედგინა ერთა ლიგაში (ისტორია ერთადერთ "პოლიტიკას". კვიტის პალიტრა, 2010 წ. 1 ნომბერი. <https://www.kvirispalitra.ge/history/5447-saqarthvelo-somkhetthis-omi.html>).

საქართველო იძულებული იყო გაეტარებინა რეპრესიული ღონისძიებები. რამიშვილმა დამოუკიდებელი მოქმედება დაიწყო. ჩაატარა ჩხრეკა და სომხურ ოჯახებში (სარდაფებში) აღმოჩნდა ინგლისური წარმოების უამრავი ირალი – შაშხანები და ტყვია-წამალი (დოკუმენტური ფილმი-სომხეთ საქართველოს ომი, <https://www.youtube.com/watch?v=F0j-GXfCSQ>). მთავრობის განკარგულებით სომხებთან თანამშრომლობაში ეჭვმიტანილების ქონება სრულად ან ნაწილობრივ იქნა კონფისკირებული. დამნაშავენი დადგნენ არჩევანის წინაშე: ან ციხე, ან საქართველოს დატოვება. ბევრი დააპატიმრეს, დანარჩენმა დამნაშავეებმა კი დატოვეს საქართველო. ხელისუფლებამ დაიწყო საეჭვო პირების დეპორტაცია დედაქალაქიდან. საგანგებო რაზმმა საიდუმლო რაზმების შედგენის ბრალდებით დააპატიმრა 50-მდე სომეხი, მათ შორის გენერალი ხაჩატუროვი, პოდპოლკოვნიკი დოლიხანოვი. 23 დეკემბერს, საქართველოს მთავრობამ სომხეთის ყველა ქვეშევრდომი საქართველოს მოქალაქე სამხედრო ტყვეებად გამოაცხადა (დოკუმენტური ფილმი სომხეთ-საქართველოს ომი, <https://www.youtube.com/watch?v=F0j-GXfCSQo>) ეს ფაქტი სომეხთა მხრიდან „ეროვნულ ჩაგვრად“ შეფასდა.

ამ მოვლენებმა ხელისუფლება იძულებული გახადა დაეხურა სომხური გაზეთები "აშხატავორი" , "ნორ ორიზონი" და ასევე რუსული გაზეთი "კავკასკოე სლოვო", რომლებიც საქართველოში მცხოვრებ სომხებს ქართველების წინააღმდეგ მრძოლისაკენ მოუწოდებდნენ. დაპატიმრებული იქნენ ამ გაზეთების რედაქტორებიც. სომხებმა საქართველოს მთავრობის ეს მოქმედებაც რაპრესიებად მონათლეს (ისტორია ერთადერთ "პოლიტიკას" აღიარებს კვირის პალიტრა, 2010 წ. 1 ნომბერი. <https://www.kvirispalitra.ge/history/5447-saqarthvelo-somkhetthis-omi.html>).

24 დეკემბერს, სომხური არმიის ხელმძღვანელმა გენერალმა დრასტამატ-კანაიანმა (დრომ) ულტიმატუმის ფორმით მოთხოვა საქართველოს სარდლობას ახალქალაქიდან ქართული ჯარის გაყვანა. ცხადია, ქართული მხარისათვის მიუღებელი იყო ეს ულტიმატუმი. საქართველოში დაიწყო მოხალისეთა ჯგუფების ფორმირება. 28 დეკემბრის ბრძანებით ყველა მოხალისეს შეუნარჩუნდებოდა სამსახური, სიკვდილის შემთხვევაში კი ოჯახებს დაენიშნებოდათ პენსია. ყველგან იქმნებოდა ასეთი რაზმები. მოხალისეთა ბრიგადა შეიქმნა უნივერსიტეტშიც (მასში ჩაეწერა იმჟამინდელი სტუდენტი, მომავალში რექტორი ნიკო კეცხოველი). საზოგადოების ყველა ფენა ერთი მთავარი მიზნის გარშემო გაერთიანდა – დაეცვათ სამშობლო. კოსმოპოლიტი სოციალ-დემოკრატი ვალიკო ჯუღელიც კი აცხადებდა, რომ დამარცხების შემთხვევაში თავს მოიკლავდა (ისტორია ერთადერთ "პოლიტიკას" აღიარებს. კვირის პალიტრა, 2010 წ. 1 ნომერი. <https://www.kvirispalitra.ge/history/5447-saqarthvelo-s-khethis-omi.html>). საქართველოს მოსახლეობამ პირველად შეიგრძნო, რომ აქვთ სახელმწიფო, რომელიც მათვე უნდა დაიცვან. ეს იყო დიდი გამარჯვება დემოკრატიული საქართველოს არსებობის ისტორიაში.

საინტერესოა ერთი ფაქტი. 21 დეკემბერს, თიანეთის მოსახლეობის მობილიზაციის პროცესში სომეხ მღვდელს ტერ ოვანეს გირგიდიანცს ეყო თავხედობა იქ შეკრებილი ქართველებისათვის მოეწოდებინა, რომ არ მიეღოთ საბრძოლო ოპერაციებში მონაწილეობა. და ეს მაშინ, როცა იმავე პერიოდში დუშეთში მომხადარი აჯანყების დროს, ლტოლვილი სომხები საქართველოს წინააღმდეგ იღებდნენ აქტიურ მონაწილეობას (ეს აჯანყება საქართველომ ჩაახშო) (https://naxalovka.do.am/load/ts-39-aik-39itkhe/ts_39_ignebi_da_zhurnalebi/somkhet_sakartvelos_omi/13-1-0-1069)

ქართულმა სარდლობამ შეძლო ძალების ორგანიზება, განახორციელა წარმატებული შეტევა და სრულად დაიკავა შულავერი და სადახლო. საკუთარი ტერიტორიების დაცვა სომხებმა ავანტიურად მონათლეს: „დაიწყო რა გაუმართლებელი ავანტიურა საქართველოს მთავრობამ გამოაცხადა, რომ იძულებით იცავს სომხურ სოფლებს სომხეთის არმიისაგან, რომ სომხებმა დაიწყეს ომი საქართველოს წინააღმდეგ. შესაბამისად მთელ პასუხისმგებლობას აკისრებდა სომხურ მხარეს. ფაქტები კი სხვას ამტკიცებენ“ „სომხეთ -საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი 1919:36). საინტერესოა რა ფაქტებზე საუბრობენ სომეხი ავტორები. ფაქტები მართლაც სხვა რამეზე მეტყველებენ. ერთი რამ ცხადია: სომხები პანიკამ მოიცვა. მათი თავდასხმა იქცა თავდაცვად.

მანიპულირებენ რა დაშნაკური ხელისუფლების ე.წ. „მშვიდობისმოყვარეობით“, სომხურ მხარეს არგუმენტებად მოყავთ მათ მიერ საქართველოს მთავრობისადმი გაგზავნილი ზოგიერთი ნოტა, მაგრამ ყველა ნოტაში სადაო ტერიტორიას სომხეთის განუყოფელ ნაწილად მიიჩნევენ და ითხოვენ ქართული ჯარების გაყვანას. საილუსტრაციოდ შეიძლება დავასახელოთ 18 დეკემბრის ნოტა:

„საგარეო საქმეთა მინისტრს. კოპია სომხეთის დიპლომატიურ წარმომადგენელს.

პარლამენტის დადგენილებით, სომხეთის მთავრობა დღეს აგზავნის დელეგაციას კაპიტან გრინთან და საქართველოს დიპლომატიურ წარმომადგენელთან

(თუ კი გამოცხადდება ეს უკანასკნელი) სამხედრო მოქმედებების შეწყვეტის პირობების დასადგენად. ერთი პირობა, რომელსაც პარლამენტი საჭიროდ მიიჩნევს, როგორც აუცილებელს, არის ის, რომ სომხეთის მთავრობას შეუძლია გაიყვანოს თავისი ჯარები ბორჩალოს უეზიდან მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მიიღებს გარანტიას, რომ ეს რეგიონები არ იქნება ქართული ჯარების ხელახალი შეჭრის ობიექტი (სომხეთ-საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, 1919:36). ცხადია, ასეთი კატეგორიული ტონი და აბსურდული მოთხოვნები მიუღებელი იყო ქართული მხარისათვის.

აშკარად ტყუიან სომეხი ავტორები, რომლებიც სიმართლეს თვალში ნაცარს აყრიან და გაიძახიან, რომ 13 დეკემბრამდე თითქოსდა არ უწარმოებიათ არავითარი საბრძოლო ოპერაცია ქართული ჯარის წინააღმდეგ: „სომხეთის არმიის ნაწილებს 13 დეკემბრამდე არ უწარმოებიათ არავითარი აგრესიული მოქმედება ქართული ჯარის წინააღმდეგ. თქვენი სისხლიანი რეპრესიებით და სასტიკი ძალადობით აიძულეთ სომხეთის მთავრობა დაეცვა სომხეთის კუთვნილ ტერიტორიაზე მცხოვრები საკუთარი მოქალაქეები. სომხეთის მთავრობამ ბოლო თვეებში გამოავლინა მაქსიმალური მშვიდობისმოყვარეობა. საქართველოს მთავრობა ღორეზე ჩვენი უფლებების ხელყოფით, ახალქალაქის სამხედრო გზით დაპყრობით, ბორჩალოში განხორციელებული სამხედრო რეპრესიებით გამოვიდა, როგორც აგრესიულ-დამპყრობლური პოლიტიკის გამტარებელი დიპლომატიური პროტესტების და სომხეთის მთავრობის მშვიდობიანი წინადადებების სრული უგულებელყოფით“ (სომხეთ -საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი, ბაქო, 1919:36). როგორც ვნახეთ, ცხვრის ქურქში გახვეულნი ცდილობენ ყველაფერი ქართულ მხარეს დააბრალონ და თავისმართლების პოზიციაში ჩააყენონ. ესეც მორიგი სომხური ეშმაკობაა. თუ როგორი მშვიდობისმოყვარე იყო დაშნაკური ხელისუფლება, ეს ნათლად გამოჩნდა მათ მიერ განხორციელებულ წარუმატებელ სამხედრო ავანტიურაში.

1919 წ. 1 იანვარს დიდი ბრიტანეთის მოთხოვნით წინააღმდეგობა შეწყდა (დ. სილაქაძე, სომხეთ-საქართველოს ომი – 1918. <http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1>).

ქართულმა ჯარმა ბრწყინვალე გამარჯვება მოიპოვა. რომ არა ბრიტანელების მოთხოვნა, სომხებს ერევნის დატოვებაც მოუწევდათ. ომის იძულებითი შეწყვეტის მიუხედავად ქართული სარდლობა ძლივს ახერხებდა ქართველი ჯარისკაცების შეკავებას (სცსა, ფ.1864, ს. 1, ფურც. 50-62).

30 დეკემბერს, საქართველოს მეამბოხე სომხური მოსახლეობის ნაწილი გამოცხადდა ქართულ სარდლობასთან და მათ მიერ ჩადენილი ქმედებებისათვის პატიება ითხოვეს (დოკუმენტური ფილმი-სომხეთ საქართველოს ომი, <https://www.youtube.com/watch?v=F0j-GXfCSQo>)

ფოტო 10. გენერალი მაზნიაშვილი

რაც შეეხება ბრიტანელებს, მათ აღრიდებენ აუღეს ადლო სომეხთა მისწრაფებებს და დაიკავეს ანტიქართული პოზიცია. სწორედ მათი წაქეზებით და ინგლისის დახვეწის მითითებით სცადეს სომხებმა ძეგვის ხიდის აფეთქება, რათა ალყაში მოექციათ ბავარიის გერმანული დივიზია. ფაქტობრივად ინგლისი სჯიდა საქართველოს პროგერმანული პოლიტიკისათვის, რომელიც აირჩია 1918 წ. მაისში. საბედნიეროდ ხიდი არ აფეთქდა და გერმანელებმა უნებლად შეძლეს სამშვიდობოზე გასვლა. პირველ მსოფლიო ომში გერმანიის დამარცხების შემდეგ (1918 წ. 11 ნოემბერი) კავკასია ბრიტანეთის გავლენის სფეროდ იქნა აღიარებული და ბუნებრივია, ამ ვითარებაში მის პოზიციას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

სომხურმა მხარემ ბრიტანეთის მოთხოვნით საბრძოლო ოპერაციების შეწყვეტა საკუთარ წარმატებად მიითვალა. მათი მტკიცებით სომხურმა ჯარმა შეძლო სადახლოსთან ქართველების შეკავება და რომ არა დაზავება, მოახერხებდა ომის გამარჯვებით დასრულებასო, თუმცა ეს რომ ასე არაა, თავადც კარგად იციან. რომ არა ბრიტანეთის მოთხოვნა, სომხეთი ვერ აცდებოდა სრულ დამარცხებას (გვანცა ფორჩხიძე, სომხეთ-საქართველოს ომი <https://konpliqtebi2017.wordpress.com/2017/11/16/%>).

საკუთარი წარმატებების ფონზე სომხური მხარე ყოველთვის არიდებდა თავს კონსტრუქციულ მოლაპარაკებებს, ყოველნაირად ცდილობდა ჩაეშალა სამშვიდობო პროცესები თავისი არარეალური მოთხოვნებით. სპეციალისტთა შეფასებით, გამარჯვების შემთხვევაში ისინი გაცილებით უფრო საშიშნი იქნებოდნენ, ვიდრე გამარჯვებული ალა მაჰმად ხანი (ფ. ჟიჟიაშვილი, გაზეთი „დრონი“ 1993, N 34). სომხები სადაოდაც კი არ თვლიდნენ ახალქალაქისა და

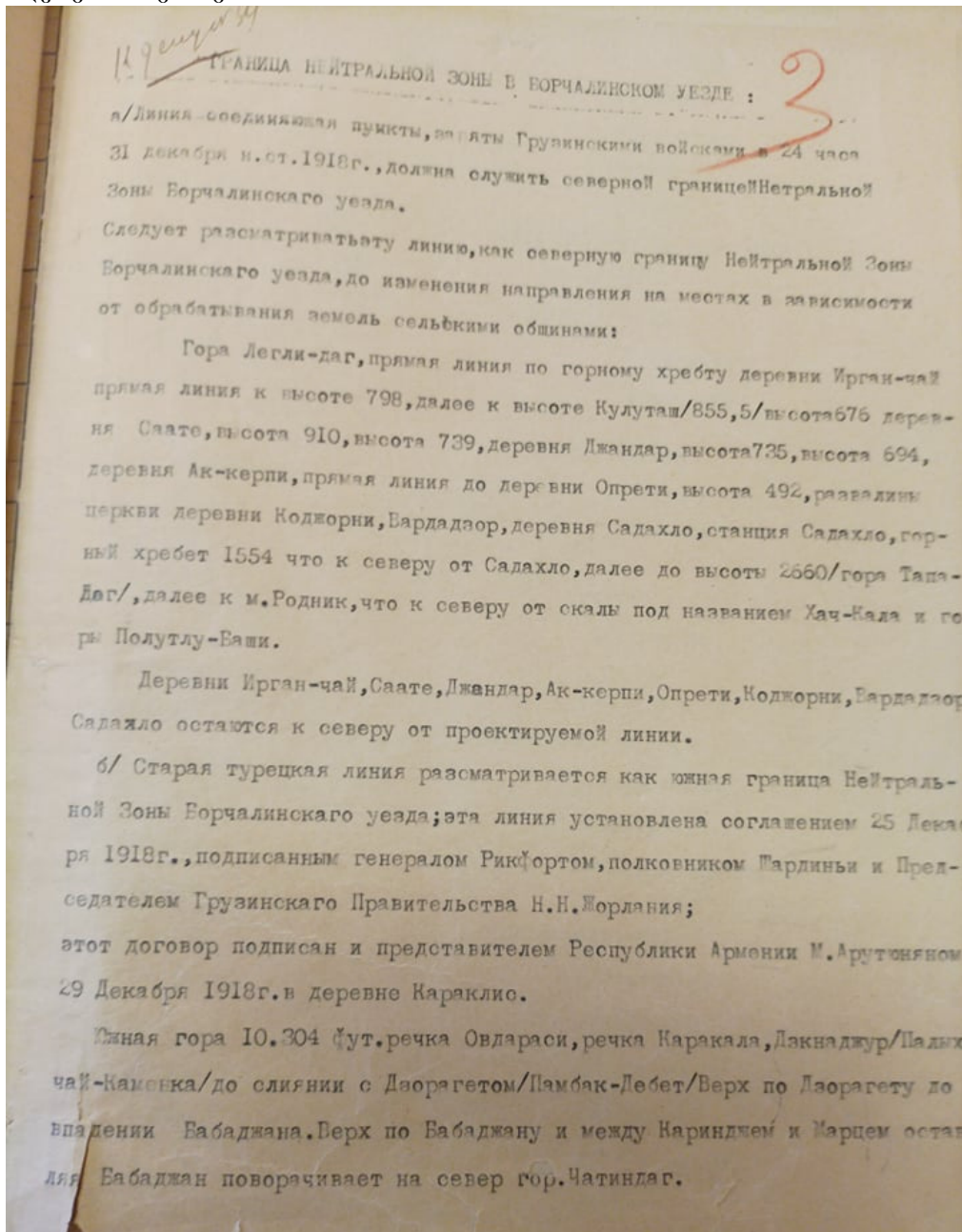
ფოტო 10. ომის შემდეგ გამართული აღლუმი

ბორჩალოს მაზრების კუთვნილების საკითხს, მაგრამ მას შემდეგ, რაც განიცადეს სამხედრო მარცხი, 1919 წლის იანვარში იძულებული გახდნენ მიეღოთ ბრიტანელებისა და ფრანგების მიერ შემუშავებული შეთანხმების პირობები.

უნდა ითქვას, რომ ინგლისელების პირველი პროექტი ითვალისწინებდა მთელი სადაო ტერიტორიების (ბორჩალო, ახალქალაქი, ღორე) ნეიტრალურ ზონად

რუნებულები. ქართული ჯარების წარმატებების ფონზე სომხეთი იძულებული გახდა დათანხმებულიყო ინგლისელების წინადადებას. ამ ზავით ლორეს რეგიონი გამოაცხადეს ნეიტრალურ ზონად, რომელშიც საკითხის საბოლოო გადაწყვეტამდე მორიგეობით უნდა მდგარიყო ქართული და სომხური ჯარის ნაწილები. ნეიტრალური ზონის მართვის სადავეები ექცეოდა კომისარიატის ხელში საქართველოსა და სომხეთის თითო წარმომადგენლის მონაწილეობით და მოკავშირე ბრიტანულ-ფრანგული მისიის მეთვალყურეობით.

სომხეთის ეროვნულ არქივში დაცულია დოკუმენტი ნეიტრალური ზონის საზღვრების შესახებ:

Селения Нейтральной Зоны Горьковского уезда

I участок Алавердский	
Волости	4/Саяхи
А. Алавердская	5/Варшидж
1/Алаверди	В. Вагартская
2/Ахтала верх.	1/Вацатаи
3/Ахтала низ.	2/Вгарт
4/Бендик	3/ Овандара
5/Тамдух	4/ Цатер
Б. Гинихская	Г. Когоская
1/Арчев	1/Когос
2/Тног	2/Тгдан
Г. Чоканская	III. Зи# уч. Воронцовский
1/Чокан	Волости
Г. Ламбялинская	А. Воронцовская
1/Керпили	1/Воронцовкая
2/Ламбало	2/Привольное
3/Анруи	Б. Шахназарская
II Вас. Узунларский	1/Котур-Булаг
Волости	2/Шахназар
А. Узунларская	В. Урутская
1/Агви	1/Айдарбек
2/Амоля	2 /Урут
3/Арды	Г. Леджанская
4/Икагат	1/Лори креп.
5/Узунлар	2/Акарак
Б. Ахпатокая	3/Александровка
1/Алори	Д. Ильявлинская
	1/Джуджанент
	2/Ильмаало
	3/Ирган-чай

სომხეთის ცსა, ფ. 114, ს. 56, ფურც. 3, 4

აღნიშნულ სახავო პირობებზე სომხების თანხმობა ენდრიუ ანდერსენის და გეორგ ვეგეს მოსაზრებით განპირობებული იყო ერთის მხრივ ქართველების სამხედრო წარმატებებით, მეორეს მხრივ კი სომხეთის მთავრობასა და დენიკინის არმიას შორის საიდუმლო შეთანხმებით. ავტორი იმოწმებს დენიკინის ცნობას, რომლისთვისაც უცნობებია გენერალ უორკერს სომხეთის მთავრობასა და დენიკინის მოხალისეთა არმიის ხელმძღვანელობას შორის არსებული საიდუმ-

ლო შეთანხმება – ერთობლივი დარტყმა განხორციელებინათ საქართველოზე. მაშინ ინგლისელებმა საქართველოს მხარე დაუჭირეს და შეუძლებელი გახდა აღნიშნული ავანტიურის განხორციელება. ენდრიუ ანდერსონის ინფორმაციით დენიკინმა უარყო ასეთი შეთანხმების არსებობა, თუმცა სამართლიანად ფიქრობს, რომ დენიკინელთა არმიას და სომხეთს ჰქონდათ საერთო ინტერესები და მათი მოქმედება ასეთი საიდუმლო გარიგების არსებობაზე უნდა მეტყველებდეს (ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, 1918 წ. სომხეთ-საქართველოს ომი, III. <http://arma.ge/2019/11/07/2203/>)

საჭიროდ მიგვაჩნია შევეხოთ ლორეს რეგიონში მცხოვრები არასომეხი მოსახლეობის დამოკიდებულებასაც. ისინი (ძირითადად მუსულმანური აღმსარებლობის მოსახლეობა) ამ ომში საქართველოს უჭერდნენ მხარს. რეგიონი ექვსი სოფლის წარმომადგენლებმა საქართველოს დამფუძნებელი კრებისადმი გაგზავნილი სპეციალური წერილით მოითხოვეს საქართველოს იურისდიქციაში ლორეს რეგიონის დაბრუნება (გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა, 1 მაისი, 1919 ელი, N 94), თუმცა ამის განხორციელება შეუძლებელი აღმოჩნდა.

სომხეთი იძულებული გახდა ახალქალაქის მაზრაზე სომხეთმა მოეხსნა თავისი პრეტენზიები. საზღვრების საკითხის განხილვა ქართველი მენშევიკების „სატყუარა“ (ა. ჩაჩხიანი, 2006:208) პარიზის კონფერენციას მიენდო, რომელსაც უნდა გადაეწყვიტა ომისშემდგომი მსოფლიოს ბედის საკითხები. საქართველოს დელეგაციამ კარლო ჩხეიძის, კაკი წერეთელის, ზურაბ ავალიშვილის და სხვათა მონაწილეობით წარადგინა მოსხენება, რომელშიც დასაბუთებული იყო საქართველოს დამოუკიდებლობის კანონზომიერება. საქართველომ წარადგინა აგრეთვე მომავალი საქართველოს რუკა, რომელშიც უნდა შესულიყო სადავო ტერიტორიები, მაგრამ დასავლეთს მაშინ რუსეთი უფრო აინტერესებდათ და საქართველოს პრობლემებს რუსეთის შინაურ საქმედ აღიქვამდნენ.

პარიზის კონფერენციაზე სომხურმა დელეგაციამ წარადგინა ე.წ. „დიდი სომხეთის რუკა“, რომელშიც შედიოდა საქართველოს მტკვრის მარცხენა სანაპირო თბილისისა და გორის ჩათვლით. მათ მოითხოვეს აგრეთვე შავ ზღვაზე გასასვლელი. კავკასიის რესპუბლიკებს შორის არსებული წინააღმდეგობებით ისარგებლეს დასავლეთის მმართველმა წრეებმა და სამივე რესპუბლიკას უარი უთხრეს მფარველობის მანდატზე. ნაწილობრივ ამავე მიზეზით ეთქვა უარი საქართველოს ერთა ლიგის (შეიქმნა 1920 წელს) წევრობაზეც. საქართველოს გაწევრიანებას მხარი მხოლოდ 14 – მა სახელმწიფომ დაუჭირა, 10 წინააღმდეგი წავისა, 18-მა კი თავი შეიკავა.

კავკასიის რესპუბლიკების აღიარება ევროპის ქვეყნებმა მხოლოდ მას შემდეგ დაიწყო, როცა ნათელი გახდა ბოლშევიკების გამარჯვება თეთრგვარდიელებთან და ინტერვენტებთან.

სხვათა შორის, სომხების მიერ შავ ზღვაზე გასასვლელის მოპოვების დაუოკებელმა სწრაფვამ დასავლეთის მმართველ წრეებში მე-20 ს. პირველ მეოთხედში გარკვეული მხარდაჭერა ჰპოვა. ეს აისახა სევრის ხელშეკრულებაში (1920 წელი). აშშ-ს იმუამინდელი პრეზიდენტის ვილსონისეული სომხეთი სხვა არაფერი იყო, თუ არა „დიდი სომხეთის“ შექმნის არარეალური გეგმა, რომელიც თავის საზღვრებში გულისხმობდა საქართველოს ტერიტორიის მნიშვნელოვან ნაწილსაც.

სევრის ხელშეკრულებით ოსმალეთი ვალდებული იყო ქურთებისა და სომხებისათვის გამოეყო ტერიტორიები. ქემალ ათათურქის ინიციატივით თურქეთმა არ ცნო დამამცირებელი ზავის პირობები, ომი გამოუცხადა ანტანტის ქვეყნებს და მოიგო კიდევ.

სევრის ხელშეკრულებით მხარდაჭერილი ვილსონის სომხეთი თავის თავში აერთიანებდა აღმოსავლეთში ქრისტიანობის ფორპოსტს – (КАРПОВ С. П. 1981:168, 169) – ტრაპიზონის პროვინციასაც, რომლის მიხედვითაც იქედან უნდა გაესახლებინათ მკვიდრი ლაზური მოსახლეობა (Лазы <https://kavkazplus.com/news.php?id=2476#.W3xXJiQzblU>). ლაზისტანი მათი წარმოდგენით უნდა გადაქცეულიყო დიდი სომხეთისათვის დერეფნად შავ ზღვაზე გასასვლელისათვის. ამ მოსაზრებას ემხრობოდა აშშ-ს პრეზიდენტი ვილსონი. მოკავშირეების მისამართით ვილსონის მიერ გავზავნილ წერილში პირდაპირ იყო ნათქვამი, რომ უნდა დაკმაყოფილებულიყო სომეხი ნაციონალისტების მოთხოვნები, რათა სომხებს ჰქონოდათ გასასვლელი შავ ზღვაზე. არავის უკითხავს ლაზებისათვის, მისაღები იყო თუ არა ეს წინადადება. თავად სომეხები კი დასავლურ სამყაროს უმტკიცებდნენ, რომ იქ ცხოვრობენ ველური ხალხი, რომლებიც ვალდებული არიან ცივილიზებულ სომხეთს დაუთმონ საკუთარი მიწები (Лазы: Севрский договор как смертный приговор для народа, Московский и Карский договора – как спасение. KavkazPlus).

აღნიშნული გეგმის რეალიზაცია გულისხმობდა საქართველოსათვის სამცხე-ჯავახეთისა და ბათუმის პორტის დაკარგვასაც, რასაც სავარაუდოდ ადგილობრივი არასომეხი, განსაკუთრებით კი მუსულმანური აღმსარებლობის მოსახლეობის აყრა-გადასახლება ან გენოციდი მოყვებოდა შედეგად. ამერიკის, საფრანგეთის, ინგლისის მმართველი წრეების მიერ მხარდაჭერილი სევრის ხელშეკრულება ფაქტობრივად იყო ქართველი ხალხის ამ შესანიშნავი ეთნოგრაფიული ჯგუფისა და სრულიად საქართველოსათვის სასიკვდილო განაჩენი.

სომეხმა ნაციონალისტებმა ისარგებლეს პირველი მსოფლიო ომის დაწყებით და ნამდვილი გენოციდი მოუწყეს მუსულმანურ (ქურთები, თურქები) მოსახლეობას, მათ შორის ლაზებს და აჭარლებს, იმერხეველებს, შავშებს. არსებობდა ლაზებისა და აჭარლების წინააღმდეგ სომეხების მიერ ჩადენილი მხეცობების ამსახველი დოკუმენტები, რომლებიც განადგურდა საბჭოთა ხელისუფლების მიერ, თუმცა აღექსი ტოლსტოის ამის შესახებ აქვს მინიშნებები და ირიბი მტკიცებულებანი. საბჭოთა პერიოდში დაწერილ ერთ-ერთ ნაწარმოებში იგი იხსენებს გენერალ იუდენისს, რომელმაც სომეხების მონაწილეობით გაანადგურა რამდენიმე აჭარული სოფელი (Лазы: Севрский договор как смертный приговор для народа, Московский и Карский договора – как спасение. KavkazPlus). თუმცა სომეხებისავე ჩავონებით ტოლსტოიც ფიქრობდა, რომ აჭარაში არსებული კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლები, თადიანი ხიდები სხვა „კულტურული ხალხის“ მიერაა აშენებული. სომეხების სისასტიკეზე საუბრობს ნ. ნოვიკოვი თავის წიგნში „Операции на Черном море и совместные действия армии и флота на побережье Лазистана», უფრო კონკრეტულად კი წიგნის ქვეთავში „ტრაპიზონის დაცემა“ (ლენინგრადი, 1927).

ლაზები სრულ განადგურებას სომეხთა სულწასულობამ გადაარჩინა. სომეხი ბოვეიკები არ დაელოდნენ ამერიკისა და დასავლეთის ქვეყნების ჯარის

ლი“ ნაშრომები. ოთხმოცდაათიან წლების სომხეთის ისტორიის სახელმძღვანელოებით ისწავლებოდა, რომ 1918 წელს ქათველებმა მოახდინეს სომხური მიწების ოკუპაცია, დღევანდელი სახელმძღვანელოებით კი პირიქით – 1918 წ. „ძღვევამოსილმა სომხურმა არმიამ“ დაამარცხა „ვერაგი მტერი“. შესაბამისად, ყოველი წლის დეკემბრის ბოლოს დამარცხებულები აღნიშნავენ ე.წ. „გამარჯვების წლისთავს (ისტორია ერთადერთ „პოლიტიკას“ აღიარებს, <https://www.kvirispalitra.ge/history/5447-saqarthvelo-somkhethis-omi.html>). იგივე პოზიციაა გამოხატული 1990 წელს ერევანში 30000-ნი ტირაჟით გამოცემულ ჰ. გოვორქიანის ნაშრომში (იხ. აღ. აბდალაძე, მეტი ობიექტურობა, ჟურნ. „მნათობი“, 1998, N 3-4, გვ. 176). საქართველო კი „კვლავ არ ვაწყენინოთ“ პოლიტიკას აგრძელებს.

გარკვეული წინააღმდეგობები ჩვენს ურთიერთობებში სხვა მიზეზებითაც არის განპირობებული. არ ცხრება სომხური მხარის პრეტენზიები კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების კუთვნილების საკითხებზე. ამავე დროს, ჯავახეთი, რომელიც დაშნაკების სამოქმედო პროგრამაში მთავარ პრიორიტეტად არის მიჩნეული (ა. ჩაჩხიანი, 2006) კვლავაც ასრულებს შენელებული ბომბის ფუნქციას, რომელიც ჯერ კიდევ არ არის განეიტრალებული. მათ ჰყოფნით თავხედობა გვისაყვედურონ იმის შესახებ, რომ ყარაბაღის კონფლიქტში საქართველომ დაიკავა ნეიტრალური პოზიცია, და ეს მაშინ, როცა სომეხებმა წარმოუდგენელი ღალატი ჩაიდინეს 1990-იან წლებში აფხაზეთის კონფლიქტში – ქართველების წინააღმდეგ მათი აქტიური მონაწილეობით. სერგეი ზაბელიანის ინიციატივით და „კრუნკის“ ლიდერის ალბერტ ტოპოლიანის მეთაურობით ჩამოყალიბებული სომხური ე.წ. ბაგრამიანის ბატალიონი (სომხ. Բաղրամյան) გაუგონარი სისასტიკით გამოირჩეოდა. ეს ბატალიონი მონაწილეობდა არა მარტო საბრძოლო ოპერაციებში, არამედ ეთნიკურ წმენდაშიც. ქართველების წინააღმდეგ ბრძოლაში აქტიური მონაწილეობისათვის 11 სომეხს (კ. გურგენიანი, გ. ტრაპიზონიანი, ა. ისხანიანი, ს. კირაკოზიანი, ა. ასატურიანი და სხვებს) მიენიჭა აფხაზეთის გმირის წოდება, ხუთი დაჯილდოვდა ლეონის ორდენით, ათი კი მედლით „მამაცობისათვის“ (დავით ლაცუზბაია, ვახტანგ ყოლბაია, რაფიელ გელანტია, თეიმურაზ ჭახრაკია. აფხაზეთის ლაბირინთი, – თბილისი, „არხატი“, 1999, ასევე, ბაგრამიანის ბატალიონი, <https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%91%E1>). სომეხთა ასეთი დამოკიდებულებანი შეიცავს გარკვეული საფრთხის ნიშნებს, რომელსაც დროული რეაგირება სჭირდება.

ჩვენს წინაპრებს ყოველთვის ჰქონდათ მეგობრული ურთიერთობა სომხებთან. სწორედ ამან ათქმევინა სომხური მწერლობის კლასიკოსს ოვანეს თუმანიანს: „თუ სამშობლოს მტერი მოადგება, ცოლ-შვილს მხოლოდ საქართველოში გაეხიზნავო“ (თ. ფუტკარაძე, 1998:20). იგი ღირსეულად მოიქცა ძმათამკველი ომის დროს და ერევანში ჩარჩენილ შვილებს დაემუქრა, რომ ქართველების წინააღმდეგ ბრძოლის შემთხვევაში მათზე უარს იტყოდა (აღესილი ხმლები.

<https://ar-ar.facebook.com/SAQARTVELO.ERTADERTIA.01/posts/155722912947203/>). 1919 წ. 18 დეკემბერს ო. თუმანიანმა, როგორც გაერთიანებული „პატრიოტული კავშირის

საბჭოს თავმჯდომარემ მოიწვია საგანგებო სხდომა და მიიღეს მიმართვა ძმა-თამკველი ომის შეწყვეტის შესახებ. მას მიანდა, რომ, არ არსებობდა ამ ორ მოძმე ხალხს შორის საკითხი, რომლის მოგვარება არ შეიძლებოდა მშვიდობიანი გზით“ (კ. გრიგორიანი, 1950:233). ლევან ყიფიანისადმი გაგზავნილ საპასუხო წერილში ო. თუმანიანი სომეხ-ქართველთა ომი და მტრობა ხელისუფლებების მიერ შექმნილ ხელოვნურ პრობლემად გამოაცხადა, ხოლო ძმობა-სიყვარული – ბუნებრივად: „ღორეს ხეობაში – წერდა პოეტი, არის ხიდი. ხიდის ერთ ბოლოში დააყენეს სომეხი მეომარი, მეორე ბოლოში-ქართველი. ორივენი არიან შეიარაღებულნი და შეუპოვრად უთვალთვალებენ ერთმანეთს. როგორც აღმოჩნდა, ისინი მეგობრები იყვნენ, ერთად იბრძოდნენ, ერთად ეწამებოდნენ, ერთად უხაროდნენ, ერთად ჭამდნენ და სვამდნენ. ეხლა ისინი დააყენეს ერთმანეთის პირისპირ. მაგრამ მათ თხოვეს ახლოს მდებარე სოფლებებს – იყო თუ არა ახლოს ხელმძღვანელობა და ხომ არ უთვალთვალებდნენ მათ. როცა გაიგეს, რომ არავინ უთვალთვალებდა, ერთმანეთისაკენ გაიქცნენ, მოეხვივნენ და გადააკოცნენ ერთმანეთი. შემდეგ დაიკავეს თავ-თავიანთი ადგილები“ (კ. გრიგორიანი, 1950:234, ასევე, ო. თუმანიანი, 1951:28).

ქართულ-სომხური ურთიერთობების საკითხის შესახებ საუბრისას წინა პლანზე უნდა წამოვწოთ სწორედ ასეთი მაგალითები, რომლებიც მრავლადაა ჩვენს მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში. ძმათამკველ ომში გამარჯვებული არ არსებობს. ეს პოზიცია ომის დასრულების შემდეგ ნათლად გამოხატა ამ ომის ერთ-ერთმა ინიციატორმა, სომხეთის იმჟამინდელმა პრემიერ-მინისტრმა ოვანეს კაჩაზნუნმა: "ომმა დაგვაფიქრა ბევრ რამეზე... ვიბრძოდით იმ მეზობელთან, რომელთანაც ყველაზე მჭიდრო კონტაქტი უნდა გვქონოდა, ჩვენ ხომ საქართველოს მეშვეობით ვუკავშირდებოდით გარე სამყაროს. ჩვენ ამას ვგრძნობდით და გულწრფელად გვსურდა ქართველებთან მეგობრულად ცხოვრება, მაგრამ ვერ შევძელით. ამაში გარკვეული როლი საქართველოს მთავრობის პოზიციასთან ერთად ითამაშა ჩვენმა უძღურებამ, ჩვენმა პოლიტიკურმა განუვითარებლობამ და სახელმწიფოებრივი მართვის უუნარობამ" (სომხეთის რესპუბლიკის პირველი პრემიერმინისტრის სიტყვები სომხეთ-საქართველოს ომის შემდგომ

<https://intermedia.ge/%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%90/123641>).

ისტორიულმა გამოცდილებამ იქნებ ეხლა მაინც აუხილოს თვალები საქართველოს ძირძველი ტერიტორიების მიერთების ამბიციებით შეპყრობილ პოლიტიკოსებს.

**The issue of border disputes in a curved mirror.
Armenia-Georgia War (December 1918)**

Summary

After the bourgeois-democratic revolution of February 1917, the Russian Empire disintegrated. The three republics of the Caucasus were united into a single Transcaucasian Federal-Democratic Republic. But its existence was short-lived. Soon the Federal Republic disintegrated and on its ruins, three states emerged almost simultaneously. The need for demarcation of borders arose with the emergence of independent states, but the Dashnak authorities' baseless territorial claims and attempts to forcibly annex Georgian lands led to a conflict known in history as the Armenian-Georgian War. The aim of this paper is to present the groundlessness of the territorial claims of the Armenian authorities on the basis of historical sources, scientific and literary data, the tendentious nature of the works of Armenian authors published on this topic and an attempt to present history through a prism.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

I. სამეცნიერო ლიტერატურა

1. აბდალაძე, 1998: აბდალაძე ალ., მეტი ობიექტურობა, უერნ. „მნათობი“, 3-4, თბილისი;
2. ახუაშვილი, 1994: ახუაშვილი ი., ქართული გვარ-სახელები, თბილისი;
3. გაბაშვილი, 1959: გაბაშვილი რ., რაც მასსოვს, მიუნხენი 1959;
4. გრიგორიანი, 1950: გრიგორიანი კ. ოვანეს თუმანიანი (1869-19230), ლენინგრადი;
5. თამარაშვილი, 1904: თამარაშვილი მ. პასუხად სომხის მწერლებს, რომელნიც უარყოფენ ქართველთა კათოლიკობას. თბილისი;
6. თუმანიანი, 1951: თუმანიანი ო., სომეხი და ქართველი ხალხების მეგობრობის შესახებ, რუსულად, ერევანი;
7. კვინიტაძე, 1998: კვინიტაძე გ., საქართველოს დამოუკიდებლობის წლები, 1917-1921. თბილისი;
8. ლაცუზბაია, 1999: ლაცუზბაია დავით, ყოლბაია ვახტანგ, გელანტია რაფიელ, ჭახრაკია. თეიმურაზ, აფხაზეთის ლაბირინთი, – თბილისი,
9. ლომსაძე, 1975: ლომსაძე შ., სამცხე-ჯავახეთი, თბილისი;
10. მაზნიაშვილი, 1927: მაზნიაშვილი გ., მოგონებანი, 1917-1925, თბილისი; მჭედლიშვილი, 2004: მჭედლიშვილი მ., იმპერიის მარწუხებში, თბილისი;
11. პაპავა, 1989: თამარ და აკაკი პაპაევები, მარიამ-უკანასკნელი დედოფალი საქართველოსი“, თბილისი;

12. სომხეთსაქართველოს, 1919: სომხეთ – საქართველოს შეიარაღებული კონფლიქტი ფაქტობრივი მონაცემებისა და ნამდვილი დოკუმენტების საფუძველზე, ბაქო;
13. ფუტკარაძე, 1998: ფუტკარაძე თ., ეთნიკური სტრუქტურა და ეროვნულ-დემოგრაფიული პრობლემები სამცხე-ჯავახეთში, ბათ. 1998, გვ. 7).
14. ქსე, 1977: ქსე, ტ. 2, თბილისი;
15. ჩაჩხიანი, 2006 – ჩაჩხიანი ა., ბრძოლა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობისათვის 1918-1919 წლებში, საკანდიდატო დისერტაცია, თბილისი;
16. ჩაჩხიანი, 2007: თბილისი – ჩაჩხიანი ა., დაშნაკთა ნაციონალისტურ-ექსპანსიონისტური იდეოლოგია და სომხეთ-საქართველოს 1918-1919 წლების ომი, თბილისი;
17. Карпов, 1981: Карпов Сюз Трапезундская империя и западноевропейские государства XIII-XV вв. Москва;
18. Новиков, 1927: Новиков Н., Операция на Черном море и совместные действия армии и флота на побережье Лазистана, Ленинград;
19. Первая: Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г.

II. საარქივო მონაცემები:

1. საქართველოს ცსა, ფ.1864, ს. 1, ფურც. 50-62;
2. სცსა, ფ. 1969, აღწ. 4, საქ. 12;
3. სომხეთის ცსა, საქმე 12, ან. 2ს., ფურც. 15, გ. ხატისიანი ჩანაწერი, „ჩვენთვის სასარგებლო საქართველოს თან დავსვათ საკითხი არა მარტო ნეიტრალურ ზონაზე, არამედ სასაზღვრო დავის ყველა საკითხზე“
4. სომხეთის ცსა, ფ. 114, ს. 56, ფურც.3, 4.

III. დოკუმენტური ფილმი:

1. სომხეთ საქართველოს ომი, იუთუბი <https://www.youtube.com/watch?v=F0j-GXfCSQo> (ნახულის 21 აგვისტო, 2021)

IV. პრესა:

1. გაზ. ბრძოლა, N. 39, 1917 წ. 21 ივნისი;
2. გაზეთი „რეზონანსი, 1996 წ. 21-22 მარტი;
3. გაზეთი „დრონი“ 1993, N 34;
4. გაზეთი “ერთობა“, N270, 1918 წ. 14 დეკემბერი;
5. გაზ. „საქართველოს რესპუბლიკა, 1 მაისი, 1919 ელი, N 94;
6. გაზ. კვირის პალიტრა, 2010 წ. 1 ნოემბერი.

V. ინტერნეტ რესურსები:

1. ალესილი – ალესილი ხმლები. <https://ar-ar.facebook.com/SAQARTVELO.ERTADERTIA.01/posts/155722912947203/>, ნახულია 2021 წ. 22 აგვისტოს).
2. ანდერსენი – ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, 1918 წლის სომხეთ-საქართველოს ომი და სომხეთ-საქართველოს ტერიტორიალური საკითხი XX საუკუნეში. ნაწ. 1. <https://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/somxet-saqartvelos-omi-1/> (naxulia 18 agvisto, 2021);
3. ანდერსენი – ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, 1918 წლის სომხეთ-საქართველოს ომი და სომხეთ-საქართველოს ტერიტორიალური საკითხი XX საუკუნეში, მეორე ნაწილი, https://www.google.com/search?q=%E1%83%A1%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1+%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98&ei=xNkcYZCDJPAIAaU_KCADw&start=10&sa=N&ved=2ahUKEwiQ9YLPp7ryAhVjIMUKHRQ-CPAQ8tMDegQIARAZ&bi (ნახულია 19 აგვისტო, 2021);
4. ანდერსენი – ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, 1918 წ. სომხეთ-საქართველოს ომი, III. <http://arma.ge/2019/11/07/2203/> (ნახულია 26 აგვისტო, 2021);
5. ბაგრამიანი – ბაგრამიანის ბატალიონი, https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%98%E1%83%A1_%E1%83%91%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%9D%E1%83%9C%E1%83%98 (ნახულია 22 აგვისტო, 2021);
6. ისტორია – ისტორია ერთადერთ "პოლიტიკას" აღიარებს – ეს საკუთარი სიმართლის დაცვაა! დამარცხებული თავს გამარჯვებულად აცხადებს!..კვირის პალიტრა, 2010 წ. 1 ნომბერი. <https://www.kvirispalitra.ge/history/5447-saqarthvelo-somkhehis-omi.html> (ნახულია 2021 წ. 17 აგვისტოს);
7. ლორე – ლორეს პროვინცია. https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%A1_%E1%83%9E%E1%83%A0%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9C%E1%83%AA%E1%83%98%E1%83%90 (naxulia 2021 w. 19 agvisto)
8. სარალიძე, – სარალიძე ლ., სომხეთ-საქართველოს ხელშეკრულება 1919 <http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90>, naxulia 26 agvisto, 2021);წელს.
9. საქართველო – საქართველო-სომხეთის ომი. <https://sputnikgeorgia.com/columnists/20200317/247992631/saqarTvelo-somxeTis-omi-meoce-saukunis-dasawyisSi.html> (ნახულია 20 აგვისტო, 2021).
10. სილაქაძე – სილაქაძე ლ., სომხეთ-საქართველოს ომი – 1918. http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%A1%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1_%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98_1918 (ნახულია 16 აგვისტო, 2021);

11. სომხეთი – სომხეთის რესპუბლიკის პირველი პრემიერმინისტრის სიტყვები სომხეთ–საქართველოს ომის შემდგომ <https://intermedia.ge/%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%90/123641> (ნახულია 20 აგვისტო, 2021);
12. სულორი – *სულორი ვანო*, პარადოქსული ომი საქართველო სომხეთს შორის. <https://sputnik-georgia.com/columnists/20200317/247992631/>, ნახულია 20 აგვისტო, 2021);
13. ფორნხიძე – ფორნხიძე გვანცა სომხეთ-საქართველოს ომი <https://konpliqtebi2017.wordpress.com/2017/11/16/%E1%83%A1%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1-%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98/> (ნახულია 18 აგვისტო, 2021);
14. Armeno – Armeno-Georgian War of 1918 and Armeno-Georgian Territorial Issue in the 20th Century, http://www.conflicts.rem33.com/images/Georgia/arm_geor_war/E3.html, ნახულია 21 აგვისტო, 2021);
15. *Bournoutian – George A. Bournoutian. The Politics of Demography: Misuse of Sources on the Armenian Population of Mountainous Karabakh. «Journal of the Society for Armenian Studies». — Society for Armenian Studies, 1999. — Vol.9.* (https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%A1%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%97-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1_%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98). (ნახულია 21 აგვისტო, 2021);
16. Лазы – Лазы – незаслуженно замалчиваемый историками «евроцентристами» выдающийся народ-государственник <https://kavkazplus.com/news.php?id=2476#.W3xXJiQzbIU>) (ნახულია 2018 წ. 3 სექტემბერი);
17. Лазы – Лазы: Севрский договор как смертный приговор для народа, Московский и Карский договора – как спасение. KavkazPlus (ნახულია 2018 წ. 3 სექტემბერი);
18. Первая – Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку и уездам Российской Империи кроме губерний Европейской России, http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/emp_lan_97_uezd.php?reg=566. (ნახულია 21 აგვისტო, 2021);
19. https://naxalovka.do.am/load/ts-39-aik-39itkhe/ts_39_ignebi_da_zhurnalebi/somkhet_sakartvelos_omi/13-1-0-1069 (ნახულია 23 აგვისტო, 2021)

VI. ფოტო ილუსტრაციები:

1. ფოტო 1. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის რუკა. ირაკლი იაგორაშვილი, რა საზღვრებში ცნო საქართველო ერთა ლიგამ. <http://mythdetector.ge/ka/myth/ra-sazghvrebshi-tsno-erta-ligam-sakartvelo>. ნახულია 24 აგვისტო, 2021.
2. ფოტო 2. თურქეთის, საქართველოსა და გერმანიის პოსტების განლაგება სადემარკაციო ხაზის გასწვრივ (1918 წლის იენის-სექტემბერში) მწვანე ხაზი თბილისის გუბერნიის საზღვარი- ბათუმის ხელშეკრულებით, ორმაგო წითელ-ნარინჯისფერი – აღნიშნავს თურქეთის განლაგებას, წითელი ხაზი – საქართველო-სომხეთის თანამედროვე საზღვარი, წითელი ნახევარმთვარეებიანი აღმები- თურქული პოსტები, მუქი-ალუბლისფერი-ქარტული, წითელ-შავ-თეთრი – აღმები გერმანიული პოსტები. <https://iberiana.wordpress.com/armenia-georgia/somxet-saqartvelos-omi-1/>
3. ფოტო 3. . გ. კვინიტაძე. გერმანელი და ქართველი ოფიცრები ბორჩალოში. <https://www.google.com/search?q> (ნახულია 24 ივლისი, 2021)
4. ფოტო 4. გენერალი წულუკიძე, <http://www.nplg.gov.ge/bios/ka/00014432/> (ნახულია 24 აგვისტო, 2021)
5. ფოტო 5. ჯავშანმატარებელი. ფოტო საქართველოს ეროვნული არქივიდან. <https://civil.ge/ka/archives/270944>. ნახული 18 აგვისტო, 2021
6. ფოტო 6. გ. მაზნიაშვილის წიგნი „ ოგონებანი“. ფოტო თ. ფუტკარაძისა, 2021 წ. 16 მარტი)
7. ფოტო 7. გენერალი დრო. ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, 1918 წ. სომხეთ-საქართველოს ომი, III. <http://arma.ge/2019/11/07/2203/> ნახულია 26 აგვისტო, 2021
8. ფოტო 8. სომხეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი ს. ტიგრანიანი. ენდრიუ ანდერსენი და გეორგ ეგგე, 1918 წ. სომხეთ-საქართველოს ომი, III. <http://arma.ge/2019/11/07/2203/> ნახულია 26 აგვისტო, 2021;
9. ფოტო 9. გენერალი მაზნიაშვილი. <https://www.google.com/search?q=%E1%83%92%E1%83%94%E1%83%9C%E1%83%94%>. ნახულია 20 აგვისტო, 2021
10. ფოტო 10. ომის შემდეგ გამართული აღლუმი საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა. http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/%E1%83%A1%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%AE%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%97%E1%83%95%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1_%E1%83%9D%E1%83%9B%E1%83%98_1918 (ნახულია 18 აგვისტო, 2021)

მერაბ მეგრელიშვილი

ჩაქვის საუფლისწულო მამულის ისტორიიდან

(აჭარის სახელმწიფო არქივში დაცული დოკუმენტური მასალის მიხედვით)

ჩაქვის საუფლისწულო სამმართველო დაფუძნდა 1894 წელს. საარქივო მასალებში გადმოცემულია ისეთი მნიშვნელოვანი საკითხები, როგორცაა: ბრძანებები ჩაის პლანტაციებისთვის მიწის ნაკვეთების გაფართოება, 1894-1913 წლებში ჩაის ნაკვეთების დახასიათებები, ღაუ ჯან ჯაუს მოგონებები, პარიზის და ჩრდილოეთ ამერიკის ქალაქ სენტ-ლუისში ჩატარებული სასოფლო-სამეურნეო გამოფენა, ინფორმაციები სამომხმარებლო საზოგადოების საქმიანობის შესახებ, მიმოწერები ჩინელ და იაპონელ სპეციალისტებთან და ა.შ.

1898 წლის 13 ივლისს კავკასიის სამაზრო მამულების სახელმწიფო ინსპექტორის მოხსენებაში საუბარია კავკასიის ტყის დიდი მნიშვნელობაზე და იქვე ყურადღება გამახვილებულია ხის უიშვიათეს ჯიშებზე, კერძოდ: მუხა, ცაცხვი, თელა, რცხილა, წიფელა, იფანი, ლაფანი წაბლი. შინდი [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 15, ფურც. 1-2]

1900 წელს პარიზში ჩატარდა მსოფლიო გამოფენა, სადაც წარმოადგინეს ჩაქვის საუფლისწულო მამულის ფოტოგრაფიული ალბომი. მასში ილუსტრირებულია ჩაქვის მადლობზე არსებული მუხის ტყე, ხალას ურთხელის ტყე, როდოდენდრული მთის საფარი: გვიმრა, ბზის ხე, ფინიკის ხე, წაბლის, ბერძნული თხილი, ველური ბალახეული მცენარეები, ყვავილები და ა.შ. პარიზის გამოფენაზე წარმოდგენილი იყო სამ ჯგუფად დაყოფილი მთის, დაბლობის, ზეგანის ფლორა, ტიპიური ხის ჰერბარიუმი, ჩაქვის ველური ჯიშის ხეები, რომელიც იაპონური კოლექციის იდენტური იყო. მსოფლიო გამოფენაზე განსაკუთრებული სიღამაზით გამოირჩეოდა ჩაქვის ტიპიური საცხოვრისი, თავისი სათავსოებით, შრომის იარაღებით. ალბომში მარავალფეროვანი სახით იყო წარმოდგენილი ჩაქვში მცხოვრები მოსახლეობის სამოსელი. პარიზის გამოფენაზე წარმოდგენილი სასოფლო სამეურნეო პროდუქტებიდან აღსანიშნავია ფურცლოვანი კომბოსტო, მშრალი ბრინჯი, სიმინდი, ღომი, სუპტროპიკული ნაყოფი, შინდი, ვაშლი მსახალი, დაფნა, აბრეშუმის პარკი, შინაური ცხოველების საკვები (პიატილაპკა, მალაპა), პარიზის საგამოფენო დარბაზში წარმოჩნდა სამეცნიერო გამოკვლევები, ჩაქვის მრავალფეროვანი ბუნების ამსახვეელი ი.ნ. კლინგენის ფოტორეპროდუქცია, რომლის ნეგატივები ინახებოდა ფოტოგრაფ ე.ე. კრიუგერის სალონში [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 15, ფურც. 7]

მსოფლიო გამოფენაზე ჩაქვის ჩაი დააჯილდოვეს ოქროს მედლით, რომელსაც ამშვენებდა წარწერა „მსოფლიოში საუკეთესო კონსტანტინე პოპოვის კავკასიური ჩაი“

1902 წლის 13 თებერვალს საფრანგეთის მოქალაქე პოლ მუშანი ჩაქვის საუფლისწულო მამულის მმართველისადმი გაგზავნილ წერილში მოკრძალებით მიანიშნებს ჩაქვსა და ქუთაისში სელის ბოჭკო “რამის” წარმოებაზე [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 118, ფურც. 23]

1904 წელს ჩაქვის საუფლისწილო მამული მონაწილეობას იღებდა ჩრდილოეთ ამერიკის ქალაქ სენტ-ლუისში მოწივობილ მსოფლიო გამოფენაზე, რო-

მელზეც წარმოდგენილი იყო ადგილობრივი და შემოტანილი ბამბუკის ჯიშები. ჩაქვში შემოტანილი ჩაის ჯიშებიდან აღსანიშნავია ნინდ ჯაუ, კანგრა, იან-ლა-უდუნი, ჩაქვის საუფლისწულო მამულში აწარმოებდნენ ბამბუკის უცხო ჯიშების კულტივირებას, კერძოდ მოსო, მადაკე, აომემადაკე და მიტი. [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 337, ფურც. 64]

განსაკუთრებული ინტერესით იკითხება ჩაქვის ჩაის შესახებ კიევის სამხედრო-ჰოსპიტალურ – ჰიგიენური ლაბორატორიის დასკვნა. მასში წარმოდგენილია ჩაქვის ჩაის, ცვილონის და ჩინეთის ჩაის კულტურასთან შედარებითი ანალიზი, გადმოცემულია ხარისხიანი ჩაის გამოცნობის მეთოდის და დამზადების ტექნოლოგია. ჩინური ჩაი მზადდებოდა კუსტარული წესით, მცირე ზომის ფაბრიკებში, ჰიგიენური წესების დაუცველად, ხოლო ცვილონის ჩაი დიდ ფაბრიკებში, ტექნიკური დანადგარებით. იგი შეიცავდა ორჯერ მეტ კოფეინს. ქიმიური შემადგენლობით ქართული ჩაი მსგავსია ჩინური ჩაის, მაგრამ განსხვავებულია ცვილონურისგან, რომელიც კოფეინის მეტ რაოდენობას შეიცავს. ჩაქვის ჩაი გამოირჩევა სასიამოვნო, არომატული გემოთ და ინტენსური შეფერილობით. ჩაქვის საუფლისწულო მამულში ამზადებდნენ ჩაის სახეობას „სოლდაცი კრეპი“ და „კროშკა“ [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 147, ფურც. 29]

1898 წლის 5 მარტს რუსეთის ხელისუფლებამ გამოსცა კანონი მიწის საკუთრების შესახებ, რომლის საფუძველზე ჩაქვის საუფლისწულო მამულს გადაეცა სასოფლო საზოგადოების მიწები, კერძოდ: დიდი ჯამეს (ხალა) გორგაძეების, სახალვაშოს, ჩაქვისთავის, აჭყვის, ასევე მუხაჯირად წასული მოსახლეობის მიწები, სულ 16, 337 დესეტინა. მიწის გეგმის შედგენის დროს გლეხთა სარგებლობაში იყო 5773,90დეს. მიწა, კერძო მესაკუთრეთა და საზღვრის დამცველთა მფლობელობაში არსებული 281,55 დეს., ამიერკავკასიის რკინიგზას მიაკუთვნეს 8,15 დესეტინა მიწა, რომელ სივრცეშიც გლეხებს გააჩნდათ სათესი და საძოვარი ადგილები. მართალია ადგილობრივ მცხოვრებლების ჰქონდა ტყით სარგებლობის უფლება, მაგრამ ეკრძალებოდათ ტყის მასალის გაყიდვა [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 22, ფურც. 18]

კავკასიის სამაზრო მამულის ინსპექტორის წერილებში საუბარია რუს ლტოლვილთა მიერ ჩაქვის საუფლისწულო მიწების კოლონიზაციის შესახებ. რუსეთის ხელისუფლებამ კინტრიშის უბანში (სოფელი დიდი ჯამე) მცხოვრები პიტოვ-ოლდი გაასახლეს თურქეთში და მისი მიწა სახელმწიფოს გადასცეს [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 22, ფურც. 2]

1879 წლის 27 იანვარს, რუსეთ-თურქეთს შორის არსებული კონსტანტინეპოლის ტრაქტატის საფუძველზე (სტ. VII) პიტოვ-ოლდის, როგორც მუხაჯირს ჰქონდა კუთვნილ მიწაზე საკუთრების უფლება, მაგრამ წაართვეს იმ მიზეზით, რომ მან მიიღო თურქეთის მოქალაქეობა და რამდენჯერმე თურქეთში გადავიდა. მუხაჯირს უარი უთხრეს რუსეთის მოქალაქეობაზე [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 22, ფურც. 2]

1919 წლის 25 თებერვალს სახალვაშოს ჩაის პლანტაციის ზედამხედველი კიხელიძე ჩაქვის საუფლისწულო მამულის მმართველს გადასცემს ბათუმში მცხოვრები 560 ლტოლვილი ბერძენის თხოვნას ჩაქვის მამულში დასახლების შესახებ [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 502, ფურც. 3]

1919 წლის 15 მარტს ჩაქვის საუფლისწულო მამულის მმართველი მოითხოვს შეიქმნას მამულზე თურქული არმიის მიერ მიყენებული ზარალის შემსწავლელი კომისია. ასევე მიმართვაში აღნიშნულია, რომ ქართული ჯარების გასვლის და თურქული ჯარების შემოსვლის შემდეგ ჩაქვის საუფლისწულო მამულის მოსამსახურეებს შორის დაიძაბა ურთიერთობა. გაჩნდა შიში, რადგან თურქებმა დაიწყეს მოსახლეობის პირადი ქონების ძარცვა. ჩაქვის მამულის უსაფრთხოებას უზრუნველყოფდა პოლკოვნიკ კოროლიოვის რაზმი. ჩაქვის მამულში ენვერ ფაშას მოსვლის შემდეგ დაძაბულობა ფორმალურად განიმუხტა [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 502 ფურც. 6]

ჩაქვის საუფლისწულო მამულში ჩაის კულტურის განვითარების საქმეში დიდი წვლილი მიუძღვის, რგორც ქართველ, ისე რუს და ჩინელ სპეციალისტებს.

1909 წელს ჩაქვის ჩაის ფაბრიკის გამგე ლაუ ჯან ჯაუ(იგივე ლიუ ჩჰაო პენ, ლიუ ციუნჩოუ) დააჯილდოვეს არაქრისტანებისთვის განკუთვნილი წმინდა მე -3 ხარისხის ორდენით. აღნიშნულ თანამდებობაზე იგი 1901 წლიდან იმყოფებოდა. მისი ძირითადი ხელფასი შეადგენდა 1800 მანეთს. დაბადებულა 1872 წლის 7 იანვარს ჩინეთში, კანტონის პროვინციაში, ხაკის საგვარეულო. მეუღლე ლაუ იუ ტვა, ვაჟიშვილები ლაუ სიუ ჯაუ და ჯაკვა, ქალიშვილები კიუნა, მიაი, სანსანი და ნოო. ლაუს უფროსი შვილი სწავლობდა ბათუმის გიმნაზიაში, მისი მეუღლე იყო ნონა თუმანიშვილი. ლაუ თავისუფალ დროს უთმობდა ნადირობას და ცხენოსნობას. მას ჰყავდა ინგლისური ჯიშის ცხენები „დოლი“ და „გალტიმორი“, რუსული „რისაკი“ და კავკასიური ყარაბადი. სამშობლოზე უზომოდ შეყვარებულმა ლაომ არ მიიღო რუსეთის მოქალაქეობა. იგი ქართველებში დიდათ აფასებდა პატრიოტიზმს და უფროსებისადმი პატივისცემას. [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 58, ფურც. 15]

1893 წლის 4 ნოემბერს ლაუ ჯან ჯაუ 9 სპეციალისტთან ერთად ჩინეთიდან მოიწვია ჩაით მოვლად კონსტანტინე სიმონისძე პოპოვმა. მან ლაუს კაპრეშუმში საჩუქრად გადასცა ორსართულიანი საცხოვრებელი სახლი. ჩაქვში ჩამოსული 8 ჩინელი მაღარიით გარდაიცვალა, ერთი კი ჩინეთში დაბრუნდა. ლაუმ ჩინეთიდან ჩამოიტანა 1000 ფუთი ორიგინალური ჩაის ბუჩქი და იგი გააშენა ჩაქვში, სალიბაურში და კაპრეშუმში.

პოპოვის ჩაის ფაბრიკა რუსეთის რევოლუციების და თურქების შემოსევების დროს რამდენიმეჯერ დაიხურა და ისევ გაიხსნა. 1923 წლის 31 ოქტომბერს პოპოვის და აგილობრივი კერძო მფლობელების ჩაის პლანტაციებს ეკავა 850 დესეტინა მიწა. ლაუს სურვილი ჰქონდა გაეხსნა მისი სკოლა და საცდელი სადგური, მაგრამ მან ამის გაკეთება ვერ შეძლო. 1901 წელს ჩაქვის საუფლისწულო მამულის აგრონომი იყო ვ.ო. სიმენსონი. მან ჩინეთიდან ჩამოიტანა ზეთოვანი ხე „ტუ დუი შუ“, ნატურალური ტილოს ხე რამი“, (ამზადებდნენ პორტრეტს, ჩარჩოს, გობელენს) იაპონური ხე „მიცუმიტი“ (ამზადებდნენ ქაღალდს) და სოიო. სოიოსგან ამზადებდნენ ზეთს, კარაქს და საქონლის საკვებს. მან ჩაქვში ასევე გააშენა იაპონური წაბლის ხე „ნუმბო“, მანდარინი „უნშუ“, ამერიკული ვაშინგტონი -კაველი, ციტრო, ჯინჯარი და ბამბუკი.

1913 წელს ჩაქვის საუფლისწულო მამულის მმართველი იყო ვ.ა. პეტროვი, იგი შეცვალა, კ. ს. ილიაშენკომ. 1903 წლის 14 ოქტომბერს ჩაქვის საუფლისწულო მამულის მმართველ ვიქტორ ოტონის ძე სიმენსონს და ლითონის ხიდის მშენებელ, თურქეთის მოქალაქე კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე რომანუს შორის გაფორმდა ხელშეკრულება, ჩაქვის წყალზე 12 საჟენი რკინის ხიდის მშენებლობის შესახებ. ინჟინერმა ზახარინმა წარმოადგინა 5500 მანეთის ღირებულების პროექტი. ხიდის მასალა შემოიტანეს რუსეთის ქარხებიდან. 1904 წლის 15 მარტისთვის დაგეგმილი იყო ხიდის გახსნა. დაგვიანების შემთხვევაში ყოველდღიური ჯარიმა შეადგენდა 10 მანეთს [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 29, ფურც. 1]

1916 წელს ჩაქვში ჩამოვიდა კავკასიის არმიის სარდალი, დიდი მთავარი ნიკოლოზ ნიკოლოზის ძე. ამ პერიოდში იმერატორის ნებართვის გარეშე უცხოელებს აკრძალათ ქალაქის საზღვრებში მიწის ყიდვის უფლება.

1916 წლის 23 ნოემბერს გენერალი ვოლსკი ხელს აწერს ბრძანებას ჩაქვის საუფლისწულო მამულში დასაქმებულ პირთა სამხედრო ვალდებულების შესახებ. ჩაქვის საუფლისწულო მამულში მეზობელი გურიიდან ჩამოდიოდნენ სამუშაოდ. რუსეთის ხელისუფლება სამუშაოს სანაცვლოდ მათ აკისრებდა სამხედრო ვალდებულებას. [ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 403, ფურც. 86-87] ჩაქვის საუფლისწულო მამულში ოფიციალური ენა იყო რუსული, მიუხედავად იმისა, რომ მასში დასაქმებულთა 90პროცენტს ქართველები შეადგენდნენ.

1920 წელს ჩაქვის საუფლისწულო მამული გადაეცა საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას. 1921 წელს ლაუ ჯან ჯაუ გაამწვეს სამუშაოდ აჭარის მიწათმოქმედების სახალხო კომისარიატში. იგი უპირატესობას ანიჭებდა ჩაქვის წარმოების კუსტარულ წესს. 1925 წელს ლაუ ჯან ჯაუ დააჯილდოვეს შრომის წითელი დროშის ორდენით. ჩაქვის ჩაქვის საცდელ მეურნეობაში მოღვაწე ქსენია ბახტაძემ შექმნა მისი სახელობის ქართული ჩაი. დღეს ქართული ტრადიციული ჩაის განვითარების საქმეს ემსახურება ანასეულის ჩაის, სუბტროპიკული კულტურების და ჩაის მრეწველობის ინსტიტუტი.

დასკვნის სახით წარმოგიდგინოთ აკადემიკოს ლადი პაპავას მოსაზრებას. იგი აღნიშნავს, რომ დღეს თუ საქართველოში ჩინეთის პროექტი „ერთი გზა ერთი სარტყელი“ განხორციელდა. მაშინ სატრანსპორტო დერეფანთან ერთად საქართველო გახდება მწარმოებელი ქვეყანა.

დანართის სახით წარმოგიდგინოთ ჩაქვის საუფლისწულო მამულის ისტორიის ამსახველ დოკუმენტურ მასალას.

А к т ъ.

1898 года Марта 5 дня, я, Управляющий Чаквинским Удѣльнымъ Имѣніемъ, Статскій Советникъ Снѣжковъ, согласно предложенія Господина Инспектора Кавказскихъ Удѣльныхъ имѣній отъ 5 Февраля 1898 года за № 170, во исполненіе предписанія Главнаго Управленія Удѣловъ на имя Инспектора Кавказскихъ Удѣльныхъ имѣній, основанному на состоявшемся 29 Апрѣля—2 Мая 1897 года соглашеніи Господина Министра Императорскаго Двора и Удѣловъ съ Господиномъ Министромъ Земледѣлія и Государственныхъ Имуществъ, о передачѣ Удѣльному Вѣдомству Чаквинской Казенной дачи въ полномъ ея размѣрѣ со всѣми правами, какія Министерству Земледѣлія и Государственныхъ Имуществъ принадлежатъ, или могутъ возникнуть для него и всѣхъ обязательствъ этого Министерства по названной дачѣ, въ присутствіи Господина Начальника Кинтришскаго участка Штабсъ-Капитана Рѣзанова и нижеподписавшихся понятыхъ, принялъ отъ Управленія Государственныхъ Имуществъ Кутаисской губерніи въ лицѣ Г. Батумскаго Лѣсничаго Коллежскаго Ассесора Титтенбруна, согласно предписанія сего же Управленія отъ 5 Іюня 1897 года № 7218, всѣ земли, лѣса и уголья Чаквинской дачи какъ казенныя и мухеджирскія, состоящія въ вѣдѣніи Государственныхъ Имуществъ, такъ и находящіяся во владѣніи и пользованіи кореннаго населенія четырехъ сельскихъ обществъ и пяти селеній и одного отселка: Диди Джамы, Хала съ селеніемъ Георгадзе, Халваши и Чаквисъ-Тави и отселка Ачкауа Кинтришскаго участка Батумскаго Округа Кутаисской губерніи, пространствомъ, согласно плана, составленнаго въ 1894 году чинами Министерства Земледѣлія и Государственныхъ Имуществъ въ общей сложности 16377,70 дес. изъ коихъ во время составленія плана было: въ пользованіи крестьянъ 5773,90 дес., частныхъ лицъ и пограничной стражи 281,55 дес., во владѣніи Закавказской жел. дороги 8,15 дес., во владѣніи казны 10314,10 дес. Границами Чаквинской дачи служатъ, съ сѣвера: начиная отъ берега Чернаго моря границей служить Ачкуйска казенная дача до вершины горы Кирчхели, а затѣмъ границей служить хребетъ Хала до вершины горы Терагъ, затѣмъ идетъ по водораздѣлу до горы Телатхеви и до горы Мелисъ-Цихе. Съ востока: начиная отъ вершины горы Мелисъ-Цихе по водораздѣлу и направляясь нѣсколько къ югу до вершины горы Чаквисъ-Мта, по водораздѣлу же до вершины Аджарисъ-Хели и на вершину горы Махунцетисъ-Тави, затѣмъ направляясь на вершину Хархалисъ-Тави, хребетъ Ахло-Тави, Намшварисъ-Тави, гора б. Тирала, хребетъ Каранисъ-Тави, гора Цхембисъ-Саканэ, гора Джвари по хребту Бебисъ-Сеули до вершины Агарисъ-мта (Огія сыртъ), затѣмъ по водораздѣлу, отдѣляющему Махинджаурскую дачу отъ передаваемой до тонеля и моря. Съ запада—Черное море. На пространствѣ этомъ расположены деревни названныхъ обществъ—ко дню передачи: Диди-джамъ съ 38 дымами, Хала—шестьдесятъ два дыма, Георгадзе—семнадцать, Халваши—двенадцать, Чаквисъ-тави сорокъ восемь дымовъ и отселокъ Ачкауа—двадцать одинъ дымъ, а всего двѣсти пять дымовъ. Жители помянутыхъ селеній имѣютъ на этомъ пространствѣ, среди лѣсовъ и на открытыхъ мѣстахъ, въ пользованіи своею пахотными и пастбищными землями, а потому съ передачей лѣсовъ, земель и угодій названныхъ обществъ во владѣніе Управленія Чаквинскимъ Удѣльнымъ Имѣніемъ, впредь до рѣшенія общаго вопроса о поземельномъ устройствѣ населенія Батумскаго Округа, оставляется за кореннымъ мѣстнымъ населеніемъ право пользованія впредь, по прежнему, всѣми находящимися нынѣ въ пользованіи названнаго населенія, на передаваемомъ пространствѣ, пахотными, пастбищными и другими землями и лѣсами, при чемъ пользованіе послѣдними, т. е. лѣсами, выражается въ безпощадной рубкѣ и вывозкѣ населеніемъ лѣсныхъ матеріаловъ, дровъ и т. п. собственно для сельскохозяйственныхъ своихъ нуждъ, но не для продажи. Независимо отъ сего изъ передаваемой площади должно быть выдѣлено, въ будущемъ, необходимое количество земли и лѣса для нуждъ населенія, если въ томъ встрѣтится надобность при рѣшеніи поземельнаго вопроса въ Округѣ. Сдѣлать Батумскій Лѣсничій Титтенбрунъ. Принялъ Управляющий Чаквинскимъ Удѣльнымъ Имѣніемъ Г. Снѣжковъ. Начальникъ Кинтришскаго участка Штабсъ-Капитанъ Рѣзановъ и Старшина сел. Ачкауа Семѣнъ Еленевъ. При передачѣ присутствовали Старшины и выборные отъ всѣхъ нижепоименованныхъ селеній: съ Хала и Георгадзе—Мемедъ али Васалзе, с. Диджамъ—Сулейманъ Куршубалзе, с. Чаквисъ-тави—Али Чаушъ Зоидзе, с. Халваши—Халитъ Шарабилзе и выборныхъ 15—20 челов. отъ каждаго сельскаго общества. Актъ сей имъ объявленъ, но отъ подписи такового всѣ отказались. Начальникъ Кинтришскаго участка Штабсъ-Капитанъ Рѣзановъ. Съ подлиннымъ вѣрно: Письмоводитель Липовещкій. Августа 4 дня 1898 г. № 843.

St. Kinn-lypov

[სსს. ფ. 6-22, სბ. 1 ს, ს. 22, ფურც. 22]

МИНИСТЕРСТВО
ИМПЕРАТОРСКАГО
ДВОРА
и
УДѢЛОВЪ.

ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНІЕ
УДѢЛОВЪ.

2. ДѢЛОПРОИЗВОДСТВО.

Г. Управляющему Чаквинскимъ Удѣль-
нымъ имѣніемъ.

15. Декрета 1903 г.

№ 6252

*Замѣтка: Вопросъ о томъ, подѣлать
Самыми чистыми от-
3) Тщательно в кол. уна -
Въ этомъ случаѣ о 2-хъ сортахъ.
4) Какъ о сортахъ
миним. количества
Объ отъѣздѣ въ Лондонъ
по замѣчанію Вашего не имѣетъ
большаго значенія.*

Въ виду послѣдовавшаго ВЫСОЧАЙШАГО
повелѣнія объ участіи Удѣловъ на Всемир-
ной выставкѣ 1904 года въ г. С.Луи въ
Америкѣ, при чемъ среди прочихъ экспона-
товъ предполагается выставить и Чаквин-
скій удѣльный отдѣлъ, Главное Управление
Удѣловъ поручаетъ Вашему Высокоблагоро-
дію въ возможно скорѣйшемъ времени: А.
изготовить нижеслѣдующіе экспонаты: I. Кол-
лекцію образцовъ почвы и подпочвы чайной
плантаціи и питомника. Каждаго образца
до 5 фунтовъ.

2. Образцы сѣмянъ чайныхъ породъ
съ показаніемъ всхожести и продажной цѣ-

УПРАВЛЕНІЕ
ИМПЕРАТОРСКАГО
ДВОРА
и
УДѢЛОВЪ
23 ден
с/к
1663

Статья
Взятая из Военно-Медицинского Журнала за №
сентябрь 1902

РУССКІЙ ЧАКВИНСКІЙ ЧАЙ. 33 29

[Изъ гигиенической лабораторіи при Кіевскомъ военномъ госпиталѣ.]

И. И. Кіянцѣна.

Старш. врача Кіев. артилл. склада, Прив. - доц. Univ. Свят. Владимира.

Имѣя въ виду, съ одной стороны, большое значеніе чайнаго довольствія нижнихъ чиновъ, которое получаетъ все большее и большее распространеніе, благодаря полковымъ лавочкамъ, съ другой - дороговизну даже дешевыхъ сортовъ чая, которые къ тому же весьма часто фальсифицируются, является весьма желательнымъ введеніе среди нижнихъ чиновъ Чаквинскаго чая, этого отечественнаго продукта, могущаго произростать въ нѣкоторыхъ областяхъ нашей Имперіи.

Исходя изъ этихъ соображеній, я взялъ на себя трудъ, по предложенію Окружнаго Военно - Медицинскаго инспектора Кіевскаго округа Э. Ф. Г о р б а д е в и ч а, препроводившаго мнѣ этотъ чай, подвергнуть его химическому анализу, съ цѣлью количественнаго опредѣленія въ немъ главныхъ составныхъ частей его [кофеина], дубильныхъ веществъ, эфирнаго чайнаго масла, экстрагируемыхъ водою веществъ вообще, воды изоли.]

По словамъ газеты "Кавказъ", чайное дѣло въ окрестностяхъ Батума сильно развивается. Въ Чаквѣ, удѣльномъ имѣніи, въ 1902 году производили сборъ чая съ 55 десятинъ. Первый сборъ въ Апрель и Май далъ 76.325 фунтовъ сырого листа; второй сборъ въ Іюль далъ 62.430 ф., третій въ Сентябрь далъ 37.412 ф., четвертый же сборъ въ Октябрь далъ весьма малый урожай. Всего сырого матеріала было 116.165 ф., изъ этого количества получено свыше 40.000 фун. сухого, обработаннаго чая. Частными плантаторами собрано было всего 6.829 фунтовъ сырого листа. Изъ $4\frac{1}{8}$ фунта сырого листа получается 1 ф. сухого обработаннаго чая. Такимъ образомъ изъ урожая 1902 года на рынокъ поступать въ розничную продажу свыше 44.000 фунтовъ нашего русскаго чая.

Анализъ Чаквинскаго чая, насколько мнѣ извѣстно, до сихъ поръ не произведено, а потому въ въ интересахъ дальнейшей культуры его и болѣе широкаго распространенія у насъ эти анализы весьма желательны.

Анализъ Чаквинскаго чая | цѣною въ 60к. за фунтъ, безъ пересылки | произведенъ мною на слѣдующія составныя части и

№ 10 - 1902

გამოყენებული წყაროები:

- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 15-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N15
- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 118--აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N118
- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 337-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N337
- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 22 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N22
- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 502-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N502
- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 58-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N58
- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 403-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N403
- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 32 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N32
- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 147-აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N147
- ასს. ფ. ი-22, ან. 1 ა, ს. 29 -აჭარის საარქივო სამმართველო, ფონდი ი-22 ანაწერი 1 ა, საქმე N29

Merab Megrelishvili

From the History of the Chakvi County
(According to the documentary sources kept in the State Archive of Ajara)

Summary

The Chakvi county was established in 1894. The archival materials address important issues such as: Orders to expansion of land for tea plantations, characteristics of tea plots in 1894-1913, information about activities of consumer society, memoirs of Lau Jen Zhao, Agricultural exhibition materials in rural areas in Paris and North America, Correspondences with Chinese and Japanese specialists, etc.

ჩრდილოეთის რენესანსი – გერმანული სკოლა

აღორძინების ეპოქა ერთ-ერთი უნიკალური, ღირშესანიშნავი პერიოდია კაცობრიობის ისტორიაში. მისი კულტურული ცხოვრება განსაკუთრებული მრავალფეროვნებით და ინტენსიურობით გამოირჩევა, ხოლო მიმდინარე პროცესები – ევოლუციის განსაკუთრებული სისწრაფით.

ჩვენი მიზანია შეძლებისდაგვარად წარმოვაჩინოთ ჩრდილოეთ რენესანსის, კერძოდ, გერმანიის XV-XVI ს.ს. ხელოვნება, რომელსაც იტალიური აღორძინების ხელოვნებისაგან განსხვავებით საფუძვლად არ ედო რაიმე თეორიული მოძღვრება ან მეცნიერულად შემუშავებული მეთოდები, არც ანტიკური მემკვიდრეობის გავლენას განიცდიდა.

როგორც ცნობილია, XV-XVI ს.ს. მიჯნაზე გერმანიაში, ისევე როგორც დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებში ვითარდება შინაარსობრივად და ფორმით სრულიად ახალი ხელოვნება, რომელსაც ხელოვნებათმცოდნეობის ლიტერატურაში აღორძინების ეპოქას უწოდებენ. ახალი ხელოვნება ყალიბდება შუა ს.ს. ების მხატვრულ კულტურასთან ბრძოლაში. ჩნდება ინტერესი რეალური სამყაროსადმი და ხელოვნების უმთავრეს საგნად იქცა ადამიანი, მისი ფიზიკური და სულიერი სილამაზე. გერმანული ხელოვნება ადამიანისადმი აღტაცებული დამოკიდებულებისა და სამყაროს რეალისტურად ასახვის მიუხედავად, ყოველთვის რელიგიურ ხასიათს ატარებდა. ეს გამოწვეული იყო იმ პერიოდში რელიგიური ბრძოლის გამწვავებით. ბევრი ხელოვნების ნიმუში აღსავსე იყო რელიგიური განცდებით, უკიდურესი ექსპრესიით და მისტიურობით. მძაფრ სოციალურ ბრძოლასთან დაკავშირებულმა პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა და რელიგიურმა პრობლემებმა გერმანულ ხელოვნებაში ჰპოვეს ასახვა.

XV-XVI ს.ს.ში ტერიტორიულად დანაწევრებულ, მაგრამ ეკონომიკურად ძლიერ გერმანიაში ვითარდება ახალი სოციალური ფენა-ბიურგერობა, რომელიც ეკონომიკური და პოლიტიკური თვითდამტკიცებისთვის იბრძვის, მაგრამ ეს შეუძლებელი ხდება სუსტი საერო ხელისუფლებისა და რომის კათოლიკური ეკლესიის ძლიერი გავლენის გამო. მაშინ ბიურგერობა თავის ბრძოლას რელიგიური საფარველით მოსავს. ინდივიდუუმის უშუალო კავშირი ღმერთთან, სამღვდელეობის გარეშე. ა ეს იყო ახალი სოციალური ფენის მთავარი მოთხოვნა და მტკიცე საფუძველი. ამ პერიოდის ხელოვნება დაკავშირებული იყო მხატვართა ერთ თაობასთან, რომელიც XV ს.ის 70-80 წლებში დაიბადნენ (დიურერი, ჰოლბეინ უმცროსი, გრიუნევალდი, კრანახი). ჰუმანისტური იდეალების დაფუძნება, ანთროპოცენტრიზმი, სამყაროს რეალობათა აღმოჩენა, ბუნების განზოგადოებული ჩვენებისადმი სწრაფვა, ეთიკური და რელიგიური პრობლემებით დაინტერესება – აი, ის მთავარი ამოცანები, რომელსაც ეს მხატვრები თავიანთ შემოქმედებაში ეხებოდნენ. ამავე დროს მათ შემოქმედებაში ძლიერდება ინტერესი ჟანრულ-ყოფითი ელემენტებისაკენ. იკარგება წარსული რწმენა ადამიანისა და მისი გარემომცველი სამყაროს განუყოფლობის შესახებ. კონკრეტიზაციის პროცესს მიყვავართ რეალური ცხოვრებისეული ეპიზოდების ჟანრულ-ყოფითი ხასიათის სურათების შექმნისკენ. მხატვრის მსოფლმხედველობა ვიწროვდება. მას უკვე

ინტერესებს ადამიანი ყოველდღიურ გარემოცვაში, კონკრეტულ ყოფით ინტერირში. უფრო მეტი ყურადღება ექცევა გარემოს, საყოფაცხოვრებო ნივთებს, პეიზაჟისა და ნატურმორტის გადმოცემას. სწრაფვა კონკრეტულობისაკენ, ინდივიდუალობისაკენ და ქანრულ-ყოფითი საწყისების გაძლიერებისაკენ – აი ის საერთო ნიშნები, რაც გერმანიის აღორძინების ხელოვნებისთვისაა დამახასიათებელი. მნიშვნელოვანწილად ჩვენი ინტერესი გერმანული ფერწერისადმი გამომწვეულია გერმანული აღორძინების ბრწყინვალე წარმომადგენლების ალბრეხტ დიურერისა (1471-1528წ.წ.) და ლუკას კრანახის (1472-1553წ.წ.) ძალზე მრავალმხრივი და ამასთანავე ურთიერთსაპირისპირო მოვლენებით აღსავსე შემოქმედებით.

ალბრეხტ დიურერი დაიბადა 1471წ. ნიურნბერგში. მას შფოთიან დროში მოუხდა ცხოვრება. ეს იყო რეფორმაციისა და გლეხთა დიდი ომების ეპოქა. თუმცა ამ დროს გერმანიის მოწინავე ადამიანები ცდილობდნენ კათოლიკური ეკლესიით გამოწვეულ საერთო უკმაყოფილებისადმი დაეპირისპირებინათ მეცნიერული ცოდნა და ადამიანის ზნეობრივი ღირსება. რენესანსის სხვა უნივერსალური პიროვნებების მსგავსად ა. დიურერსაც გააჩნდა ის მრავალმხრივი მისწრაფებები, რაც გამოიხატა ფერწერაში (70 ფერწერული შედეგები) გრაფიურაში (100 გრაფიურა სპილენძზე, 350 ხეზე კვეთილი გრაფიურა), თეორიულ შრომებში („ოთხი წიგნი პროპორციების შესახებ“), საინჟინრო ხელოვნებასა და მათემატიკაში. იგი ბევრს მოგზაურობდა იტალიასა და ნიდერლანდებში. კარგად იცნობდა კუმანიტარულ ფილოსოფიასა და ლიტერატურას, ის ერთ-ერთი უდიდესი ევროპელი გრაფიორია. მის პირველ დიდ ნამუშევარს უმაღლეს წარმატება ხვდა წილად. ეს გახლდათ ხის დიდი გრაფიურების სერია წმ. იოანეს „გამოცხადების“ დასურათებით. „მანამდე არავის ეჩვენებინა ასეთი სიძლიერითა და ძალმოსილებით განკითხვის დღის საშინელებანი, მისი მოახლოების ნიშნები და მინიშნებანი. დიურერის წარმოსახვას და მის მიმართ საზოგადოების ინტერესს, ეჭვი არაა კვებავდა ეკლესიის ინსტიტუციების მიმართ საზოგადო უკმაყოფილება, რომელიც გერანიაში შუა საუკუნეების მიწურულს მომძლავრდა და ლუთერის რეფორმით დაგვირგვინდა (გომბრიხი ე.პ.2012:345).

საგანგებო ინტერესს იწვევდა მის შემოქმედებაში ადამიანის სხეულის გამოსახვა იდეალური მშვენიერებით. ერთ-ერთი პირველი ამ კვლევა-ძიებისა გახლავთ გრაფიურა „ადამი და ევა“, რომელსაც მხატვარმა ლათინურად წააწერა „ნიურნბერგელმა ალბრეხტ დიურერმა გააკეთა 1504 წელს“. მისი შემოქმედებაში ძალიან მნიშვნელოვანია ცნობილი ციკლი „აპოკალიფსი“ (1498წ.) რომელიც 15 გრაფიურას შეიცავს და წმინდა წერილის სიუჟეტებს გადმოგვცემს. „აპოკალიფსი“ ფანტასტიკური სახეებით გადმოცემული სახარების ილუსტრაციაა. ა. დიურერი ამავე დროს უდიდესი პორტრეტისტია. მისი პორტრეტებიდან გამორჩეულია მამის პორტრეტი (1490წ, უფიცის გაღერვა), ქალის პორტრეტი (1506წ. სურათების გაღერვა ბერლინ-დაღემი), დედის პორტრეტი (1514წ, ბერლინ-დაღემი), ჭაბუკის პორტრეტი (1521წ. დრეზდენის გაღერვა), ერაზმ როტერდამელის პორტრეტი (1526წ. გრაფიურა სპილენძზე) და სხვა პორტრეტები. ასევე ძალიან მრავალფეროვანია 1493წ. (ლუვრში), 1498წ. (პრადოში), 1500წ. (მიუნხენში) დაცული მისი ავტოპორტრეტები. მისი შემოქმედების უმაღლესი მიღწევაა 1526

წ. შესრულებული კომპოზიცია „ოთხი მოციქული“, რომელიც ძლიერი პლასტიკით და ფსიქოლოგიური სიღრმით გამოირჩევა. ა.დიურერის შემოქმედებაში მკაფიოდ იგრძნობა მაღალი რენესანსისათვის დამახასიათებელი ეროვნული ტრადიციებისა და რეალური სამყაროს მრავალფეროვნების შერწყმა.

გერმანული აღორძინების კიდევ ერთი ბრწყინვალე წარმომადგენელია გერმანელი ფერმწერი და გრაფიკოსი ლუკას კრანახი. მიუხედავად იმისა, რომ მის შემოქმედებაში ყველაზე მკაფიოდ იგრძნობა გოთური ხელოვნებისათვის დამახასიათებელი გამომსახველობითი საშუალებების გამოყენება, ლუკას კრანახი ერთ-ერთი პირველი მხატვარია, რომელმაც ჭეშმარიტად რენესანსული პორტრეტი შექმნა და ამავე დროს ერთ-ერთი პირველი მხატვარია, რომლის ხელოვნებაშიც ძლიერდება ინტერესი ჟანრულ-ყოფითი ელემენტებისაკენ. ახალგაზრდობაში მან რამდენიმე წელი სამხრეთ გერმანიასა და ავსტრიაში გაატარა. მოგვიანებით კი კრანახი საქსონიის სამეფო კარზე მიღებული მხატვარი გახდა. სახელი მარტინ ლუთერთან მეგობრობამ მოუტანა. ლუთერის გავლენით რეფორმაციის იდეების პროპაგანდას ეწეოდა. ლუკას კრანახის ნაწარმოებებიდან მნიშვნელოვანია „ჯვარცმა“ (1503, მიუნხენი), „შესვენება ეგვიპტის გზაზე“ (1504, ბერლინ-დალემის სურათების გალერეა), „წმ. ეკატერინეს საკუთხეველი“ (1506, დრეზდენის სურათების გალერეა), „ვენერა და ამური“, „მადონა“ (ერმიტაჟი, პეტერბურგი). პორტრეტულ ჟანრში შესრულებული სურათებიდან უნდა გამოვყოთ 1532წ. შესრულებული მარტინ ლუთერის პორტრეტი (დრეზდენის გალერეა), რომელშიც ყოველგვარი შეღამაზების გარეშეა გადმოცემული ლუთერის უღამაზო, მაგრამ ძლიერი, მამაკაცური სახე. შეჭმუნული წარბებით და თავის ენერგიული ბრუნით.

გერმანულ ხელოვნებაში სატირული ჟანრის ფართოდ გავრცელებამ განსაზღვრა არამარტო ასეთი ფერწერული თემის გაჩენა ლუკას კრანახის შემოქმედებაში, არამედ მისი ნაწარმოებების სატირული ხასიათიც. ამ თემაზე შექმნილი ნაწარმოებებიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ის სურათები, რომლებიც იხაზება პრადის, ბუდაპეშტის და სტოკჰოლმის მუზეუმებში. ცალკე აღნიშვნის ღირსია ლუკას კრანახის სურათი „მაჭანკალი“, რომელიც საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმშია დაცული. ეს სურათი სამხატვრო გალერეამ 1920წ. შეიძინა მუსიკათმცოდნე ყორდანოვისგან (ყორდანაშვილი). 1922 წ. ექვთიმე თაყაიშვილმა გადარჩენის მიზნით სხვა სამუზეუმო ექსპონატებთან ერთად ეს სურათიც გაიტანა საქართველოდან საფრანგეთში. 1945წ. კი სურათი დაუბრუნდა მუზეუმს. სურათში მოცემულია კონკრეტულ გარემოცვაში მოთავსებული რთული სამფიგურიანი კომპოზიცია, სადაც ფიგურები შეერთებულია პოზებისა და ჟესტების მეშვეობით და ცხოვრებისეულ აქსესუარებს ყოფითი ელემენტები შეაქვს სურათში. ამ სურათს გ. ჩუბინაშვილი შეეხო თავის წიგნში „ლუკას კრანახი“. გ. ჩუბინაშვილი სურათს თუ არა კრანახის ფუნჯს, ყოველ შემთხვევაში მის სახელოსნოს მიაკუთვნებდა და მხატვრის შემოქმედების ადრეულ პერიოდს უკავშირებდ, მაგრამ სურათის დათარიღებას, ისევე როგორც ავტორობის პრობლემას იგი მაინც კითხვის ნიშნის ქვეშ სვამდა (Чубинашвили Г.Н. 1957 :25). შემდეგ სურათი სარესტავრაციოდ იმყოფებოდა სამუზეუმო ფასეულობათა კონსერვაციისა და რესტავრაციის საკავშირო სამეცნიერო-კვლევით ლაბორატორიაში (რესტავრატორები ა. ზაიცევი და ლ. იაკშინა), სადაც რეღგე-

ნულ ფოტოსურათზე მარცხენა, მაღალ კუთხეში გამოჩნდა კრანახის ნიშანი – ფრთოსანი გველი კბილებში ბეჭდით.

როგორც მ. ლიბმანი აღნიშნავდა, 1515 წლიდან ჩნდება უამრავი დათარიღებული და ლუკას კრანახის ნიშანდასმული სურათი (Либман М.Я. 1964:38). ეს კი მეტყველებს იმ დროისათვის უზარმაზარი სახელოსნოს არსებობაზე. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ სახელოსნოს კედლებში შეგირდები და მოსწავლეები ყოველთვის იმეორებდნენ ოსტატის კომპოზიციურ სქემებს და ძალზე იშვიათად გვევლინებოდნენ ორიგინალური გადაწყვეტილებების ავტორებად. ლუკას კრანახის ნიშნები თბილისში დაცულ სურათზე ჯერ კიდევ არაა თავად მხატვრის ავტორობის დამადასტურებელი, თუმცა ვარაუდობენ, რომ იგი ლუკას კრანახს ეკუთვნის. სურათი „მაჭანკალი“ 10-წლიანი რესტავრაციის შემდეგ დაუბრუნდა ხელოვნების მუზეუმს. 1994წ. კი შეიარაღებულმა თავდაამსხმელებმა ის გაიტაცეს ხელოვნების მუზეუმიდან და მხოლოდ 2004წ. 18 მაისს აბრუნებენ ძლიერ დაზიანებულ ფერწერულ ტილოს სამართაღმამცველები მუზეუმში. შემდეგ გერმანიაში, კუნსტჰალეს სარესტავრაციო ლაბორატორიაში ჩაუტარდა სურათის რესტავრაცია და კვლავ დაბრუნდა საქართველოში.

მიუხედავად იმისა, რომ გერმანიაში ძალზე ძლიერად ჰქონდა გადგმული ფესვები გოთურ ხელოვნებას და მისი მძლავრი ნაკადის დაძლევა არც ისე ადვილი იყო აღორძინების ეპოქის გერმანელი მხატვრებისათვის, მათ მაინც შეძლეს რელიგიური და მითოლოგიური სიუჟეტების სიუხვის მიუხედავად, ჰუმანისტური იდეალების დაფუძნება, სამყაროს რეალობათა აღმოჩენა, ჟანრულ-ყოფითი ხასიათის სურათების შექმნა და ადამიანის ფიზიკური და სულიერი სილამაზის გადმოცემა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- 1) გომბრიხი ე.კ. „ხელოვნების ამბავი“ თბ., 2012;
- 2) Чубинашвили Г.Н. " Лукас Кранах" Тбилиси, 1957;
- 3) Либман М.Я. " Искусство Германии XV-и XVI веков", Москва, 1964.

Marina Jincharadze

Northern Renaissance – German school

Summary

The theme presents the very multifaceted and at the same time full of contradictory works of the brilliant representatives of the German Renaissance, Albrecht Dürer and Lucas Cranach. Establishing humanistic ideals, anthropocentrism, discovering the realities of the world, being interested in religious problems – these are the main tasks that these artists addressed in their work.

**რელიგიური ასპექტები და ქალთა საკითხი საჭოთა
ათეისტური პოლიტიკის პრიზმაში**

აბსტრაქტი. საბჭოთა რელიგიური პოლიტიკა თავიდანვე არაერთფეროვნებით, ტენდენციურობით და ცალმხრივობით ხასიათდებოდა და იდეოლოგიის მთავარ საყრდენად კომუნიზმსა და ათეიზმს განიხილავდა. ბოლშევიკები თითქოსდა ქადაგებდნენ მორწმუნეთა რელიგიური გრძნობების ხელშეუხლებლობას, რეალურად კი ცეცხლითა და მახვილით ებრძოდნენ რელიგიურობის ყოველგვარ გამოვლინებას. საბჭოთა ხელისუფლება მორწმუნეებში ახალისებდა ურთიერთდაპირისპირებებს. ამის ნათელი დადასტურება იყო ე.წ. ჩადრის ახდის კამპანია, რომელსაც რეგიონში სერიოზული დაპირისპირებები მოყვა. ჩადრის ახდასთან დაკავშირებული პრობლემების შესწავლა, წარმოჩენა ანტირელიგიური პოლიტიკის კონტექსტში ქალთა საკითხის არის ჩვენი კვლევის უმთავრესი ამოცანა.

კვლევის მეთოდოლოგიური საფუძველია ობიექტურობის, ყოველმხრივობის და სისტემურობის უნივერსალური მეცნიერული პრინციპები, ისტორიულ-შედარებითი და ისტორიულ-ტიპოლოგიური მეთოდები.

სტატიაში წარმოდგენილი ფაქტოლოგიური მასალებით, აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების ანალიზით ნათელადაა წარმოჩენილი მორწმუნეთა რელიგიური გრძნობების უგულებელყოფის და შეურაცხყოფის საბჭოური პოლიტიკა, რომელმაც განაპირობა 1929 წლის მასშტაბური ანტისაბჭოთა საპროტესტო გამოსვლები მთიან აჭარაში.

საკვანძო სიტყვები: რელიგია, აჯანყება, ქალი, პოლიტიკა, ეკლესია, მორწმუნე, ჩადრი

საბჭოთა რელიგიური პოლიტიკა თავიდანვე არაერთფეროვნებით, ტენდენციურობით და ცალმხრივობით ხასიათდებოდა და იდეოლოგიის მთავარ საყრდენად კომუნიზმსა და ათეიზმს განიხილავდა. მორწმუნეთა რელიგიური გრძნობები კომუნიზმის ეპოქაში მუდმივი შეურაცხყოფის ობიექტი იყო. „საეკლესიო ფასეულობათა ამოდების“ შესახებ 1921 წლის მთავრობის განკარგულება მათთან დაპირისპირებული მორწმუნეების წინააღმდეგ ტყვეის გამოყენებასაც ითვალისწინებდა. მთავრობის ამ პოლიტიკას მოყვა შეუპოვარი წინააღმდეგობები მთელს იმპერიაში.

არსობრივად იგივე პოლიტიკა იყო საქართველოში. ბოლშევიკები თითქოსდა ქადაგებდნენ მორწმუნეთა რელიგიური გრძნობების ხელშეუხლებლობას, რეალურად კი ცეცხლითა და მახვილით ებრძოდნენ რელიგიურობის ყოველგვარ გამოვლინებას.

მსგავსი სიტუაცია იყო საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში – აჭარაში, სადაც ოსმალთა სამსაუკუნოვანი ბატონობის შედეგად მოხდა მოსახლეობის გამუსულმანება. რეგიონში გაბატონდა ანტიმუსლიმური ისტერია, რაც

გარკვეული აზრით გაგრძელდა გორბაჩოვის გარდაქმნის ეპოქამდე, თუმცა მისი სიმძაფრე ცვალებადი იყო. ანტირელიგიურ ისტერიას საქართველოში ემატებოდა ეროვნული და კუთხური მოტივიც. საბჭოთა ხელისუფლება მორწმუნეებში ახალისებდა ურთიერთდაპირისპირებებს. ამის ნათელი დადასტურება იყო ე.წ. ჩადრის ახდის კამპანია, რომელსაც რეგიონში სერიოზული დაპირისპირებები მოყვა.

საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების პირველი დღეებიდანვე იწყება მასობრივი ანტირელიგიური ღონისძიებების გატარება, იქმნება „მებრძოლ უღმერთოთა კავშირები“, „რელიგიური კულტების საბჭოები“, ინგრევა რელიგიური სამლოცველოები, ტარდება რელიგიის საწინააღმდეგო თეატრალიზებული წარმოდგენები. ანტირელიგიური საქმიანობისათვის დაწესებული იყო სპეციალური სამკერდე ნიშანი (ფუტკარაძე, 2013:4)

ანტირელიგიურ პოლიტიკაში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი კომპონენტი ქალთა საკითხი იყო. რელიგიისაგან ქალების ჩამოშორების მიზნით 1920-იან წლებში იქმნება ე.წ. ქალთა კომიტეტები, რომლებიც საოჯახო, ყოფით, სამართლებრივ, საქორწინო და სხვა საკითხებში მხარს უჭერდნენ ქალებსა და მათ ჩაბმას საზოგადოებრივ საქმიანობაში. 1924 წლიდან ქალთა პროფესიული განათლების (ჭრა-კერვა...) მხარდაჭერის მიზნით იქმნება „ქალ მუსულმანთა სექცია“ (აცს ცსა ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 358, ფურც 18). „ქედის მაზრის ქალთა შორის მომუშავე ორგანიზატორი თ. წილოსანი აჭარისტანის ქალთა განყოფილებას უგზავნის თხოვნას მკერავი ქალის გამოგზავნასთან დაკავშირებით: „...ვინაიდან აქ მუშაობა ისე შეუძლებელია, თუ პირველათ არ გავსხნით ჭრა-კერვის სასწავლებელს და ჭრა-კერვის სწავლის მსურველთა რაოდენობა ბევრი არის, ამიტომ გთხოვთ სასწრაფოთ გამომიგზავნოთ მკერავი ქალი და მაშინა საკერავი. მსურველთა სიას გადმოგიგზავნით ამ დღეებში. განმეორებით გთხოვთ რომ მკერავი ქალის გამოგზავნა არ დააგვიანოთ (ასს ცსა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 358, ფურც. 10). მომდევნო წერილში წარმოდგენილია „სია იმ მუსულმანი ქალებისა, რომლებსაც სურთ ჭრა-კერვა ისწავლონ: ზორი ხაბაძე, ეხსან დიასამიძე, ასიმე დიასამიძე, ფატყუმე ყირიმოდლი, ზეკი ხაბაძე, ხუშამიე დიასამიძე, ხატიჯე შაჰანოდლი, ქუნქარ შაჰანოდლი (ასს ცსა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 358, ფურც. 12).

მაგრამ არც ამ პროპაგანდისტულმა კამპანიამ გამოიღო დადებითი შედეგი. მამაკაცებმა ქალთა პროფესიულ კურსების გამო გამოხატეს პროტესტი. ერთ-ერთ დოკუმენტში პირდაპირაა გამოხატული ადგილობრივთა დამოკიდებულება: „ჩვენმა ქალებმა უნდა ისწავლონ სახლში... ჩვენი ადათი უარყოფს ქალების სწავლებას... მამაკაცი სრული ბატონ-პატრონია დედაკაცის...მამაკაცებს არ უნდათ, რომ ქალებმა ისწავლონ... ამავე შეხედულებისაა აღმასკომის თავმჯდომარეც“ (ასს ცსა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 358, ფურც. 18). ასეთ პირობებში ქალთა შორის მომუშავე თანამდებობის პირთა საქმიანობა აწყდებოდა გადაუღალავ პრობლემებს, რის გამოც ზოგიერთი მათგანი ითხოვდა თანამდებობიდან გადაყენებას. „ხულოს მაზრის მუსულმან ქალთა შორის მომუშავე“ აგრაფინა თალაკვაძე 1924 წ. 20 ნოემბრს აჭარისტანის ქალთა განყოფილებას უგზავნის შემდეგი შინაარსის წერილს: „ ხულოს მაზრის ფარგლებში ჯერჯერობით ყოვ-

ლად დაუშვებელია მოემზადოს ნიადაგი ქალთა შორის მუშაობისა და ყოველივე ჩვეულებრივი შრომა უნაყოფო დარჩება. ყველა ამის გათვალისწინების გარეშე, გთხოვთ მოხსნილ ვიქმნა ხსენებული თანამდებობიდან“ (ასს ცსა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 358, ფურც. 17).

თანამდებობის პირთა მუშაობის სირთულეებზეა საუბარი საქართველოს რევკომისადმი გაგზავნილ ერთ-ერთ წერილში, რომლის მიხედვით „საბჭოთა ხელისუფლების პირველი წლები იყო ისეთი მძიმე“ ხელმძღვანელი პირებისათვის, რომ „აჭარაში გამოჩენა ითვლებოდა გმირობად“, რომ „აჭარაში დარჩენა იყო შეუძლებელი“. ამიტომ, „საჭიროა გარკვეული გეგმის შემუშავება, რათა შესაძლებელი ყოფილიყო ნდობის მოპოვება, ეჭვების გაფანტვა აჭარის მოსახლეობაში“ (ასს ცსა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 10 ფურც. 1). წერილში ხაზგასმულია პარტიულ ხელმძღვანელთა არაკომპეტენტურობაც, რომელთა საქმიანობამ „მიგვიყვანა ქემალისტური ორიენტაციის მეჯლისის შექმნა“-მდე. წერილში უარყოფითადაა შეფასებული დეკრეტი აჭარის ავტონომიის შესახებ, რომლის სათავეში მოხდნენ „ქემალისტური ორიენტაციის ადამიანები“ (ასს ცსა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 358, ფურც. 2). პროთურქული ძალები ეწეოდნენ აქტიურ პროპაგანდას, აწეობდნენ პროვოკაციებს. აქტიურ ანტიქართულ მუშაობას ეწეოდნენ მუსულმანი სასულიერო პირების გარკვეული ნაწილი. მათ აქტიურად ეხმარებოდა თურქეთის კონსული (ასს ცსა ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 77. 171; ასსცსა, ფ.პ-1, ან. 1 საქმე 10. ფურც. 4) სპეცსამსახურები ფლობდნენ ინფორმაციას მეჯლისის წევრი პროთურქული ძალების („სედაი მიღეთი“, ქემალისტები) გააქტიურების შესახებ, რომლებმაც მოგვიანებით შეიარაღებული ძალებიც კი შექმნეს (ასს ცსა, ფ. რ-2, ან. 17, ს. 7, ფ. 20; ასევე ასსცსა, ფ.პ-1, ან. 1, საქმე 10. ფურც. 2).

ანტირელიგიური საქმიანობის, აგიტაციის, განათლების საკითხებში ადგილობრივი სამთავრობო სტრუქტურების საქმიანობის არეალი პირველ ეტაპზე მკაფიოდ რეგლამენტირებული იყო. ამ საქმიანობის გააქტიურებისა და მონიტორინგ-კონტროლისათვის შეიქმნა მთავარი პოლიტიკურ-საგანმანათლებლო კომიტეტი. მის ფუნქციებში პირველად მეჩეთების რეაბილიტაციაც კი შედიოდა. რელიგიურობა პრობლემას არ ქმნიდა პარტიაში მიღების დროსაც. ერთ-ერთი სხდომის ოქმიდან ჩანს, რომ ხულოში რამდენიმე მუსულმანი მიიღეს პარტიაში, თუმცა ბევრს უარი უთხრეს რელიგიურობის გამო პარტიაში გაერთიანებაზე (ასს ცსა, ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 241, ფურც. 3,4,5).

20-იანი წლების მეორე ნახევრიდან ვითარება იცვლება. თვალშისაცემია პარტიული ჩინოვნიკების უხეშობა და თვითთნებობა საზოგადოებრივი და ყოფითი ცხოვრების ყველა სფეროში. დაწესდა რელიგიური შეზღუდვები. მაგალითად, ხიხაძორში ხოჯას აეკრძალა მიცვალებულისადმი რელიგიური წესის აღსრულება. ისლამური ტრადიციის საწინააღმდეგოდ მიცვალებული 3 დღის განმავლობაში არ დაუმარხავთ. სასულიერო პირებს ხელწერილებს აწერინებდნენ იმის თაობაზე, რომ ისინი არ შეასრულებდნენ რელიგიურ წესებს (მაგალითად სოფ. დიოკნისში), მარხვის (რამაზანის) დღეებში მუსულმანური სამლოცვეობის ეზოებში კომკავშირლები მართავდნენ ღრეობებს – რელიგიური წესებისადმი უპატივცემულობის დასადასტურებლად (სოფ. ღორჯომი), მუეძინს (სასული-

ერო პირი) და სხვა რელიგიურ პირებს დახვრეციოთ ემუქრებოდნენ, თუ კი ისინი შეასრულებდნენ რელიგიურ წესებს.

ერთ-ერთ წერილში ახსნილია ქალთა სწავლა-განათლებისა და ჩადრის ახდისადმი მოსახლეობის ნეგატიური დამოკიდებულების მიზეზები. ნაწილობრივ იგი ბეგების და მუსულმანი სასულიერო პირების საქმიანობითაა ახსნილი. „ბეგების ერთ ნაწილს აქვს თურქული ორიენტაცია, მეორეს – ქართული. ჩვენ არ შეგვეძლო დავყრდნობოდით მათ. ჩვენ გავწვიტეთ კავშირი როგორც ერთ, ისე მეორე მიმართულების ბეგებთან. ჩვენ დავისახეთ ამოცანად გვცხთა ბეგებისაგან სრულად ჩამოშორება და მიღწეულ იქნა შედეგებიც“ (ასს ცსა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 358, ფურც. 2).

ხელისუფლება უკან არ იხევდა. სამოქალაქო აქტების რეგისტრაციისათვის იქმნება მოქალაქეობრივი აქტების ჩამწერი ბიუროები (პირველი ასეთი ბიურო – მმანი – შეიქმნა სოფელ ხუცუბანში), რომლის ერთ-ერთი მიზანი სასულიერო პირებისაგან მოსახლეობის ჩამოცილება იყო (ასს ცსა ფ.პ-1, ა.1, ს.119. ფურც. 19; ასევე, ასს ცსა ფ.პ-1, ა.1, ს.1038. ფურც. 15). მმანის ბიუროებს უნდა დაერეგულირებინა საქორწინო ურთიერთობების საკითხები, უნდა აღმოეფხვრა 18 წლამდე ახალგაზრდების ქორწინება. ამ რეფორმას თანდათანობით უნდა შეეცვალა არსებული პრაქტიკები. თუმცა ეს ბიუროები ხშირად ვერ ახერხებდა ქორწინების რეგისტრაციას. ბიუროები სათემო ცენტრში მდებარეობდა, სადაც მოსახლეობა, განსაკუთრებით ქალები (რელიგიური ტრადიციის გამო) მისვლას ვერ ახერხებდნენ. ამიტომ, ქალების ნაცვლად ხელს საბჭოს წევრები აწერდნენ (ასს ცსა, ფ 14, ა. 4, ს. 301. ფურც. 153)

ზოგად ამოცანებთან ერთად ანტირელიგიური პოლიტიკის გატარებას ემსახურებოდა პარტიის აჭარის საოლქო კომიტეტის პრეზიდიუმის მიერ რეგიონის რაიონების ქოხ-სამკითხველოებში რადიოაპარატურის მონტაჟისა და განაწილების სქემა (ასს ცსა, ფ. პ-1, ან. 1, ს. 1038, ფურც. 9).

ანტირელიგიური კამპანია შეეხო ეკლესიებს, მეჩეთებსა და სხვა რელიგიურ დაწესებულებებს. აჭარისტანის ცაკის პრეზიდიუმის 1923 წლის 13 იანვრის სხდომის N 35 ოქმის დადგენილებით, მეპატრონეებს ჩამოართვეს ალექსანდრე ნეველის, სამხედრო ჰოსპიტალის და „გოროდოკში“ მდებარე მიხეილის ეკლესიები და გადასცეს „კომუნალურ განყოფილებას, ეკლესიების ქონება კი გადასცეს „შიმშილობის შედეგებთან მეზობელ კომიტეტს“ (ასს ცსა, ფ. რ-2, ს. 21, ან. 1, ფურც. 6) 1929 წელს, აჭარაში 158 მოქმედი მეჩეთი იყო, რომელთა ნაწილის მშენებლობაც საბჭოთა პერიოდში დასრულდა, თუმცა მალე დახურეს თითქმის ყველა მეჩეთი. ერთადერთი მეჩეთი, რომელმაც ფუნქციონირება გააგრძელა, ბათუმის ორთაჯამე იყო (Барамидзе Р., 2013: 404.), 1935 წ. ორთაჯამე სამხედრო საწყობად გადააქციეს. (ბარამიძე რ., რუმიანცევი რ., 2009, გვ. 201–207)

მეორე მსოფლიო ომის დროს შეიქმნა რელიგიური დაწესებულებების გახსნის და ღვეგალური მოქმედების საჭიროება. 1943 წლის 28 ნოემბერს მიღებული იქნა სსრკ სახკომსაბჭოს დადგენილება (N 1325) “О порядке открытия церквей”, ხოლო 1943 წ. 19 ივლისს -“О порядке открытия молитвенных зданий

религиозных культур”. ამ დადგენილების საფუძველზე 1946 წელს ადადგინეს ორთაჯამის ფუნქციონირება. 1944 წლის 19 მაისის სახკომსაბჭოს N 572 გადაწყვეტილებით საკავშირო, მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების სახალხო კომისართა საბჭოებთან იქმნება რელიგიურ კულტების საქმეთა საბჭოები (“Совет по делам религиозных культур (СДРК)” – საბჭოთა ხელისუფლებასა და რელიგიური გაერთიანებების სასულიერო ცენტრებს შორის ურთიერთობისა და კავშირის დამყარებისათვის. ეს ორგანო სრულად აკონტროლებდა რელიგიურ საქმიანობას (რელიგიური თემები და ორგანიზაციები ბათუმში, 2013: 4-5).

1920-ნი წლების მეორე ნახევრიდან ფართო ხასიათი მიიღო მედრესეების დახურვისა და ჩადრის ახდის კამპანიამ, რომელიც განხორციელდა 1928-1930 წლებში. აჭარის საოლქო კომიტეტის მდივანი ა. ფანცხავა 1929 წ. იანვარში პატრიის ცენტრალურ ორგანოებს აღფრთოვანებული ატყობინებდა, რომ რეგიონმა ანტირელიგიური საქმიანობის ფარგლებში დახურა 147 მედრესე, ხოჯამოლები უარს ამბობენ რელიგიური წესების შესრულებაზე, წარმატებებს მიაღწიეს ჩადრის ახდის სფეროში და ეს ყველაფერი გართულებებისა და აყალბაყალის გარეშე განხორციელდა.

ცხადია, ამ შეტყობინებაში რეალობა შელამაზებულადაა წარმოდგენილი. ამ დროისთვის ჩადრი დაახლოებით 300-მდე ქალს ახადეს და ესეც ადმინისტრაციული ჩარევით, მუქარითა და ძალადობით. საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ ჩადრი აქტიურ კომუნისტებსაც კი არ აუხდიათ თავისი ოჯახის წევრი ქალებისათვის. მოსახლეობა აპროტესტებდა მთავრობის მოხელეთა თავგასულობასა და უხეშობას, რასაც თან ახლდა აშკარა ტერორი, თუმცა სახელისუფლებო სტრუქტურები ცდილობდნენ იგი „ინდივიდუალური გადაცდომებით“ აეხსნათ (სპა, ფ. 14, ან. 1, ს. 301, ფურც. 150).

ახალი საბჭოური წეს-ჩვეულებების დანერგვისა და ტრადიციული შეხედულებების უსაფუძვლობის დასაბუთებას ისახავდა მიზნად 1925 წლიდან შექმნილი „მებრძოლ უღმერთოთა კავშირები“ (ბეზბოუნეკები) და ქართულენოვანი ჟურნალის „მებრძოლი ათეისტის“ დაარსება (ზოსიძე რ., 1978:25-28)

ჩადრის ახდის პროცესებს ასახავს რეჟისორ სიკო დოლიძის მიერ გადაღებული მუნჯი კინოქრონიკა. „აჭარელ ქალთა ყრილობა“ – ასე არის დასათაურებული ეს კინოქრონიკა. კადრებში ჩანს, რომ ბათუმის ძველ რკინიგზის სადგურში შემოდის მატარებელი, რომელსაც ხალხი ტრანსპარანტებით ეგებება. მატარებლიდან საქართველოს სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე ფილიპე მახარაძე ჩამოდის და თანმხლებ პირებთან ერთად ბათუმის ქუჩებში დადის. მსვლელობაში მამაკაცებთან ერთად ქალებიც მონაწილეობენ, თითქმის ყველა მათგანს თავსაფარი ახურავს, ზოგს ჩადრიც უკეთია. მსვლელობის შემდეგ კადრში ჩანს სცენა, რომელიც ქუჩაშია მოწყობილი, სცენაზე დგას უჩადრო ქალი, კადრი გადადის კოცონზე, სადაც ჩადრები იწვის.¹

მუსლიმ ქალებს ჩადრის ტარებას ავადღებულებდა ისლამი, თუმცა „ყურანში“ ამის შესახებ არაფერი წერია. ამ მომენტს მოხერხებულად იყენებდნენ

¹ როგორ მოიხადეს ქალებმა ჩადრი აჭარაში, ბათუმელები. – <https://batumelebi.netgazeti.ge/weekly1/12728/>

საბჭოთა პროპაგანდისტები. ანტირელიგიური პოლიტიკის ფარგლებში ყველა სასოფლო თემში 1928-1929 წლებში ტარდებოდა საარჩევნო უფლების მქონე მოქალაქეთა საზოგადო კრებები, რომელზეც განიხილავდნენ მედრესეების დახურვისა და ჩადრის ახლის საკითხებს. საღორეთის საარჩევნო უფლების მქონე მოქალაქეთა 1929 წ. 16 იანვრის კრების დადგენილებაში აღნიშნულია: „ჩადრის ტარება ეს მოგონილია ძველად აღებისა და ბეგების მიერ ცოლების დამონებისათვის. ის არის ძველი, დახავსებული, დრომოჭმული ჩვეულება, რასაც საბჭოთა სოფელში ადგილი არ უნდა ჰქონდესო (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, საქმე 340, ფურც. 31). მსგავს ჩანაწერებს ვხვდებით სხვა სათემო კრებების დადგენილებებსა და პროპაგანდისტ-კომუნისტთა გამოსვლებშიც. ქედის სამაზრო დარბთა ჯგუფების კონფერენციაზე (1928 წ. 20 დეკემბერი) მომხსენებელმა ხ. ზოიძემ თავისებურად ახსნა ჩადრის დაკანონების მიზეზები: „წინათ ქალის იყო ყიდვა-გაყიდვა, რომ არ ენახათ ქალის სახე და არ მოწონებოდა ის სხვას, შემოდებულ იქნა ჩადრი. სამაჰმადიანო წიგნში „ყურანი“ არსად არ წერია ჩადრის ჩამოფარვა, ხოლო დღეს, საბჭოთა ხელისუფლების დროს ცხადია, რომ შეუძლებელია ქალის ყიდვა-გაყიდვა... **ჩვენ ქალებს ჩადრი უნდა ახსნათ და კიდევეს გაუპარებთ სხოვრებაში**, მათ თვით-შეგნებით და ახსნა-განმარტებებით“ (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, საქმე 299, ფურც. 1-3), „ხოჯა რომ ყოველთვის ქათამს ჭამს, ართმევს გლეხობას, ჩვენ ლობიას, მ.შ. გვატყუებენ და ვერ ხვდებით?“ (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, საქმე 299, ფურც. 3).

ასსცსა, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 21. ქალები, რომლებმაც პირველებმა მოიხადეს ჩადრი

საბჭოთა ხელისუფლების პერიოდში დაწყებული ანტირელიგიური პოლიტიკა ძალადობრივ მეთოდებს ეფუძნებოდა. ამ პოლიტიკის შედეგად მნიშვნელოვნად შეირყა სასულიერო პირების და რელიგიური ინსტიტუტების მდგომარეობა.

რეობა, რამაც კიდევ უფრო გააძლიერა უკმაყოფილების მუხტი მორწმუნე მოსახლეობაში. ამგვარი გადაცდენების, „შეცდომების“ ან „გადახვევების“ გამოსწორება ბოლშევიკებს აუცილებელ ამოცანად „მიანდათ“. 1929 წ. იანვარში ხულოს ცენტრში ფემბე ხოზრევანიძემ ჩადრი სახალხოდ მოიხადა და დაწვა. ცხადია, ეს იყო საბჭოური „დამუშავების“ შედეგი, მაგრამ ადგილად ამოსაცნობი პროპაგანდისტული ხრიკი.

ამგვარი პოლიტიკით საბჭოთა ხელისუფლება კიდევ უფრო აძლიერებდა მოსახლეობის საპროტესტო განწყობას.

საშინაო და საგარეო ფაქტორების გავლენით, შიდა პოლიტიკურ დაპირისპირებასთან ერთად, 1922-1925 წლებში, აჭარაში, ადგილი ჰქონდა მღელვარებას, თუმცა მან ფართო გავრცელება ვერ ჰპოვა ადგილობრივი პარტაქტივის აქტიურობის გამო. საბჭოთა ხელისუფლება შეეცადა დაეგმო რელიგიური გრძნობების შეურაცხყოფა და უპატივცემულობა, გადაცდომები და ძალადობა. ამ მიზნით შემუშავდა კიდევ გარკვეული რეკომენდაციები და მოითხოვა ცალკეული ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელება, ათეისტური აგიტაცია-პროპაგანდის გაძლიერება. პარალელურად, დაიწყო მუსლიმანთა მდგომარეობის თითქოსდა შესწავლა და რელიგიური დაწესებულებების, სამლოცველოების, სასწავლებლების, რელიგიის მსახური სასულიერო პირების შესახებ შეგროვდა საკმაოდ მდიდარი მონაცემები. იმავედროულად დაიწყო აქტიური მუშაობა სასულიერო პირების გადასაბირებლად. ამ მიზნით გამოიყენებოდა ეკონომიკური ბერკეტებიც.

ზემოთდასახელებულმა ღონისძიებებმა ვერ უზრუნველყო სიმშვიდე. 1929 წელს დაიწყო გამოსვლები, რომლებიც ფართომასშტაბიან აჯანყებაში გადაიზარდა. 1929 წლის 8 თებერვალს, ბათუმის სახელმწიფო აკადემიურ თეატრში საქართველოს მაჰმადიან ქართველ ქალთა პირველი ყრილობა გაიმართა. ყრილობას 447 ქალი დელეგატი დაესწრო, აქედან 380 აჭარიდან იყო. ყრილობის ბოლოს ოცდაათამდე ქალი ავიდა სცენაზე, მოიხადა ჩადრი, დაყარა სცენის იატაკზე ცეცხლი წაუკიდა. ჩადრის დაწვას დარბაზიდან მქუხარე აპლოდისმენტებით შეხვედრიან. სპეცსამსახურების მიერ „დამუშავებული“ ქალები იქცნენ „ქალთა განყოფილებების“ აქტივისტებად და საბჭოთა კომკავშირლების, რაბოტნიცების, კოლხოზნიცების, კომუნიზმის მშენებლების დიდი არმიის შემადგენელ ნაწილად გადაიქცნენ. „ჩადრის მოხდის კამპანია“ წააწყდა გადაულახავ წინააღმდეგობებს. ძველი ადათის და რელიგიური ტრადიციების წინააღმდეგ მებრძოლებს დაუპირისპირდა „ტრადიციების“ დამცველ ადგილობრივ ქალთა მრავალრიცხოვანი შემადგენლობა. მასობრივი აგიტაცია-პროპაგანდის, „მაჰმადიან ქართველ ქალთა ყრილობის“ გადაწყვეტილებებისა და მოწოდებების მიუხედავად სიმშვიდის შენარჩუნება შეუძლებელი გახდა. უძღური იყო საქართველოს მთავრობასთან შექმნილი „ქალთა განყოფილება“ – საკუთარი ბეჭდური ორგანოთი („ჩვენი გზა“), რომელიც ბეჭდავდა ქალთა კორესპონდენციებს და სისტემატურად აშუქებდა ამ პროცესების ამსახველ მასალებს.

მიუხედავად აქტიური პროპაგანდისტული საქმიანობისა, მუსლიმანურ აჭარაში ჩადრის ახდას უფრო მეტი მოწინააღმდეგე ჰყავდა, ვიდრე მომხრე. ამის შესახებ საარქივო დაწესებულებებში უამრავი დოკუმენტია დაცული. სათემო

კრებებზე მწვავე კამათი იმართებოდა აღნიშნულთან დაკავშირებით. მორწმუნეების მიერ საბჭოთა პროპაგანდისტებისადმი დასმულ შეკითხვებში ნათლად ჩანს მოსახლეობის დიდი ნაწილის უარყოფითი დამოკიდებულება. კრებებზე ხშირად ისმებოდა შემდეგი კითხვები:

- „შეიძლება თუ არა ორ ბავშვს ვასწავლო, ერთი კი სახლში დავტოვო ოჯახში დასახმარებლად?“
- „შეიძლება თუ არა, ბავშვი როცა საზაფხულო სკოლაში არ დადის, ვასწავლო ხოჯასთან?“
- შეიძლება თუ არა ასეთი დიდი ხნით გაბატონებული ჩვეულება ჩადრის ტარებისა ერთი ხელის დაკერით მოვსპოთ?“ (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 299, ფურც. 14);
- „ჩვენი ქალები ამბობენ – ჩვენ ამ დრომდე ჩადრს არ გვხდინენ, ეხლა არ ავიხდით, თავს მოვიკლავთ“ – (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 1) ;
- „ჩემი ნებით არ ავიხდი და მთავრობა ძალით ამხდის თუ არა?“ (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 6);
- „მირჩევნია მოვკვდე და პირზე ვერ ავიხდი და ვერც მედრესეს დავხუროვთ. არ მინდა თქვენი თავისუფლება, ჩვენ ჩვენთვის დაგვაყენეთ“ (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 6)
- „მედრესეები რომ დაიხუროს რჯული დაგვეკარგებვა და სად უნდა იკითხონ ჩვენმა შეილებმა რომ სიკვდილის დროს ყურანი გვიკითხოს“ (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 6);
- „ჩვენ ჩადრს ვერ ავიხდით, ჩვენ ჩვენი რჯული გვინდა, ბავშვებმა ჯერ სკოლაში ისწავლონ, მერე მედრესეში“ (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 14);
- ჩვენ ჩადრის ქვეშ ნამუხის გვინახია (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 17);
- ჩადრს ძალით ვერ ავხდით, შეგნებით აიხადოს (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 40);

კრებებზე გამოთქმული მოსაზრებებიდან ჩანს, რომ ზოგიერთი არაა წინააღმდეგი ჩადრის ახდისა, მაგრამ თანასოფლელების პოზიციას ვერ ეწინააღმდეგება. ამიტომ მოითხოვს შესაბამისი კანონის მიღებას, რაც ყველას დაავადებულებს აიხადოს ჩადრი. უჩამბის თემის სოფელ ლაკლაკეთის მცხოვრები აიშე მემიძე აცხადებს: „ჩადრის ახდა ძალიან ძნელია. ერთი და ორი შეიძლება ვიყოთ მომხრე, მაგრამ ჩვენს მეზობლებში ამის გაკეთება არ შეიძლება. მერე ჩვენ მათ სიცილს ვერ გავუძლებთ და ამისთვის საჭირო იქნება გამოშვებული იქნას კანონი, რომ ყველამ აიხადოს და ერთი-მეორის დასაცინად არ გახდეს საქმე“ (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 144); სარჩევო დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ ქედის მოსახლეობა შედარებით უფრო ნაკლებაგრესიულადაა განწყობილი ამ პროცესების მიმართ, ვიდრე ხულოს მოსახლეობა. ლოგიკურია მათ მიერ დასმული კითხვაც: ჩადრი რომ ავიხადოთ და მედრესე დავხუროთ, ამით მთავრობას რა უკეთდება? (ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 144).

აჭარის საბჭოების მერვე ყრილობაზე (1929 წ. 5-7 აპრილი) ეკონომიკისა და კულტურის საკითხებითან ერთად განხილული იყო ჩადრის ტარების საკითხი. ყრილობის მასალებში ზერელედაა შეფასებული ჩადრის ტარებასთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებანი და იგი ბატონყმურ გადმონაშთადაა მიჩნეული. რეალურად კი, იგი უკავშირდება ოსმალთა ბატონობას და სათავეს არაბული სამყაროდან იღებს. ყრილობის დელეგატებმა სერიოზული უკმაყოფილება გამოთქვეს ასეთი შეფასებებისა და სამთავრობო ადმინისტრაციული ღონისძიებების გამო (აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული, ბათ. 1971, გვ. 297-299).

ძალადობის მეთოდების გამოყენებამ გამოიწვია მასობრივი უკმაყოფილება, რომელიც მალე აჯანყებაში გადაიზარდა. იგი მოედო სრულიად მთიან აჭარას. აჭარის მოსახლეობის კულტურულ მეხსიერებაში დღემდეა შემონახული ამ პროცესების ამსახველი მოვლენები. ლ. კალანდარიშვილის მიერ 1969 წელს ჩაწერილი სავსე მონაცემების მიხედვით, თვითმხილველი შემდეგნაირად აღწერს ამ მოვლენებს: „ნაზირე მახარაძემ...დაიწყო აგიტაცია ჩვენი სოფლის ქალებში ჩადრის ახდის მოწოდებით...ნაზირეზე ამბობდნენ გაქართველდაო (იგულისხმება გაქრისტიანება -თ.ფ.), მუხუცები კიცხავდნენ მას, ქალების უმრავლესობა არ ელაპარაკებოდა, მაგრამ ნაზირე არ ჩერდებოდა, მან გამოიყენა ყურანის დებულება სადაც წერია: **ჯერ სახელმწიფოს უნდა დავემორჩილოთ, ხოლო შემდეგ კი ღმერთს.** ამიტომ, ჩვენ თუ სახელმწიფო გვეუბნება, უნდა ავიხადოთ ჩადრიო. აგიტაციის ასეთმა ხერხმა გაჭრა“ (ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ეთნოგრაფიული ფონდი, 1969) ანაწერი N5, საქმე N52, მთხრობელი: მახარაძე შაისუფ თეუფის ძე, 36 წლის, ხულოს რ-ნი სოფ.ჩაო; ჩამწერი: ლევან კალანდარიშვილი, 1969 წლის 23 ივლისი).

ბუნებრივია, ყურანში არ იქნებოდა ასეთი მითითება და მით უფრო, არაბულის უცოდინარ სოფელ ქალს და მის თანასოფლელებს არ ეცოდინებოდათ ეს პოსტულატი. როგორც ჩანს, ეს სპეციფიკა კარგად გამოიყენა საბჭოთა პროპაგანდამ იდეოლოგიური ზეგავლენის მოსახდენად და შედეგიც გამოიღო.

ანტირელიგიური პოლიტიკის გატარებისას საბჭოთა მოხელეები ხშირად გამოირჩეოდნენ ცინიზმით. ადგილი ჰქონდა მორწმუნეთა დაცინვისა და შეურაცხყოფის ფაქტებს. ხალხის მეხსიერებაში დღემდეა შემონახული პარტიის ხულოს სამაზრო კომიტეტის მდივნის ა. კალანდაძის სისასტიკე. ერთ-ერთი თვითმხილველის შთამომავლის ნიაზ ბოლქვაძის ინფორმაციით, 1929 წლის აჯანყების ერთ-ერთმა მოთავემ ალისულთან ბოლქვაძემ მუქარის წერილი გაუგზავნა სასტიკ და ცინიკოს საბჭოთა მოხელეს და კატეგორიულად მოთხოვა შეეწყვიტა მორწმუნეების შეურაცხყოფა.

მასობრივი პროტესტის პირველი კერა გაჩნდა სოფელ ჭვანაში. მალე იგი მოედო მთიანი აჭარის ყველა სოფელს. მდგომარეობის გასაცნობად თბილისიდან აჭარაში ჩამოვიდნენ ლაერენტი ბერია და საბჭოთა ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლები ჯარის ნაწილების თანხლებით. ნიაზ ბოლქვაძის გადმოცემით ლ. ბერია ორჯერ შეხვედრია ალისულთან ბოლქვაძეს და აჯანყების ზოგიერთ სხვა მოთავეს, რომლებსაც ბერიასათვის სხვა მოთხოვნებთან ერთად წაუყენებიათ კომუნისტი მოხელეების გაძევება მაზრიდან და მორწმუნეთა რელიგიური თავისუფლება. მდგომარეობის გამოსწორების შესახებ დაპირების მი-

უხედავად აჯანყება არ ჩამცხრალა. აჯანყებულებმა დაიკავეს ფურტიო-სხალ-
თის სტრატეგიული ხიდი, სხალთაში გამართეს სამხედრო აღლუმი.

აჯანყების ჩასახშობად შეიქმნა საგანგებო სამეუღლი ღ. ბერიას, ღ. ღო-
ლობერიძისა და კოვალიოვის შემადგენლობით (ნიაზ ბოლქვაძე, 2016:154-201).
1929 წ. აჯანყების ჩახშობით მთიან აჭარაში საბოლოოდ დამკვიდრდა საბჭოთა
ლიქტატურა.

აჭარელი ქალის საზოგადოებრივ საქმიანობაში ჩართვის, წერა-კითხვის
უცოდინარობის ლიკვიდაციის საკითხები საგანგებოდ იქნა დასმული საქართვე-
ლოს ცაკის თავმჯდომარის მ. ცხაკაიას მოხსენებაში, აჭარის საბჭოების მეც-
ხრე ყრილობაზე (1930 წ. 18-22 (ო. თურმანიძე, 2012:133). დროთა განმავლობა-
ში ჩადრი აღარ იყო აჭარელი მუსლიმი ქალის აუცილებელი ატრიბუტი. ცვლი-
ლებები შეეხო რელიგიური ცხოვრების სხვა მხარეებსაც. აიკრძალა რელიგიუ-
რი ქორწინება, თუმცა რელიგიური წესები მაინც სრულდებოდა ფარულად, მე-
ქორწილებების გარეშე, რადგან ქორწინების შედეგად განჩინილი ბავშვი უკანო-
ნოდ არ მიჩნეულიყო; ექიმების მიერ სრულდებოდა წინდაცვეთა მეზობელ
ქრისტიანულ რეგიონებში – რათა ადგილობრივ პერსონალს არ შექმნოდა რაი-
მე პრობლემა; ფარულად (ღამით) სრულდებოდა მიცვალებულის გაპატიოსნე-
ბის, დატირების, დაკრძალვის (ყურანის წაკითხვა) და სხვა წესები.

საბჭოთა ხელისუფლებამ დაიწყო აქტიური საქმიანობა ახალი, საბჭოური
ტრადიციების შექმნისა და დანერგვისათვის. რელიგიური დღესასწაულების
დღეებში ეწყობოდა კომკავშირული და კომუნისტური ღონისძიებები: კომკავში-
რული შობა, კომკავშირული ქორწილი, კომკავშირული ნათლობა, კომუნისტუ-
რი წითელი დაკრძალვა, კომუნისტური დატირება და ა. შ. მიცვალებული მუსი-
კის თანხლებით, რევოლუციურ-კომუნისტური სიმღერებითა და წითელი დრო-
შებით უნდა გაეცილებინათ. მოდურად აქციეს დაკრძალვის დროს მიცვალებუ-
ლისადმი რევოლუციური პათოსით გამსჭვალული სიტყვების წარმოთქმა, მა-
სობრივი ინფორმაციის საშუალებებით სამოქალაქო პანაშვიდის გამოცხადება
და ა. შ. (ასს ცსა ფონდი 3-1, ან. 1, საქ. 145, ფურც. 35)

ჯერ კიდევ აჯანყებამდე რამდენიმე წლით ადრე, 1924 წელს, შედგა საბ-
ჭოთა დღესასწაულების პროტოკოლი. იგი სხვა საკითხებთან ერთად აჭარაში
პირველი წითელი ქორწილის ჩატარებასაც ისახავდა მიზნად. შედგა შესაბამი-
სი გეგმა. ქორწილი 1924 წ. 18 აგვისტოს უნდა ჩატარებულიყო (ასს ცსა ფონ-
დი 3-1, ან. 1, საქმე. 145, ფურც. 35). ასეთი გეგმები შედგა სხვადასხვა საბჭოუ-
რი დღესასწაულების ჩასატარებლად. იმართებოდა სააგიტაციო-პროპაგანდის-
ტული ღონისძიებები „წითელ ბაირამზე“, „წითელ აღდგომაზე“ და სხვა დღე-
სასწაულებზე. ცდილობდნენ რელიგიური დღესასწაულების საბჭოურ პოლიტი-
კურ სამოსელში ჩატარებას, თუმცა მორწმუნეთა ტრადიციების ცვლილების
მცდელობას არ შეიძლება მოჰყოლოდა დადებითი შედეგები. ესა თუ ის რელი-
გიური რუტუალი, წესი თუ ადათი ან ფარულად სრულდებოდა, ან სახეცვლი-
ლი ფორმით. ეს ცნობილი იყო პარტოკრატიისათვის. ცალკეულ შემთხვევებში
ხელისუფლება გარკვეულ დათმობაზეც მიდიოდა. მაგალითად, ორ ათეულზე
მეტ სკოლაში დასაშვებად იქნა მიჩნეული მასწავლებლად ერთი სასულიერო
პირის მუშაობა. ამასთან, სოფლებში არც თუ ისე იშვიათი იყო საერო განათ-

ლების საწინააღმდეგო გამოსვლები. საარქივო ფონდებში დაცულია „ხმალის“ ფსევდონიმით სოფლის კორესპონდენტის მიერ 1927 წლით დათარიღებული წერილი, რომელშიც საუბარია ხულოს მაზრის სოფელ დიდაჭარის სკოლაში მასწავლებლად ქალის დანიშვნისა და მუსლიმანებისათვის ხელფასის გადაუხდელობის გამო გამოხატული პროტესტის შესახებ (ასსცსა, ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 733, ფურც. 19-23).

ერთ-ერთ საარქივო ფონდში დაცულია 1929 წლის 16 ნოემბრით დათარიღებული მოხსენებითი ბარათი, რომელიც მოქალაქე რიზალი გოგიტიძეს გაუგზავნია აჭარის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარის მოადგილის ქავთარაძისადმი (სახელი არაა დაფიქსირებული). წერილში საუბარია ანტისახელისუფლებო და ანტისასკოლო პროკლამაციებზე. დაძაბულობას მოჰყოლია ერთი მასწავლებლის დაჭრა ქობულეთში. დოკუმენტის მიხედვით, სოფელ ღედვაში ორჯერ ჩაუტარებიათ კრება პროვოკატორების გამოსავლენად. ერთ-ერთ კრებას დასწრებია აჭარის სახკომსაბჭოს თავმჯდომარე ზექერია ლორთქიფანიძეც. კრების დადგენილებით შექმნილა 24 კაციანი კომისია „პროვოკატორთა“ გამოსავლენად. ერთ-ერთ პროვოკატორი აღმოჩნდა ხოჯა რამიზ ბალაძე. იგი იმუშადა ტყეში იმალებოდა. მას ხლებია ყაჩაღი მურად ხაბაზი. სახელმწიფო ორგანოებთან თავად ხოჯის ძმას ხუსიას დაუსვამს მისი ძმის დაპატიმრების საკითხი, რადგან „ჩვენ ძმებს იგი დაგვეუპავსო“. ხოჯა რამიზ ბერიძე დაუჭერიათ. იგი შეეცადა იარაღის გამოყენებას. ორთაბრძოლისას ხოჯა მოუკლავთ (ასსცსა, ფ. რ-2, ან. 1, ს. 91, ფურც. 34).

საარქივო დოკუმენტებში საუბარია ანტისასკოლო პროკლამაციების გავრცელების სხვა ფაქტების შესახებაც. პროკლამაციის გამავრცელებლებს ცხადია აგულიანებდნენ როგორც ადგილობრივი ხოჯა-მოლები, ისე თურქი პროპაგანდისტები. 1929 წლის 13 ოქტომბრით დათარიღებული ერთი დოკუმენტის მიხედვით ჩერნალის (სავარაუდოდ ჭარნალის) სკოლის მასწავლებელს ნ. ჭყონიას სკოლის ფანჯრის რაფაზე შეუნიშნავს კონვერტი, რომელიც მიუტანია N5 საგუშაგოს ხელმძღვანელობასთან. კონვერტში მოთავსებული იყო ორი პროკლამაცია: „მასწავლებლო! შენ ჩვენ არ გეჭირდები. წადი, სადაც გინდა. თუ არ წახვალ, მოგკლავთ... ჩვენ ჯამეში ხოჯები უნდა იყვნენ. ჩვენ შეიღებს არ გამოვეშვებთ სკოლაში“. მსგავსი შინაარსის იყო მეორე პროკლამაცია (ასსცსა, ფ. რ-2, ან. 1, ს. 2ა, ფურც.7). იმავე დღეებში დაუწვავთ „გონიოს თემის სოფელ ჩერნალის (სავარაუდოდ ჭარნალის თ. ფ.) შრომითი სკოლა“, სიკვდილის საფრთხის წინაშე მყოფი მასწავლებელი კი წითელარმიელებს წაუყვანიათ N 5 საგუშაგოზე. ხელისუფლებას დაუწვია აქტიური მუშაობა პროკლამაციის ავტორების გამოსავლენად (ასსცსა, ფ. რ-2, ან. 1, ს. 2ა, ფურც.7).

საბჭოთა ხელისუფლება ყოველნაირად ცდილობდა არ გაეხმაურებინა მსგავსი ფაქტები, ამ მიზნით შექმნილი კომისიები თითქოსდა არ ადასტურებდნენ მოსახლეობის წინააღმდეგობას და არსებული პრობლემების მიზეზად გზების არარსებობას ასახელებდნენ (ასს, ცსა, ფონდი პ-1, ან. 1. საქ. 232, ფურც. 13, 16), თუმცა თანდათან გამკაცრდა მთავრობის პოლიტიკა. 1926 წ. აიკრძალა საღვთო სჯულის სწავლება, ცოტა მოგვიანებით კი (1929 წ.) სპეციალური სამთავრობო დადგენილებით შემოღებულ იქნა საყოველთაო სავალდე-

ბულო სწავლება, სასულიერო სასწავლო დაწესებულებებს ჩამოერთვა ფუნქციონირების უფლება (ჩხარტიშვილი იხოდლა, 1982:196), თუმცა რელიგიური ადათ-წესები მომავალ თაობას გადაეცემოდა ზეპირად. შესაბამისად, გაჩნდა განსხვავებული ინტერპრეტაციები ამა თუ იმ რელიგიური წეს-ჩვეულების შესახებ.

სახელმწიფო დოქტრინა უპირისპირდებოდა ყველა რელიგიას, რაზეც მეტყველებს სამთავრობო მიტინგზე გამოტანილი რამოდენიმე ლოზუნგის ტექსტის მოშველიება: „რელიგია ხალხის მტერია“, „ძირს ჩადრის მონობის მემკვიდრეობა“, „ძირს ჩადრი, მრავალცოლიანობა, მცირეწლოვანთა ქმრიანობა, ქალების გაყიდვა და ყალიძი“.

ასსცსა, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 20 ქალები, რომლებმაც პირველებმა მოიხადეს ჩადრი

ჩადრის ახდა და ქალების ემანსიპაციის თემა, ამ საკითხებთან დაკავშირებით „მიღწეული წარმატებები“ თანდათანობით ჩაიკარგა საბჭოთა ხალხისა და „მშობლიური კომუნისტური პარტიის“ დიად გამარჯვებებსა და ქვეყნის აღმშენებლობის იდეოლოგიზირებულ პეროიზმში. 21-ე საუკუნის ახალგაზრდობისათვის უცნობია ქალთა ემანსიპაციასთან დაკავშირებული ისტორიის საკითხები, რაც ხელს უშლის მათი უფლებრივი მდგომარეობის სრულფასოვან გაცნობიერებას, იმის გააზრებას, რომ მათი მომავალი, უფლებრივი მდგომარეობა დამოკიდებულია მათსავე თავისუფალ არჩევანზე, სამოქალაქო და პოლიტიკურ პროცესებში აქტიურ ჩართულობაზე.

The issue of women in the prism of Soviet anti-religious policy

Summary

Soviet religious policy from the very beginning was characterized by heterogeneity, bias, and one-sidedness from the very beginning, with communism and atheism considered as the mainstays of ideology. The Bolsheviks seemed to preach the inviolability of the religious feelings of the believers, but in fact fought with fire and sword against any manifestation of religiosity. The Soviet government encouraged controversy among believers. A clear confirmation of this was the so-called The chador taking campaign, which has been met with serious controversy in the region. Examining the problems related to the wearing of the chador, presenting the issue of women in the context of anti-religious policies is the main task of our research.

The methodological basis of the research is the universal scientific principles of objectivity, comprehensiveness and systematics, historical-comparative and historical-typological methods.

According to the factual materials presented in the article, the analysis of the documents kept in the Adjara Archive Division clearly shows the Soviet policy of neglecting and insulting the religious feelings of the believers, which led to large-scale anti-Soviet protests in mountainous Adjara in 1929

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აჭარის საბჭოების ყრილობები 1921-1937 წწ. დოკუმენტებისა და მასალების კრებული, ბათ. 1971;
2. ბალიაური მ., მაკალათია ნ. მიცვალებულის კულტი არხოტის თემში // მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის. III. 1940;
3. ბარამიძე რ., რუმინაძევი რ., ბათუმის მეჩეთები (წარსული და თანამედროვეობა), – ბათუმი – წარსული და თანამედროვეობა, I, ბათუმი, 2009;
4. ბოლქვაძე ნიაზ, აღისულთან ბოლქვაძე // ღირსებისა და თავისუფლებისათვის: ბოლქვაძეთა გვარის ისტორია: კულტურული მემკვიდრეობა /ნიაზ ბოლქვაძე. თბილისი, 2016;
5. გიორგაძე დ. დაკრძალვისა და გლოვის წესები საქართველოში (თუშ-ფშავ-ხევსურეთის ეთნოგრაფიული მასალის მიხედვით), თბ., 1987;
6. ზოსიძე რ., ისლამი, მორწმუნე, თანამედროვეობა, ბათუმი, 1978;
7. თურმანიძე ო., აჭარის პოლიტიკური და ეკონომიკური ისტორია (1921-1940), რედაქტორი ავთანდილ სონღულაშვილი) „გამომცემლობა აჭარა“, ბათ. 2012;
8. მაკალათია ს. ხევსურეთი. თბ., 1984;

9. მანველიძე ი., პოლიტიკური მღვლეარება აჭარაში 1922-1925 წლებში, – ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, IV, ბათუმი, 2002;
10. ოზიაური ა. მიცვალებულის კულტი როშკასა და უკენ ხადუს თემებში // მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის. III. 1940;
11. რელიგიური თემები და ორგანიზაციები ბათუმში (დოკუმენტების კრებული), II, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ. 2013, რედაქტორი თ. ფუტკარაძე);
12. სიზანიშვილი ნ. ეთნოგრაფიული ნაწერები. თბ., 1940;
13. ჩხარტიშვილი იზოლდა, ანტირელიგიური ბრძოლა საქართველოში, საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი, თბილისი, 1982;
14. Барамидзе Р., Мечети Аджарии (проблемы периодизации и классификации), – Лавровский Сборник: материалы XXXVI и XXXVII Среднеазиатско-Кавказских чтений 2012-2013, этнология, история, археология, культурология, СПб, МАЭ РАН, 2013;

საარქივო ფონდები:

1. ასს ცსა (შემდგომში: აჭარის საარქივო სამმართველო, ცენტრალური სახელმწიფო არქივი) ფ. პ-1, ან. 1, ს. 10 ფურც. 1, 4,
2. ასს ცსა ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 77. ფურც.171;
3. ასს ცსა ფ.პ-1, ა.1, ს.119. ფურც. 19;
4. ასს ცსა ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 145, ფურც. 35;
5. ასსცსა, ფონდი პ-1, ან. 1. საქ. 232, ფურც. 13, 16.
6. ასს ცსა, ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 241, ფურც. 3,4,5;
7. ასს ცსა, ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 358, ფურც. 2, 4, 6,7,10, 12, 17, 18;
8. ასსცსა, ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 465, ფურც. 10;
9. ასს ცსა ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 590, ფურც 8;
10. ასსცსა, ფონდი პ-1, ან. 1, საქ. 733, ფურც. 19-23
11. ასს ცსა ფ.პ-1, ა.1, ს.1038. ფურც. 9, 15;
12. ასს ცსა, ფ. რ-2, ან. 1, ს. 2ა, ფურც.7;
13. ასს ცსა, ფ. რ-2, ან. 17, ს. 7, ფ. 20;
14. ასს ცსა, ფ. რ-2, ს. 21, ან. 1, ფურც. 6;
15. ასს ცსა, ფ. რ-2, ან. 1, ს. 91, ფურც. 34;
16. სპა, ფ. 14, ან. 1, ს. 301, ფურც. 150;
17. ასს ცსა, ფ 14, ა. 4, ს. 301. ფურც. 153;
18. ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, ს. 298, ფურც. 1,6, 14, 17, 40,144
19. ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, საქმე 299, ფურც. 1-3, 14
20. ასს ცსა, ფ. რ-4, ან. 1, საქმე 340, ფურც. 31;
21. ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტის ეთნოგრაფიული ფონდი, ანაწერი N5, საქმე N52, ჩამწერი: ლევან კალანდარიშვილი,1969 წლის 23 ივლისი. მოხრობელი: მახარაძე შაისუფ თეუფის ძე, 36 წლის, ხულოს რ-ნი სოფ.ჩაო;

ფოტოდოკუმენტები:

1. ქალები, რომლებმაც პირველებმა მოიხადეს ჩადრი. ასსცსა, ფოტოფონდი, ან. 1, ფოტო 20, 21.

ინტერნეტმონაცემები:

1. ნეიმანი ა. ქართულ სინონიმთა ლექსიკონი, მე-3 გამოც. თბ., 1978.-
<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=17&t=4519>
2. თჩიაური ა. მიცვალებულის კულტი როშკასა და უკენ ხადუს თემებში // მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის. III. 1940;
3. როგორ მოიხადეს ქალებმა ჩადრი აჭარაში, ბათუმელები.-[https:// batumelebi.netgazeti. ge/ weekly1/12728/](https://batumelebi.netgazeti.ge/weekly1/12728/)

ნატო ქიქავა
ციცი ცინცაძე
თამაზ ფუტყარაძე

**ხელმარდიანი ოსტატი
მუზეუმ „ბორჯღალოს“ შემოქმედი**

საქართველოში ბევრი მუზეუმი, მხარეთმცოდნეობითი, ეთნოგრაფიული, არქეოლოგიური და ა. შ. მაგრამ არც თუ ისე ბევრია კერძო მუზეუმები. მათგან გამორჩეულია ბათუმის ცენტრიდან რამდენიმე კილომეტრში, ხელვაჩაურისაკენ მიმავალი ცენტრალური გზატკეცილის მარჯვენა მხარეს, შარაშიძის ქ. 14-ში სამი ათას კვადრატული მეტრის ტერიტორიაზე **განფენილი სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ყოფისა და კულტურის (ეთნოგრაფიული) მუზეუმი.**

ამ მუზეუმის სულისჩამდგმელი, შემქმნელი და დამფუძნებელი ქედის მუნიციპალიტეტის ერთ-ერთ ღამაზ სოფელში დაბადებული თვითნასწავლი ხელოვანი, ხეზე კვეთის ოსტატი, საქვეყნოდ აღიარებული პიროვნება, შესანიშნავი ადამიანი და საუკეთესო, ერთგული მეგობარი **ქემალ თურმანიძეა**, რომელმაც ბავშვობის მოგონებებთან ერთად მშობლიური ქვეყნისა და მისი ერთ-ერთი

კუთხის – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორია ერთ მუზეუმში ჩაატია.

სიმბოლური შინაარსის შემცველი სახელიც მორგებულადაა შერჩეული. მუზეუმის შემოქმედმა მას „ბორჯღალო“ დაარქვა. მუზეუმის სპეციფიკა კიდევ იმაში მდგომარეობს, რომ იგი არის ერთი კაცის შექმნილი. იგი არატრადიციული, ინტერაქტიული სამუზეუმო დაწესებულებაა. შემოქმედი წლების განმავლობაში ეძიებდა, შრომობდა, აგროვებდა ყოფისა და კულტურის ამსახველ ექსპონატებს. ხეზე

კვეთილობის სიყვარული ქემალს ბაბუისა და მამისგან გამოყვა. ბავშვობიდან შეეძლო ქემალს სამასაღე ხის შერჩევა მისთვის საჭირო ნივთის დასამზადებლად.

მუზეუმისათვის ქ. თურმანიძეს არც შენობა ჰქონდა და არც ექსპოზიციისათვის საჭირო ფართი. თავდაპირველად, ძველ ბათუმში, იტალიურ ეზოში ჰქონდა პატარა სახლ-სახელოსნოში გამოფენილი ექსპონატები. ექსპოზიციისათვის სივრცე ძალიან პატარა იყო და ამავე დროს მოუხერხებელიც, თუმცა ვიზიტორების ნაკლებობას იგი არასდროს განიცდიდა. ქემალ თურმანიძემ თავისი პრინციპულობით, თავდაუზოგავი შრომით, შეუპოვრობით იმუშაინდელ პოლიტიკოსთა გაქვევებული გულის მოღობობაც შეძლო და ბოლოს და ბოლოს მუზეუმისათვის გამოუყვს შესაბამისი ფართი, რომელიც სახელმწიფოსაგან სიმბოლურ ფასად – ერთ ლარად შეისყიდა. არც თუ ისე დიდი ხანია, რაც სა-

ხეში გამოკვეთილი „ხორუმი“

მუზეუმო ექსპონატები გადაიტანა ახალ სივრცეში, რომელიც დღეს აჭარის საეზიტო ბართად იქცა. მის მიერ შექმნილი და მოძიებული ექსპონატები რაოდენობრივად ისე გაიზარდა, რომ შესაძლებელი გახდა მუზეუმის გახსნა.

ქემალ თურმანიძის შვილებმა – ფინანსისტმა გვანცამ და ინგლისური ენის სპეციალისტმა თამთამ შესანიშნავად აითვისეს მამის პროფესია, მიატოვეს სამსახური და დამსახურებულად დაიმკვიდრეს ადგილი ამ შესანიშნავ დაწესებულებაში. გვანცამ თავი დაანება ბანკში მუშაობას და გიღობა დაიწყო, მოგვიანებით

გი ფინანსები და ბუღალტერია ჩაიბარა, თამთა რეკლამირებას უწევს მუზეუმს და თანამშრომლობს უცხოურ ტურისტულ სააგენტოებთან.

სამუზეუმო ექსპონატების მოძიება ქემალ თურმანიძის მრავალწლიანი შრომის შედეგია. ამ საქმეს მან შეაღია თავისი ცხოვრების ოთხი ათეული წელი. 1980-იანი წლების დასაწყისიდანვე გაუჩნდა მუზეუმის გახსნის იდეა, თუმცა საბჭოთა პერიოდში ამის განხორციელება შეუძლებელი იყო. ხეზე კვეთის საუკეთესო ოსტატი ქ. თურმანიძე მოთმინებით,

რუღუნებით ქმნიდა, ეძიებდა და თავს უყრიდა უნიკალურ მასალებს. თავდაპირველად ხის ნაკეთობების შეგროვება დაიწყო, შემდეგ სპილენძის ნაკეთობათა შეგროვებასაც მიჰყო ხელი. შესაბამისად დაუგროვდა საკმარის რაოდენობის ეთნოგრაფიული ნივთი. გამონჩნდნენ მათი დათვალიერების მსურველნიც, რამაც ქ. თურმანიძეს პატარა სივრცეში მათი გამოფენის სურვილი აღუძრა.

დღეისათვის მუზეუმში ოთხი ათასზე მეტი ექსპონატია, რომელთა აბსოლუტური უმრავლესობა ან მის მიერაა შესყიდული, ან საკუთარი ხელით დამზადებული.

საექსპოზიციო დარბაზებში ტრადიციულ-ყოფითი კულტურის ამსახველი ექსპონატები ნუმისმატიკურ მასალებთან და არქეოლოგიურ არტეფაქტებთან ერთად დინამიკაშია წარმოდგენილი. მუზეუმის ინფრასტრუქტურა მნახველს აძლევს აჭარის მოსახლეობის ტრადიციული კულტურის შესახებ ობიექტური შეხედულების ჩამოყალიბების შესაძლებლობას.

მუზეუმში ვიზიტორს შეუძლია ნახოს სამეურნეო ყოფის – მემინდვრობის, ზოგადად მიწათმოქმედების, მესაქონლეობის, ხალხური რეწვის სხვადასხვა დარგები, მატერიალური კულტურის, ოჯახისა და საოჯახო ურთიერთობის ამსახველი ექსპონატები.

დარგობრივ კუთხეებს თან ერთვის შესაბამისი მუსიკალური გაფორმება. ვიზიტორთა განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს რეგიონისათვის დამახასიათებელი მატერიალური კულტურის ამსახველი მონაცემები, საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობების, ასევე რელიგიური დაწესებულებების მაკეტები, ე.წ. ტოლერანტობის სახლი, სახალხო მეურნეობა, ყოფითი ცხოვრება და ა. შ.

ფოლკლორული მუსიკის თანხლებით წარმოდგენილია ადამიანების საქმიანობის სხვადასხვა სფერო შესაბამისად გამოწყობილი მანეკენებით, სამუშაო გარემოთი და იარაღ-ინვენტარით. 1900-ნი წლების ცხოვრება მუზეუმში 62 მანეკენითაა წარმოდგენილი.

ყველა პროფესიის მანეკენი შექმნილია ქ. თურმანიძის ხელითა და მისი ხელსაწყოებით, შესაბამისი სამოსითა და გარემოთი. მნახველი ეცნობა აჭარელი მეთამბაქოეების, ღურგლების, თერძების, მჭედლების, მეფუტკრეების, გუთნისდებების და სხვათა საქმიანობის, ტრადიციული ცხოვრებისა და ყოფის საკითხებს.

არაორდინალურია მუზეუმი თავისი ინფრასტრუქტურით. აქ არის როგორც ღია, ასე დახურული სივრცეები, გამწვანებული ეზოები და სავალი ბილიკები. მუზეუმს ბუნებრიობას მატებს 9 მეტრის სიმაღლის ჩანჩქერი.

უცხოელი ტურისტები მუზეუმში

მნახველს შეუძლია აქ მიიღოს არა მარტო ესთეტიკური სიამოვნება, არამედ შესანიშნავად გაატარონ დრო, გაერთონ, გადაიღონ ფოტოები.

მუზეუმში დაცულ ექსპონატებს შორისაა ორასწლოვანი ხალიჩა. მასზე ამოქარგულია მოქსოვის თარიღი, 1812 წელი. ბევრი იყო ამ ხალიჩის შესყიდვის მსურველი საუკეთესო ფასად, მაგრამ ყველანი უარით გაისტუმრეს. ქემალის შვილი გვანცა ამაყობს მამით, რომელმაც მთელი მისი დანაზოგი, ცხოვრების ოთხი ათეული წელი მუზეუმის შექმნას მიუძღვნა და ყოველგვარი სპონსორის და გრანტის გარეშე შექმნა უნიკალური მემკვიდრეობა, რომელიც სრულად გამართა ოთხ წელიწადში და დღევანდელი სახით ექსპლორაციაში 2016 წელს შევიდა. მუზეუმში იმდენად თვალსაჩინოდ და ნათლადაა წარმოდგენილი ექსპონატები, რომ უცხოელ ტურისტებს (რომლებიც მრავლად არი-

ან სხვადასხვა ქვეყნებიდან: ბალტიისპირეთის სამივე ქვეყანა, არაბული ქვეყნები, ისრაელი, ბელორუსია, უკრაინა...) ექსკურსიამძღოლის გარეშეც კი შეუძლიათ ყველაფრის გაგება.

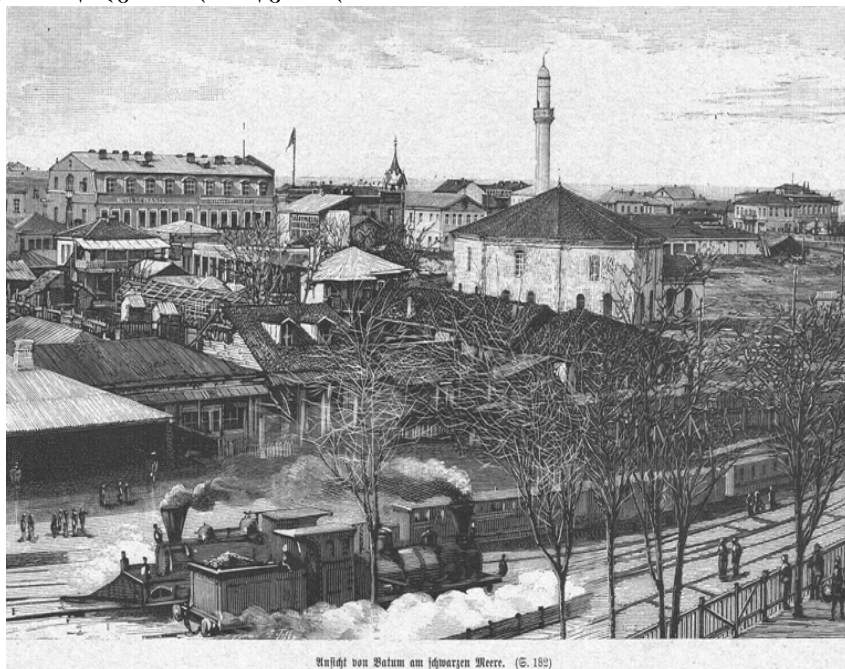
დღეისათვის ქემალ თურმანიძის მუზეუმი „ბორჯღალო“ ბათუმის სავიზიტო ბარათია. აქ წარმოდგენილ ექსპონატებში ხელგამრჯე და მარჯვენაკურთხეული ოსტატის სულია ჩაქსოვილი. მუზეუმის დაარსებით მისმა შემოქმედმა უდიდესი წვლილი შეიტანა რეგიონის კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობისა და ტურიზმის განვითარებაში, რასაც ადასტურებს მუზეუმის ყოველდღიურად მზარდი რეიტინგი. Tripadvisor-ზე მუზეუმი ყოველთვის მაღალ შეფასებებს იმსახურებს. მუზეუმის მომავალი წარმატებებისა და შემდგომი განვითარებისათვის საჭიროა როგორც ადგილობრივი ხელისუფლების ზრუნვა, ასევე ბიზნესწრეების ყურადღება.

ფონდის მიმოხილვა

ნინო გოგიტიძე

ბათუმის წმინდა მიქაელ – მთავარანგელოზის ეკლესია (1884-1914 წწ.) აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით (ფონდ ი-55-ის მიმოხილვა)

აჭარის საარქივო სამმართველოს ფონდსაცავში დაცულ საინტერესო დოკუმენტებს შორის, განსაკუთრებული ღირებულებისაა ბათუმის წმინდა მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიის ფონდი. მასში ინახება ოცდაერთი საქმეთა ერთეული. დოკუმენტების ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს 1884 – 1914 წლებს. ფონდში დაცულია აღსარების მოქმედთა ყოველწლიური სარეგისტრაციო წიგნები, წერილები, ცნობები, დეპეშები, ანგარიშები, შემოსავლების სარეგისტრაციო და საინვენტარო ჟურნალები. ფონდში დაცულია აგრეთვე ბათუმში, აზიზიეს მოედანთან, მარიასა და მიხაილოვის (მ. აბაშიძისა და ზ. გამსახურდიას) ქუჩების კვეთაში მდებარე ეკლესიის ძველი შენობის გადაკეთების, კაპიტალური რემონტისა და ეკლესიის შენახვისათვის საჭირო თანხის შემომწირველთა აღრიცხვის წიგნები, რომელთა ათეღის წლები იწყება მეცხრამეტე საუკუნის ოთხმოციანი წლების დასაწყისიდან.

ფონდზე მუშაობისას გამოვლინდა მეტად საინტერესო დოკუმენტები, რომელთაგან ჩვენი ყურადღება მიიქცია რამოდენიმე საქმეთა ერთეულმა.

საქმე №1-ში დაცულია ადსარების მოქმელთა სარეგისტრაციო წიგნი.

დოკუმენტი შედგენილია რუსულ ენაზე, რუსული შრიფტით ნაბეჭდ სპეციალურ ფურცლებზე. სარეგისტრაციო წიგნში ცალ-ცალკეა წარმოდგენილი შემდეგი განყოფილებები: ა) სამღვდელთა, ბ) სამხედროები, გ) შტატის ჩინოვნიკები დ) ვაჭარები, აღებ-მიმცემები, ხელოსნები და ქალაქის მემამულეები ე) შინა-მოსამსახურეები, ვ) გლეხები, ზ) ქალაქში დროებითი მაცხოვრებლები. დოკუმენტებში წარმოდგენილია ყოველწლიური შემაჯამებელი ცხრილები კომლთა რაოდენობის, მრევლის სქესისა და მცირეწლოვანთა რაოდენობის ჩვენებით. ზოგიერთ დოკუმენტში მითითებულია მეუღლეთა განსხვავებული აღმსარებლობაც (რომაულ-კათოლიკე, ლუთერანი, სომეხი და ა. შ.). ცხრილი წლების მიხედვით წარმოგვიდგენს მრევლის რაოდენობრივ ცვლილებას (რაოდენობრივი ზრდა თუ შემცირება). დოკუმენტის მიხედვით, 1884 წელს ეკლესიის მრევლთა სიაში ირიცხება 441 პირი, რომელთა შორის იყო 250 მამაკაცი და 191 ქალი. მომდევნო წლისათვის რაოდენობა მკვეთრად გაზრდილია და შეადგენს 773 ადამიანს, რომელთაგან 206 ქალის, 550 კი მამაკაცი. უნდა აღინიშნოს, რომ შინამოსამსახურეთა და გლეხთა გრაფაში ჩანაწერი არ ფიქსირდება.

ამავე საქმეში 1884 წლის მდგომარეობით დასახელებულნი არიან ეკლესიის მღვდელმსახურები: **პროტეიერი სიმონ მაქსიმეს-ძე ქიქოძე, დიაკონი ლუარსაბ ლუარსაბიშვილი და მეფსალმუნე ლუკა ხოშტარია** (იხ. დოკუმენტი N 3, ასს ცსა, ფონდი 0-55; ანაწ. I; საქ. I; ფ. I; 1884 წ.).

საქმე №5-ში დაცულია ბათუმის ოლქის ეკლესიათა პროტეიერის **ალექსანდრე რაღცევიჩისადმი** ბათუმის მიქაელ მთავარანგელოზის, ბათუმის წმ. ნიკოლოზის ბერძნული, ჩურუ-ქსუში, სოფელ სმეკალოვის წმ. ნიკოლოზის, ოზურგეთის წმ. ნიკოლოზის, ოზურგეთის წმ. მარიამის სატაძრო, კვირიკის კოსტანტინე ელინელის ბერძნული, სოუ-ქსუს სასაფლაოს წმინდა სამების, აჭყვის წმინდა გიორგის ბერძნული, დაგვის ღვთისმშობლის მიძინების ბერძნული და ახალშენის ფერისცვალების ბერძნული ეკლესიების მღვდლების: **სიმონ ქიქოძის, კონსტანტინე ცანდუკოვის, ბენიამინ ღლონტის, მათე ივანოვის, მიხეილ ჩხიკვაძის, სიმონ თოთობაძის, ანდრია ივანიცკის, სერგო გალოგრეს, გიორგი ჩალიკიდის, დ. ჩაკირიდის, ქრისტეფორე პაპანდოპულოს, დავით დუმბაძის, ანტონ ცეცხლაძის, დიაკონ აპოლონ გიორგის-ძე ქიქოძის, მეფსალმუნეების: ალექსანდრე ბულგაკოვის, აკაკი თალაკვაძის, აგრეთვე ეკლესიების ზედამხედველების: პანაიოტ დიმიტრის-ძე იოსეფიდისა და ივანე საულიდის 1891-1914 წლებში გამოგზავნილი ანგარიშები და სხვა სახის დოკუმენტები.**

ამავე საქმეში დაცულია 1893 წელს სასულიერო პირთა მიერ ჩატარებული საეკლესიო რიტუალებისათვის დაწესებული საფასურის აღრიცხვის წიგნი, რომელშიც დეტალურადაა წარმოდგენილი გალობით, ვედრებით, ჯვრისწერით, ნათლობით, პანაშვიდითა და წირვით მიღებული შემოსავლები.

– 1895 წლის ერთ-ერთი დოკუმენტის მიხედვით, ვლადიკავკაზის მემამულე **პერტე ვასილის ძე რომანოვი** ითხოვს, იუდეველთა სექტის დატოვებას, მართლმადიდებლურ სარწმუნოებაზე დაბრუნებას და ეკლესიის მრევლში ჩარიცხვაზე ნებართვის მიცემას. საქმეში დაცულია დეკრეტი **ებრაელ ბუდგარ სოკოლოვსკის** ნათლობის შესახებ.

– განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს მოავარანგელოზის ეკლესიის წინამძღვრის პროტეიერ ალაქსანდრე რალცევიჩისადმი ბათუმის წმინდა ალექსანდრე ნეველის ტაძრის მშენებლობის კომიტეტის თავმჯდომარის, თავად **მ. ლორთქიფანიძის** მიერ გაგზავნილი შეტყობინება. დოკუმენტი ეხება კომიტეტის ხელახლად ფორმირების საკითხს (1893 წლის 11 ივლისიდან), **გრ. ვოლსკისათვის** ხაზინადრობის გადაბარებას. საქმეში წარმოდგენილია მშენებლობის გასაგრძელებლად ფულის შეგროვების ამსახველ მასალები, მიმოწერები, საქმიანი ქაღალდები და სხვა სახის დოკუმენტები.

შკითხველს უთუოდ დაინტერესებს პროტეიერ სიმონ ქიქოძის ხელმოწერით სიცოცხლის მიწურულს – 1891 წელს გაცემული ცნობა **ივანე ხუტუს-ძე ხავთასის** მეუღლის გარდაცვალების შესახებ და ოზურგეთის მაზრის სოფელ ძიძითის ეკლესიის მღვდლის **მათე მეღვიას** მიერ გაცემული ცნობა **ოლღა მორჩილაძის** წმინდა საიდუმლო ზიარების შესახებ.

პალესტინის მართლმადიდებელთა საზოგადოების 1893 წლის მომართვით, უწმინდეს სამწყსოს ნება დაერთო, წელიწადში ერთხელ, იესოს იერუსალიმში შემოსვლის დღეს, იმპერიის ეკლესიებში შეკრებილიყვნენ, ყველასათვის გაეცნოთ ახალი წესები ბზის მოსავლის წარმოებისა და შეგროვების შესახებ, შესაბამისად აღნიშნულ საკითხზე უნდა დაეწესებინათ კონტროლი. აღნიშნულის შესახებ ინფორმაცია წარმოდგენილია ბათუმში, აღ. რალცევიჩისადმი გურია-სამეგრელოს ეპარქიის **ეპისკოპოს გრიგოლის** მიერ გამოგზავნილ წერილში. იქვეა ბათუმის ბერძნული ეკლესიის წინამძღვრის მოვალეობის შემსრულებლის, **მიხეილ ჩხიკვაძის** და ამავე ეკლესიის ზედამხედველის, **პანაიოტ იოსეფიდის** 1896 წლის ანგარიშები, რომლებშიც საუბარია მართლმადიდებელ პალესტინელთა საზოგადოების შემოწირულობაზე, ქვრივ-ობოლთა და ბრმათა დასახმარებლად შემოწირულობების განაწილების, ასევე მოსწავლეებში მართლმადიდებლობის გავრცელების, ოზურგეთის სამრევლო სასწავლებლის შენახვის, გარდაცვლილი წინამძღვრის – **მათე ივანოვის** დედისათვის დახმარების აღმოჩენის საკითხებზე.

ფონდში წარმოდგენილია აგრეთვე სხვა მნიშვნელოვანი დოკუმენტები, რომელთაგან ერთ-ერთი არის კვირიკის კოსტანტინე ელინელის ეკლესიის მღვდლის **გ. ჩალიკოვის** ანგარიში. იგი ეხება ნასესხები თანხებით სოფელში გადმოსახლებული ბერძენების მიერ აშენებული ეკლესიისათვის ჟურნალის შესაძენისათვის თანხის გამოყოფის საკითხს. დოკუმენტებში არის მასალები აგრეთვე საეკლესიო ქონების და სიწმინდეების გადარჩენის აუცილებლობის საკითხებზე, რადგან მდინარე ნატანების ქვიშიანი სანაპიროს რღვევის გამო შეიქმნა გარკვეული საშიშროება. აღნიშნულის შესახებ საუბარია პროტეიერ ალაქსანდრე რალცევიჩისადმი მღვდელ **ანტონ ცეცხლაძის** მიერ 1896 წელს გაგზავნილ წერილში, სადაც იგი მოითხოვს მოითხოვს თანხმობას ძველი ეკლესიის დანგრევაზე. გურია-სამეგრელოს **ეპისკოპოს გრიგოლს** გაუცია შესაბამისი ნებართვა. წერილის ავტორი ითხოვს აგრეთვე ფულად დახმარებას საეკლესიო ჟურნალის „საქართველოს სასულიერო მაცნეს“ შესაძენად.

1922 წლით დათარიღებულ ერთ-ერთ დოკუმენტში დაცულია სომეხი ეროვნების 78 ობოლი ბავშვის (43 ვაჟი, 35 გოგონა) სია ასაკის მითითებით. იმ პერიოდში დღის წესრიგში დამდგარა ოზურგეთის წმინდა მარიამის ეკლე-

სიისა და კავკასიის მესამე, ადგილობრივ მსროლელთა დივიზიის სამხედრო ტაძრის გაერთიანების საკითხი, რის შესახებაც საუბარია ოზურგეთის წმინდა მარიამის ეკლესიის სატაძრო ეკლესიის წინამძღვრის **დავით დუმბაძის წერილში**. ამ საჭიროებას იგი ასაბუთებს იმით, რომ ტაძარი მღვდლის გარეშე იყო დარჩენილი.

საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ ეკლესიაში შეტანილი სანთლები ზოგჯერ უხარისხო იყო და ვერ აკმაყოფილებდა შესაბამის სტანდარტებს. არქიდიაკონი **ისიდორე ნადირაძე** 1898 წლის წერილში ითხოვს ასეთი უხარისხო (არა ფუტკრის) ფიჭისგან დამზადებული სანთლების ამოღებას და აკრძალვას.

საინტერესე მონაცემებია დაცული ბათუმის **სოუ-ქსუს სასაფლაოს წმინდა სამების ეკლესიის** მშენებლობის შესახებაც. **მიხეილ ვერბოლოზოვის** წერილიდან ჩანს, რომ სოუ-ქსუს სასაფლაოს წმინდა სამების ეკლესიის მშენებლობა დაწყებულია გურია-სამეგრელოს ეპარქიის ეპისკოპოსის- **ალექსანდრეს** მიერ, **1900 წლის 8 მარტს დამტკიცებული ნებართვის** საფუძველზე. მღვდლად დაუნიშნავთ **მიხეილ ბესარიონის ძე ჩხიკვაძე** და ეკლესიის მშენებლობის საქმის ზედამხედველობის ნება დაურთიათ დამტკიცებული გეგმის შესაბამისად. მისთვის მიუციათ „წმინდა ბარბარეს“ სამლოცველოში ღვთისმსახურების ჩატარების უფლება ახალი ეკლესიის აშენებამდე. მშენებლობის დასრულების შემდეგ ეკლესიის მრევლად ჩაირიცხებოდა ბარცხანისა და სლობოდა-ხოლოდნაიას მაცხოვრებლები. ტოპოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე ეკლესია ეკუთვნოდა არა ოლქს, არამედ ქალაქს (იხ. დოკუმენტი N 2, ასს ცსა, ფონდი ი-55; ანაწ.1; საქ. 20; ფ. 2; 1913 წ.).

ამავე საქმეში დაცულია საინტერესო ამონაწერები:

1. ლიტოვსკის სამეფო მეტრიკული წიგნიდან (**ავგუსტ მესამის** 1752 წლის მითითებით), რომელიც შეიცავს **მეფე სიგიზმუნდ ავგუსტ ვიდუბიცის**, 1568 წლის დამამოწმებელ სიგელს, მიხაილოვის მონასტრის, იღუმენ **გრიგოლ შვაბის** სახელზე მიწების მფლობელობის, მისი საზღვრებისა და სარგებლობის შესახებ;
2. მეფე **იან კაზიმირ ვიდუბიცის** 1650 წელს დამოწმებელი სიგელი, მიხაილოვის მონასტრის მიერ, გადაზიდვებისათვის მდინარე დნეპრით სარგებლობის უფლების მინიჭების შესახებ;
3. კიევის მიტროპოლიტის **სილვესტერ კოსოვისა და იღუმენ ეგნატე აქსენევიჩის** სახელზე **სიგიზმუნდ მესამის** დამტკიცებელი და გაცემული სიგელი;
4. **მეფე პეტრე ალექსევიჩის** მიერ კიევის პენორის ლავრის იღუმენ **იოანიკ სენიუტოვიჩის** სახელზე 1720 წელს გაცემული სიგელი, რომელშიც საუბარია ლავრაში წინა წელს გაჩენილი გამანადგურებელი ხანძრის შედეგად მიყენებული უდიდესი ზარალის შესახებ.

საარქივო მასალებში ვხვდებით ინფორმაციებს მღვდლის დეპუტატის ხარისხში ამადლების შესახებაც. აღნიშნულის შესახებ საყურადღებო მასალებია **№19 საქმეში**. მასში წარმოდგენილია **ალექსანდრე სოკოლოვის** ანგარიში, საი-

დანაც ირკვევა, რომ ოზურგეთის სასწავლო ოლქის, 1903 წლის დეპუტატთა ყრილობაზე, ბათუმის წმინდა მიქაელ-მთავარანგელოზის ეკლესიის მეოთხე მღვდელი – **მიხეილ ბესარიონის-ძე ჩხიკვაძე** არჩეული იქნა დეპუტატის ხარისხში (ასს ცსა, ფ. ი-55, ს.19, ფ. 108).

საქმეში წარმოდგენილია 1903 წლის ინსტრუქცია. იგი გურია-სამეგრელოს ეპარქიის დთვისმეტყველებისა და სამრევლო სასწავლებლის მასწავლებელთათვისაა განკუთვნილი. დოკუმენტი დაბეჭდილია ეპარქიის სასწავლებელთა საბჭოს განკარგულების საფუძველზე. ტიპოგრაფია ეკუთვნის ფოთის მკვიდრს **ლ. მ. ტულუშს**. აქვე ინახება ოზურგეთის განყოფილების სამრევლო სასწავლებელთა საბჭოს თავმჯდომარის საიდუმლო წერილი, სასწავლებელში შემჩნეული „მაგნე ზემოქმედების მქონე მასწავლებლების“ სასწრაფოდ განთავისუფლების შესახებ, რომლებიც მოუწოდებდნენ მოსწავლეებს **მანიფესტაციაში მონაწილეობისაკენ**.

ამავე საქმეში დაცულია ერთ-ერთი საინტერესო ცირკულარი. იგი გაცემულია გურია-სამეგრელოს ეპარქიის **ეპისკოპოსის ლეონიდეს მიერ** იმერეთის სინოდალური კანტორის ბრძანების საფუძველზე და თარიღდება 1914 წლით. აღნიშნული ცირკულარი ეხება „მიუღებელი და უხერხული წეს-ჩვეულებების“ აკრძალვას ქართველ საპატიო წმინდანთა მოხსენიების საეკლესიო დღესასწაულებზე, ასევე ეკლესიის სასულიერო პირთათვის შემოსავალ-გასავლის ზუსტად წარმოებისა და კონტროლისათვის საძმო რეგულაციების შემოღების აუცილებლობას. ცირკულარი მიღებულია სახელმძღვანელოდ სასულიერო პირებისათვის. მას ხელს აწერენ ბათუმის წმ. მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიის სასულიერო პირები, **მღვდლები: ალ. რაღცევიჩი, სიმონ თოთიბაძე, მიხეილ ჩხიკვაძე, მეფსალმუნები- პროკოფი ჩიგოგიძე, ნიკოლოზ კიღურაძე და დიაკონი პორფირე უჩანეიშვილი**.

საარქივო დოკუმენტებიდან ირკვევა, რომ შექმნილა **ბათუმის ძველი სატაძრო ეკლესიის კაპიტალური რემონტისა და გადაკეთების კომიტეტი**, რომელსაც თანხების მოზიდვისათვის გაუწევია კოლოსალური სამუშაოები. აღნიშნულის შესახებ მასალები დაცულია **N 16, 19 და 21-ე** საქმეთა ერთეულებში. ზემოთდასახელებულ კომიტეტს ეკლესიის შენახვა-შეკეთების საჭიროებისათვის თანხების შემოსაწირად გუბერნიებში, ქალაქებში, ორგანიზაცია-დაწესებულებებში დაუგზავნია შესაბამისი წერილები, შემოწირვის მოწოდებები, შეუდგენია სპეციალური ბლანკები შემომწირველთა ხელმოწერებისათვის ხაზინაში გადახდის დამადასტურებელი ქვითრებით. დოკუმენტები მოიცავს 1912-1914 წლების მონაცემებს. შემომწირველთა ბლანკები გამოგზავნილია კომიტეტის თავმჯდომარის, ბათუმის ოლქის სახმხედრო გუბერნატორის, **გენერალ-მაიორ რომანოვსკი-რომანკოს** სახელზე. შემოწირულობათა სიზუსტე შემოწმებულია საამშენებლო კომიტეტის სარევიზიო კომისიის წევრების მიერ, რაც მათივე ხელწერითა და ბეჭდითაა დადასტურებული. სიებით ირკვევა, რომ თანხის შეგროვებაში მონაწილეობას ღებულობდნენ ქალაქის ცნობილი და შეძლებული პირები, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები. მათ შორის არიან მსხვილი შემომწირველებიც: ახალი ათონის სიმონ კანანელის მონასტრის წინამძღვარი, **არქიმანდრიტი ილარიონი**, თბილისის წმინდა ალექსანდრე ნეველის ტაძრის წინამძღვარი, პროტეი-

ერი ტიმოთე ვასელევსკი, გენერალ-მაიორი ანტონ დუმბაძე, თავადი დადიანი, იაკობ ორბელიანი, ვერა პეტრეს-ას გლაუდანის ოჯახი, იასონ საბახტარაშვილი, ყარამან მგელაძე, ივანე კაკაბაძე, ნ. ბარათაშვილი, ყემბერ-აღა ხარაზი, იუსუფ-აღა ვარშანიძე, ლაზარე ბინიატ-ოდლი, პავლე ნადარეიშვილი, რუსეთის საიმპერატორო კონსული ტრაპიზონში- გ. ი. ბრანდტი, ფ. მეტაქსა, ძმები ფოსტიროპულოები, ნიკო ვახტანგის-ძე ჯაყელი, გ. ს. ჭყონია, ნ. პ. მოჩალკინი, სერებრიაკოვი, ბარიატინსკი, აშოტ მდლიანცი, ბათუმის ლაზარეთის მთავარი ექიმი მიხეილ იაკობის-ძე ფენსტერი, რ. დ. წერეთელი, კ. გ. სიმჩენკო და მრავალი სხვა.

შემოწირულობები განხორციელებულა სხვადასხვა ორგანიზაციებიდანაც. მათ შორის დასახელებულია ნავთობმრეწველთა საზოგადოება „ძმები ნობელუბი“ (იხ. დოკუმენტი N 3, ფონდი ი-55; ანაწ. 1; საქ. 21; ფ. 162; 1913 წ) „შუტცი და ციმერმანი“ (წარმომადგენელი გ. ჩიკაშვილი), „ბერტმანი და კ“, სპილენძის მრეწველთა საზოგადოება, თბილისის საადგილმამულო ბანკი, ბაქოს, ზაქათალას, ერევნის, თბილისის, აზოვ-დონის და არმავირის ამიერკავკასიის კომერციული ბანკები (ფონდი ი-55; ანაწ. 1; საქ. 21; ფ. 162; 1913 წ).

თანხები შეგროვდა რეგიონებიდანაც, საკუთრივ ცხინვალის ქართველეების, ახალციხის, სათლერ-რაბათის, არტანუჯის, შავშეთ-იმერხევის, კახეთის, ბორჯომის, სლობოდა-ხოლოდნაიას და ჩურუქ-სუს (კინტრიშის მაზრა) მოსახლეობისაგან. შემომწირველებს შორის დასახელებულია მღვდელი **ირაკლი ოქროპირიძე**.

მკითხველისათვის საინტერესოა **№4, №1** საქმეთა ერთეულებში დაცული ინფორმაციები. აღსანიშნავია, რომ ამ ფონდში შერეულია ბათუმის წმ. ნიკოლოზის ბერძნული ეკლესიის 1897 და 1912 წლების ორი საქმეთა ერთეული, აღსარების მოქმელთა სარეგისტრაციო წიგნები. მრევლთა სიაში რეგისტრირებულნი არიან ცნობილი ადამიანები: წინამძღვარი კონსტანტინე ტრიფონის ძე ცანდუკოვი („ახალგაზრდა, 27 წლის“), მღვდელი მიხეილ ბესარიონის ძე ჩხიკვაძე (მეუღლე ივლიტა იერემიას ასულითა და ერთი წლის მარამით), ამავე ეკლესიის შტატგარეშე მღვდელი ნიკოლოზ კონსტანტინიდი, ასევე ნიკიფორ მიხეილის ძე ნიკიფორიდი, გიორგი მავროპულო, პ. დ. და ს. პ. სიმონიდები, მ. მიხაილიდი, ე. ეფრემიდი, გ. კაზანჯი, მ. დიმიტრიადი, პ. კ. კაპიდი, ი. ბენლისი, პ. დ. მეტაქსა და მრავალი სხვა. 1897 წლის შემაჯამებელი ჩანაწერით ირიცხება 422 პირი, 96 კომლი, 236 მამაკაცი, 185 ქალი, ხოლო 1912 წელს კი 959 პირი, 214 კომლი, 511 მამაკაცი და 448 ქალი.

ამრიგად, აჭარის საარქივო სამმართველოში, ბათუმის წმინდა მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესიის ფონდში დაცული დოკუმენტები უაღრესად საინტერესო და მნიშვნელოვანი მასალებითაა წარმოდგენილი. საჭიროდ მიგვაჩნია აგრეთვე აღვნიშნოთ, რომ ფონდი ისტორიული ღირებულებებისაა და საჭიროებს რესტავრაციას. საჭიროა ფონდის ზოგიერთ საქმეს ჩაუტარდეს რესტავრაცია.

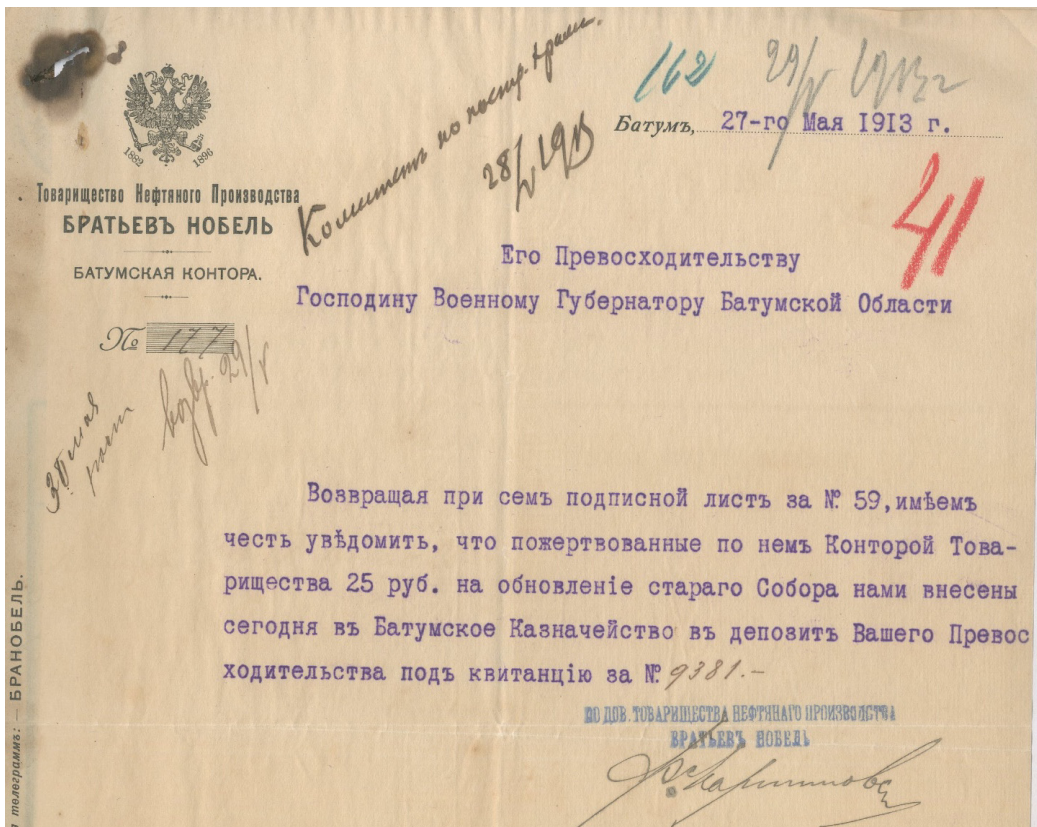
		<u>Октобрі</u>				
1.	1.	"	Аномієрї Лімоні Курадзе	61	"	
"	"	1.	сена ер. Лагіз Лімоноба	"	45	
"	"	2.	გრანდ უფ. — სეონდა	25	"	
"	"	3.	"	მუნე	23	"
"	"	4.	"	ტურიპი	20	"
"	"	5.	"	ჩუხუაი	17	"
"	"	6.	"	ტეგაი	14	"
"	"	7.	"	ბუადუიპი	10	"
} გუ მარ						
2.	8.	"	ტიანა სურცა სურცაობა	34	"	
"	"	2.	სენა ერ. სიმარია სემარია	"	98	
"	"	3.	დობ უფ. — შარა	"	5.	
"	"	4.	სენა ერ. სება შაქი სეანობა	"	51.	
3.	9.	"	სანოუკი სურა სორმაქი	28	"	
"	"	5.	სენა ერ. სეზაბეა სეანობა	"	25	
10	"	"	გრანდ უფ. — ბუაქი	5.	"	
"	"	6.	"	სეპი	"	2.
"	"	7.	სენა ერ. სება სემარია ბარმანობა	"	45	
"	"	8.	სება სეპი სეპი ბარბარა დავიდა	"	60.	
"	"	"	სეპი	"	60.	

დოკუმენტი 1. ასს ცსა, ფონდი ი-55; ანაწ. 1; სპ. 1; ფ. 1; 1884 წ.

Аولیкъ пай дєрєвкє.	Числò			Акта ѿ рождєніа.		Показаніа дѣйствє.		
	Дюдєй.			Мужєска пола.	Жєнска пола.	Ктò былн оу ѿповѣднѣ свѣдѣгю причѣствѣ.	Ктòжє исповѣдалсь грѣхми, а не причѣствансь, а за какїмь винослòбѣтємь.	Котòры оу ѿповѣднѣ былн.
	Мужєска пола.	Жєнска пола.						
3	5	"	Свѣщенникъ Симонъ Григорьевичъ Митидвадзе	51	"			
	"	3	жєна его Мина Кеи-хосровна	"	46			
	6	"	дѣти ихє: 1. Спратомикъ	22	"			
	7	"	2. Андрей	10	"			
	8	"	3. Николай	4	"			
	"	4	4. Тамара	"	19			
	"	5	5. Котевана	"	17			
"	6	6. Шушанина	"	13				
"	7	7. Веронина	"	5				
4			Свѣщенникъ Михаилъ					
	9	"	Виссарионовичъ Гейтѣвадзе	42	"			
	"	8	жєна его Сулима Териміевна	"	39			
	10	"	дѣти ихє: 1. Григоріи	16	"			
	11	"	2. Давидъ	10	"			
12	"	3. Виссарионъ	6	"				
"	9	4. Котевана	"	14				
"	10	5. Мина	"	8				

документ 2 ასს ცსა, ფონდი ი-55; ანაწ.1; სპქ. 20; ფ. 2; 1913 წ.

დოკუმენტი 3. ასს ცსა, ფონდი ი-55; ანაწ. 1; საქ. 21; ფ. 162; 1913 წ.

გამოყენებული წყაროები:

1. ასსცსა (აჭარის საარქივო სამმართველო, ცენტრალური სახელმწიფო არქივი), ფონდ ი-55, ანაწ. 1; საქ. 1, 5, 16, 19, 21.

Nino Gogitidze

St. Michael the Archangel Church in Batumi (1884-1914) according to the materials preserved in the Adjara Archive Division

Summary

Among the interesting documents kept in the fund of the Ajara Archives Administration, the fund of the Church of St. Michael the Archangel in Batumi is of special value. It holds twenty-one units of cases. The chronological framework of the documents covers the years 1884 – 1914. The fund preserves annual registration books, letters, references, telegrams, accounting books, reports, inventory magazines, for renovation of the old church building at the intersection of Maria and Mikhailov (M. Abashidze and Z. Gamsakhurdia) streets in Batumi, Aziziye Square.

მზია სურმანიძე
ნინო გოგიტიძე

**ბათუმის წმინდა ალექსანდრე ნეველის ტაძარი საარქივო
სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით
(ფონდ ი-43-ის მიმოხილვა)**

აჭარის საარქივო სამმართველოს ფონდსაცავში დაცულ ბათუმის მართლმადიდებლური ტაძრის მშენებლობის კომიტეტის ფონდში ინახება ცხრა საქმეთა ერთეული. მასში თავმოყრილია ბათუმის წმინდა ალექსანდრე ნეველის ტაძრის მშენებლობის პროცესში შედგენილი დოკუმენტები, 1887-1901 წლების ძნელად წასაკითხი რუსულენოვანი მეტად საინტერესო ხელნაწერები, რომლებიც დეტალურად წარმოგვიდგენენ სამშენებლო პროცესთან დაკავშირებულ საკითხებს

ასს ცსა, ფონდი ი-43; ანაწ. 1, საქ. 3; ფ. 143

ფონდში დაცულია აგრეთვე: მშენებლობის კომიტეტის ოქმები თანდართული შეტყობინების ფურცლებით, შემოსავალ-გასავლის ანგარიშები, მოხსენებები შემოსულ და გახარჯულ თანხებთან დაკავშირებით; მიმოწერები ქუთაისის

სამხედრო გუბერნატორთან, ბათუმის პოლიცემისტერთან, სხვადასხვა უწყებებთან საამშენებლო საქმის წარმოების, ტაძრის მშენებლობის მიმდინარე სამუშაოების დასრულების, ნებაყოფილობით შემოწირულობების შესახებ; მოთხოვნის უწყისები და თანამშრომელთა შენახვის ხარჯები, ისტორიული ცნობა სამხედრო-საინჟინრო უწყების უფლებების შესახებ მიწის ნაკვეთთან დაკავშირებით; ქუთაისის გუბერნატორის მიერ დამტკიცებული საამშენებლო საჭიროებების უწყისები ფასების მითითებით, ტაძრის მშენებლობისათვის საჭირო თანხების შესაგროვებლად კომიტეტის მიერ დაბეჭდილი მოწოდების ბლანკები, შემომწირველთა სიები და სხვა დოკუმენტები.

საქმე №1-ში დაცულია ტაძრის მშენებლობის კომიტეტის მიერ ჩატარებული სხდომის ოქმები, რომელსაც თან ერთვის წევრებისათვის წინასწარ დაგზავნილი შეტყობინების ფურცლები. სხდომები იმართებოდა გუბერნატორის, ბათუმის პოლიცემისტერისა და საქალაქო მმართველობის შენობებში. საქმეში საწყისი ოქმი დათარიღებულია 1887 წლის 10 სექტემბრით. სხდომას უძღვებოდა საამშენებლო კომიტეტის თავმჯდომარე, გენერალ-მაიორი, თავადი **ნიკოლოზ ბიძინას-ძე ერისთავი**, ესწრებოდნენ კომიტეტის წევრები: **გრეგე, სევერინი, ვეკმანი, პროტიერი სიმონ ქიქოძე, გედევანოვი, კარცოვი, ლობკო და ცვეტკოვი**. სევერინმა ქუთაისის გენერალ-გუბერნატორის ნებართვის საფუძველზე, განიხილა ტაძრის პროექტის საკითხი და წევრებს აცნობა, რომ პროექტის შედგენაზე თანხმობა განაცხადეს და პასუხისმგებლობა აიღეს თბილისის არქიტექტორებმა **ლუბლიანოვმა და გოლიანცევმა**, ისინი კომიტეტის წევრებს წარუდგინეს მომდევნო სხდომაზე, რომელსაც ასევე დაესწრნენ **ვოზნესენსკი, სტეფანოვი** და სხდომაზე სპეციალურად მოწვეული ინჟინერი **პასეკი**. კრების ამოცანა იყო, რომ არქიტექტორებს პროექტის შედგენისას გაეთვალისწინებინათ არქიტექტორ **კოსიაკოვის** ესკიზი და მისი სტილი დაცული ყოფილიყო. (ასს ცსა, ფონდი N 0-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 12, 16)

დოკუმენტებიდან ნათელია, რომ კომიტეტსა და არქიტექტორებს შორის 1887 წლის 30 ნოემბერს მომხდარა შეთანხმება. შეთანხმების მიხედვით: არქიტექტორები თავის თავზე იღებდნენ პროექტის და ხარჯთაღრიცხვის შედგენას. ტაძარი გათვლილი უნდა ყოფილიყო 1000 მლოცველზე, ხატებისა და ზარების ღირებულება 200 ვერცხლს არ უნდა გადაცილებოდა. საამშენებლო ქვის მასალა არქიტექტორებს უნდა შეერჩიათ, ხოლო მასალის ჩამოტანაზე პასუხისმგებლობა კომიტეტს უნდა აეღო. ეს ეხებოდა როგორც ადგილობრივ, ასევე ქუთაისისა და თურქეთის ქვის სინჯებს. პროექტი, რომლის ღირებულება იქნებოდა 1500 რუბლი, არქიტექტორებს კომიტეტისათვის უნდა წარედგინათ არაუგვიანეს 1888 წლის პირველი მაისისა. (ფ.19)

1887 წლის 4 დეკემბერს ქუთაისის გუბერნატორის მიერ ერისთავისადმი გამოგზავნილ წერილში აღნიშნულია, რომ მართლმადიდებლური ტაძრის მშენებლობის ადგილისა და არქიტექტორის მიერ მითითებული პირობების გასაცნობად ბათუმში მივლინებით იგზავნებოდა ტექნიკურ მშენებლობათა კომიტეტის წევრი ინჟინერ-არქიტექტორი **ნოვიცკი** (ასს ცსა, ფონდი N 0-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 30)

1888 წლის 12 თებერვლის ანგარიშში წარმოდგენილია სამხედრო გუბერნატორისადმი საეკლესიო კომიტეტის მიმართავა, რომლითაც ითხოვს კომიტეტის წევრად არქიტექტორ **პანასევიჩის** დანიშვნას (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 35).

ამავე საქმეში დაცულია დოკუმენტები, რომლებიც ეხება კონკურსის გამოცხადებას ტაძრის პროექტის შესადგენად. ეს საკითხი განხილულა 1887 წლის აპრილის სხდომაზე, რომელსაც თავმჯდომარეობდა ქუთაისის ყოფილი გუბერნატორი გენერალ-ლეიტენანტი **სმეკალოვი**. აღნიშნულთან დაკავშირებით სხდომაზე განუხილავთ პეტერბურგის არქიტექტორთა საზოგადოების მიერ 1886 წლის 22 ნოემბერს გამოგზავნილი წერილი. ორი აგვისტოს სხდომაზე კი განიხილეს საკონკურსო პირობები, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ცვლილებები საგრძნობლად გაზრდიდა ტაძრის მშენებლობის ხარჯებს. (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 37) (იხ. დოკუმენტი N 1. ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 12)

ამავე საქმეში დაცულია იმ მუშების სია, რომლებმაც ინჟინერ **კარცევისაგან** მიიღეს ანაზღაურება ასაშენებელი ტაძრის ადგილზე ჩატარებულ გრუნტის საკვლევ სამუშაოებში: **დადაშ პასან, ახმედ ხუდავერდი, არიუს ირინუსი, აბრამ ივანოვი, ზაქარ სირაპოვი, აჯიბა ხასან, საბიტ რიბიუნალო, სეფერ ბაბიკოვი** (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 39).

ტაძრის ასაშენებლად საჭირო აღჭურვილობის შესაძენად 1882 წლის მარტიდან 1888 წლის თებერვლამდე, სხვადასხვა პირებს და დაწესებულებებს გაუღიათ შემოწირულობანი, რასთან დაკავშირებითაც სამშენებლო კომიტეტის წევრების – **გედევანოვის, ქიქოძისა და გრევეს** მიერ შედგენილია რევიზიის აქტი. საქმეში წარმოდგენილია შესაბამისი დოკუმენტაცია (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 48).

შემომწირველთა შორის დასახელებული არიან საიმპერატორო ოჯახის წევრები, მათ შორის პრინცი ალექსანდრე პეტრეს-ძე ოლდენბურგსკი, ასევე სასულიერო პირები: იმერეთის ეპისკოპოსი **გაბრიელ ქიქოძე, კიევის მიტროპოლიტი პლატონი, პროტეიერი ფლორინსკი, პეტრე ბოტინი** და სხვები, რასაც ადასტურებს ბათუმის მართლმადიდებლური ტაძრის სამშენებლო კომიტეტის მიერ 1883 წლის ივლისში მ. ა. ხიუდოვზე სახელზე გაცემული შემოწირულობათა ფურცელი (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 61).

მშენებლობის პროცესში დღის წესრიგში დადგა ტაძრის აშენებაზე პერსონალური პასუხისმგებლობის დაკისრების საკითხი.ამ წინადადებით გამოსულა აპრილის სხდომაზე ინჟინერი **ოზეროვი**. მისი აზრით ეს პასუხისმგებლობა უნდა დაკისრებოდა **ქალაქ ხერსონის ტაძრის მშენებელ არქიტექტორ არნოლდს** (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 167). აღნიშნულთან დაკავშირებით საქმეში დაცულია ერისთავსა და ინჟინერ-არქიტექტორსა და სწავლულ მრჩეველს **იოსებ რომუაღლის-ძე პანასევიჩს** 1888 წლის 16 ივლისს გაფორმებული ხელშეკრულება, რომლის მიხედვით პანასევიჩი თავის თავზე იღებდა ტაძრის მშენებლობის ხელმძღვანელობას უკვე არსებული გეგმის და ნახაზების მიხედვით (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 193).

თავად ერისთავს უფლება მიეცა კომიტეტის ახალ წევრად წარედგინა ქუთაისის საგუბერნიო ინჟინერი **ალექსანდრე ევორის-ძე ოზეროვი**, რაზეც მეტ-

ვეელებს სამხედრო გუბერნატორის 1888 წლის 9 აგვისტოთი დათარიღებული წერილი (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 199).

ტაძრის საფუძველის ჩაყრის დღისათვის საჭირო იყო სხვადასხვა საკითხების მოწესრიგება, გენერალური გეგმის მიხედვით მათი გადანაწილება, რის შესახებაც საუბარია აგვისტოს სხდომების ოქმებში. კომიტეტის რამდენიმე წევრმა მოითხოვა წმ. ალ. ნეველის მართლმადიდებლური ტაძრის აშენების ინიციატორის სმეკალოვის სახელის დამატება ვერცხლის დაფაზე. უნდა დაედგათ პავილიონი, სადაც ჩატარდებოდა ვედრება, წინასწარ უნდა მომზადებულიყო ხის ჯვარი და კარავი სამრეკლოსათვის და ა. შ. (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 206).

კომიტეტის წევრი, სწავლული მრჩეველი გედევანოვი, კომიტეტისადმი გაგზავნილ განცხადებაში, ითხოვს პროტეიერ სიმონ ქიქოძისათვის ხარჯის ანაზღაურებას, რომელიც მან გაწია ბათუმში წმ. ალ. ნეველის ტაძრის საძირკვლის ჩაყრისათვის, იმპერატორის ჩამოსვლასთან დაკავშირებით მოწვეული სტუმრების მისაღებად. ფოთიდან ჩამოსული გურია-სამეგრელოს **ეპისკოპოსი გრიგოლი** დაბინავებულა ქიქოძესთან, ხოლო თანმხლები ოცი მგალობელი, მღვდელი და დიაკონი მათთვის დაქირავებულ ბინებში (ასს ცსა, ფონდი N ი-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 237).

ტაძრის მშენებლობასთან დაკავშირებულ სხვა საკითხებზე მსჯელობა გამართულა 1889 წლის 18 აპრილის სხდომაზე, რომლის შესახებ მასალები უხვადაა **N 2 საქმეში**. კომიტეტმა სხდომაზე იმსჯელა ბათუმის მეტეოროლოგიური პირობების შესწავლის, სამშენებლო მასალის შეძენის, ტაძრის გუმბათისათვის რკინის კონსტრუქციის შეკვეთების, ფასებთან დაკავშირებით სანკტ-პეტერბურგის რკინის ქარხნის დირექტორ მიურიზიესთან მოლაპარაკების საკითხებზე. განმარტებით ბარათს ხელს აწერს ინჟინერი **გ. გერბინი**. **დოკუმენტები და ჩანს, რომ** ბალტიისპირეთის რკინის ქარხნის წარმომადგენლობას უარი განუცხადებია შეკვეთის მიღებაზე (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 2, ფურც. 2, 7, 12, 95)

საქმე №3-ში წარმოდგენილია ქალაქის თავის ლუკა ასათიანის წერილი. იგი ეხება სამღვდელოებისათვის მიწის ნაკვეთის გამოყოფასა და სამხედრო უწყებასთან შექმნილ უთანხმოების საკითხს. მიწის ნაკვეთი, რომელსაც ითხოვდა კომიტეტი სამღვდელო პირთათვის საცხოვრებელი სახლის ასაგებად, ეკუთვნოდა სამხედრო უწყებას, რომელსაც მიწის სანაცვლოდ ქალაქის მმართველობისაგან მოუთხოვია ფული. მმართველობამ კი შესთავაზა სამლოცველოს აგება საკუთარი სახსრებით, რაზედაც სამხედრო უწყებამ უარი განაცხადა. ე.ი. მიწის გაცვლა არ შედგა. სამხედრო უწყებამ სასამართლოში შეიტანა საქმე. (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 2, ფურც. 34)

სხვადასხვა უწყებებს ადმინისტრაციული წესით გამოეყოთ მიწის ნაკვეთები სხვადასხვა დანიშნულებისათვის. ჰოსპიტლისათვის გამოუყიათ ორი ნაკვეთი, კერძოდ: ერთი, სადაც განთავსებული იყო ჰოსპიტლის შენობები და მეორე, სადაც შემდეგში აშენდა სამლოცველო, საცხოვრებელი სახლები, ცხენების სადგომი და სათავსო. ძველი თურქული ჰოსპიტლის №3-ე ბარაკი მიწის ჩათ-

ვლით ჩაირიცხა ქალაქის ფონდში. 1886 წელს შედგა თანხმობა მიწის მომწყობის კომისიასა (არქიტექტორი კარცოვი) და სამხედრო საინჟინრო მმართველობას (ჭოროხის საინჟინრო უწყების უფროსი) შორის მიწის გაცვლასთან დაკავშირებით გაფორმდა ხელშეკრულება. მიწის სანაცვლოდ ქალაქის მმართველობას თავისი სახსრებით უნდა აეშენებინა ისეთივე სამლოცველო. შედგა შესაბამისი გეგმა პოლიცემისტერ **ვოზნესენსკის**, ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის თანაშემწე **ერისთავის** და საინჟინრო დისტანციის უფროსი პოდპოლკოვნიკი **ვკმანის ხელმოწერით**. 1891 წელს საქალაქო მმართველობამ მოითხოვა ზუსტი ადგილი **სამლოცველოს ასაშენებლად**, მაგრამ 1892 წლისათვის შეიცვალა სიტუაცია. შეცვლილი გეგმის მიხედვით მშენებლობა უფრო მასშტაბური და ძვირი დაჯდებად. ამიტომ სათათბირომ 1893 წლის აპრილის სხდომაზე გადაწყვეტილებით უარი განაცხადა მიწის გაცვლაზე. 1894 წლის ივნისში კი შესაბამისი დოკუმენტით საერთოდ იქნა უარყოფილი ქალაქის უფლებები ზემოაღნიშნულ მიწის ნაკვეთზე. უარყეს ქალაქის უფლებები **შეპელევისა და სმეკალოვის** კუთხეში მდებარე ნაკვეთზეც. საინჟინრო დისტანციის სამმართველომ მიისაკუთრა მანამდე ქალაქის განკარგულებაში არსებული მიწის ნაკვეთები, შემოსახლვრა ეს ტერიტორია და **ააშენა ახალი სამლოცველო** (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 37, 38)

მნიშვნელოვანი ინფორმაციაა დაცული **აფხაზებით დასახლებული „ნური-ეს“** კვარტალის შესახებაც. ამ საკითხს ეხება ამონაწერი გენერალ-ლეიტენანტ კომაროვის 1879 წლის 11 ივნისის მოხსენებიდან. კვარტალი უნდა დაყოფილიყო გასახლებულ და დარჩენილ აფხაზ ოჯახებად, განსახლვრული მიწის რაოდენობით. დარჩენილი მიწის ნაკვეთები უნდა ჩათვლილიყო ქალაქის საკუთრებად, რაზედაც თანხმობას აცხადებს კავკასიის არმიის მეთაური, გენერალ-ადიუტანტი თავადი სვიატოპოლსკ-მირსკი. დოკუმენტის სისწორეს ადასტურებს განყოფილების უფროსი, კაპიტანი **ბრაკკერი** (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 46)

ტაძრის მშენებლობა გაჭიანურებულა. კომიტეტისადმი გაგზავნილ წერილში არქიტექტორი **მაღამა** ცდილობს ახსნას რომ გაჭიანურების მიზეზი და მას რკინაზე დიდ მოთხოვნილებას და მიწოდების შეფერხებას უკავშირებს. მაღამა მოითხოვდა ხის მასალის შესწავლას ფასის და გამძლეობის მიხედვით. მისი აზრით კავკასიური მუხა წაბლის მასალით უნდა ჩანაცვლებულიყო, რადგან იგი არ გამოირჩეოდა კარგი თვისებებით. ბათუმში არ იყო არანაირი საამშენებლო მასალა, მითუმეტეს რკინა. ამიტომ მასალები უნდა გამოეწერათ. ეს კი დაკავშირებული იყო დროსთან. აღნიშნული მიზეზები აფერხებდა სამუშაოების დროულად და ხარისხიანად შესრულებას. მაღამა მოითხოვდა ნახაზებს, სადაც მითითებული იქნებოდა აღნიშნული სამუშაოების შესასრულებელი მასალების სახეები (რკინის, ხის) და რაოდენობა. 1894 წლის 8 ნოემბერს გაფორდა შესაბამისი კონტრაქტი. არქიტექტორმა მაღამამ თავის თავზე აიღო პასუხისმგებლობა. ტაძრის მშენებლობა ერთი წლის განმავლობაში უნდა დაესრულებინა. ამოცანის წარმატებულად განსახორციელებლად მან პეტერბურგიდან გამოითხოვა გამოცდილი სპეციალისტები (ათეული) -ცნობილი არქიტექტორების რეკომენდაციით. ბათუმის ცხელი და ნესტიანი ამინდები უარყოფითად მოქმე-

დებდა სამშენებლო მასალებზე, განსაკუთრებით ცემენტზე. ამიტომ კომიტეტმა ინჟინერ პ. აპიშკოვის რეკომენდაციით მოითხოვა სამუშაოს სექტემბრამდე შეჩერება. გარდა ამისა, გასათვალისწინებელი იყო დღესასწაულები და წვიმიანი ამინდები, რაც საექვოს ხდიდა კონტრაქტით გათვალისწინებულ ვადებში სამუშაოს დასრულებას. მაღამა გრძობდა პასუხისმგებლობას და მოუწოდებდა კომპეტენტურ პირებს მიეღოთ ზომები საამშენებლო სამუშაოების გასაგრძელებლად (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 86. 88)

კავკასიის ოლქის საინჟინრო სამმართველოს კანცელარიის 1896 წლის 17 ივნისის წერილში საუბარია მიწის ნაკვეთზე, რომელზედაც პრეტენზიას აცხადებდა მშენებარე ტაძრის კომიტეტი. ნაკვეთი შემოსახლვრული იყო: დასავლეთით – კომაროვის, სამხრეთით – სმეკალოვის, აღმოსავლეთით – ტაძრის მოედნით და ჩრდილოეთით – უსახელო შესახვევით. ეს ტერიტორია 1879 წლიდან უპირობოდ ეკუთვნოდა სამხედრო უწყებას. იმ დროისთვის მასზე აშენებული იყო ხის ორი №77 და №78, ნაგებობები. ეს შენობები დაშალეს 1895 წელს. ჯერ კიდევ 1881 წელს იქ აშენდა ჰოსპიტლის სამლოცველო, რომლის გეგმა დამტკიცებული იყო 1880 წელს, ნიკოლოზის მიერ. 1882 წელს მიწის ეს ნაკვეთი საბოლოოდ მიეკუთვნა სამხედრო უწყებას. დოკუმენტს ხელს აწერდა ყოფილი სამხედრო-გუბერნატორი **სმეკალოვი**. იმ ტერიტორიაზე უნდა აშენებულიყო სასულიერო პირთა საცხოვრებელი (ლაპარაკია ყოფილ, ძველ თურქულ ყაზარმებზე). ქალაქის მმართველობას მათი გასხვისება-არგასხვისების არანაირი უფლება არ ჰქონდა. ჯერ კიდევ 1886 წელს ქალაქსა და საინჟინრო სამმართველოს შორის შედგა შეთანხმება მიწის ნაკვეთის გადაცვლასთან დაკავშირებით, რომლის ფართიც შეადგენდა 819.5 კვ საჟენს მშენებარე ტაძრის მახლობლად. **ამასთან 183 კვ. საჟენი დროებით სარგებლობაში ჰქონდა ჰოსპიტლის სამლოცველოს**, სხვაგან ახალი, ასეთივე ტიპის სამლოცველოს აგებამდე. საინჟინრო უწყებამ ამ ნაგებობებთან ერთად მოითხოვა ქალაქისგან 6686 რუბლი. მოლაპარაკება ჩაიშალა, საინჟინრო უწყებამ მიითვისა შეთავაზებული მიწის ნაკვეთი და არ დათმო კუთვნილიც (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 123, 177)

ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის სამშენებლო განყოფილების უფროსის 1896 წლის 10 ივლისის წერილიდან ირკვევა, რომ ბათუმის ტაძრის მშენებლობის კომიტეტში ახალი წევრების დაუნიშნავთ, კერძოდ: კანცელარიის ხელმძღვანელი, სწავლული მრჩეველი **პოსერბსკი**, **თავადი პროკოფი შერვაშიძე**, კავკასიის ოლქის ბათუმის განყოფილების ინჟინერი **გურჩინი**, იმავე განყოფილების დისტანციის უფროსი **გაიდაბური** (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 113)

იმავე საქმეში დაცულია დოკუმენტი, რომელიც შეიცავს სამოქალაქო დარგში ქუთაისის გუბერნატორის კანცელარიის შეტყობინებას კომიტეტისადმი, რომლის მიხედვითაც გრაფი ტოტიშევი საქართველოს ეგზარხოსის დასკვნის შესაბამისად კომიტეტის თავმჯდომარის მოადგილის თანამდებობაზე **ბარიატინსკის** შემცვლელად ამტკიცებს ვიცე-აღმირალ **გრევეს** (ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 3, ფურც. 132).

ბათუმის მართლმადიდებელი ტაძრის მშენებლობისათვის საჭირო თანხების შემოწირულობათა შესახებ 1913-1914 წლების მასალები დაცულია **N4** და

N9 საქმეთა ერთეულებში. მასში წარმოდგენილია წერილები, შემომწირველთა სიები – ხელმოწერებით, გადახდის ქვითრები, კუპონები. შემომწირულობები შემოსულია სხვადასხვა ქალაქებიდან, ორგანიზაციებიდან, კომპანიებიდან და ასევე კერძო პირებისგან. მსგავსი მასალებია დაცული **N5** საქმეშიც. აქ ვხვდებით კომიტეტის წევრების სახელფასო უწყისებსაც, ხოლო **N 6** საქმეში ტაძრის მშენებლობის დაჩქარების შესახებაა უხვი მასალები წარმოდგენილი. ამ საკითხს ეხება კომიტეტისადმი ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორის მიერ 1899 წლის 13 აგვისტოს გაგზავნილი წერილი. დოკუმენტის მიხედვით უნდა მოპირკეთებულიყო როგორც ტაძრის შიგა ნაწილი, ასევე გაღერვა და სამრეკლო. ხატების შექმნისას უნდა გათვალისწინებულიყო ბათუმის მეტეოროლოგიური პირობები. ტაძრის შიგა ნაწილის მოხატვის მიზნით მიზანშეწონილად იქნა მიზნეული იმდროინდელი მხატვრების შემოქმედების გაცნობა, რის შესახებაც კომიტეტს მიუღია შესაბამისი გადაწყვეტილება (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 6, ფურც. 11, 94, 142, 144.)

ტაძრის სამშენებლო მასალები (სამშენებლო ქვა)პირველი გილდიის ვაჭარის, ბათუმელი არტურ ფიოდორის-ძე **ციმერმანისაგან**. აღნიშნულის შესახებ მასალები მოიპოვება **N 7 საქმეთა** ერთეულში. ნოტარიუს **ზაიკინის** შეტყობინების მიხედვით ირკვევა, რომ იგი დროებით იმყოფებოდა ვარშავაში. მისგან შეძენილი ქვა დასამუშავებლად გადაუტანიათ ციხისძირში. ციმერმანი ითხოვდა ანაზღაურებას. ვარშავაში ყოფნის გამო მისი ნდობით აღჭურვილი პირები იყვნენ **ფერდინანდ კარლოს-ძე ბლეი და ალფრედ ვაგსტაფი** (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1, ს. 7, ფურც. 10). საქმეში დაცულია აგრეთვე სხვადასხვა შინაარსის შემცველი მიმოწერები ქუთაისის სამხედრო გუბერნატორთან. ერთ-ერთ დოკუმენტში წარმოდგენილია არქიტექტორ მაღამას მოთხოვნა ტაძრის მიმდებარე ტერიტორიაზე საცხოვრებელი ფლიგელისა და ჰიგიენური წერტილისათვის დახურული ფარდულის აგების შესახებ. ამავე საქმეშია **ლაფარჟის** ქარხნის ფრანგული პორტლანდის ცემენტისა და ნოვოროსისისკის პორტლანდის ცემენტის შემოწმების შედეგების ცხრილი (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 7, ფურც. 44, 100)

1895 წლის 14 აპრილიდან კომიტეტის წევრად შეიყვანეს ქალაქის თავი **ლუკა ასათიანი** (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 7, ფურც. 308). გადაწყდა, რომ ზარის ჩამოსასხმელად უნდა გამოეყენებინათ ძველი ზარბაზნები, რაც კომიტეტს ჩაეთვლებოდა საფასურში. აღნიშნული ინფორმაცია წარმოდგენილია ქუთაისის გუბერნიის სამშენებლო სამმართველოსა და პეტერბურგის სავაჭრო სახლ „იური გაგარინი და კ“-ს წერილში აღნიშნულია, რომ“ წერილში აღნიშნულია, რომ ტაძრისათვის ზარის ჩამოსასხმელად უნდა გაეღოთ ცხრილი (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 7, ფურც. 147)

ტაძრის მშენებლობისათვის საჭირო თანხები ინახებოდა სახელმწიფო ბანკის ბათუმის განყოფილებაში. 1892 წ. კი შემოდებული იქნა ზონარგაყრილი წიგნი, რომლითაც მკაცრად კონტროლდებოდა შემოსავალ-გასავალი. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა მშენებლობისათვის გამოყოფილი თანხების ათვისებას. **N8 საქმეთა** ერთეულში ამ საკითხებთან დაკავშირებით დაცულია მრავალმხრივ საყურადღებო მასალები, რომელთა ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს 1892-1901 წლებს (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 8).

შემოწირულობების შესახებ მასალებს ვხვდებით **N 9 საქმეთა ერთეულშიც**. ამასთან დაკავშირებით საქმეში დაცულია თბილისის კალაუზნის ეკლესიის წინამძღვრის ტიტულიან ბლანკზე შესრულებული ხელნაწერი, რომელიც დათარიღებულია 1913 წლით. დოკუმენტს 20 პირთან ერთად ხელს აწერს **პროტეიერი მ. მონოსელიძე**. გაენათის მონასტრის წინამძღოლის თანაშემწის **იღუმენ ანთიმოზის** შეტყობინებაში წარმოდგენილია შემომწირველთა სია. შემომწირველთა შორის არიან: იღუმენები – **ანთიმოზი და სოფრომი**, იერომონარქები – **მათე, დოროთი, სილოვანი, დოდო, ვენიცი, გრიგოლი, მორჩლი ანტონი**, იეროდიაკვანები- **ექვთიმე, სევასტი ბრეგაძე, სევერიან და იონა ტყეშელაშვილები, ანტონ ჩაკვეტაძე, ალმასხან ცაგარეიშვილი**; ქვემო მაჩხაანელი ქართველები: **სიკო ტოკლიკიშვილი, გიგა ლოთიფაშვილი, ფიფო ალადაშვილი, სანდრო ყაბალაშვილი, შაქრო წუკალაძე**; ორგანიზაციები: საგაჭრო სახლი „ძმები პ. და ნ. სიმონოვები“, ბათუმის კაპლანის მექანიკური ქარხანა; სოხუმის, ბორჯომის, ახალციხის, თბილისის რკინიგზის და ქუთაისის წმინდა ნინოს ქალთა სასწავლებლები; ქალაქები: **ლენქორანი, კიზლარი, ვლადიკავკაზი, ერევნი, ბაქო, სმოლენსკი, ჩერკასკი, პიატიგორსკი, გროზნო, არხანგელსკი ეკატერინოდარი, აღმავირი, სოჭი**; ბათუმის მსხვილი შემომწირველები: თავადი ნიკოლოზ ვარდენის ძე წერეთელი, ხითაროვ-ბესტავაშვილი, წილოსანი, გაბუნია, გიორგი მავროპულო და სხვები (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 9, ფურც. 106, 107, 344, 363-367)

ამავე საქმეში იხსნება, ბათუმის მთავარი საბაჟოს ტიტულარული მრჩეველის, **ვასილი ბიქტორის-ძე კონსტანტინოვის** სახელზე გამოგზავნილი მოწმობა, ქალიშვილის – მარიას დაბადებისა და ნათლობის შესახებ. დოკუმენტში დაფიქსირებულია, რომ ის დაიბადა 13 აგვისტოს, მონათლა პირველ სექტემბერს, დედა არის ნადეჟდა ტარასოვა. მოწმობა გაცემულია 1891 წელს, ბათუმის მიქაელ მთავარანგელოზის ეკლესია მიერ. ნათლობა ჩატარებით ალექსანდრე რაღცვეიხსა და დიაკონ აპოლონ ქიქოძეს. მოწმობას ხელს აწერენ იმერეთის სინოდალური კანტორის წევრები, პროტეიერი **ვესტაფი ელიავა და მდივანი ნაცვალოვი** (ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 9, ფურც. 95).

ამრიგად, აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული ი-43 ფონდი შეიცავს მრავალმხრივ საინტერესო დოკუმენტებს ბათუმის მართლმადიდებლური ტაძრის მშენებლობის შესახებ, რომელიც ერთნაირად საინტერესოა როგორც სპეციალისტებისათვის, ასევე მორწმუნეებისა და ზოგადად ფართო საზოგადოებისათვის. მასზე მუშაობამ თვალნათლივ დაგვანახა ამ მეტად მნიშვნელოვანი ფონდის რესტავრაციის საჭიროება.

КОМИТЕТЪ
ПО СБОРУ ПОЖЕРТВОВАНІЙ
НА СООРУЖЕНІЕ
ПРАВОСЛАВНАГО ХРАМА
ВЪ
БАТУМЪ
И
ПО ПОСТРОЙКѢ ОНАГО

19341
19 Октября 1898 г.
№ 191.
ГОР. КУПАНСЪ.
Вашимъ

ПРОЕКТЪ ПРАВОСЛАВНАГО СОБОРА ВО Г. БАТУМЪ

Всѣмъ Императорскимъ дозволено
Александру Императору въ 17 день
Юня 1882 Высочайше соизволено
пожелать:
«Согласно
все очень хорошо брать
материалъ въ пользу казенной
камеры по плану собраннаго
лишью и не красть»
Д. Министра Императорскаго Дѣла
Поборника Министра Лихт.

Проектъ сего разсмотрѣнъ
и Высочайше Императоромъ
въ 17 день Юня 1882
года за № 173 и изданъ
остальныя подробности
приведены въ проектѣ.
Председатель Ком. Собр.
К. С. Савинъ
Секретарь
В. С. Савинъ
Члены
В. С. Савинъ
И. С. Савинъ

ПОЛУЧЕНО
10 ОКТ. 1898

Пачтмейстеру Удѣльному Начальнику.

Въ БОЗѢ Почившій ГОСУДАРЬ ИМПЕРАТОРЪ АЛЕКСАНДРЪ III, въ 15 день октября 1882 года, соизволилъ разрѣшить сборъ добровольныхъ пожертвованій въ Имперіи на сооруженіе Православнаго Храма въ г. Батумѣ, незадолго предъ тѣмъ присоединенномъ отъ Турціи къ Россіи, пожертвовавъ вмѣстѣ съ тѣмъ изъ собственныхъ своихъ суммъ 4000 рублей

Русское общество, по обычаю, съ живымъ участіемъ встрѣтило призывъ къ пожертвованіямъ и щедрыя приношенія потекли на святое дѣло. Въ 17 день Юня 1888 года ГОСУДАРЬ одобрилъ представленный проектъ Собора а во время посѣщенія города Батума съ Августѣйшимъ семействомъ Своимъ 25 сентября того года изволилъ собственноручно произвести закладку Храма. Собранныя, однако путемъ пожертвованій суммы, даже при значительномъ пособіи отъ казны, дали возможность довести постройку Собора только до крестовъ, окончаніе же какъ наружнаго, такъ и внутреннаго устройства Храма должно пріостановиться за недостаткомъ необходимыхъ на то средствъ. Такимъ образомъ возрастаю-

документи 1. ასს ცსა, ფონდი ი-43; ანაწ. 1, სპქ. 3; ფ. 143

ნობლიშკა

ფრეჯამის ღერობისი ჩიუგამა
საქსი მაიფი ჩარს ჟემოვობი
პროსამ ჟინად ჩიუვჩ ჩიუგაფ
ნობლიშკამ ცხადარ ბუტამა
10 ბუგაფი საბრაუბ ბიუგა
სა ჩიუგამისი ჩიუგამი, 918
ჩიუგამისი ჩიუგამისი ჩიუგამი.

- ჩ. ა. პეპანოვი
- ჩ. გ. ბერნარდი
- ა. ა. შიბე
- ა. ბ. ტეგლანოვი
- ჩ. ა. ნადო
- ბ. დ. ჩიუგამისი
- ა. ა. ჩიუგამისი

დოკუმენტი 2. ასს ცსა, ფონდი 0-43, ან.1, ს. 1, ფურც. 12

155

Ваше Преподобное Святейшее Теловосстановительное
С. С. Синодальное управление просит С. П. Писарева пожелав-
шего в заступление 20-го Октября в 1/2 рацех вверга в
команду на содержание неоплаченной ссуды ввиду и
различия, по представлению С. П. Писарева
Военная Теловосстановительная № 960. 962, сиречь на па-
ломат-Ирама на сумму 27536 руб. и на пред-
стоящих работ на 13500 руб.

Директором воеводских дел воевод

Вашего Преподобного С. П. Писарева С. П. Писарева

Ваше Служение А. А. Писарева

Директор воеводских дел воевод
С. П. Писарева

Директор воеводских дел воевод
С. П. Писарева

Теловосстановительная Теловосстановительная Теловосстановительная

Управление С. П. Писарева

Кавказская Колония У. П. Теловосстановительная

Теловосстановительная Теловосстановительная

Управление С. П. Писарева

Синодальное Управление С. П. Писарева. По сир-
ечь ввиду и различия ввиду и различия ввиду и различия
ввиду и различия ввиду и различия ввиду и различия

19 Октября 1899 года

Ваше Превосходительство Александровичу Генералу-Майору
А.А. Савинскому покорнейше прошу Вас пожелать
вам в заведание 20 Октября в 1/2 часа вечера в
контору на содворной площади при определении и
разсмотрении, по предписаниям Т. Кутаевского
Военного Генерала за № 960. 962, сиречь на ра-
боте драма на сумму 27536 руб. и на пред-
стоящих работ на 4357 м. руб.

Директором богородицкой Младшей

Вашему Премьеру А. Павлуку Кооп. Писарю

Ваше Адмиралу А.А. Гриве

Директору Мам. Савинскому
И.М. Зубову

Директору Мам. Савинскому А.А. Савинскому

Полковнику Князь П. Угловскому

Ученеру А.М. Тупикову

Кавказский Савинский У.З. Федорову

Хорожской Глова А. Асманову

Ученеру Т.А. Сагедурову

Старший Савинский М.А. Савинский. По су-
рису и выдан в Кутаев на все время работ
в предписании. М.А. Савинский

19 Октября 1899 года

Новая книга

Труженикамъ Германскаго Императора
Генералъ Майоръ Карлъ Фриемоводъ
просятъ Томашъ Кривохъ Ромаша
помоществомъ ссуды въ Система
10 Августъ вотъ рахъ берега
въ Мюнхенъ Ромаша, 918
примамъ не ам еошамъ Голшоса

- КА Певранъ — Северный
- А. Г. Берманъ — П. Шендеръ
- А. И. Требе — Шел
- А. З. Дегеларовъ — Дегларъ
- Момашаи Кукладъ — Кукладъ
- М. А. Родко
- В. Д. Карульс — Карульс
- А. И. Гаммелъ — Гаммелъ

დოკუმენტი 5.

გამოყენებული წყაროები:

1. ასს ცსა (აჭარის საარქივო სამმართველოს ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი ი-43, ან. 1, ფურც. 12, 16, 19,30, 35, 37, 39 , 48, 61, 167,199, 206, 237;
2. ასს ცსა, ფ. N ი-43, ან. 1, ს. 2, ფურც. 2, 7, 12, 34, 95;
3. ასს ცსა, ფონდი ი-43; ანაწ. 1, საქ. 3; ფ.37, 38, 46, 86,88, 113, 123, 132, 143,177;
4. ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 6, ფურც. 11, 94, 142, 144;
5. ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1, ს. 7, ფურც. 10, 44, 100, 147, 308;
6. ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 8;
7. ასს ცსა, ფ. ი-43, ან.1 ს. 9, ფურც. 95, 106, 107, 344, 363-367.

Mzia Surmanidze

Nino Gogitidze

Batumi St. Alexander Nevsky Cathedral according to the documents kept in the Archives Administration

Summary

Nine cases are kept in the fund of the Construction Committee of the Batumi Orthodox Church preserved in the fund of the Ajara Archives Administration. It contains documents compiled during the construction of the St. Alexander Nevsky Cathedral in Batumi. It is difficult to read very interesting Russian-language manuscripts from 1887-1901, which present in detail the issues related to the construction process.

ბახსენება

ელგუჯა ჩაგანავა
ავთანდილ ლეონიძე

არ დავინწყება მოყვრისა თენგიზ პარმაქსაზაშვილი – მებოგარი, კოლეგა, პროფესიონალი არქივისტი

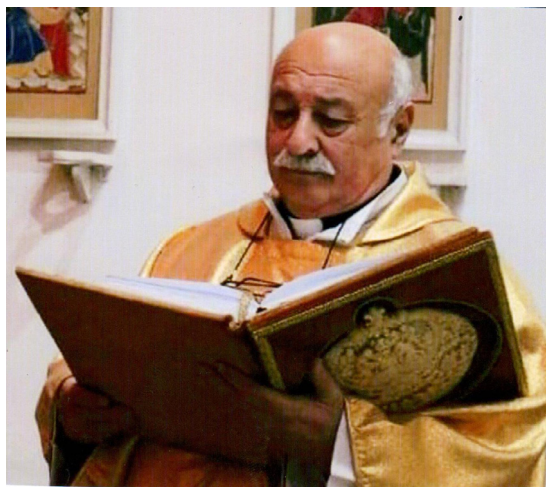
აჭარის საარქივო სამმართველოს რიგებში საქმიანობდა კეთილშობილი, აღალმართალი ადამიანი, ქვეყანაზე უსაზღვროდ შეყვარებული პიროვნება თენგიზ პარმაქსაზაშვილი. წარმოშობით იგი საქართველოს უღამაზესი კუთხიდან – რაჭიდან იყო. რწმენით იგი კათოლიკე ქართველი იყო და სიცოცხლის ბოლომდე ერთგულად ემსახურებოდა კათოლიკური ეკლესიას.

თენგიზ პავლეს ძე პარმაქსიზიშვილი დაიბადა 1953 წლის 31 ივლისს, ქ. ბორჯომში. 1970 წელს დაამთავრა ბათუმის N 22 საშუალო სკოლა. 1972-1974 წლებში მსახურობდა საბჭოთა არმიის რიგებში. 1975 წ. ჩაირიცხა ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიურ ინსტიტუტში ქართული ენისა და ლიტერატურის სპეციალობაზე.

ინსტიტუტის დამთავრების შემდეგ, 1983 წელს მუშაობა დაიწყო ბათუმის N 2 საშუალო სკოლის ინტერნატში აღმზრდელის პოზიციაზე. პარალელურად, რამოდენიმე თვის განმავლობაში (იანვარ-მაისი) მუშაობდა ქობულეთის რაიონის სახალვაშოს რვაწლიან სკოლაში ქართული ენისა და ლიტერატურის მასწავლებლად. 1985 წლის 18 თებერვლიდან სამუშაოდ გადადის ბათუმის N 14 საშუალო სკოლაში სამხედრო მომზადების მასწავლებლად. 1986 წლიდან შეიცვალა პროფილი და სამუშაოდ გადავიდა სასტუმრო „მესხეთში“ ჯერ ინსტრუქტორ-მეთოდისტის, შემდეგ კი რეჟიმის უფროსის თანამდებობებზე. ამ დაწესებულებაში იმუშავა ათი წლის განმავლობაში, 1996 წ. ბოლომდე, როცა მოხდა ორგანიზაციის ლიკვიდაცია.

2010 წლის 3 მარტს ბათუმის სულიწმინდის სახელობის კათოლიკური ეკლესიის წინამძღვრმა მ. გაბრიელე ბრაგანტინმა რეკომენდაცია გაუწია და თხოვნით მიმართა ადგილობრივ ხელისუფლებას ჟურნალ „საბას“ კორესპონდენტის თ. პარმაქსიზიშვილის დასაქმების შესახებ.

ბათუმი. 21.03.2010წ.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის
მთავრობის თავმჯდომარეს,
ბ-ნ, ლევან ვარშალომიძეს

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის
კაბინეტის საპროცედურო-დოკუმენტაციის განყოფილება
№ 05-42/27
« 22 » 03 2010 წ.
შეასაღს: _____ / _____

ბ-ნო ლევან,

მოგმართავთ თხოვნით ჩვენი მრევლის ჟურნალის თენგიზ პარმაქსიზიშვილის შესახებ, რათა მას თქვენი შესაძლებლობის ფარგლებში გაუწიოთ რეკომენდაცია საარქივო დეპარტამენტში სამსახურის დასაწყებად. თენგიზი პროფესიით არის ფილოლოგი. აქვს დოკუმენტებთან და მასალებთან მუშაობის დიდი გამოცდილება. იგი ჩვენი ჟურნალის “საბას” კორესპონდენტია ბათუმიდან. ფლობს მართლ, რუსულ ენებს, წერს და კითხულობს ფრანგულად. ჩვენი ეკლესია საჭიროებს აჭარაში კათოლიკური ეკლესიის მართლმადიდებლის შესახებ დოკუმენტების მოძიებას და მასზე მუშაობას. იმედი გვაქვს თქვენი დახმარებით გადაწყდება, როგორც ეს საკითხი, ისე თენგიზის დასაქმების საკითხი.

თქვენ პირადად იცნობთ მას. რამოდენიმე წლის წინ შეხვედრა და საუბარი გქონდათ თქვენს კაბინეტში. მოკლე ხანში, საარქივო დეპარტამენტში ჩატარდება ატესტაცია, რის შედეგად შეიქმნება ვაკანტური ადგილები.

იმედს ვიტოვებთ, გაითვალისწინებთ ჩვენს თხოვნას, რისთვისაც წინასწარ გიხდით მადლობას.

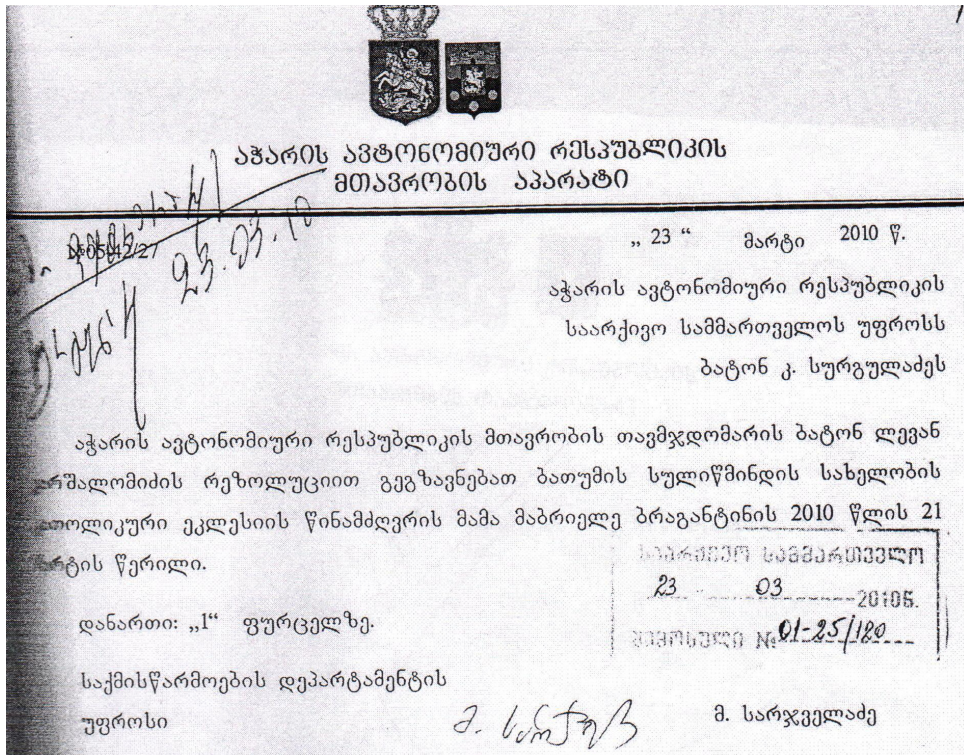
ვსარგებლობთ შემთხვევით და გისურვებთ წარმატებულ და ნაყოფიერ საქმიანობას ამ რეგიონის საკეთილდღეოდ.

გფარავდეთ უფალი!

პატივისცემით, ბათუმის სულიწმინდის სახ. კათ. ეკლესიის წინამძღვარი მ. გაბრიელე ბრაგანტინი.

მ. გაბრიელე ბრაგანტინი

თხოვნა დაკმაყოფილდა და საარქივო სამმართველოს უფროსის 2010 წლის 13 მაისის N 84 ბრძანების საფუძველზე თ. პარმაქსიზიშივილი დაინიშნა აჭარის მთავრობის საქვეუწყებო დაწესებულება – საარქივო სამმართველოს დაკომპლექტებისა და დოკუმენტების სამეცნიერო-ტექნიკური დამუშავების განყოფილების დამხმარე მოსამსახურის პოზიციაზე.

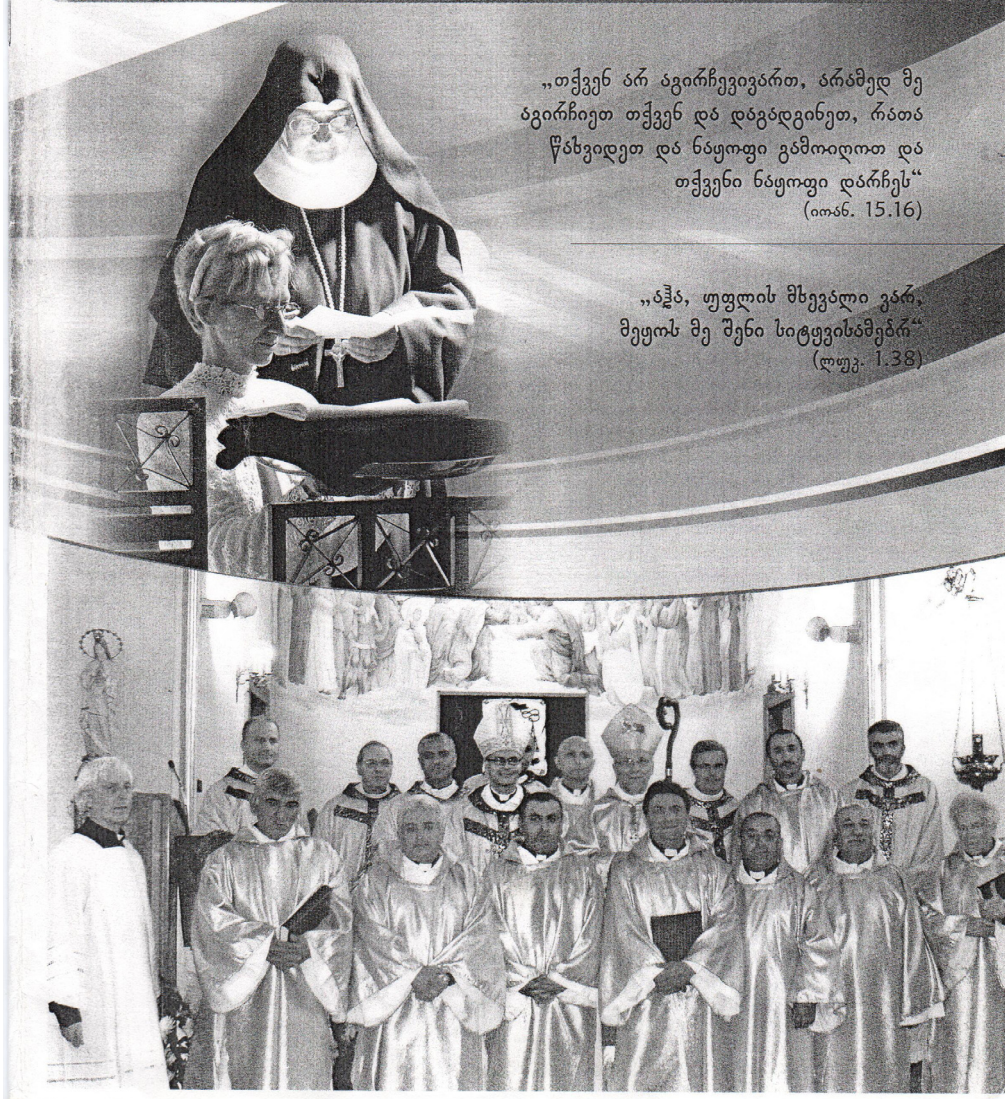
2011 წ. 4 მაისიდან იგი ინიშნება საარქივო სამმართველოს ტერიტორიული ორგანოს ხელვაჩაურის არქივის წამყვან სპეციალისტად. ამ პოზიციაზე მანიშნებდა გარდაცვალებამდე, 2021 წლის 27 აგვისტომდე. თ. პარმაქსიზიშივილი იყო შრომისმოყვარე, ენერგიული და დაუღალავი არქივისტი. დაკისრებულ მოვალეობას იგი ასრულებდა დიდი პასუხისმგებლობით და ხარისხის მაღალი სტანდარტით.

საარქივო სამმართველოში მუშაობის პარალელურად იგი ეძიებდა ბათუმის კათოლიკური ეკლესიის ისტორიასთან დაკავშირებულ საარქივო დოკუმენტებს. ამ პრობლემატიკას ავტორმა არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა, რომელიც იბეჭდებოდა ჟურნალ „არხეონსა“ და საქართველოს კათოლიკეთა ყოველთვიურ მაცნეში „საბა“.

საბა

№11(215)
ნოემბერი
2013

საქართველოს კათოლიკეთა ყოველთვიური გაცემა

„თქვენ არ ავირჩევივართ, არამედ მე ავირჩიეთ თქვენ და დაგადგინეთ, რათა წახვიდეთ და ნათოფი გამოიღოთ და თქვენი ნათოფი დაწიეს“
(იოან. 15.16)

„აჰა, უფლის მხევალი ვარ, მეფოს მე შენი სიტყვისამებრ“
(ლუკ. 1.38)

თენგიზ პარმაქსაზაშვილი განათლებული კაცი იყო. ფლობდა ქართულ, რუსულ და ფრანგულ ენებს. უსახდვროდ უყვარდა ქართული კულტურა, ხელოვნება, განსაკუთრებით ქართული პოეზია.

არაერთხელ მოუტანია ჩვენთან მის მიერ დაწერილი ლექსი გასაცნობად და აზრის გამოსახატავად. გარდაცვალებამდე – 2021 წლის აგვისტომდე –

რამდენიმე კვირით ადრე დაწერილი, სხვებისთვის უცნობი ერთ-ერთი ლირიკული ლექსი „მე მიყვარს“ – ამ სტრიქონების ერთ-ერთ ავტორს – ე. ჩაგანავას მიუძღვნა. მართალია ლექსი არ გამოირჩევა მაღალი მხატვრული ღირებულებით, ამასთან თვალში საცემია დაუხვეწაობა (ეს საპატიო ნაკლია, რადგან იგი პროფესიონალი პოეტი არ ყოფილა), მაგრამ მასში ჩანს ავტორის შინაგანი პოეტური სამყარო, პატრიოტული სულისკვეთება და კეთილშობილება. სწორედ ამიტომ ჩავთვალეთ მიზანშეწონილად ამ ლექსის მკითხველისათვის გაცნობა:

მე მიყვარს ჩემი სამშობლო
ლაჟვარდოვანი ცა, მისი მთა და ბარი,
ქართული ვაზი, ქართული სუფრა,
სადღეგრძელოს თქმა.
ჩემი ხალხი და დედულ-მამული,
ტაძარისაკენ მიმავალი გზა!
ერი უდრეკი, ბევრის მნახველი.
ჩვენ გვეძახიან გურჯებს
მომხდურთ ენაზე ეს სიტყვა ნიშნავს,
ქედუხრელსა და ურჩებს.
ისტორია გვაქვს ჩვენ ძალზე ძველი
მიწის სიყვარული გვაქვს სულში,
გეორგიანებსაც გვიწოდებენ, გვწამს წმინა გიორგის
ეს სიყვარული ძლიერია და მოდის ღვთისგან
მისგანვე მოდის შენდობის მაღლი
ეს დიდი განძი ჩვენთვის, კაცთათვის
აღამიანურ გრძნობათა შორის უპირველესი!
ღმერთმა ჩვენ შეგვკმნა და ძე მოგვივლინა
იგი იტანჯა ჩვენთვის
„მამაო ჩვენო“ მან შეგვასწავლა,
ცნებანი მოგვცა სიყვარულის,
სიკეთის მსახურება, ჩაგრულთა შემწეობა,
რწმენა ღვთისა და ხალხის,
დედა ღვთისმშობელს მან ჩაგვაბარა,
და გზა გვიჩვენა სასუფეველის!

ათეულ წელს ითვლის თ. პარმაქსიზიშიელის ურთიერთობა საარქივო სამმართველოსთან. არქივის ყველა თანამშრომელს ახსოვს თ. პარმაქსიზიშიელი, როგორც უადრესად კეთილსინდისიერი,, პატიოსანი, თავმდაბალი არქივისტი, სიტყვისა და საქმის კაცი, ერთგული მეგობარი და დამრიგებელი. ჩვენს დაწესებულებაში იგი იქცა სიკეთისა და სიყვარულის სიმბოლოდ. იგი დააკლდა ოჯახს, ჩვენს ქალაქს, საარქივო სამმართველოს. საუკუნოდ იყოს ხსენება მისი.

*აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის განათლების, კულტურისა
და სპორტის სამინისტროს საქვეუწყებო დაწესებულება –
საარქივო სამმართველო*

*Sub-department of Ministry of Education, Culture and Sport of Ajara
Autonomous Republic – Archives Administration*

ISSN 2233-3541

ა რ ხ ე ი ო ნ ი
A R C H E I O N
XXIV

თბილისი 2022 Tbilisi

საარქივო დოკუმენტები

ვაგრძელებთ აჭარის საარქივო სამმართველოს ფონდებში დაცული დოკუმენტების პუბლიკაციას. ამჯერად მკითხველს ვთავაზობთ ფონდ რ- 178-ის № 29 საქმეთა ერთეულში დაცული მასალების ერთ ნაწილს, რომელშიც ასახულია თანამედროვე შუახევის მუნიციპალიტეტის 1923 წლის მონაცემები: კომლობრივი შემადგენლობის სახელობითი სიები – ოჯახის უფროსის, სქესობრივი სტრუქტურის, ნათესი ფართობების, საქონლის (მსხვილფეხა, წვრილფეხა, ცხენების) რაოდენობის მითითებით. ვიმედოვნებთ, რომ მკითხველი გაგებით მოეკიდება დედანიდან დოკუმენტების ბეჭდვის დროს დაშვებულ შეცდომებს და შესაძლო უზუსტობებს. დოკუმენტში არაერთი სიტყვის, სახელის თუ გვარის ამოკითხვა გარკვეულ სირთულესთან არის დაკავშირებული. ბევრი სიტყვა, სახელი თუ გვარი გაურკვეველად დაწერილი, თანაც ფანქრით, რაც ართულებს დოკუმენტის სწორად ამოკითხვას. როგორც ჩანს, ზოგიერთი ანთროპონიმი თავად აღმწერს არასწორად ჩაუწერია. მაგალითისათვის შეიძლება დავასახელოთ ტექსტში დაფიქსირებული ანთროპონიმები: ჭიდალიძე (სავარაუდოდ ჭაღალიძე), ქათამიძე (სავარაუდოდ ქათამაძე), სახურაძე (სავარაუდოდ მსახურაძე), ჯუმუშიძე (სავარაუდოდ ჯუმუშაძე), ცენკალაძე (შესაძლოა ცენტერაძე), ესემიძე, სახელი მუხერემ (სავარაუდოდ მოხერემ), სოფელი სხაპელა (სხეფელა) და ა. შ.

საინტერესოდ მიგვაჩნია ის ფაქტი, რომ დოკუმენტში დაფიქსირებული გვარებიდან ზოგიერთი გვარი დღეისათვის აღარ დასტურდება. მაგალითად, კვიახიძე სოფელ კვიახიძეებში, დარჩიძე-სოფელ დარჩიძეებში, შატიკაძე – სოფელ მაწყვალთაში, ჯოიძე – მაწყვალთაში, კვიახიძეებში და ა. შ. რესპონდენტ მერაბ ფუტყარაძის ინფორმაციით კვიახიძეებში კობალთიდან გადმოსული დაუდ კვიახიძე შემდგომში დაწერილა თავდგირიძედ, ჯოიძეები დაიწერენ ზოიძეებად, შატიკაძეები თავდგირიძეებად და ა. შ. ცალკეულ შემთხვევაში გვარი წარმომავლობის მიხედვითაა მიღებული. მაგალითად ფოცხოველი.

ამჯერად ჩვენი მიზანი არაა წარმოდგენილი საარქივო დოკუმენტის ანალიზი. ვფიქრობთ, ამას თავად მკითხველი გააკეთებს. დავძენთ მხოლოდ, რომ დოკუმენტი უაღრესად საინტერესოა არა მარტო სპეციალისტებისათვის, არამედ აღნიშნული საკითხებით დაინტერესებული ყველა ადამიანისათვის.

საარქივო დოკუმენტური მასალები
 სსსრ. სტატისტიკის ცენტრალური სამმართველო
 სრულიად საქართველოს 1923 წლის სასოფლო-სამეურნეო
 აღწერა მეკომურთა სია

სოფ. ახალდაბა, ჭვანის თემი ხულოს მაზრა

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავშვი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხა რქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	ადმწერი										
1	ჯოძე იუსუფ	5	3	8	20,1/2	-	3	-	3	-	-
2	ჯოძე რიზმან	3	6	9	15	-	2	-	2	-	-
3	ჯოძე შაბან	2	2	4	8,1/2	-	-	-	-	-	-
4	ჯოძე ემინ	6	2	8	14,1/2	-	3	-	3	-	-
5	დავითაძე ზაბით	1	4	5	-	-	1	-	1	-	-
6	ჯოძე დურსუნ	2	3	5	-	-	-	-	-	-	-
7	ჯოძე მეფლუდ	4	1	5	17	-	2	-	2	-	-
8	ჯოძე სულეიმან	3	1	4	12	-	2	-	2	-	-
9	ჯოძე აკიფ	4	4	8	15	-	3	-	1	2	-
10	ჯოძე ზეკერია	3	3	6	9	-	2	-	2	-	-
11	ჯოძე დურსუნ	3	2	5	20	-	2	-	-	2	-
12	ჯოძე ზაბით	4	8	12	30,1/2	-	4	-	3	-	1
13	ჯოძე ოსმან	4	4	8	36	-	7	-	7	-	-
14	ჯოძე მეფლუდ ემინ	3	3	6	40	-	8	-	4	4	-
15	ჯოძე მეჭედი ალი	3	3	6	25	-	2	-	2	-	-
16	თავდგირიძე სულე- იმან	4	4	8	31	-	7	-	6	1	-
17	ჯოძე შირიმ	6	6	12	20	-	6	1	2	3	-
18	ჯოძე სულეიმან ალი	5	3	8	28	-	8	1	4	3	-
19	თავდგირიძე ზეკე- რია	3	4	7	27.1/2	-	7	-	7	-	-
20	ჯოძე ედუპე	4	6	10	41	-	3	-	3	-	-
21	ჯოძე ისმაილ	7	5	12	25	-	2	-	1	1	-
22	ჯოძე ისმაილ სე-	4	6	10	5,1/2	-	2	-	-	2	-

	დი										
23	ჯოძე ყასუმ	3	2	5	30	-	3	-	3	-	-
24	ჯოძე უსუფ	8	6	14	40,1/2	-	10	-	6	4	-
25	დავითაძე ოსმან	5	8	13	15	-	6	-	3	3	-
	სულ	101	97	198	526,1/2	-	95	2	67	25	1
სოფელი ოქროპილაური											
1	დავითაძე სულეიმან	6	2	8	16	-	5	-	3	2	-
2	დავითაძე ახმედ	2	3	5	10	-	3	-	3	-	-
3	დავითაძე დურსუნ	2	3	5	20	-	5	-	5	-	-
4	დავითაძე ალი	4	-	4	16	-	4	1	3	-	-
5	დავითაძე შაბან	3	2	5	11	-	2	-	2	-	-
6	დავითაძე ხასია	3	2	5	40	-	6	-	6	-	-
7	დავითაძე მუნამედ	2	2	4	8,1/2	-	2	-	-	2	-
8	ჰელიმოლლი დურსუნ	2	2	4	12,1/2	-	5	-	3	2	-
9	დავითაძე ახმედ მე-ლი	2	3	5	15,1/2	-	1	-	1	-	-
	სულ	26	19	45	149,1/2	-	33	1	26	6	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 215, 216

სოფ. წყლის საყარი. ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბადი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	სულ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხნი	საქონელი	ცხვარი და თხა
	ადმწერი რ. თოდრია										
1	ქათამიძე სულეიმან	3	4	7	26	-	14	1	13	1	-
2	ქათამიძე მურთაზ	1	3	4	51	-	35,1/2	-	15	20	1/2
3	ქათამიძე ალი	3	3	6	62	-	41	-	26	15	-
4	ქათამიძე მუნამედ	3	5	8	59	-	22	-	14	8	-
	სულ	10	15	25	198	-	113	-	68	44	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 216

სოფ. ნაგომარი. ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა

№	მეკომუერის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბალი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	ღედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი რ. თორდია										
1	ქათამიძე ასლან	3	3	6	44	-	19	1	13	5	-
2	ლომანოღლი მუხამედ	2	4	6	33	-	12	-	10	2	-
3	ლომანოღლი ისმაილ	3	5	8	73	-	28	1	20	7	-
4	ხასანოღლი მუხამედ	4	3	7	45	-	7	-	5	2	-
5	თალიბოღლი ნური	3	3	6	38	-	11	-	9	2	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.216

სოფ. ნადვარევი, ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა

№	მეკომუერის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბალი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	ღედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი რ. თორდია										
1	ეთიმოღლი ოსმან	1	1	2	20	-	8	-	5	3	-
2	გულოღლი ალი	3	2	5	42	-	12	-	10	2	-
3	ელიმოღლი შაუმან	3	2	5	18	-	5	-	4	1	-
4	ელიმოღლი მუხამედ	6	5	11	24	-	13	-	9	3	1
5	ტაკიძე მუხამედ	3	4	7	9	-	8	-	7	1	-
6	ხილაძე ხუშურ	2	3	5	40	-	13	-	11	2	-
7	ხილაძე ისმაილ	4	5	9	37	-	11	-	9	2	-
8	ტარიელაძე სულეიშან	1	2	3	21	-	11	-	9	2	-
9	კილაძე ხასან	3	4	7	54	-	17	-	12	5	-
10	კილაძე ლომან	1	2	3	35	-	12	-	9	3	-
11	ტარიელაძე მეღვლუღ	4	1	5	32	-	7	-	7	-	-
12	ბარიძე შერიფ	3	2	5	25	-	7	-	5	2	-
13	ბაიგოზოღლი შაყმან	1	3	4	16	-	8	-	8	-	-

14	ბაიკოზოლდი მუხამედ	3	5	8	16	-	4	-	4	-	-
15	ბაიკოზოლდი ქესკუნ	3	1	4	10,1/2	-	4	-	4	-	-
16	ბაიკოზოლდი მურთაზ	6	4	10	42	-	5	-	5	-	-
17	თავდგირიძე მერჯან	4	6	10	32	-	7	-	7	-	-
18	ხოჯიოღლი ოსმან	2	2	4	18	-	7	-	7	-	-
19	ტაკიძე აღისულთან	2	6	8	27	-	6	-	6	-	-
20	ბერსელოვლი მეჰმედ	5	3	8	27	-	11	-	11	-	-
21	ბერსელოშლი ისმაილი	3	3	6	19	-	10	-	8	2	-
22	ტაკიძე ზაბით	4	2	6	45	-	5	-	4	1	-
23	ტაკიძე რიზალი	1	3	4	8	-	4	-	3	1	-
24	ქათამიძე მუხამედ	3	4	7	20	-	10	-	7	3	-
25	ქათამიძე ოსმან	1	1	2	3	-	3	-	3	-	-
26	ქათამიძე სულეიმან	2	3	5	11	-	6	-	5	1	-
27	ქათამიძე ალი	3	3	6	20	-	8	1	5	2	-
28	ქათამიძე ისმაილ	4	7	11	50	-	18	1	14	3	-
29	ტაკიძე მუხამედ	5	4	9	30	-	15	-	14	1	-
30	ბერიძე რიზალი	4	7	11	21	-	9	-	7	2	-
31	დემიტრაძე მოლა ხასან	2	2	4	16	-	8	-	6	2	-
32	ქათამიძე შეიდალი	7	3	10	41	-	12	-	9	3	-
33	კილაძე ხუსელი	2	3	5	32	-	11	-	10	1	-
34	კილაძე ინჯია	3	3	6	11	-	5	1	4	-	-
35	კილაძე ოსმან	3	-	3	18	-	5	-	5	-	-
36	უსტა ჰელიმოლდი მოლა ახმედ	2	3	5	10	-	4	1	3	-	-
37	თოთოშოლდი ღურსუნ	5	4	9	34	-	21	1	14	6	-
	ჯამი	114	118	232	934,1/2	-	330	5	270	54	1
სოფელი ძალიანი											
1.	ტახოლდი დაუთ	2	2	4	15	-	11	-	8	3	-
2	ეთიმოლდი სულეიმან	5	2	7	16	-	8	-	5	3	-
3	წილოსანი მედეთ	3	3	6	30	-	9	-	7	2	-
4	მედედოლდი აქიფ	2	1	3	15	-	3	-	2	1	-
5	მედედოლდი ისმაილ	2	2	4	10	-	3	-	2	1	-
6	წილოსანი ბილალ	1	3	3	25	-	8	-	6	2	-
7	მედედოლდი ვერისელ	3	2	5	10	-	10	-	6	4	-
	ჯამი	18	15	33	121	-	52	-	36	16	-
სოფელი ფოთარო											
1	მურვანიძე დისა	4	2	6	33	-	9	-	9	-	-
2	მურვანიძე შახანალი	2	4	6	51	-	5	-	5	-	-
3	სადიყოლდი ალი	3	2	5	41	-	9	-	9	-	-
4	სადიყოლდი ისმაილ	3	2	5	27	-	5	-	5	-	-
5	სადიყოლდი მუხამედ	3	3	6	22	--	5	-	5	-	-
	სულ	15	13	28	174	-	33	-	33	-	-

სოფელი ინჭირვეთი											
1	ჭაღალიძე ავალი	3	2	5	22	-	6	-	4	2	-
2	ჭაღალიძე მოლაეუბ	4	7	11	47	-	17	-	12	5	-
3	ქათამიძე ქელეშ ალი	1	2	3	-	-	-	-	-	-	-
4	ჭაღალიძე სეფერ	4	2	6	21	-	3	-	3	-	-
5	ჭაღალიძე მუხამედ	3	5	8	15	-	9	-	5	4	-
6	ჭაღალიძე ისმაილ	4	4	8	36	-	7	-	5	2	-
7	ჭაღალიძე ასმედ	4	3	7	16	-	6	1	3	2	-
8	ჭაღალიძე ოსმან	3	5	7	16	-	9	-	7	2	-
9	ჭაღალიძე შუეთ	2	3	5	16	-	8	1	5	2	-
10	ბერიძე მუხამედ	4	4	8	7	-	5	-	5	-	-
11	გულახმედოღლი ოსმან	3	2	5	22	-	7	1	6	-	-
12	ჭიღალიძე ზაბით	2	2	4	6	-	6	-	4	2	-
13	ჭიღალიძე რეჯებ	3	3	6	11	-	5	1	4	-	-
14	ჭიღალიძე თეფფიყ	3	5	8	12	-	4	1	3	-	-
15	ჭიღალიძე დემურალ	4	2	6	25	-	7	1	6	-	-
16	ჭიღალიძე ღიზეთ	4	3	7	20	-	8	1	7	-	-
17	ჭიღალიძე მეველუდ	2	1	3	14	-	5	-	5	-	-
18	ჭიღალიძე დურსუნ	2	2	4	1,1/2	-	6	-	2	4	-
19	შარაშიძე დაუთ	2	4	6	18	-	4	-	4	-	-
20	ჭიღალიძე ისმაილ	2	3	5	15	-	5	-	1	4	-
21	იშიოღლი ისმაილ	1	1	2	15	-	6	-	6	-	-
22	სულეიმანოღლი რეჯებ	2	2	4	10	-	7	-	5	2	-
23	ჭიღალიძე მოლარეჯებ	8	5	13	27,1/2	-	7	1	6	-	-
24	ქათამიძე საით	4	1	5	10	-	12	-	10	2	-
25	ქათამიძე ალი	5	5	10	25	-	14	1	11	2	-
26	ჭიღალიძე ასლან	4	6	10	15	-	11	-	7	4	-
27	ქათამიძე შერიფ	2	3	5	30	-	14	-	8	6	-
28	ჭიღალიძე ალი	3	3	6	25	-	11	-	7	4	-
29	ჭიღალიძე შაქირ	6	6	12	30	-	12	1	9	2	-
30	ალიოღლი დურსუნ	2	4	6	20	-	8	1	4	3	-
31	ჭიღალიძე იუნუს	4	4	8	15	-	12	1	8	3	-
32	სულიოღლი მუხამედ	4	2	6	15	-	9	1	6	2	-
33	შარაშიძე სულეიმან	3	3	6	20	-	8	-	8	-	-
34	შარაშიძე ოსმან	3	3	4	10	-	6	-	6	-	-
	სულ	109	111	220	608	-	264	13	197	54	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 216-217

სოფ. წყაროთა, ჭვანის თემი
ხულოს მაზრა

№	მეკომუურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	ღელაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფრქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
	აღმწერი მ. რ. თოდრია											
1	ყარაბდ ოდლი რიზა ალი	4	2	6	54	-	7	1	4	2	-	
2	ყარაბდ ოდლი სულეიმიან	3	2	5	30	-	8	1	3	4	-	
3	პაპიოდლი იბრაგიმ	1	4	5	8	-	4	-	4	-	-	
4	მუჟანაძე მემედ	5	4	9	40	-	4	-	3	1	-	
5	ყარაბდოდლი კრენდილ?	6	3	9	30	-	10	1	5	4	-	
6	ხაჯ-ოდლი ახმედ	3	1	4	15	-	4	-	2	2	-	
7	პაპი-ოდლი ღურსუნ	3	3	6	5	-	-	-	-	-	-	
8	ყარაბდ-ოდლი თანთოი	1	2	3	21	-	2	-	2	-	-	
9	მუჟანაძე სულეიმიან	5	2	7	20	-	1	-	1	-	-	
10	მუჟანაძე ემინახმედ	2	2	4	17	-	2	-	2	-	-	
11	ჭალაღიძე სელიმ	3	-	3	20	-	2	-	2	-	-	
12	გოგრაჭაძე ზაბით	6	5	11	30	-	6	1	2	3	-	
13	გოგრაჭაძე სულეიმიან	3	1	4	10	-	1	-	1	-	-	
14	ჯოძიძე ისმაილ	4	3	7	31	-	4	-	4	-	-	
15	ჯოძიძე იუსუფ	2	3	5	10	-	2	-	-	2	-	
16	ჯოძიძე ოსმან	4	3	7	20	-	6	-	2	4	-	
17	გოგრაჭაძე მუხამედ	6	2	8	25,1/2	-	4	-	4	-	-	
18	მუჟანაძე ვეზირ	5	1	6	30,1/2	-	7	-	7	-	-	
19	გოგრაჭაძე ღურსუნ	1	1	2	20,1/2	-	2	-	2	-	-	
20	მუჟანაძე სულია	3	1	4	30,1/2	-	3	-	3	-	-	
21	გოგრაჭაძე ლომან	2	3	5	20,1/2	-	3	-	3	-	-	
22	ქათამიძე მეველუდ	8	5	13	30,1/2	-	8	-	5	3	-	
23	გოგრაჭაძე მუხამედ	3	2	5	13,1/2	-	-	-	-	-	-	
24	მუხამედ-ოდლი მუხამედ	4	3	7	36	-	9	1	6	2	-	
25	ნაკაშიძე ისმაილ	2	4	6	15,1/2	-	-	-	-	-	-	
26	ნაკაშიძე სულეიმიან	7	2	9	14	-	6	-	4	2	-	
27	ნაკაშიძე მაჰირ	5	4	9	20,1/2	-	4	-	2	2	-	
28	ჭალაღიძე ლომან	3	5	8	31	-	2	-	2	-	-	
29	გოგრაჭაძე რეჯებ	1	2	3	11	-	3	-	1	2	-	
30	გოგრაჭაძე მუხამედ	3	1	4	10,1/2	-	1	-	1	-	-	
31	გოგრაჭაძე ისკენდერ	2	2	4	10,1/2	-	1	-	1	-	-	
32	სათმანიძე ღურსუნ	1	-	1	10,1/2	-	-	-	-	-	-	
	სულ	111	78	189	692	-	116	5	78	33	-	

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 218

სოფ. ჭალა, ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა

№	მეკომუურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავი და გენანი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			მათ შორის				
							საერთო რიცხვი	ცხენი	მსხვილფე- ლქიანი საქო- ნელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი რ. თორდია										
1	ჭალალიძე ისმაილ	6	7	13	20	-	6	1	3	2	-
2	ჭალალიძე იუნუს	2	2	4	16	-	2	-	-	2	-
3	ჭალალიძე სულემან	3	5	8	22	-	4	-	2	2	-
4	ჭალალიძე მუხამედ	3	2	5	26	-	4	-	2	2	-
5	ჭალალიძე ოსმან	3	5	8	27	-	4	-	2	2	-
6	ჭალალიძე უსუფ	2	4	6	26	-	2	-	2	-	-
7	ჭალალიძე ხასან	6	4	10	25	-	4	1	3	-	-
8	ჭალალიძე ახმედ	4	5	9	13	-	2	-	-	2	-
9	ჭალალიძე ისმაილ	3	2	5	20	-	2	-	2	-	-
10	ჭალალიძე მუხამედ	3	2	5	15	-	2	-	2	-	-
11	ბერიძე ახმედ	6	6	12	50	-	7	1	6	-	-
12	ჯაყელი შახმინ	6	6	12	28	-	4	-	4	4	-
13	ჯაყელი შევქეთ	2	2	4	40	-	2	-	1	1	-
14	მეჭვლიძე ახმედ	2	2	4	15	-	2	-	2	-	-
15	მეჭვლიძე იუნუს	2	2	4	20	-	2	-	-	2	-
16	მეჭვლიძე შაის	3	2	5	10	-	2	-	-	2	-
17	მეჭვლიძე ხასან	3	4	7	10	-	2	-	-	2	-
18	დიასამიძე ხაჯი	5	1	6	25	-	3	-	1	2	-
19	დიასამიძე ემინ	4	3	7	41	-	9	1	6	2	-
20	დიასამიძე ფაიყ	2	2	4	11	-	1	-	-	1	-
21	დიასამიძე შაქირ	4	1	5	50,1/2	-	5	-	3	2	-
22	შარაშიძე მურად	4	2	6	60,1/2	-	4	1	3	-	-
23	შარაშიძე ოსმან	3	2	5	63,1/2	-	6	-	6	3	-
24	შარაშიძე ინუს	5	2	7	51	-	5	-	3	2	-
25	შარაშიძე ბაიახტარ	6	4	10	63	-	8,1-2	1-2	6	2	-
26	სურმანიძე ნური	2	-	2	30,1/2	-	-	-	-	-	-
27	სურმანიძე დურსუნ	1	1	2	31	-	-	-	-	-	-
28	ბაშაყმაძე გულა	1	2	3	31	-	3	-	3	-	-
29	ბაშაყმაძე ისმაილ	3	2	5	31	-	4	-	4	-	-
30	შარაშიძე ალი	6	2	8	41	-	4	-	4	-	-
31	გოგრაჭაძე დაუთ	6	4	10	31	-	4	-	2	2	-
32	ჭალალიძე მუხამედ	3	3	6	41	-	4	-	2	2	-
33	შარაშიძე მამუდ	3	3	6	43	-	3	-	1	2	-
34	შარაშიძე აბას	3	5	8	31	-	3	-	3	-	-

35	შარაშიძე მუხამედ	2	3	5	36	-	5	-	3	2	-
36	შარაშიძე მემედ	1	2	3	45	-	5	-	3	2	-
37	შარაშიძე დურსუნ	5	2	7	16	-	-	-	-	-	-
38	შარაშიძე ემინ	3	3	6	16	-	-	-	-	-	-
39	შარაშიძე მოლამას- მუდ	2	2	4	46	-	6	-	6	-	-
	სულ	133	113	246	1218	-	139	6	88	45	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 218-219

სოფ. ზემოსევი, ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	ღელაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფე. ღქიანი საქო- ნელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი რ. თორდია										
1	კონწელიძე ისმაილ	5	3	8	26	-	12	1	8	3	-
2	ქარცივაძე სერდალ	3	1	4	16	-	5	-	5	-	-
3	ქარცივაძე ოსმან	4	5	9	16	-	9	-	6	3	-
4	მუჟანაძე ოსმან	5	4	9	16	-	5	-	4	1	-
5	მუჟანაძე დურსუნ	3	1	4	16	-	7	-	5	2	-
6	კონწელიძე ჰეიდარ	7	5	12	26	-	11	1	5	5	-
7	ყიფიანი მიჰერალ	1	5	6	15	-	4	-	3	1	-
8	ყიფიანი სულეიმან	6	5	11	25	-	12	1	7	4	-
9	ქარცივაძე იუნუს	7	4	11	35	-	16	1	10	5	-
10	ქარცივაძე სულია	4	1	5	23	-	9	-	5	4	-
11	ქარცივაძე მოლახასან	11	7	18	61	-	21	1	12	8	-
12	ქარცივაძე ახმედ	1	2	3	17,1/2	-	8	-	6	2	-
13	ქათამიძე უსუფ	6	4	10	31	-	12	-	9	3	-
14	ქარცივაძე მეჯით	4	2	6	16	-	12	-	5	6	1
15	ქარცივაძე მუხამედ	4	1	5	31	-	10	-	6	4	-
16	ქარცივაძე რეჯებ	3	1	4	16	-	3	-	3	-	-
17	კონწელიძე შაჰინ	7	3	10	15	-	7	-	5	2	-
18	კონწელიძე თოფან	3	6	9	15	-	8	-	6	2	-
19	კონწელიძე თოფუზ	2	3	5	21	-	13	-	9	4	-
	სულ	86	63	149	437,1/2	-	184	5	119	59	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 219

სოფ. ბრილი, ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	ღვთობა	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
	აღმწერი ჯაში გრიშა											
1	ბერიძე ეიუბ	6	8	14	13	-	8	-	4	4	-	
2	ბერიძე ისმაილ	4	4	8	16	-	7	-	5	2	-	
3	ზოიძე ბაშაყა	8	2	10	16	-	13	-	7	6	-	
4	ათაბაგი სულეიმან	5	5	10	41,1/2	-	21	-	15	6	-	
5	ათაბაგი მეველუდ	2	7	9	8,1/2	-	10	-	7	3	-	
6	ათაბაგი შახმან	5	7	12	21	-	11	-	9	2	-	
7	ბოლქვაძე ასმედ	3	2	5	21	-	10	-	5	5	-	
8	ბოლქვაძე ისრაფილ	3	3	6	26	-	10	-	7	3	-	
9	ბერიძე მუხამედ	3	2	5	16	-	4	-	4	-	-	
10	ბოლქვაძე ხასან	3	3	6	16	-	10	-	6	4	-	
11	ბოლქვაძე ზაბით	2	2	4	19	-	11	-	7	4	-	
12	ტაკიძე ხასან	6	3	9	26	-	13	-	13	-	-	
13	ჯოიძე ემინ	7	3	10	16	-	11	-	8	3	-	
14	ჯოიძე ოსმან	2	3	5	23	-	9	-	7	2	-	
15	ბერიძე ხასან-ოდლი მუხამედ	4	6	10	11	-	7	-	7	-	-	
16	ბერიძე ხასანოდლი მემედ	4	3	7	20	-	9:1,2	1-2	7	2	-	
17	ბერიძე მეველუდოდლი მუხამედ	2	2	4	21	-	7	-	6	1	-	
18	ბერიძე მეველუდოდლი აკიფ	1	2	3	10	-	1	-	1	-	-	
19	ჯოიძე ლომან	5	8	13	16	-	4:1-2	1-2	4	-	-	
20	ბოლქვაძე დურსუნ	4	6	10	25	-	10:1-2	1-2	8	2	-	
21	ირემაძე მემედალი	6	5	11	21	-	12:1-2	1-2	9	3	-	
22	ბერიძე სულემ.	3	2	5	11	-	4	-	4	-	-	
23	ბერიძე მემედალი	3	5	8	20,1/2	-	9	-	7	2	-	
24	ბერიძე ასმედოდლი სულეიმ.	4	2	6	22	-	11:1-2	1-2	8	3	-	
26	ბერიძე დაუთოდლი ისმაილ	3	3	6	22	-	10	-	8	2	-	
27	ბოლქვაძე სულია	4	2	6	26	-	7	1	4	2	-	
28	ჯოიძე სულეიმან	3	4	7	20	-	6	-	6	-	-	
	სულ	105	104	209	524,1/2	-	250	6	183	61	-	

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 219-220

სოფ. ვანი, ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა

№	მეკომუერის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საკრთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფ. ღქანი	საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი ჯაში გრიშა											
1	ცენტერაძე ხაფიზ	3	2	5	16	-	3	-	3	-	-	
2	ცენტერაძე დაუთ	5	3	8	21	-	7	1	6	-	-	
3	ცენტერაძე მაჰმუდ	4	4	8	31	-	15	1	10	4	-	
4	ცენტერაძე ღურსუნ	3	2	5	7	-	3	-	2	1	-	
5	ტარიელაძე დედეჯვან	4	2	6	31	-	16	1	9	6	-	
6	შარაშიძე ხასან	5	1	6	21	-	9	-	8	-	1	
7	შარაშიძე შუღებ	5	4	9	20,1/2	-	10	-	10	-	-	
8	შარაშიძე ზექერია	1	1	2	10	-	4	-	2	2	-	
9	შარაშიძე სულია	3	2	5	19	-	3	-	3	-	-	
10	შარაშიძე შუღეთ	5	4	9	26	-	4	-	4	-	-	
11	ქარცივაძე მეველუდ	5	2	7	26	-	11	-	9	2	-	
12	შარაშიძე ისმაილ	2	2	4	5	-	2	-	2	-	-	
13	შარაშიძე გულა	5	2	7	40,1/2	-	8	-	6	1	1	
14	შარაშიძე ეუბ	4	2	6	22	-	14	1	11	2	-	
15	მუჯანაძე მეველუდ	2	3	5	41	-	2	-	2	-	-	
16	შარაშიძე ისუფ	4	6	10	31	-	19	1	14	4	-	
17	შარაშიძე ახმედ	9	7	16	31	-	15	1	9	5	-	
18	შარაშიძე შაქირ	6	3	9	26	-	4	-	4	-	-	
19	ტარიელაძე თერჯინ	7	6	13	16	-	7	-	5	2	-	
20	ტარიელაძე სულეიმან	3	5	8	21	-	10	-	10	-	-	
21	ტარიელაძე ისმაილ	3	3	6	21	-	14	-	10	4	-	
22	მამალაძე მახმუდ	3	2	5	11	-	5	1	4	-	-	
23	რიუვაძე ომერ	4	3	7	21	-	13	-	9	4	-	
24	რიუვაძე ყადირ	5	4	9	21	-	15	-	9	6	-	
25	ტარიელაძე დემურ	3	7	10	21	-	8	1	7	-	-	
26	ტარიელაძე ზექერია	3	3	6	27	-	14	1	9	4	-	
27	ტარიელაძე ისმაილ	3	2	5	21	-	6	-	6	-	-	
28	შარაშიძე ქამილ	5	2	7	18	-	11	-	7	4	-	
29	შარაშიძე ხაჯი	3	3	6	16	-	11	1	10	-	-	
30	შარაშიძე ახმედ	3	4	7	11	-	9	-	9	-	-	
31	ტარიელაძე ადემ	5	4	9	26	-	12	-	8	4	-	
32	ტარიელაძე ოსმან	8	5	13	31	-	23	1	14	8	-	
	სულ	132	106	238	707	-	307	11	231	63	2	

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 220

**სოფ. ბარათაული
ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა**

№	მეკომუურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	ღვრიკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფე- ლქიანი საქო- ნელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი ჯაში გრიშა										
1	მამალაძე ისმაილ	7	7	14	41	-	17	1	12	4	-
2	ჯინჭარაძე შაჰინ	4	5	9	41	-	15.1-2	1-2	10	5	-
3	ჯინჭარაძე ისმაილ	3	6	9	30,1/2	-	6	-	6	-	-
4	ოდაბაშოღლი მუხა- მედ	3	8	11	27	-	10	1	7	2	-
5	ქათამიძე სერდალ	6	6	12	16	-	8	-	6	2	-
6	ქათამიძე მოლაბას	2	4	6	16	-	4	-	4	-	-
7	ქათამიძე ხასან	3	2	5	11,1/2	-	4	-	2	2	-
8	ღუმბაძე ღურსუნ	4	3	7	26	-	8	-	6	2	-
9	მამალაძე მუხ.ოღლი ისმაილ	4	1	5	10	-	9	-	7	2	-
10	ტარიელაძე მუხამედ	1	4	5	10	-	3	-	1	2	-
11	ტარიელაძე დაუთ	3	-	3	9	-	2	-	2	-	-
12	ქათამიძე ზივერი	3	2	5	17	-	5	-	5	-	-
13	ქათამიძე შარველედი	3	1	4	18	-	8	-	6	2	-
14	ქათამიძე ალი	4	3	7	33	-	11	-	9	2	-
15	ჯინჭარაძე მემედ	7	5	12	21	-	11	1	10	-	-
16	ტარიელაძე ახმედ	1	1	2	22	-	-	-	-	-	-
17	ტარიელაძე ალი	1	4	5	11	-	1	-	1	-	-
18	ტარიელაძე ოსმან	4	3	7	21	-	16	-	8	8	-
19	ტარიელაძე მურად	4	5	9	36	-	9.1-2	1-2	9	-	-
20	დიესილჯოღლი მუხა- მედ	3	3	6	26,1/2	-	11	1	6	4	-
21	ჯაყელი ოსმან	5	2	7	31	-	7	-	7	-	-
22	ჯაყელი აბდულ	2	2	4	31	-	13	-	7	6	-
23	ტარიელაძე ოსმან მუხამედ	5	6	11	31	-	18	1	11	6	-
24	ტარიელაძე მემედოღ- ლი	2	6	8	31	-	11.1-2	1-2	7	4	-
25	ტარიელაძე ვეზირ	4	5	9	11	-	6	-	4	2	-
26	ჯინჭარაძე სელიმ	4	5	9	16	-	11	1	6	4	-

27	ტარიელაძე ხუსი	2	3	5	16	-	5	-	3	2	-
28	ტარიელაძე მურთაზა	4	4	8	26	-	16	1	11	4	-
29	ღუმბაძე ოსმან	3	3	6	16	-	6	-	4	2	-
30	მამალაძე ხასან	9	3	12	16	-	9	-	5	4	-
31	ტარიელაძე შაჰინ	3	4	7	21	-	5	-	3	2	-
32	მამალაძე ესედ	5	1	6	26	-	8	-	6	2	-
33	ტარიელაძე მუსა	2	5	7	21	-	6	-	6	-	-
34	ტარიელაძე დაუთ	4	3	7	11	-	4	-	4	-	-
35	ტარიელაძე ახმედ	2	-	2	11	-	-	-	-	-	-
36	ჭაღალიძე ფეიზულ	2	2	4	21	-	9:1-2	1-2	5	4	-
37	ტარიელაძე იბრაგიმ	5	3	8	11	-	12	-	6	6	-
38	თურანოღლი რიზმან	3	3	6	11	-	6	-	4	2	-
39	თურანოღლი სეფერ	4	4	8	11	-	8	-	4	4	-
	სულ	140	137	277	811,1/2	-	322	11	220	91	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 221

**სოფ. ცენტრადეები
ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა**

№	მეკომუროს სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	ღელაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფე. ღქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
	ადმწერი ჯაში გრიშა											
1	ცენკალაძე დურსუნ	8	3	11	32	-	10	-	7	3	-	
2	ცენკალაძე რეჯებ	2	5	7	20,1/2	-	6	1	5	-	-	
3	ცენტერაძე ისმაილ	4	3	7	15,1/2	-	7	1	4	2	-	
4	ცენტერაძე ემინ	5	4	9	20,1/2	-	10	-	7	3	-	
5	ცენტერ მაგედოღლი ისმაილ	4	2	6	11	-	7	-	5	2	-	
6	ცენტერაძე თურან	4	2	6	9	-	4	-	3	1	-	
7	ცენტერაძე გულახმედ	2	2	4	12	-	6	-	4	2	-	
8	ცენტერაძე იბრაგიმ	3	2	5	21	-	4	-	4	-	-	
9	ცენტერაძე ოსმან	1	-	1	21	-	-	-	-	-	-	
	სულ	33	23	56	162,1/2	-	54	2	39	13	-	

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 221

**სოფ. გომარდული
ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა**

№	მეკომუერის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	ღელაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსწილფ- ღქიანი საქო- ნელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	ადმწერი ჯაში გრიშა										
1	ღარჩიძე დაუთ	4	4	8	6	-	2	-	2	-	-
2	სახურაძე დემურაღ	6	7	13	31	-	6	1	5	-	-
3	ბექსიოღლი შაჰაბან	1	1	2	5	-	-	-	-	-	-
4	ქარცივაძე დაუთ	3	3	6	13	-	4	-	4	-	-
5	ქარცივაძე ფირღოსა	2	1	3	11	-	3	-	3	-	-
6	ქარცივაძე ისკენღერ	4	4	8	15,1/2	-	3	-	2	1	-
7	ხათიბოღლი სუღეიმ.	1	3	4	6	-	1	-	1	-	-
8	ჭღაღლიძე მემეღ	4	5	9	9	-	2	-	1	1	-
9	ღავითაძე მემეღ	4	3	7	12	-	2	-	2	-	-
10	ყიფიანი რეჯებ	1	3	4	20,1/2	-	3	-	3	-	-
11	ქარცივაძე მემეღ	1	3	4	20,1/2	-	3	-	3	-	-
12	ღავითაძე ზაბით	3	5	8	21	-	4	-	4	-	-
13	ქათამიძე ბაირამ	2	2	4	6	-	-	-	-	-	-
14	ქათამიძე თოფან	2	1	3	6	-	-	-	-	-	-
15	ქათამიძე სუღია	2	4	6	11	-	3	-	3	-	-
16	ღავითაძე შაჰბან	2	3	5	20	-	5	-	3	2	-
17	ღავითაძე ასღან	3	2	5	21	-	5	-	5	-	-
18	ღავითაძე ღურსუნ	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
19	ბურსან ოღლი მუთაღ	3	3	6	30	-	6	-	4	2	-
	სუღ	49	57	106	264,1/2	-	52	1	45	6	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 221

სოფ. ტაკიძეები

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბაღი და გენანი (საზომი პინა)	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
1	ტაკიძე მურად	3	1	4	10	-	4	-	3	1	-	
2	დუმბაძე მურად	2	3	5	12	-	3	-	3	-	-	
3	დუმბაძე დურსუნ	4	2	6	15	-	3	-	1	2	-	
4	ტაკიძე ხუსეინ	4	9	13	34 ^{1/2}	-	5	-	4	1	-	
5	ტაკიძე მოლააკიძე	4	4	8	25	-	2	-	2	-	-	
6	იშიოდლი მუხამედი	6	6	12	15	-	11	1	6	4	-	
7	ყარასოღლი ადემ	3	5	8	12	-	4	-	3	1	-	
8	შაქროღლი რინალი	4	2	6	10	-	3	-	3	-	-	
9	ტაკიძე ხუშურ	3	1	4	15	-	8	-	7	1	-	
10	ტაკიძე დურსუნ	2	2	4	15	-	7	-	6	1	-	
11	იაოდლი მუხამედი	2	5	7	15	-	2	-	2	-	-	
12	თათლიოდლი თეიარ	4	3	7	25	-	4	-	4	-	-	
13	სულეიმანოდლი მუხამედი	3	5	8	15	-	9	1	8	-	-	
14	ტაკიძე ჯანა	3	2	5	20	-	9	1	3	5	-	
15	ტაკიძე ხასია	3	4	7	25	-	7	1	6	-	-	
16	ტაკიძე სელიმ	3	5	8	71	-	14	1	13	-	-	
17	ტაკიძე ეზიზ	2	3	5	16	-	4	-	4	-	-	
18	აიოდლი სულეიმან	2	3	5	16	-	3	-	3	-	-	
19	აიოდლი ასლან	5	4	9	26 ^{1/2}	-	10	1	7	2	-	
20	აიოდლი ხასან	3	3	6	22	-	7	-	7	-	-	
21	აიოდლი შირინ	1	2	3	11	-	1	-	1	-	-	
22	აიოდლი იბრაიმ	2	6	8	54	-	19	1	13	5	-	
23	ტარელაძე მემედი	3	4	7	16	-	6	1	5	-	-	
24	მოლაოდლი ემინ	5	3	8	21	-	12	-	6	6	-	
25	ქათამიძე ხასან	4	3	7	33	-	8	-	5	3	-	
26	აბდიოდლი ხასან	4	1	5	26	-	6	-	2	4	-	
27	ბერიძე ზაბით	4	1	5	10	-	6	-	5	1	-	

28	ბერიძე ხასან	6	3	9	58 ^{1/2}	-	7;1-2	1-2	5	2	-
29	ბერიძე ხუსეიმ	4	1	5	61	-	17	-	9	8	-
30	ტაკიძე ოსმან	5	8	13	48 ^{1/2}	-	12	-	8	3	-
	ჯამი	103	104	207	754	-	214	10	154	50	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.211

სოფ. ცივაძეები

№	მეკომუხრის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბალი და გენახი (საზომი პინა)	საერთო რიცხვი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი მათ შორის				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ღ				ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
1	ტაკიძე ომერ	4	2	6	30	-	15	-	11	4	-	
2	ტაკიძე აბდულ	5	5	10	22	-	5	-	5	-	-	
3	ცივაძე ყასუმ	5	6	11	41	-	12	1	9	2	-	
4	ქარცივაძე მუხამედ	3	3	6	40	-	12	-	9	3	-	
5	ქარცივაძე ალიეფენდი	13	10	23	81	-	20	1	15	4	-	
6	ქარცივაძე მეულუდ	3	3	6	25	-	12	-	10	2	-	
7	ეფელდალიოღლი მუხამედ	2	3	5	26	-	8	-	6	2	-	
8	ქათამაძე მუხამედ	3	2	5	21	-	12	1	7	4	-	
9	ქარცივაძე რიზალი	3	4	7	27	-	6	-	6	-	-	
10	ხოშოროღლი ქიბარი	2	3	5	12	-	2	-	2	-	-	
11	ქარცივაძე ლომან	2	4	6	12	-	2	-	2	-	-	
12	მუავანაძე მუხამედ	2	1	3	20	-	10	-	4	6	-	
13	ქარცივაძე მახმედ	3	4	7	20	-	5	-	5	-	-	
14	ქარცივაძე სულეიმან	2	3	5	20	-	5	-	5	-	-	
15	გოგრეჭაძე სულეიმან	5	2	7	15	-	3	-	3	-	-	
16	ქარცივაძე ხასან	5	3	8	10	-	4	-	4	-	-	
	ჯამი	62	58	120	422	-	133	-	103	27	-	

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.211

სოფ. დუზჭაგანა

№	მეკომუერის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბაღი და გენაზი (საზომი პინა)	საერთო რიცხვი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ				მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	და ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
1	ქათამიძე ზაბით	5	4	9	20	-	13	1	9	3	-	
2	ტაკიძე ხუსეინ	5	2	7	31	-	13	1	10	2	-	
3	თოთოშოღლი სულეიმან	4	5	9	18	-	10	-	8	2	-	
4	უსტახელიძე სულეიმან	5	7	12	15	-	8	1	7	-	-	
5	ზელებოღლი სულეიმან	5	2	7	25	-	10	1	7	2	-	
6	უსტალოღლი ახმედ	1	3	4	12	-	4	-	4	-	-	
7	ყარასმანოღლი ალი	3	2	5	15	-	4	-	4	-	-	
8	ამაღლობელი დემურალი	2	3	5	15	-	10	-	7	3	-	
9	ამაღლობელი ხასან	4	1	5	10	-	3	-	3	-	-	
10	ამაღლობელი ახმედ	2	5	7	20	-	7	-	7	-	-	
11	დუმბაძე მურთაზ	5	4	9	21	-	8	1	6	1	-	
12	მსახურაძე ახმედ	1	1	2	5	-	4	-	4	-	-	
13	მსახურაძე ოსმან	4	2	6	9	-	4	-	3	-	-	
14	მსახურაძე ხასან	3	3	6	7	-	2	-	2	-	-	
15	ხასანოღლი იუსუფ	1	1	2	5	-	-	-	-	-	-	
16	ამაღლობელი რეჯებ	5	6	11	20	-	10	-	8	2	-	
17	ამაღლობელი სულეიმან	2	4	6	21	-	3	-	3	-	-	
18	მსახურაძე ოსმან	2	4	6	10 ^{1/2}	-	10	-	6	4	-	
19	ტაკიძე ოსმან	3	4	7	11	-	-	-	-	-	-	
20	ქათამიძე დურსუნალი	4	1	5	20 ^{1/2}	-	3	-	3	-	-	

21	ქათამიძე ნუს- ხრედინ	4	3	7	16		5	-	4	1	-
22	ქათამიძე მაღა- შექირ	4	2	6	11		6	-	5	1	-
23	ქათამიძე შე- რიფ	3	2	5	3		1	-	1	-	-
24	ზოიძე ისმა- ლილ	1	4	5	10 ^{1/2}		3	-	3	-	-
25	თოთოშოღლი იბრაჰიმ	1	3	4	32		15	-	11	4	-
26	ქათამიძე ახმედ	3	3	6	16		9	-	6	3	-
27	ქათამიძე მერ- ჯივან	3	3	6	10 ^{1/2}		2	-	2	-	-
	ჯამი	85	84	169	410	-	167	6	133	28	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.211-212

სოფ. ვარჯანაული

№	მეკომურის სა- ხელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბაღი და ვენახი (საზომი პინა)	პ ი რ შ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს შ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფ- ღქიანი სა- ქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
1	ქათამიძე მეველუდ	3	4	7	11	-	1	-	1	-	-	
2	ქათამიძე აქიფ	6	3	9	20 ^{1/2}	-	4	1	3	-	-	
3	ქათამიძე ფიქრი	6	4	10	11	-	2	-	2	-	-	
4	ხილაძე ოსმან	4	4	8	16	-	2	-	2	-	-	
5	ეფენდოღლი მუ- ხამედ	5	5	10	27	-	2	-	2	-	-	
6	ოდობაშოღლი ჯივან	4	3	7	16	-	3	-	3	-	-	
7	ოდობაშოღლი დემურალი	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
8	ოდობაშოღლი ისმაილ	4	5	9	21	-	3	-	3	-	-	
9	ეფენდოღლი ღურსუნ	4	4	8	21	-	3	-	3	-	-	
10	ხაჯიოღლი ახმედ	2	3	5	16	-	2	-	2	-	-	
11	ქეპიოღლი დაუთ	2	2	4	21	-	3	-	3	-	-	
12	ხუსეინოღლი მო- ლაისმაილ	3	1	4	16	-	2	-	2	-	-	
13	ხუსეინოღლი ის- მაილ	9	6	15	10	-	3	-	3	-	-	

14	კირთაძე სირი- ბისტრო	2	1	3	-	-	-	-	-	-	-
15	ბასილოლი ბან- დელი	5	2	7	-	-	-	-	-	-	-
	ჯამი	60	47	107	206 ^{1/2}	-	30	1	29	-	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.211

სოფ. ცხემლისი

№	მეკომუტორის სა- ხელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბაღი და ვენახი (საზომი პინა)	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფ- ღქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
1	ქათამიძე ისმა- ილ	6	6	12	31	-	13	1	9	3	-	
2	ქათამიძე მოლა- მეველუდ	4	3	7	11	-	7	-	5	2	-	
3	ქათამიძე შე- რიფ	3	4	7	25	-	7	-	5	2	-	
4	აშიოღლი მუხა- მედ	4	5	9	21	-	4	-	4	-	1	
5	შაქიროღლი მეველუდ	5	7	12	36	-	13	-	10	2	-	
6	მგელაძე გულა	4	3	7	16	-	2	-	2	-	-	
7	მგელაძე მემედ	1	1	2	15	-	3	-	3	-	-	
8	ბეჟანიძე ახმედ	2	3	5	11	-	4	-	4	-	-	
9	ბეჟანიძე სელიმ	3	5	8	16	-	3	-	3	-	-	
10	მუავანაძე ლო- მან	2	2	4	16	-	4	-	4	-	-	
11	ქათამიძე მემე- დეფენდი	3	1	4	16	-	1	-	1	-	-	
12	ქათამიძე შე- რიფ	3	3	6	16	-	2	-	2	-	-	
13	ქათამიძე მევე- ლუდ	3	2	5	26	-	2	-	2	-	-	
14	მუავანაძე ხაშიმ	7	3	10	16	-	11	-	7	4	-	
15	იასელიძე ოს- მან	3	3	6	16	-	4	-	3	1	-	
16	იასელიძე ხა- ზიმ	2	4	6	16	-	3	-	3	-	-	
17	ქათამიძე ხუ- შუთ	8	8	16	41	-	11	-	11	-	-	

18	ქათამიძე ალი	2	3	5	11	-	2	-	2	-	-
19	ქათამიძე ისმაილ	2	2	4	11	-	5	-	5	-	-
20	ქათამიძე სულეიმან	1	3	4	11	-	4	-	4	-	-
21	ქათამიძე მემედ	5	8	13	16	-	7	-	7	-	-
22	იასელიძე რეჯებ	5	5	10	26	-	8	-	8	-	-
23	ბერიძე მუხამედ	3	6	9	18	-	10	-	8	2	-
24	ქათამიძე თურან	3	4	7	15	-	4	-	4	-	-
25	შარაშიძე მოლახასან	4	1	5	15	-	10	-	8	2	-
26	ქათამიძე ხასან	4	2	6	16	-	5	-	4	1	-
27	იასელიძე მემედალი	3	3	6	15	-	4	-	4	-	-
28	ქათამიძე ისმაილ	2	2	4	16	-	8	-	8	-	-
29	იასელიძე მუხამედ	3	1	4	15	-	5	-	5	-	-
30	იასელიძე ხასია	5	1	6	10	-	3	-	2	1	-
	ჯამი	105	104	209	540	-	169	1	147	20	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.212

სოფ. ცეკვა

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბაღი და ვენახი (საზომი პინა)	საერთო რიცხვი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ				მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფეხი	სა-დეკანი	ქონული	ცხვარი და თხა
1	ქათამიძე დაუთ	6	7	13	20	-	10	-	8	2	-	
2	ართმელაძე მემედ	3	4	7	15	-	2	-	2	-	-	
3	მუხამედ მუხამედ	4	2	6	10	-	3	-	3	-	-	
4	ყაზანჯოღლი შეყბან	3	2	5	12	-	2	-	2	-	-	
5	ყაზანჯოღლი ჯივან	2	2	4	15	-	4	-	4	-	-	
6	ბერიძე ემინახმელი	2	2	4	10	-	4	-	3	1	-	
7	აბდილოღლი რიზალი	3	2	5	16	-	4	-	4	-	-	

8	აბდილოლი ეზიზ	4	4	8	10	-	5	-	4	1	-
9	აბდილო(რლი ყურშუმ	3	2	5	8	-	5	-	3	2	-
10	რეშიტოლი საჯიალი	5	-	5	20	-	3	-	3	-	-
11	ბერიძე ისმაილ	7	8	15	20	-	6	-	4	2	-
12	ბოლქვაძე სერდალი	6	5	11	20	-	7	-	5	2	-
	ჯამი	48	40	88	175	-	55	-	45	10	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.213

სოფ. ხაბელაშვილები

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესა (საზომი პინა)	ბალი და ვენახი (საზომი პინა)	საერთო რიცხვი	პ ი რ შ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ				მათ შორის				
								ცხენი	მსწველი	საქიანი	საქიანი	დაცხვარი
1	ბოლქვაძე ახმედ	3	1	4	15	-	9;1-2	1-2	8	1	-	
2	შარაშიძე ბილალი	6	5	11	53	-	23	1	1	14	-	
3	მესხიძე ახმედ	4	4	8	31	-	6	-	4	2	-	
4	ალიოლი ისმაილ	3	1	4	36	-	10	-	5	5	-	
5	ალიოლი მუსხამედ	9	7	16	31	-	12	1	5	6	-	
6	ბერიძე სულეიმან	5	6	11	31 ^{1/2}	-	12	1	8	3	-	
7	ბერიძე დურსუნ	1	-	1	25 ^{1/2}	-	2	-	-	2	-	
8	ბერიძე ეზეთ	2	1	3	15 ^{1/2}	-	5	-	3	2	-	
9	ართმელაძე სულეიმან	5	4	9	29	-	11	-	8	3	-	
10	ბერიძე ალი	3	3	6	25 ^{1/2}	-	7	-	5	2	-	
11	ზოიძე სულეიმან	3	3	6	26	-	12	1	4	7	-	
12	ორთოჯოღლი სულეიმან	1	1	2	36	-	10	-	7	3	-	
13	ბოლქვაძე იბრაჰიმ	3	3	6	21 ^{1/2}	-	9	-	7	2	-	
14	ბერიძე იუნუს	3	3	6	20 ^{1/2}	-	5	-	3	2	-	
15	ბერიძე მემედალი	5	4	9	31	-	9	-	5	4	-	

16	უსტიოლელი ღომან	5	5	10	36	-	12	-	8	4	-
17	ქერჯოლელი ისმაილ	3	3	6	29	-	10	-	4	5	-
18	ეფენდოლელი სულეიმან	6	5	11	30 ^{1/2}	-	11	1	5	5	-
19	ალიოლელი ხასან	7	6	13	41	-	17	1	11	5	-
20	მამუდოლელი ახმედ	1	2	3	15	-	3	-	3	-	-
21	უსტიოლელი გულა	3	3	6	17	-	11	-	7	4	-
	ჯამი	81	70	151	616 ^{1/2}	-	207	8	124	75	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.213

სოფ. ქანიგერი

№	მეკომუურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბაღი და გენახი (საზომი პინა)	საერთო რიცხვი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	ღვთიკაცი	ს უ ლ				მათ შორის				
								ცხენი	მსვილფ. ფქიანი	სა	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
1	კილაძე რიზალი	4	2	6	30	-	4	-	4	-	-	
2	კილაძე ისრაფილ	2	1	3	20	-	2	-	2	-	-	
3	კილაძე წუწუნ	1	-	1	15	-	1	-	1	-	-	
4	კილაძე არიფ	5	4	9	40	-	17	1	10	6	-	
5	კილაძე მუნამედ	2	2	4	30	-	12	1	8	3	-	
6	მელიქაძე ახმედ	6	7	13	50	-	17	1	10	6	-	
7	თავართქილაძე ხასან	3	3	6	42	-	10	1	7	2	-	
8	თავართქილაძე დისა	1	3	4	10	-	4	-	2	2	-	
9	თავართქილაძე ახმედ	2	1	3	11	-	7	-	3	4	-	
10	ტაკიძე გულა	5	5	10	53	-	16	1	11	4	-	
	ჯამი	31	28	59	301	-	90	5	58	27	-	

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.213

**სოფ. ჩანჩხალს
ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა**

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავლი და ვენახი	პ ი რ შ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსწილფ.	ღქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი რ. თოდრია											
1	დუმბაძე ნური	2	2	4	12	-	2	-	1	1	-	
2	დუმბაძე დემურალ	4	3	7	7	-	4	-	2	2	-	
3	ღიასამიძე ემინ	3	4	7	12	-	6	-	3	2	1	
4	ღიასამიძე რეჯებ	5	4	9	12	-	6	-	4	2	-	
5	დუმბაძე ეშრეფ	5	1	6	8	-	2	-	2	-	-	
6	დუმბაძე რეჯებ	6	5	11	11	-	4	-	2	2	-	
7	დუმბაძე მემედ	3	3	6	12	-	3	-	2	1	-	
8	დუმბაძე დურსუნ	4	4	8	11	-	5	1	3	1	-	
9	დუმბაძე მეველუდ	5	2	7	16	-	6	1	3	2	-	
10	დუმბაძე ხასან	2	1	3	7	-	3	-	2	1	-	
11	შაქარიძე ხუსეინ	2	2	4	-	-	-	-	-	-	-	
12	დუმბაძე რეჯებ	7	3	10	9	-	2	1	1	-	-	
13	ღიასამიძე რიზა	5	3	8	14	-	5	-	5	-	-	
14	დუმბაძე ჯევერ	2	2	4	4	-	1	-	-	1	-	
15	ღიასამიძე ჰაიდარ	2	4	6	5	-	3	-	3	-	-	
16	შაქარიძე ჯელალ	4	1	5	10	-	2	-	-	2	-	
17	დუმბაძე ზაბით	4	5	9	10	-	4	-	2	2	-	
18	არჯენაძე სულეიმან	7	6	13	11	-	4	-	3	1	-	
19	მიქელაძე იუნუს	1	2	3	2	-	1	-	-	-	1	
20	ღიასამიძე სულეიმან	2	1	3	5	-	1	-	-	-	1	
21	დუმბაძე აბდულ	2	2	4	6	-	2	-	2	-	-	
22	დუმბაძე ხასან.ახმედ	3	2	5	5	-	4	-	3	1	-	
23	მამალაძე ოსმან	2	3	5	5	-	2	-	-	2	-	
24	მიქელაძე ისკანდერ	3	2	5	6	-	4	-	3	-	1	
25	მიქელაძე ყულფან	7	4	11	11	-	4	-	2	2	-	
26	მიქელაძე ილიას	3	4	7	8	-	2	-	-	2	-	
27	მიქელაძე იუნუს	3	2	5	9	-	2	-	2	-	-	
28	მიქელაძე მურთაზ	5	6	11	11	-	5	-	3	2	-	
29	მიქელაძე მეველუდ	7	6	13	10	-	6	-	4	2	-	
30	დარჩიძე ახმედ	5	5	10	11	-	7	-	3	4	-	

31	დიასამიძე ყადირ	3	1	4	21	-	4	-	-	4	-
32	დიასამიძე ასლან	2	-	2	11	-	-	-	-	-	-
33	დუმბაძე თოფან	4	2	6	34	-	7;1-2	1-2	7	-	-
34	მიქელაძე მუსა	10	6	16	16	-	6	-	4	2	-
35	დიასამიძე ყულვან	6	7	13	31	-	14	1	9	4	-
36	დიასამიძე ოსმან	1	5	6	11	-	2	-	2	-	-
37	დუმბაძე ნური. სერდალ	2	2	4	11	-	2	-	2	-	-
38	დუმბაძე მუხამედ	4	2	6	12	-	2	-	2	-	-
39	მახარაძე გულა	4	4	8	11	-	3	-	3	-	-
40	დუმბაძე მუხამედ	2	1	3	4	-	-	-	-	-	-
41	მახარაძე ქამილ	2	3	5	6	-	2	-	2	-	-
42	მახარაძე უსუფ	7	6	13	1	-	11	1	2	8	-
43	მახარაძე ჯივან	4	2	6	12	-	2	-	2	-	-
44	დარჩიძე სულეიმან	6	2	8	15	-	11	1	4	6	-
45	დუმბაძე შაქირ	6	2	8	9	-	3	-	3	-	-
46	ჯოიძე მეველუდ	9	3	12	11	-	4	-	2	2	-
47	დარჩიძე ზეჰირ-ალი	5	3	8	13	-	10	-	6	4	-
48	მახარაძე ემბერ	3	3	6	13	-	7	-	3	4	-
49	დარჩიძე შეიდარ	8	5	13	10	-	12	-	4	8	-
50	დარჩიძე ემინ	1	5	6	13	-	3	-	3	-	-
51	დარჩიძე შერიფ	3	5	8	10	-	3	-	3	-	-
52	დუმბაძე შაჰმურად	4	4	8	11	-	8	-	4	4	-
53	მახარაძე იუნუს	8	7	15	22	-	11	-	5	6	-
54	დუმბაძე დურსუნ	3	1	4	11	-	6	-	4	2	-
55	დუმბაძე მურად	3	3	6	6	-	2	-	2	-	-
56	დუმბაძე ზაბით	5	3	8	4	-	2	-	2	-	-
57	დუმბაძე სულუს	5	4	9	13	-	3	1	2	-	-
58	დუმბაძე რიზმან	5	2	7	6	-	4	-	2	2	-
59	დუმბაძე სულეიმან	3	6	9	26	-	3	1	2	-	-
60	მამალაძე სულეიმან	4	3	7	7	-	3	1	2	-	-
61	ჯოიძე შაჰხან	2	2	4	21	-	2	-	1	1	-
62	დუმბაძე დაუთ	3	2	5	5	-	2	-	2	-	-
63	ესემიძე დურსუნ	3	3	6	8	-	4	-	4	-	-
64	ჯოიძე ასლან	2	-	2	6	-	-	-	-	-	-
65	დიასამიძე ზეჰერია	4	3	7	10	-	2	-	2	-	-
66	დუმბაძე ნური	5	2	7	3	-	2	-	-	2	-
67	მამალაძე ზეჰერია	3	2	5	9	-	1	-	-	1	-
68	მახარაძე ალი	1	1	2	12	-	2	-	-	2	-
	სულ	270	211	481	715	-	268	10	157	97	4

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 222-223

სოფ. სხაპელა
ჭვანის თემი, ხულოს მაზრა

№	მეკომუერის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფე. ღქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	ადმწერი რ. თოდრია										
1	ჩაველი ყადირ	3	2	5	16	-	7	-	5	2	-
2	დავითაძე მემედალი	1	1	2	11	-	-	-	-	-	-
3	დავითაძე სულია	3	1	4	17	-	3	-	3	-	-
4	დავითაძე დურსუნ	1	3	4	11	-	6	-	4	2	-
5	დავითაძე ოსმან	2	5	7	17	-	5	-	5	-	-
6	დავითაძე ხასან	1	1	2	11	-	10	-	4	6	-
7	იდრისოღლი ოსმან	3	2	5	6	-	3	-	3	-	-
8	დავითაძე ემინახმედ	4	5	9	11	-	6	-	4	2	-
9	აბლიოღლი თეჰარ	3	4	7	16	-	8	-	4	4	-
10	დავითაძე ასლან	9	6	15	26	-	10	-	10	-	-
11	იდრისოღლი ემინ	3	2	5	32	-	8	-	4	4	-
12	დავითაძე დურსალ	2	4	6	6	-	4	-	4	-	-
13	ხასანოღლი ახმედ	10	5	15	16	-	6	-	6	--	-
14	ხირალოღლი იუნუს	2	2	4	16	-	6	-	6	-	-
15	დურსუნოღლი ემინ	5	5	10	16	-	4	-	2	2	-
16	სელიმბაიახტაროღლი იუნუს	3	3	6	21	-	4	-	2	2	-
17	მათარჯოღლი დურსუნ	4	3	7	31	-	10	1	7	2	-
18	მათარჯოთლი მევლუდ	4	3	7	21	-	9	1	4	4	-
19	მათარჯოღლი ხულუს	2	3	5	13	-	7	1	2	4	-
20	ხირალოღლი ახმედ	2	3	5	13	-	4	-	2	2	-
21	ხირალოღლი ისმაილ	4	3	7	21	-	4	-	4	-	-
22	დავითაძე შაქირ	7	2	9	23	-	7	-	5	2	-
23	დავითაძე მურთაზ	2	6	8	11	-	6	-	4	2	-
24	დავითაძე თოფუზ	5	6	11	26	-	8	1	5	2	-
25	ველიოღლი ახმედ	3	2	5	30	-	8	-	6	2	-
26	ველიოღლი მუხამედ	3	1	4	20	-	7	-	7	-	-
	სულ	91	83	174	458	-	160	4	112	44	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 223

სოფ. ბესეკლაშვილები
უჩამბის თემი, ხულოს მაზრა

№	მეკომუროს სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფე- დექიანი საქო- ნელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	ადმწერი რ. თოდრია										
1	ღიასამიძე რიზმან	3	2	5	5	-	2	-	-	2	-
2	ღიასამიძე დურსუნ	4	2	6	5	-	1	-	1	-	-
3	ღიასამიძე მუხამედ	3	2	5	15	-	2	-	2	-	-
4	ღიასამიძე მეჯით	2	2	4	5	-	2	-	2	-	-
5	ღიასამიძე მუხამედ	3	2	5	13	-	3	1	2	-	-
6	ღიასამიძე იზედ	2	2	4	9	-	5	-	4	1	-
7	ღიასამიძე ახმედ	2	-	2	5	-	-	-	-	-	-
8	ღიასამიძე ხუშურ	4	2	6	18	-	2	-	-	2	-
9	მელიოღლი ახმედ	4	2	6	7	-	4	-	-	4	-
10	ღიასამიძე საიდო	2	3	5	11	-	2	-	2	-	-
11	ღიასამიძე სელიმ	3	2	5	4	-	2	-	-	2	-
12	ღიასამიძე ახმედ ხაჯი	4	4	8	9	-	3	-	1	2	-
13	ღიასამიძე დემურალ	3	1	4	7	-	2	-	1	1	-
14	დემურჯიოღლი დემურალ	2	4	6	16	-	1	-	1	-	-
15	ღიასამიძე დურსუნ	2	2	4	10	-	2	-	2	-	-
16	ღიასამიძე დაუთ	2	3	5	16	-	3	-	1	2	-
17	გულიოღლი დემურალ	3	2	5	6	-	2	-	1	1	-
18	გულიოღლი დურსუნ	1	1	2	6	-	4	-	2	2	-
	სულ	49	38	87	167	-	42	-	21	21	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 224

**სოფ. ყაიბაში
უჩამბის თემი, ხულოს მაზრა**

№	მეკომუურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფე- ლქიანი საქო- ნელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი რ. თოდრია										
1	დავითაძე სულეიმან	2	2	4	11	-	2	-	2	-	-
2	დავითაძე ზექერია	1	2	3	6	-	-	-	-	-	-
3	დავითაძე შაი	3	1	4	9	-	1	-	1	-	-
4	დავითაძე ზაბით	1	2	3	6	-	2	-	2	-	-
5	დავითაძე ემინ	4	4	8	6	-	1	-	1	-	-
6	დავითაძე ხასან	4	3	7	7	-	1	-	1	-	-
7	დავითაძე მემედ	3	2	5	11	-	2	-	2	-	-
8	დავითაძე ომერ	6	1	7	35,1/2	-	2	-	2	-	-
9	დავითაძე რამიზ	4	2	6	6	-	1	-	1	-	-
	სულ	28	19	47	97,1/2	-	12	-	12	-	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 224

**ხულოს მაზრა უჩამფის თემი
სოფ. მოფრინაძე**

№	მეკომუურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიც- ხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფე- ლქიანი საქო- ნელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
1	ჩილაბდოღლი მუხამედ	5	9	14	31	-	5	-	5	-	-
2	ჩილამბდოღლი ალი	3	2	5	25	-	9	-	3	6	-
3	იხტიაროღლი მემედალი	5	4	9	27	-	4	-	4	-	-
4	იხტიაროღლი ხასან	4	4	8	30	-	6	-	4	2	-
5	ზიკოღლი იდრის	1	1	2	25	-	3	-	3	-	-
6	ზიკოღლი იუნუს	1	1	2	25	-	4	-	4	-	-
7	ჩიტოღლი ასლან	6	4	10	30	-	3	-	3	-	-

8	ჩიტოლდი ილიას ევენდი	5	5	10	40	-	12	1	7	4	-
9	ჩიტოლდი იუსუფ	4	2	6	25	-	6	-	6	-	-
10	თორნიოლდი ოსმან	4	2	6	25	-	3	-	3	-	-
11	მისილოლდი ოსმან	4	3	7	30	-	7	-	4	3	-
12	მისილოლდი ეიუბ	3	3	6	25	-	9	-	5	4	-
13	თორნიოლდი ასმედ	2	1	3	30½	-	2	-	2	-	-
14	ჩხაკოლდი მემედადი	3	4	7	31	-	4	-	3	1	-
15	ჩხაკოლდი ალი	1	3	4	15	-	1	-	1	-	-
16	ჯინოლდი ასმედ	1	4	5	31	-	6	-	4	2	-
17	ღუთოლდი სულეიმან	2	3	5	31	-	2	-	2	-	-
18	ღუთოლდი მაჰირ	7	2	9	26	-	3	-	3	-	-
19	ღუთოლდი მემედ	3	3	6	31	-	2	-	2	-	-
20	თანოლდი ჯივან	2	-	2	21	-	2	-	2	-	-
21	თანოლდი ასმედ	3	2	5	16	-	3	-	2	1	-
22	შაქიროლდი საღიხე	-	3	3	42	-	1	-	1	-	-
23	ივანოლდი მევლუდ	3	1	4	27	-	4	--	3	1	-
24	ივანოლდი ოსმან	4	3	7	21	-	4	-	4	-	-
25	ღორთქიფანიძე ზეკე- რია	3	2	5	30	-	5	-	5	-	-
26	ალიოლდი მერჯან	4	2	6	26	-	7	-	7	-	-
27	ალიევენდოლდი ხა- სან	7	5	11	41	-	4	-	4	-	-
28	დედიოლდი სულეიმან	5	3	8	53	-	7	-	7	-	-
29	ხასანოლდი შაქირ	2	5	7	31	-	5	-	3	2	-
30	დედიოლდი რეჯებ	2	1	3	21	-	-	-	-	-	-
31	ჯიუშხუნოლდი სუ- ლეიმან	2	1	3	40	-	5	-	5	-	-
		101	88	189	902	-	138	1	111	26	-

ფონდი: რ-178; ან.1, საქმე 29, ფურც. 207

სოფ. სამოლიძე

№	მეკომუერის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავი და გენანი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიც- ხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსწვილფ-	დეიანი	საქონელი	ცხვარი
1	გამყრელიძე მე- მედ	3	5	8	32	-	3	-	3	-	-	
2	გამყრელიძე შა- ქირ ეფენდი	6	3	9	36	-	4	-	4	-	-	
3	ჩაუშოლლი დიე- რა	1	4	5	32½	-	4	-	4	-	-	
4	ემინოლლი ყემ- ბერ	3	2	5	32	-	5	-	5	-	-	
5	ემინოლლი მახ- მუდ	1	2	3	32	-	5	-	5	-	-	
6	ალიოლლი სულე- იმან	2	-	2	36	-	6	-	6	-	-	
7	ქოროლლი იუნუს	4	4	8	41	-	3	-	3	-	-	
8	ქოროლლი ისმა- ილ	2	2	4	70	-	5	-	2	3	-	
9	ქოროლლი იუსუფ	2	2	4	51	-	7	-	7	-	-	
10	ქოროლლი მემედ	3	2	5	61	-	3	-	3	-	-	
11	თურმანიძე იუ- სუფ	3	2	5	20	-	3	-	3	-	-	
12	დურსუნოლლი მე- მედ	1	2	3	20	-	4	-	3	1	-	
13	ახმედოლლი სუ- ლეიმან	1	5	6	15	-	2	-	2	-	-	
14	ახმედოლლი ოს- მან	3	2	5	20	-	4	-	2	2	-	
15	ქოროლლი მუსა	3	4	7	38	-	2	-	1	1	-	
16	ალიეფენდოლლი ხასან	4	3	7	40	-	13	-	8	5	-	
17	ალიეფენდოლლი ახმედ	3	2	5	20	-	2	-	2	-	-	
18	ჩაუშოლლი მუსა- მედ	1	5	6	22	-	5	-	5	-	-	
19	ახმედოლლი ხუ- სიენ	1	5	6	40½	-	4	-	3	1	-	
20	ალიოლლი შაბან	3	2	5	31	-	4	-	4	-	-	
21	ალიოლლი სულე- იმან	2	1	3	21	-	3	-	3	-	-	
22	სოსელია მიხეილ	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	

23	ჯიუშხუნოლდი სულეიმან				60						
24	ბაიანტოლდი გუ- ლიე				20						
	ჯამი	53	59	112	791	-	91	-	78	13	-

ფონდი: რ-178; ან.1, საკმე 29, ფურც. 207

სოფ. ლაკლაკიძე

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			მათ შორის					
							საკრთო რიცხვი	ცხენი	მსხვილფ. დეიანი	საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩე- ნი
1	ბერიძე დურსუნ	4	3	7	15½	-	5	1	4	-	-	
2	ლომანოლდი ხუსე- ინ	3	2	5	21	-	3	-	3	-	-	
3	ასმედოლდი ულფან	3	3	6	36	-	6	1	5	-	-	
4	ისმაილოლდი სუ- ლეიმან	2	3	5	40½	-	3	-	3	2	-	
5	სულეიმანოლდი უზეირ	3	4	7	25½	-	9	-	7	-	-	
6	სულეიმანოლდი დურსუნ	3	4	7	30½	-	3	-	3	-	-	
7	სულეიმანოლდი შა- ხია	3	2	5	30½	-	5	-	5	-	-	
8	ლომანოლდი ჯივან	4	4	8	30½	-	6	-	6	3	-	
9	უსტიოლდი ჯივან	3	2	5	46	-	7	-	7	-	-	
10	უსტიოლდი ალი	3	3	6	41	-	5	-	5	-	-	
11	დემურჯოლდი მე- მედ	2	1	3	30	-	3	-	3	-	-	
12	ბერიძე შაქირ	2	3	5	21	-	3	-	3	-	-	
13	ბერიძე ალი	3	2	5	41	-	3	-	3	-	-	
14	ზოიძე სულეიმან	3	2	5	16	-	4	-	2	2	-	
15	ოსმანოლდი სულეი- მან	2	3	5	42	-	3	-	3	-	-	
16	რეზეუოლდი რეჯებ	5	2	7	41	-	7	1	6	-	-	
17	ოსმანოლდი ალი	1	4	5	31	-	6	-	6	-	-	
18	ქემანოლდი შერიფ	5	3	8	66	-	6	-	4	2	-	
19	ქემანოლდი ყავთან	3	3	6	40½	-	6	-	5	1	-	
20	მემიშოლდი მუსა	3	4	7	70	-	6	-	6	-	-	
21	ხუსეინოლდი მემედ	2	4	6	20	-	4	-	3	1	-	
22	მემიშოლდი არიფ	6	4	10	91½	-	12	1	7	4	-	

23	აღიოღლი ომერ	3	3	6	30½	-	3	-	2	1	-
24	კალიაჯოღლი რი-ზალი	5	1	6	20½	-	3	-	3	-	-
25	ჯინოღლი ოსმან	3	5	8	45	-	3	-	3	-	-
26	ჯინოღლი შაქირ	7	5	12	50	-	4	-	4	8	-
27	ისმაილოღლი დურსუნ	3	2	5	20½	-	3	-	3	-	-
28	ეუბოღლი ზაბით	2	5	7	40	-	7	-	7	-	-
29	მემიშოღლი ისმაილ	3	-	3	30	-	6	-	4	2	-
30	მურაოღლი ამხედ	1	4	5	20	-	2	-	2	-	-
31	მეველუდოღლი მერჯან	4	2	6	30	-	2	-	2	-	-
32	ახმედოღლი იუსუფ	2	2	4	30	-	2	-	2	-	-
33	სეიდოღლი სეიდა	3	2	5	30	-	4	-	3	1	-
34	ბაიახტაროღლი დურსუნ	5	6	11	40	-	8	-	8	-	-
35	ჯიბანოღლი შაქირ	6	2	8	50½	-	11	-	7	4	-
36	იუნუსოღლი მუხამედ	2	4	6	20	-	-	-	-	-	-
37	ბერიდე დურსუნ	2	2	4	41	-	-	-	-	-	-
38	წენგოღლი მემედალი	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-
	ჯამი	120	111	231	1325	-	173	4	149	20	-

ფონდი: რ-178; ან.1, საქმე 29, ფურც. 208

სოფ. წაბლანიძე

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და გენახი	საერთო რიცხვი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ				მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფე- დექიანი	საქონლო	ცხვარი	და თხა
1	ველიოღლი დურსუნალი	5	3	8	35½	-	6	-	6	-	-	
2	ველიოღლი ხაჯი	5	3	8	26	-	6	-	4	2	-	
3	თხოღლი მამუდ	2	3	5	25½	-	4	-	2	2	-	
4	მემედოღლი შაქირ	1	1	2	1	-	4	-	4	-	-	
5	პალასინოღლი მუხამედ	3	3	6	37½	-	7	-	7	-	-	
6	ხუსეინოღლი შაქირ	3	3	6	21	-	2	-	2	-	-	
7	თოფზალოღლი იუნუს	4	4	8	16	-	4	-	2	2	-	
8	მოლამუსოღლი იბიღალი	2	3	5	31	-	9	-	3	6	-	
9	მეველუდოღლი ომერ	1	3	4	35	-	3	-	-	3	-	
10	ველიოღლი დურსუნ	2	4	6	27	-	5	-	5	-	-	
11	თოფზალოღლი მუსტაფა	2	1	3	21	-	3	-	1	2	-	
12	მემიოღლი ფერჰატ	2	3	5	13	-	8	-	4	4	-	

13	მემიოლლი ჯივან	4	2	6	16	-	7	-	3	4	-
14	მემიოლლი შაია	2	6	8	11	--	8	-	4	4	-
15	ბაიახტაროლლი მეველუდ	4	2	6	21	-	7	-	3	4	-
16	მემიოლლი მემედ	5	4	9	32	-	9	-	7	2	-
17	თაბზალოლლი ალი	1	1	2	16	-	5	-	5	-	-
18	თაბზალოლლი ხასან	1	1	2	17	-	5	-	5	-	-
19	ზეზოლლი ხუსეინ	3	3	6	21	-	5	-	5	-	-
20	ხუსეინოლლი ალი	3	1	4	16	-	4	-	3	1	-
21	ხუსეინოლლი ხუსეინ	3	1	4	11	-	3	-	3	-	-
22	ხუსეინოლლი ოსმან	5	2	7	26	-	6	-	2	4	-
23	მემედოლლი შუქრი	1	1	2	21	-	2	-	2	-	-
24	მუხამედოლლი მუხამედ	6	4	10	26	-	13	-	7	6	-
25	ესედოლლი მირიან	3	1	4	31	-	6	-	4	2	-
26	ზიკოლლი მეველუდ	3	4	7	30½	-	4	-	4	-	-
27	ხალილოლლი ალი	3	2	5	20	-	5	-	2	2	1
28	ხალილოლლი იუნუს	1	2	3	25	-	3	-	3	-	-
29	ასმედოლლი გულა	4	3	7	25	-	3	-	3	-	-
30	აბდულოლლი ყედემ	4	2	6	25	-	6	1	3	2	-
31	ხალილოლლი სულეიმან	6	2	8	15	-	5	-	3	2	-
32	ხალილოლლი ასმედ	3	3	6	25	-	3	-	3	-	-
33	აბდულოლლი შაისმადინ	2	2	4	15	-	1	-	1	-	-
34	იუსუფოლლი ომერ	2	7	9	15	-	4	-	2	2	-
35	მეველუდოლლი სულეიმან	2	3	5	35½	-	3	-	2	1	-
36	შერიფოლლი იუსუფ	1	2	3	10	-	7	-	3	4	-
37	ყულფანოლლი დურსუნ	4	1	5	10	-	2	-	2	-	-
38	ალიოლლი ხაჯოოსმან	1	1	2	10	-	4	-	4	-	-
39	ალიოლლი მურად	2	1	3	10	-	1	-	1	-	-
40	ზიკოლლი იუნუს	3	4	7	15	-	4	-	4	-	-
41	ხაჯიოლლი ოსმაიდ	2	3	5	20	-	2	-	2	-	-
42	ველილოლლი მემედ	5	3	8	26	-	3	-	3	-	-
43	მუხამედოლლი ხასან	4	3	7	25	-	4	-	2	2	-
44	ლუთოლლი ისკენდერ	2	1	3	10	-	1	-	1	-	-
45	ლუთოლლი თეოფიყ	2	1	3	25	-	3	-	3	-	-
46	შეიხოლლი რიზმან	1	4	5	25	-	5	-	4	1	-
47	აბდულოლლი მუხამედ	2	3	5	20	-	4	-	2	2	-
48	ლუთოლლი სულეიმან	1	3	4	10	-	-	-	-	-	-
49	აბდულოლლი ხულუს	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-
50	ველიოლლი ნური	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-
51	ხალილოლლი შერიფ	1	1	2	-	-	-	-	-	-	-
52	ალიოლლი დაუთ	1	-	1	5	-	-	-	-	-	-
	ჯამი	129	118	247	940	-	206	1	140	64	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.209

სოფ. ტბეთი

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბადი და გენახი (საზომი პინა)	საერთო რიცხვი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ				მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საჭიკნელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
1	მემიოდლი მემედ	3	5	8	29	-	2	-	2	-	-	
2	ალიშანოდლი შაქირ	5	8	13	33	-	16	1	5	10	-	
3	მემიოდლი დურსუნ	4	3	7	9	-	2	-	1	1	-	
4	ხასანოდლი ახმედ	8	3	11	25	-	6	-	5	1	-	
5	შაქიროდლი ხასან	2	2	4	13	-	3	-	3	-	-	
6	შუბაშოდლი ჯივან	3	1	4	28	-	2	-	2	-	-	
7	ახმედოდლი ზაბით	3	5	8	34	-	5	-	3	2	-	
8	შაქიროდლი ოსმან	4	1	5	36	-	5	-	5	-	-	
9	ხასანოდლი ოსმან	7	4	11	10 ^{1/2}	-	9	-	4	4	1	
10	შავიოდლი დემურალი	5	3	8	11	-	3	-	1	2	-	
11	იუნუსოდლი ომერ	5	4	9	11 ^{1/2}	-	5	-	3	2	-	
12	ყალთანოდლი მემედ	1	1	2	10 ^{1/2}	-	1	-	1	-	-	
13	ეთიმოდლი მურთაზ	4	3	7	10 ^{1/2}	-	3	-	2	1	-	
14	მულალოდლი რიზალი	10	6	16	12 ^{1/2}	-	11	-	4	7	-	
15	მულალოდლი მელე-გოსმან	16	6	22	53	-	18	-	9	9	-	
16	ონმანოდლი შაქირ	3	1	4	11	-	4	-	4	-	-	
17	დურსუნოდლი ოსმან	5	6	11	41	-	6	-	6	-	-	
18	ხასანოდლი ალი	5	4	9	9	-	3	-	3	-	-	
19	გულოდლი იუნუს	2	3	5	16	-	5	-	5	-	-	
20	შაქიოდლი მუხამედ	4	2	6	31	-	2	-	2	-	-	
21	ქუფჩაოდლი დემურალი	7	8	15	41	-	6	-	5	1	-	
22	ფერნევალოდლი მურად	7	5	12	26	-	10	-	8	2	-	
23	ქალეშოდლი ისკენდერ	3	6	9	11	-	2	-	2	-	-	
24	ახსალოდლი რეშიტ	4	4	8	41	-	8	-	5	3	-	
25	ხასანოდლი იუსუფ	1	3	4	10	-	6	-	4	2	-	
26	ოშიოდლი ჭკლეშ	3	2	5	12	-	5	-	5	-	-	
27	ფერნევალოდლი დურსუნ	3	3	6	15 ^{1/2}	-	8	-	5	3	-	
28	ფერნევალოდლი რამიზ	8	6	14	25 ^{1/2}	-	10	-	4	6	-	
29	ახსანოდლი ზეჟერია	5	2	7	15	-	4	-	3	1	-	
30	ქოშიოდლი ხუსეინ	6	3	9	71	-	9	-	5	4	-	
31	შერიფოდლი სულეიმან	2	5	7	24	-	7	-	5	2	-	
32	მამუდოდლი ნური	4	4	8	40	-	6	-	4	2	-	
33	მოლაბდოდლი ხუსეინ	4	4	8	25 ^{1/2}	-	11	-	6	4	1	

34	თათლიოღლი ახმედ	6	8	14	30 ^{1/2}	-	7	-	5	2	-
35	ღურსუნოღლი შაქირ	2	5	7	30	-	7	-	5	2	-
36	ლომანოღლი უღესირ	6	8	14	61	-	9	-	5	4	-
37	ოსმანოღლი ემინ	6	2	8	26	-	6	-	4	2	-
38	აღიოღლი ქამინ	4	5	9	45 ^{1/2}	-	6	-	5	1	-
39	ბაიახტაროღლი მეღ-ღულ	7	7	14	51	-	6	-	4	2	-
40	ბაიახტაროღლი ხუსეინ	3	4	7	54 ^{1/2}	-	7	-	5	1	1
41	ბაიახტაროღლი მუსა-მედ	2	2	4	40	-	5	-	5	-	-
42	სელიმოღლი ყადირ	7	7	14	21 ^{1/2}	-	3	-	2	-	1
43	იუნუსოღლი იუსუფ	4	4	8	25 ^{1/2}	-	3	-	2	1	-
44	შაქიროღლი ჯემალ				10			-			
45	აღიოღლი რეჯებ				15			-			
46	ვაღიოღლი იუსუფ				50			-			
	ჯამი	203	178	381	125 ^{1/2}	-	262	1	173	83	5

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.209

სოფ. ჯაბნიძე

№	მეღომურის სახელი და გეგარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბაღი და ვენახი (საზომი პინა)	საერთო რიჯ-ხეი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი მათ შორის				
		მამაკაცი	ღელაკაცი	ს უ ლ				ცხენი	მსხვილფ-ღქიანი სა-ქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
1	ჯიბაღლოღლი მეღ-ღულ	3	5	8	18	-	6	-	4	2	-	
2	ყარაბახტაროღლი ღურაყ	4	3	7	20	-	2	-	2	-	-	
3	მუსამედოღლი აღი	2	-	2	18	-	3	-	3	-	-	
4	ახმედოღლი სულეი-მან	4	4	8	25	-	3	-	3	-	-	
5	სულეიმანოღლი ახ-მედ	3	3	6	20	-	7	-	5	2	-	
6	მუსამედოღლი შაი-რო	6	3	9	30	-	4	-	4	-	-	
7	ოსმანოღლი მემედ	4	6	10	40	-	4	-	4	-	-	
8	შაბანოღლი მუსა	3	4	7	15	-	3	-	3	-	-	
9	მუსამედოღლი ღურ-სუნ	5	2	7	25	-	4	-	4	-	-	
10	რეჯებოღლი ღურსუნ	3	1	4	21	-	3	-	3	-	-	
11	აღიოღლი რომან	9	6	15	40	-	6	1	5	-	-	

12	შაქიროვანი ღურსუ- ნალი	3	3	6	15	-	3	-	3	-	-
13	დემურალოვლი შაქ- მურად	1	2	3	18	-	5	-	4	1	-
14	სულეიმანოვლი შეე- ქედ	2	5	7	25 ^{1/2}	-	6	-	2	4	-
15	ჩაუშოვლი იბრაჰიმ	4	3	7	20	-	5	-	5	-	-
16	სულეიმანოვლი ჯე- ლალ	2	1	3	25 ^{1/2}	-	-	-	-	-	-
17	სულეიმანეფენდოვ- ლი ასლან	8	4	12	30	-	28	1	10	17	-
18	ისკენდეროვლი თა- ლიფ	3	-	3	15	-	-	-	-	-	-
19	ახმედოვლი ყადირ	3	2	5	25	-	6	-	3	3	-
20	მაჰიროვლი ჯივან	3	3	6	25	-	3	-	3	-	-
21	მეველდოვლი რამიზ	3	5	8	20	-	1	-	1	-	-
22	იუსუფოვლი მუსა	4	3	7	20	-	3	-	3	-	-
23	შეიხოვლი ოსმან	3	2	5	18	-	1	-	1	-	-
24	მემედალოვლი შა- ქირ	3	3	6	12	-	-	-	-	-	-
25	ღურსუნოვლი ომერ	3	1	4	15	-	2	-	2	-	-
26	სულეიმანოვლი იუ- ნუს	3	4	7	15	-	2	-	2	-	-
27	სულეიმანოვლი ახ- მედ	3	1	4	15	-	3	-	2	1	-
28	ხასანოვლი ბარათ	4	1	5	10	-	1	-	1	-	-
29	ხასანოვლი მურად	3	2	5	12	-	3	-	1	2	-
30	რეჯებოვლი ახმედ	1	1	2	10	-	2	-	2	-	-
31	ხუსეინოვლი ხუსეინ	3	2	5	15	-	3	-	3	-	-
32	იბრაჰიმოვლი რეჯე- ბალი	5	2	7	20	-	2	-	1	1	-
33	იბრაჰიმოვლი ხუსე- ინ	1	3	4	12	-	2	-	2	-	-
34	მუხამედოვლი სულე- იმან	2	2	4	20	-	4	-	4	-	-
35	ტალისტანოვლი გუ- ლა	3	1	4	15	-	2	-	1	1	-
36	რეჯებოვლი ხუსეინ	3	4	7	20	-	2	-	2	-	-
37	ოსმანოვლი სულეი- მან	3	4	7	12	-	2	-	2	-	-
38	ემინოვლი სულეიმან	1	-	1	5	-	-	-	-	-	-
39	ხასანოვლი დემურა- ლი	3	2	5	20 ^{1/2}	-	-	-	-	-	-
40	ოსმანოვლი ომერ	7	6	13	31	-	5	-	4	-	1
41	იბრაჰიმოვლი ღურ- სუნ	4	1	5	20	-	1	-	1	-	-

42	ოსმანოვლი მეკლუდ	4	4	8	25	-	2	-	2	-	-
43	ოსმანოვლი მუხამედ	5	6	11	35	-	4	-	4	-	-
44	ისმაილოვლი მემედ	2	4	6	15	-	2	-	2	-	-
45	რეჯებოვლი მალა-იდრის	3	3	6	20	-	2	-	2	-	-
46	სულეიმანოვლი ხუსეინ	3	1	4	15	-	2	-	2	-	-
47	მუხამედოვლი მეკლუდ	5	2	7	15 ^{1/2}	-	4	-	1	3	-
48	ალიშანოვლი ოსმან	4	4	8	12 ^{1/2}	-	3	-	2	1	-
49	ისმაილოვლი ხასან	5	4	9	16	-	5	-	4	1	-
50	ასმედოვლი რიზალი	15	5	20	51	-	4	-	1	2	1
51	მუხამედოვლი მურად	2	3	5	31	-	6	-	4	2	-
52	დაპიროვლი ყავთან	3	6	9	41	-	3	-	3	-	-
53	იდრისოვლი ყულფან	2	1	3	25	-	2	-	2	-	-
54	იდრისოვლი ოსმან	5	2	7	16	-	4	-	4	-	-
55	დაირივლი დემურა-ლი	3	2	5	15	-	5	-	3	2	-
56	შაქიროვლი გულა	2	2	4	20	-	2	-	2	-	-
	ჯამი	203	159	362	116 ^{1/2}	-	192	2	143	45	2

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.210

სოფ. ცინარიძე

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები				პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ	ნათესი (საზომი პინა)	ბავშვი და ფუნანი (საზომი პინა)	საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
1	შაქიროვლი შუბანეფენდი	3	7	10	40	-	6	-	4	2	-
2	ესეოვლი დურსუნ	2	4	6	25	-	2	-	2	-	-
3	ქემალოვლი ასმედ	1	4	5	15	-	3	-	2	1	-
4	ასმედოვლი მურად	4	4	8	35	-	4	-	4	-	-
5	აშეროვლი მურთაზ	3	4	7	13	-	4	-	3	1	-
6	ბაიასტაროვლი შირინ	4	3	7	20	-	3	-	3	-	-
7	მურადოვლი ხეკერია	2	4	6	20	-	2	-	2	-	-

8	ისმაილოვლი ღურსუნ	4	5	9	40	-	7	-	7	-	-
9	ოსმანოვლი იშინ	2	1	3	15	-	1	-	1	-	-
10	იუნესოვლი ეუბ	7	8	15	20	-	2	-	2	-	-
11	მემედოვლი სულეიმან	3	5	8	30	-	4	-	2	2	-
12	ყადიროვლი ემინახმედი	2	2	4	10	-	1	-	-	1	-
13	ზაბითოვლი ყავთან	4	3	7	26	-	5	-	5	-	-
14	ისმაილოვლი ოსმან	4	3	7	21	-	6	-	2	4	-
15	ლომანოვლი სულეიმან	6	2	8	40	-	5	-	3	2	-
16	ასმედოვლი სულეიმან	6	4	10	26	-	4	-	3	1	-
17	ასმედოვლი რეჯებ	3	1	4	26	-	3	-	3	-	-
18	ალიშანოვლი ოსმან	4	2	6	36	-	2	-	2	-	-
19	ხასანოვლი ტყეაპირ	4	1	5	31	-	2	-	1	1	-
20	ხაჯიალოვლი რეჯებ	3	4	7	26	-	5	-	5	-	-
21	მემეოვლი დემურალი	4	2	6	21	-	2	-	2	-	-
22	სულეიმანოვლი ალიფეუნდი	3	4	7	51	-	5	-	3	2	-
	ჯამი	78	77	155	587	-	78	-	61	17	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.210-211

სოფ. გოგაძე

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბაღი და ვენახი (საზომი პინა)	საერთო რიცხვი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	ღელაკაცი	ს უ ღ				მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფე. ღქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
1	თურმანიძე ბეჰრი	3	4	7	22	-	3	1	3	-	-	
2	ჩაუბ ხასან	1	2	3	26 ^{1/2}	-	4	-	4	-	-	
3	თურმანიძე იბრაგიმ	9	10	19	41	-	9	-	6	3	-	

4	ბაიასტარ-ოღლი რიზა	6	5	11	36	-	8	-	4	4	-
5	ჩიუნ-ოღლი მემედ	2	1	3	21	-	5	-	1	4	-
6	ყარაბდ-ოღლი მემედ	3	3	6	32	-	14	-	6	8	-
7	აღი-ოღლი მუკრემ	4	3	7	58	-	15;1-2	1-2	9	6	-
8	აღი-ოღლი ასმედ	7	4	11	24	-	6	-	4	2	-
9	აღი-ოღლი მუსხამედ	5	6	11	20	-	7	-	5	2	-
10	რეჯებ-ოღლი აღი	10	4	14	31	-	14	1	8	5	-
11	მეველუდ-ოღლი ხულუს	6	4	10	44	-	7	-	7	-	-
12	გულამედ-ოღლი ლომან	5	3	8	11	-	5	-	5	-	-
13	სულეიმან-ოღლი იუსუფ	7	6	13	54	-	8	-	8	-	-
14	აღი-ოღლი ისმაილ	6	4	10	17	-	4	1	3	-	-
15	ლომან-ოღლი ეიზმან	4	3	7	42 ^{1/2}	-	10	-	6	4	-
16	სულეიმან-ოღლი ილიას	5	2	7	21	-	4	-	2	2	-
17	მელეგ-ოღლი ყადირ	4	1	5	21	-	11	-	5	6	-
18	ასმედ-ოღლი შაქირ	5	3	8	26 ^{1/2}	-	11	-	6	5	-
19	აღი-ოღლი ხასან	2	2	4	31	-	7	-	5	2	-
20	აღი-ოღლი იუსუფ	5	6	11	21	-	7	-	3	4	-
21	დურსუნ-ოღლი მუსტაფა	2	3	5	22	-	6	-	4	2	-
22	ხასან-ოღლი შაქირ	3	1	4	21	-	8	-	4	4	-
23	ქელეშ-ოღლი თეოფიყ	5	8	13	31	-	19	-	11	8	-
24	მუსტაფა-ოღლი ისმაილ	6	3	9	20 ^{1/2}	-	9	-	4	5	-
25	შირინ-ოღლი მეველუდ	4	2	6	21	-	10	1	6	3	-
26	აღი-ოღლი ასმედ	5	7	12	36 ^{1/2}	-	10	-	7	3	-
27	სადიყ-ოღლი დაუთ	2	4	6	16	-	4	-	4	-	-
28	ემინ-ოღლი აღი	1	4	5	16	-	3	-	3	-	-

29	ახმედ-ოღლი ღურსუნ	4	2	6	15	-	8	-	6	2	
30	ხასან-ოღლი მე- ლუღ	2	3	5	10	-	3	-	3	-	
31	ალი-ოღლი ომერ	7	5	12	20	-	11	-	8	3	
32	ილიას-ოღლი რიზმან	10	7	17	35	-	9	-	5	4	
33	მურად-ოღლი ალი	9	6	15	40	-	12	-	7	5	
34	ოსმან-ოღლი იუ- ნუს	8	6	14	50	-	8	-	7	1	
35	შერიფ-ოღლი ტუ- აფირ	5	1	6	30	-	9	-	6	3	
36	ბაიასტირ-ოღლი ალი	5	6	11	40	-	12	-	9	3	
37	შაქირ-ოღლი მუ- ხამედ	5	5	10	44	-	4	-	4	-	
38	ახმედ-ოღლი ხუ- სეინ	5	3	8	15	-	4	-	3	1	
39	ალიმედ-ოღლი მუჰარემ	3	1	4	30	-	7	-	4	3	
40	მემედ-ოღლი ხა- სან	3	1	4	15	-	5	-	4	1	
41	მემედ-ოღლი მუ- რად	4	5	9	35	-	8	-	6	2	
42	ხასან-ოღლი მე- ხამედ	5	4	9	30	-	6	-	5	1	-
43	ვასტანგადე მუხა- მედ	6	5	11	30 ^{1/2}	-	7	-	5	2	-
44	ისმაილ-ოღლი ალი	3	6	9	36	-	11	-	7	4	-
	ჯამი	211	174	385	1270	-	353	4	232	117	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.214

სოფ. ქიბინიძე

№	მეკომუარის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი (საზომი პინა)	ბაღი და ვენახი (საზომი პინა)	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიც- ხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფ- ღქიანი სა- ქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
1	აბაშიძე მეველუდ	3	2	5	31	-	5	-	5	-	-	
2	ჩავედარ-ოღლი ალი	5	4	9	30	-	6	-	6	-	-	
3	უხტი-ოღლი იუსუფ	4	3	7	24	-	5	-	5	-	-	
4	ქიბინიძე ხასან	3	2	5	30	-	2	-	2	-	-	
5	ქიბინიძე მუხამედ	2	4	6	29	-	9	-	8	1	-	
6	ქიბინიძე მემედ ის.ოღ	6	4	10	20	-	2	-	2	-	-	
7	ქიბინიძე ალოი	2	3	5	20	-	3	-	3	-	-	
8	ქიბინიძე შაქირ მემედ.	6	3	9	10	-	6	-	6	-	-	
9	ქიბინიძე მუხამედ	3	2	5	31	-	3	-	3	-	-	
10	ქიბინიძე მემედ ასლ.ოღ	5	4	9	30 ^{1/2}	-	6	-	6	-	-	
11	ქიბინიძე ხასან დემ.ოღ	3	2	5	16	-	2	-	2	-	-	
12	ქიბინიძე სუღეიმან	4	1	5	17	-	3	-	3	-	-	
13	ქიბინიძე მუხამედ	4	4	8	32	-	3	-	3	-	-	
14	ქიბინიძე დაუთ	2	-	2	10	-	-	-	-	-	-	
15	ქიბინიძე მუხამედ ხასან	5	4	9	29	-	3	-	1	2	-	
16	ქიბინიძე მუსტაფა	5	3	8	16	-	3	-	3	-	-	
17	ქიბინიძე ტყევაჰილ	4	5	9	35 ^{1/2}	-	4	-	4	-	-	
18	ქიბინიძე რეჯებ	4	4	8	11	-	7	-	5	2	-	
19	ქიბინიძე ხასან თურნ.	3	3	6	25 ^{1/2}	-	4	-	4	-	-	
20	ქიბინიძე დურსუნ	5	5	10	41	-	14	1	13	-	-	
21	ქიბინიძე ყადირ	7	5	12	35 ^{1/2}	-	6	-	6	-	-	
22	ქიბინიძე ხუსეინ	6	1	7	16	-	-	-	-	-	-	
23	ქიბინიძე სუღეიმან	4	3	7	16	-	3	-	3	-	-	
24	ქიბინიძე ხასან	6	2	8	21	-	5	-	5	-	-	
25	ქიბინიძე ოსმან ალი.	9	2	11	16	-	8	-	4	4	-	
26	ქიბინიძე გულუშა- ჯინოღლი	2	2	4	16	-	2	-	2	-	-	
27	ქიბინიძე ხასან	6	5	11	21	-	10	-	6	4	-	
28	ქიბინიძე იუნუს	2	2	4	16	-	2	-	2	-	-	
29	ქიბინიძე რიზა ხუს.	1	2	3	16	-	3	-	3	-	-	

30	ქიბინიძე ღურსუნ	5	5	10	16	-	4	-	4	-	-
31	ქიბინიძე სულეიმან ახმედ	4	4	8	36	-	11	-	7	4	-
32	ქიბინიძე იბრაიმ	11	12	23	31	-	12	-	12	-	-
	ჯამი	141	107	248	745	-	156	1	138	17	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.214-215

**სოფ. დაბადველა
უჩამბის თემი, ხულოს მაზრა**

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	სასულე	დეკანი საქონელი	ცხვარი და თხა
	აღმწერი რ. თოდრია										
1	ზოიძე ღერმიშ	5	3	8	6	-	3	-	1	2	-
2	ზოიძე ომერ	4	4	8	7	-	2	-	2	-	-
3	ზოიძე მემედ ალი	2	2	4	4	-	2	-	-	2	-
4	ზოიძე ემინ	5	4	9	8	-	3	-	1	2	-
5	ზოიძე შაქირ	3	3	6	8	-	1	1	-	-	-
6	ზოიძე ოსმან	4	2	6	14	-	-	-	-	-	-
7	ზოიძე ქონო	6	2	8	7	-	4	-	-	4	-
8	ზოიძე გულა	7	2	9	5	-	3	1	2	--	-
9	ზოიძე იუსუფ	2	1	3	4	-	2	-	2	-	-
10	ზოიძე ყემბერ	3	2	5	8	-	-	-	-	-	-
11	ზოიძე ისმაილ	2	3	5	17	-	5	-	3	2	-
12	ზოიძე ახმედ	3	4	7	16	-	3	-	3	-	-
13	ზოიძე სულეიმან	4	2	6	5	-	2	-	-	2	-
14	ზოიძე ოსმან დერვალ	2	4	6	5	-	-	-	-	-	-
15	ზოიძე ალი	3	1	4	10	-	-	-	-	-	-
	სულ	55	39	94	124	-	30	2	14	14	-

ნიჭაურის თემში პინა მოსავალი = 690 კვ.საჟ. გარდა სოფელ ვანისა საღაც პინა უდრის 75 კვ. საჟ.

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 224

სოფ. ნენია
სხალთის თემი, სულოს მაზრა
პინა მოსავალი = 32 კვ.საჟ.

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბალი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
	აღმწერი მ. ბერძენიშვილი											
1	მიქელაძე თერნაჯალი	5	5	10	25	-	5	-	-	2	-	
2	ქამადაძე რეშით	4	4	8	55	-	13	1	12	-	-	
3	ქამადაძე ხასო	4	3	7	43	-	11	1	8	2	-	
4	ქამადაძე რეშიდალი	7	6	13	50	-	12	1	9	2	-	
5	ქამადაძე აიდინი	1	-	1	27,1/2	-	-	-	-	-	-	
6	ქამადაძე მემელი	1	-	1	15	-	-	-	-	-	-	
7	ქამადაძე მურთაზი	3	1	4	30	-	6	-	4	2	-	
8	ქამადაძე ღურსუნ. დელიჯი	2	4	6	25	-	4	-	4	--	-	
9	ქამადაძე ესრეთი	2	2	4	35	-	6	-	6	-	-	
10	ქამადაძე ეუბი	4	5	9	70	-	18	1	14	3	-	
11	ქამადაძე ღურსუნი მემელის	2	5	7	15	-	4	1	3	-	-	
12	ქამადაძე დემურალ	2	2	4	15	-	8	-	4	3	1	
13	მამულაძე ფაიყ	4	3	7	25,1/2	-	4	-	3	1	-	
14	მამულაძე თოყო	5	3	8	12	-	5	-	3	2	-	
15	მამულაძე საღეხ	2	3	5	10	-	1	-	1	-	-	
16	მიქელაძე მახმუდ	6	4	10	30	-	6	1	5	-	-	
17	მამულაძე ღურსუნ. ხუსეინ	7	9	16	60	-	6	1	5	-	-	
18	მამულაძე შაბანი	8	8	16	47	-	9	1	4	4	-	
19	მამულაძე რიფეთ	5	4	9	54	-	11	-	7	4	-	
20	მამულაძე მეჯიდ	4	5	9	34	-	7	1	6	-	-	
21	მამულაძე ოსმან	3	2	5	42	-	6	-	4	2	-	
22	მამულაძე შაქირი	5	4	9	37	-	17	-	9	8	-	
23	მამულაძე შერიფი	4	3	7	37,1/2	-	3	1	2	-	-	
24	მიქელაძე ქესკუნ	2	2	4	37	-	12	1	11	-	-	
25	მიქელაძე სულეიმან	4	2	6	27	-	13	-	5	8	-	

26	მიქელაძე ზეკერია სე- ლიძე	5	2	7	26	-	10	-	4	6	-
27	მიქელაძე მესხედ	6	-	6	45	-	10	-	5	5	-
28	მიქელაძე ზაბით	2	2	4	30	-	4	-	4	-	-
29	მიქელაძე მუსტაფი	3	1	4	21	-	3	-	1	2	-
30	მიქელაძე რიზა	5	3	8	48	-	8	-	6	2	-
31	მიქელაძე მესხედ. სულ.	8	4	12	53	-	10	1	9	-	-
32	მიქელაძე ისმაილ	7	4	11	25	-	8	-	5	3	-
33	მიქელაძე ოსმან	5	6	11	30	-	11	-	9	2	-
34	მიქელაძე ხაშიმ (თუ ხაზიმი)	5	3	8	15	-	4	-	3	1	-
35	მიქელაძე იუსუფ	7	4	11	25	-	11	1	7	3	-
36	მიქელაძე ალიალი	1	1	2	20	-	3	-	3	-	-
37	მიქელაძე ხელუსი	2	5	7	30	-	9	1	6	2	-
38	მიქელაძე შაისმაილ	2	6	8	15	-	6	-	5	1	-
39	მიქელაძე შაქირ	4	5	9	30	-	14	1	8	5	-
40	მიქელაძე ეუბი	3	5	8	25	-	7	1	4	2	-
41	მიქელაძე დაუდი	2	3	5	15	-	2	-	2	-	-
42	მიქელაძე სერდალი	4	2	6	25	-	6	-	4	2	-
43	მიქელაძე ვეზირი	3	3	6	20	-	6	-	6	-	-
44	მიქელაძე ზეკერია	2	-	2	10	-	1	-	1	-	-
45	მამულაძე დურსუნ	6	4	10	50,1/2	-	9	-	5	4	-
46	მამულაძე ილიას	8	7	15	61	-	7	1	4	2	-
47	მამულაძე მიქერალი	4	2	6	10	-	2	-	2	-	-
48	მამულაძე იმინახმედი	2	1	3	10	-	1	-	1	-	-
49	მამულაძე თოფუზ	3	2	5	9	-	3	-	3	-	-
50	მამულაძე აქიალი	4	4	8	15	-	8	-	6	2	-
51	მამულაძე ხასან	1	1	2	10	-	1	-	1	-	-
52	ნენიას ჯამე	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
		202	165	367	1286,1/2	-	314	14	216	83	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 225-226

სოფ. გუნდაური
სხალთის თემი, ხულოს მაზრა
პინა მოსავალი = 32 კ.ს.

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფე- დქიანი საქო- ნული	და ცხვარი	და თხა
	ადმწერი მ. ბერძენიშვილი										
1	გუნდაძე ხასან	2	2	4	25	-	10	-	6	4	-
2	გუნდაძე ახმედ	2	1	3	10	-	5	-	5	-	-
3	გუნდაძე იუნუს	1	1	2	5	-	3	-	3	-	-
4	დავითაძე ხასან	1	-	1	2	-	-	-	-	-	-
5	დავითაძე ისმაილ. მე- მედ	3	4	7	36	-	6	-	4	2	-
6	დავითაძე მუხამედ	6	10	16	59	-	25	1	18	6	-
7	გუნდაძე მუსა	2	1	3	42	-	10	-	1-	-	-
8	ზოიძე შაქირი	3	4	7	35	-	5	-	3	2	-
9	ზოიძე ღურსუნ	2	2	5	35	-	3	-	3	-	-
10	ზოიძე ლეტიზი	2	1	3	25	-	5	-	2	3	-
11	გუნდაძე ოსმან	4	2	6	40	-	9	1	8	-	-
12	დავითაძე ისმაილ გულს.	3	3	6	26	-	10	-	7	2	-
13	ზოიძე ხასანი	2	4	6	15	-	2	-	1	1	-
14	ზოიძე შაი	2	2	4	20	-	5	-	4	1	-
15	გუნდაძე მემედალი	5	5	10	40	-	13	1	12	-	-
16	გუნდაძე ისკენდერ	2	3	5	19	-	3	-	3	-	-
17	დავითაძე რეშიდ	1	2	3	8	-	-	-	-	-	-
18	გუნდაძე სალი	1	2	3	15	-	2	-	2	-	-
	სულ	48	46	94	456	-	116	2	84	29	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 226

სოფ. ფეთელაური (მჭედლური)
სხალთის თემი, ხულოს მაზრა
პინა მოსავალი = 64 კ.ს.

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესა	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	სოფელმ. დეიანი	საქონლმცვენი	დასახ. და თხა
	აღმწერი მ. ბერძენიშვილი										
1	ქამადაძე შაქირი არიფისძე	6	8	14	37	-	11	1	8	2	-
2	ქამადაძე შაქირი	5	5	10	22	-	2	-	2	-	-
3	ქამადაძე მეველუდ	2	2	4	11	-	4	-	4	-	-
4	მახარაძე მეველუდი	3	5	8	51	-	6	-	2	4	-
5	ქამადაძე სულემან	2	-	2	26	-	6	-	2	4	-
6	ქამადაძე ხასანი	2	4	6	26	-	9	-	5	4	-
7	ქამადაძე ალი	4	2	6	37	-	6	-	5	1	-
8	ქამადაძე უსუფი	3	3	6	19	-	4	-	4	-	-
9	შავშეთელი ახმედი	3	-	3	-	-	-	-	-	-	-
10	ღვერიშოღლი ზექერია	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-
11	ღიასამიძე შიყლინი	4	1	5	20	-	10	-	8	2	-
12	მახარაძე ნური	5	2	7	45	-	11	1	6	4	-
13	მახარაძე თალიბი	2	3	5	35	-	6	-	2	4	-
14	მახარაძე თემური	1	2	3	25	-	4	-	4	-	-
15	ღიასამიძე ხუსეინ	8	5	13	60	-	28	-	13	14	1
16	ღიასამიძე სადო (სახელი კარგად არ იკითხება)	3	2	5	40	-	9	1	5	3	-
17	ღიასამიძე სულია	2	1	3	40	-	-	-	-	-	-
	სულ	57	45	102	530	-	116	3	64	48	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 226

სოფ. ბუთულაური (ქედლები)
(იგულისხმება ბუთულაური (თ.ფ.)
სხალთის თემი, ხულოს მაზრა
პინა მოსავალი = 64 კ.ს.

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
	აღმწერი მ. ბერძენიშვილი										
1	მიქელაძე ახმელი	4	2	6	35	-	12	2	8	2	-
2	მიქელაძე შახან ალი	3	3	6	38	-	11	-	7	4	-
3	მიქელაძე რეჯებალი	9	5	14	41	-	11	1	8	2	-
4	მიქელაძე ჩახალა	3	4	7	49,3/4	-	6	-	6	-	-
5	მიქელაძე იუნუს	5	4	9	60	-	16	1	11	4	-
6	მახარაძე ასლან	5	6	11	31	-	19	1	12	6	-
7	ღიასამიძე ოსმანი	2	2	4	17	-	3	-	3	-	-
8	მელაძე ხუსეინ	4	1	5	24	-	6	-	4	2	-
9	მელაძე რასიყ	6	4	10	21	-	4	-	4	2	-
10	მამულაძე დემურალი	3	4	7	26	-	9	1	5	3	-
11	მამულაძე ოსმანი	4	6	10	30	-	21	1	8	12	-
12	მიქელაძე სეიდალი დურს.	4	5	9	35	-	8	-	5	3	-
13	მიქელაძე იუსუფი	11	5	16	45	-	15	1	14	-	-
14	მიქელაძე სეიდალი სულეიმ.	4	5	9	35	-	8	-	5	3	-
15	მიქელაძე მაირი	3	4	7	20	-	3	-	3	-	-
16	მიქელაძე ასლანი	4	3	7	40	-	5	1	4	-	-
17	მიქელაძე ზეირალი	5	2	7	50	-	6	-	4	2	-
18	მელაძე ქამილ	1	1	2	30,3/4	-	2	-	2	-	-
19	ღიასამიძე ისკენდერ	1	-	1	14	-	-	-	-	-	-
20	ღიასამიძე ომერ	5	4	9	40	-	4	1	3	-	-
21	ღიასამიძე ხუსია	3	2	5	30	-	2	-	2	-	-
22	ღიასამიძე სადეთინი	5	4	9	36	-	8	1	7	-	-
23	ღიასამიძე ისმაილ	5	4	9	31	-	12	-	8	4	-
24	ღიასამიძე ფაიყი	6	7	13	31	-	16	1	7	8	-
25	ღიასამიძე მეჯიდი	1	-	1	25	-	-	-	-	-	-
26	ღიასამიძე ახმელი	1		1	35	-	-	-	-	-	-
	სულ	108	84	192	877	-	207	13	137	57	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 226-227

სოფ. ფურთიო
სხალთის თემი, ხულოს მაზრა
პინა მოსავალი = 64 კ.ს.

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	სისულფე	დქიანი საქონელი	წაფი
	ალმწერი მ. ბერძენიშვილი										
1	ღიასამიძე რასიყ	3	3	6	50,1/2	-	15	1	9	5	-
2	ფუტკარაძე მემედ	2	4	6	37	-	6	-	6	-	-
3	ფუტკარაძე რეჯები	2	1	3	33,1/2	-	5	-	5	-	-
4	ბერიძე შეიდალი	4	2	6	28,1/2	-	-	-	-	-	-
5	ღიასამიძე შაქირი	6	5	11	48	-	8	-	8	-	-
6	ღიასამიძე მეგლული	2	3	5	65	-	9	1	8	-	-
7	მჟავანაძე ვეზირა	3	2	5	22	-	7	-	5	2	-
8	მჟავანაძე ზეკერია	1	-	1	11	-	-	-	-	-	-
9	მჟავანაძე ასლანი	1	-	1	18	-	2	-	-	2	-
10	რესულიძე საიდი	1	1	2	23	-	4	-	-	4	-
11	ბერიძე ეუბი	3	4	7	39	-	6	1	5	-	-
12	აბაშიძე სეიდი	4	5	9	59,1/2	-	13	1	12	-	-
13	სუნაშვილი ნური	1	4	5	20	-	2	-	2	-	-
14	სუნაშვილი გულვერა	1	2	3	20	-	3	-	3	-	-
15	ხიმშიაშვილი დურსუნ	4	3	7	60	-	12	-	12	-	-
16	მახარაძე ხასანი გულას.	3	5	8	25	-	15	-	13	2	-
17	მახარაძე ისმაილი	1	4	5	20	-	8	-	6	2	-
18	მახარაძე დურსუნ სულეიმ.	1	-	1	18	-	-	-	-	-	-
19	ბერიძე ახმელი	5	1	6	30	-	4	-	2	2	-
20	ბერიძე შერიფი	7	5	12	70	-	25	1	16	8	-
21	მჟავანაძე ფაიყი	1	3	4	30	-	4	-	4	-	-
22	მჟავანაძე აჯიალი	2	1	3	31	-	2	-	2	-	-
23	მჟავანაძე რიზალი	4	-	4	20	-	-	-	-	-	-
24	მჟავანაძე ხულუსი	1	3	4	15	-	2	-	2	-	-
25	ქათამიძე ყეიდი	2	2	4	10	-	5	-	3	2	-
26	ბერიძე შეიდ	4	6	10	30	-	5	1	2	2	-
27	ბერიძე შერიფ ყადირ	6	3	9	40	-	7	1	4	2	-
28	ბერიძე აბიღე	1	1	2	20	-	-	--	-	-	-

29	ქამადაძე ისმაილ	1	--	1	15	-	-	-	-	-	-
30	მახარაძე მეველუდი სე- ლის	1	-	1	20	-	-	-	-	-	-
31	მახარაძე შუელ(ღ)ეიბი	2	2	4	25	-	4	-	4	-	-
32	მახარაძე შაქირი	2	3	5	36	-	7	1	4	2	-
33	მახარაძე ი(ე)ლიასი	3	5	8	44	-	7	1	4	2	-
34	მახარაძე ხასან	1	1	2	34,1/2	-	2	-	-	2	-
35	ბერიძე ქერიმი	4	3	7	24	-	1	-	1	-	-
36	ბერიძე ზაბითი	2	3	5	37	-	5	-	5	-	-
37	ხილაძე ქალიმი	3	5	8	45	-	8	-	8	-	-
38	ბერიძე თერჯო	2	3	5	36	-	9	-	7	2	-
39	ხალაძე ისკენდერ	3	2	5	26	-	2	-	2	-	-
40	ხალაძე შუზერემ	3	3	6	27	-	10	-	6	4	-
41	დუმბაძე ღურსუნ	3	3	6	31	-	8	-	7	-	1
42	დუმბაძე ყავთანი	4	3	7	33	-	5	-	5	-	-
43	ხალაძე ომერი	2	1	3	40	-	6	-	6	-	-
44	ხალაძე ისმაილი	2	1	3	29	-	4	-	3	1	-
45	სურმანიძე ბურხან	3	3	6	20	-	-	-	-	-	-
46	სურმანიძე იუსუფ	3	1	4	35	-	3	1	2	-	-
47	სურმანიძე ღურსუნ	3	3	6	30	-	3	-	3	-	-
48	მახარაძე ღურსუნი. ფე- რათ	1	1	2	16	-	-	-	-	-	-
49	მახარაძე თალიბო	2	1	3	65	-	6	-	6	-	-
50	მახარაძე ღურსუნი. ლო- მან	4	4	8	50	-	8	1	7	-	-
51	მახარაძე მურადი	1	1	2	36	-	4	-	4	-	-
52	მახარაძე მეველუდ აღის ძე	4	1	5	10	-	3	-	3	-	-
53	ბერიძე იუნუს	7	6	13	100	-	33	1	16	16	-
	ფურთოის ჯამე	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	სულ	142	131	273	1758,1/ 2	-	307	12	234	60	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 227

სოფელი ნიგოზეული, სხალთის თემი, სულოს მაზრა
პინა მოს. 160 კვ.ს

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფე- ლქანი საქო- ნელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი მ. ბერძენიშვილი										
1	სიმშიაშვილი სეფერ	5	6	11	9	-	14	1	11	2	-
2	სიმშიაშვილი მემედ	2	4	6	6,1/2	-	7	1	4	2	-
3	სიმშიაშვილი ყურშ(ბ)უმ	5	2	7	5	-	4	1	3	-	-
4	აბაშიძე ლომანი	4	4	8	5,1/2	-	10	1	7	2	-
5	რესულიძე თოფუზ	3	3	6	7,1/2	-	8	-	6	2	-
6	რესულიძე შაისმაილ	4	2	6	7,1/2	-	8	1	5	2	-
7	ცეცხლაძე მახმუდ	3	2	5	8	-	8	1	7	-	-
8	ცეცხლაძე ზაბით	4	5	9	6,1/2	-	5	-	5	-	-
9	ცეცხლაძე შახმურად	3	5	8	7,1/2	-	5	1	4	-	-
10	ბახტარაშვილი სულე- იმან	7	6	13	6,1/4	-	8	-	4	4	-
11	სიმშიაშვილი ინუს	5	5	10	9,1/2	-	9	-	9	-	-
12	სიმშიაშვილი მეველუდ ხას.	4	3	7	4,1/4	-	6	-	6	-	-
13	სიმშიაშვილი იაყუბ	4	4	8	7,3/4	-	8	-	8	-	-
14	სიმშიაშვილი მუხერემ	7	8	15	9,3/4	-	14	1	13	-	-
15	ფუტკარაძე ქამილ	1	3	4	3,1/2	-	5	1	4	-	-
16	სირაძე ახმედ	6	10	16	8,1/2	-	11	1	10	-	-
17	სიმშიაშვილი ხალილ	11	6	17	7,3/4	-	8	1	7	-	-
18	სიმშიაშვილი ფე- ლუღ?	4	12	16	9,1/2	-	10	-	10	-	-
19	აბაშიძე შაბან	3	2	5	5	-	7	-	7	-	-
20	აბაშიძე ისუფ	6	4	10	9	-	17	-	11	6	-
21	სიმშიაშვილი შაქირ	3	6	9	7	-	12	1	9	2	-
22	სიმშიაშვილი სულეი-	4	3	7	5	-	16	-	11	4	1

	მან										
23	სიმშიაშვილი ეუბ	8	5	13	7	-	29	1	14	14	-
24	კოკლაშვილი ხასანი	6	6	12	7	-	3	-	3	-	-
25	კოკლაშვილი მუხამელი	4	6	10	6	-	10	1	6	3	-
26	მიქელაძე მეველუდ	4	3	7	7	-	12	-	10	2	-
27	ღიასამიძე მემედალი	4	5	9	3,2/3	-	7	-	3	4	-
28	კეკელიძე სეფერი	4	3	7	9	-	8	1	5	2	-
29	კეკელიძე სულია	9	4	13	7	-	9	-	7	2	-
30	კეკელიძე იზეთი	5	2	7	3,1/8	-	5	-	5	-	-
31	სიმშიაშვილი ზაბითი	5	2	7	4,1/8	-	6	-	3	3	-
32	კეკელიძე მესხვალ	5	5	10	3,1/8	-	6	1	5	-	-
33	სიმშიაშვილი შაქირი. სულემი.	6	5	11	9	-	7	1	4	2	-
34	სიმშიაშვილი მეველუდ მემედი?	5	4	9	6	-	13	-	13	-	-
35	სიმშიაშვილი დემურაღ	3	4	7	4	-	11	-	11	-	-
36	სიმშიაშვილი თერჯანი	5	3	8	8	-	6	1	5	-	-
37	სიმშიაშვილი ომერ	2	1	3	4	-	3	-	3	-	-
38	ღიასამიძე ხუსეინ	1	3	4	4	-	2	-	2	-	-
39	სირაძე შულეიბ	1	-	1	2	-	-	-	-	-	-
40	კოკლაშვილი ხუსია	3	1	4	4	-	5	-	3	2	-
41	სიმშიაშვილი ალიოს-მან	2	1	3	2	-	1	-	1	-	-
42	სიმშიაშვილი მეჯიდ	3	2	5	4	-	1	-	1	-	-
43	ბახტარაშვილი იუსუფ	3	3	6	1,1/2	-	2	-	2	-	-
	ნიგოზეულის ჯამე	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	სულ	186	173	359	262,3/8		341	18	262	60	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 244, 225

სოფ. დარჩიბე, სხალთის თემი
ხულოს მაზრა
პინა მოს. 80 კვ.ს

№	მეკომუერის სახე- ლი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბალი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიც- ხეი	მათ შორის			
								ცხენი	ხა რქია- ნი	საქო- ნი	ცხვარი და თხა
	ადმწერი შ. ლორ- თქიფანიძე										
1	სურმანიძე შაქირი	3	2	5	39	-	7	-	7	-	-
2	სურმანიძე ამაზა	3	1	4	31	-	9	-	7	2	-
3	ცეცხლაძე სალიბ	3	2	5	37	-	9	-	9	-	-
4	ბერიძე ნურალ	5	4	9	68	-	16	1	15	-	-
5	ბერიძე თევფურ	2	4	6	45	-	6	-	6	-	-
6	ბერიძე იუნუს	3	2	5	31	-	7	-	7	-	-
7	ბერიძე რეჯებ	2	3	5	25	-	8	-	8	-	-
8	ბერიძე მურთაზ	4	2	6	25	-	6	-	6	-	-
9	ხმალაძე მემედა- ლი	3	3	6	26	-	8	1	7	-	-
10	ბერიძე დურსუნ	5	3	8	46	-	10	-	10	-	-
11	ხმალაძე ფერალ	3	4	7	41	-	8	-	8	-	-
12	ხმალაძე იბო	3	1	4	33	-	5	-	5	-	-
13	ბერიძე ემინ	2	3	5	38	-	4	-	4	-	-
14	ბერიძე იუსუფ	6	3	9	17	-	11	1	6	4	-
15	ცეცხლაძე ემინ	3	2	5	13	-	4	1	3	-	-
16	ცეცხლაძე თევფიყ	3	3	6	14	-	5	-	5	-	-
17	ცეცხლაძე ახმედი	2	1	3	18	-	5	-	5	-	-
18	ბერიძე ხუსეინ	1	4	5	23	-	6	-	6	-	-
19	დარჩიბე ხასან	2	4	6	18	-	4	-	4	-	-
20	დარჩიბე ფაიყ	1	3	4	12	-	3	-	3	-	-
21	სურმანიძე ზეკირ	3	2	5	30	-	5	-	5	-	-
22	ჯაფარიძე იუსუფ	3	1	4	9	-	3	-	3	-	-
23	დარჩიბე ბეკირი	1	3	4	27	-	8	-	6	2	-
24	ცეცხლაძე ვას- ყვიფ	4	3	7	36	-	10	-	10	-	-
25	ცეცხლაძე ეზიზი	2	2	4	36	-	9	1	6	2	-
26	ცეცხლაძე მეფ- ლუდ	2	2	4	16	-	8	-	8	-	-
27	სურმანიძე იუნუს	4	2	6	19	-	6	-	6	-	-
28	ფუტკარაძე მუსტა- ფა	2	1	3	21	-	7	-	7	-	-
29	ფუტკარაძე ბეკირი	3	3	6	34	-	9	-	4	-	-

30	ფუტკარაძე ახმელი	1	1	2	33	-	5	-	5	-	-
31	ფუტკარაძე ხუსეინ	5	8	13	24	-	10	1	9	-	-
32	ცეცხლაძე ფერად	4	3	7	28	-	10	-	10	-	-
33	ცეცხლაძე ხუსეინ	3	2	5	24	-	8	-	8	-	-
34	ცეცხლაძე მემელი	2	3	5	25	-	10	-	10	-	-
35	ცეცხლაძე თურანი	3	1	4	15	-	3	1	2	-	-
36	ბოლქვაძე იაკუბ	4	3	7	40	-	10	-	10	-	-
37	დარჩიძე ხუსეინ	4	4	8	25	-	7	1	5	1	-
38	ჯაფარიძე ეუბ	5	4	9	30	-	7	1	3	3	-
39	ჯაფარიძე ახმელი	5	2	7	15	-	6	1	5	-	-
40	ხმალაძე ყადირ	4	2	6	40	-	5	-	5	-	-
41	ხმალაძე მევლუდ	3	3	6	30	-	4	-	4	-	-
42	ჯაფარიძე ზაბით	3	2	5	25	-	2	-	2	-	-
43	დარჩიძე იაკუბ	2	2	4	10	-	2	-	2	-	-
44	დარჩიძე თაღიბ	2	5	7	60	-	7	1	6	-	-
45	ცეცხლაძე ხასან	3	2	5	15	-	5	-	5	-	-
46	ჯაფარიძე შაბან	3	1	4	10	-	1	-	1	-	-
47	ფუტკარაძე ხუსეინ	7	5	12	33	-	9	1	8	-	-
48	ფუტკარაძე ხასან	4	5	9	34	-	7	-	7	-	-
49	ფუტკარაძე დემური	3	2	5	29	-	11	-	9	2	-
50	დარჩიძე სულეიმან	2	1	3	26	-	5	-	5	-	-
51	სურმანიძე ეშრეფ	4	3	7	32	-	8	-	8	-	-
52	სურმანიძე მემელი	7	3	10	35	-	14	-	9	5	-
53	ცეცხლაძე იაკუბ	2	2	4	28	-	7	-	7	-	-
54	ცეცხლაძე ქემალ	3	2	5	38	-	14	-	11	3	-
55	ცეცხლაძე რეჯეზ	3	2	5	32	-	13	-	10	3	-
56	სურმანიძე მუსტაფა	2	3	5	44	-	9	-	9	-	-
57	დარჩიძე სულო	2	1	3	35	-	7	-	7	-	-
58	ცეცხლაძე სულეიმან	3	3	6	16	-	5	-	3	2	-
59	ხმალაძე ასლან	4	1	5	27	-	6	-	6	-	-
60	ფუტკარაძე იბრაგიმ	2	2	4	19	-	5	-	5	-	-
61	ფუტკარაძე მევლუდ	2	3	5	10	-	5	-	5	-	-
	ჯამი	182	167	349	1715	-	433	12	392	29	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.237-238

სოფ. ტომაშეთი სხალთის თემი
ხულოს მაზრა
 პინა მოს. 80 კვ.ს

№	მეკომუარის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბადი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფე- დქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი შ. ლორთქი- ფანიძე										
1	ვაშაყმაძე იუსუფ	8	6	14	53	-	20	1	13	6	-
2	ვაშაყმაძე ხუსეინ	4	3	7	29	-	11	-	11	-	-
3	ვაშაყმაძე ხუსეინ შე- რიფის ძე	4	4	8	70	-	19	2	15	2	-
4	ვაშაყმაძე ამაზა	5	6	11	32	-	9	-	7	2	-
5	ვაშაყმაძე მეველუდ	3	3	6	32	-	5	-	5	-	-
6	ფუტკარაძე აჯი	11	8	19	60	-	28	1	20	7	-
7	ფუტკარაძე შერიფ	4	3	7	22	-	11	-	7	4	-
8	ფუტკარაძე ყაია	2	1	3	25	-	14	-	14	-	-
9	ფუტკარაძე როსტომ	4	1	5	25	-	15	-	15	-	-
10	ფუტკარაძე ხასან	3	4	7	19	-	12	-	10	2	-
11	ფუტკარაძე დურსუნ	4	3	7	55	-	3	-	3	-	-
12	ფუტკარაძე შაქირ	6	3	9	60	-	17	-	11	6	-
13	ფუტკარაძე სულთან	1	4	5	40	-	15	-	12	3	-
14	ფუტკარაძე იაკუბ	1	4	5	25	-	9	1	8	-	-
15	ფუტკარაძე სარე	1	4	5	20	-	6	-	6	-	-
16	ფუტკარაძე ხუსეინ დურსუნის ძე	7	4	11	26	-	12	-	12	4	-
17	ფუტკარაძე დურსუნ	4	4	8	24	-	6	-	6	-	-
18	ფუტკარაძე დურსუნ ახმედის ძე	7	3	10	51	-	24	1	19	-	-
19	ფუტკარაძე შაისმაილ	9	7	16	49	-	10	-	10	-	-
20	ფუტკარაძე იუსუფ	2	4	6	29	-	9	-	9	-	-
21	ფუტკარაძე მერჯან	1	3	4	18	-	7	-	7	-	-
22	ფუტკარაძე ხუსეინ	6	4	10	20	-	7	1	6	-	-
23	ფუტკარაძე მეველუდ	3	1	4	17	-	4	-	4	-	-
24	ფუტკარაძე თეფფიყი	2	3	5	15	-	5	-	5	-	-
	ჯამი	102	90	192	716	-	278	7	235	36	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.238-239

სოფ. შუბანი, სხალთის თემი
ხულოს მაზრა
პინა მოს. 70 კვ.ს

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბალი და გენახი	პ ი რ შ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	ღქიანი საქონე	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
	აღმწერი კ. ჯანბერიძე											
1	ბაკურაძე შ. (არ იკითხება)	3	3	6	16	-	4	-	4	-	-	
2	ფუტკარაძე ხუსეინი	3	5	8	20	-	12	-	8	4	-	
3	ფუტკარაძე ხასანი	5	1	6	16	-	5	1	4	-	-	
4	ებრაელიძე რიზმან	2	3	5	20	-	9	-	5	4	-	
5	ებრაელიძე ნური	2	2	4	17	-	8	-	6	2	-	
6	ბაკურაძე იუნუს	2	2	4	15	-	4	-	4	-	-	
7	ბაკურაძე ხასანი	3	1	4	19	-	4	-	4	-	-	
8	ცეცხლაძე მემედი	1	2	3	12	-	6	-	3	3	-	
9	ცეცხლაძე რეჯებ	3	2	5	25	-	7	-	7	-	-	
10	შანიძე ყაია	4	3	7	25	-	11	-	9	2	-	
11	ებრაელიძე ნური	1	4	5	24	-	7	-	5	2	-	
12	გორგაძე ხასან	4	4	8	35	-	10	-	10	-	-	
13	ებრაელიძე მემედ	4	3	7	46	-	16	1	13	2	-	
14	ებრაელიძე დურსუნ	2	4	6	33	-	15	1	12	2	-	
15	ფუტკარაძე თევფიყ	3	5	8	40	-	15	1	13	1	-	
16	ფუტკარაძე ხუსეინ	2	3	5	19	-	5	-	5	-	-	
17	ფუტკარაძე ალი	4	4	8	41	-	10	-	8	2	-	
18	ებრაელიძე ისმაილ	3	2	5	37	-	4	-	4	-	-	
19	ქურიკიძე ოსმან	7	5	12	33	-	10	-	8	2	-	
20	ფუტკარაძე რიზა	2	3	5	38	-	7	1	6	-	-	
21	ფუტკარაძე შაქირ	8	6	14	32	-	18	1	13	4	-	
22	ჯუმუშიძე იაკოფა	12	5	17	34	-	19	1	8	10	-	
23	ჯუმუშიძე ეუბ	3	3	6	31	-	8	-	8	-	-	
24	ებრაელიძე იუსუფი	5	3	8	27	-	9	-	9	-	-	
25	ებრაელიძე მემედი	1	2	3	21	-	9	-	9	-	-	
26	ფუტკარაძე ნეშედ	6	6	12	55	-	24	-	16	8	-	
27	ფუტკარაძე ზაბით	8	5	13	51	-	16	-	16	-	-	
28	ებრაელიძე შაქირ	3	3	6	51	-	12	1	11	-	-	
29	ხიმშიაშვილი ზაბით	6	6	12	38	-	12	-	12	-	-	
30	ხიმშიაშვილი დურსუნ	2	2	4	20	-	4	-	4	-	-	
31	ხიმშიაშვილი თენზილა	-	1	1	10	-	-	-	-	-	-	
32	ფუტკარაძე ზახმედ შაქირის ძე	4	3	7	20	-	5	1	4	-	-	

33	ფუტკარაძე ხუსეინ	6	4	10	20	-	4	1	3	-	-
34	ფუტკარაძე ღურსუნ	2	3	5	20	-	5	1	4	-	-
35	ფუტკარაძე ხასან	5	2	7	15	-	4	-	4	-	-
36	ფუტკარაძე ალი	4	6	10	20	-	14	1	8	5	-
37	გორგაძე გერბი	2	2	4	20	-	2	-	-	2	-
38	შუბანის ჯამე	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	ჯამი	127	123	250	1018	-	334	12	267	55	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.239-240

სოფ. კობალთა სხალთის თემი, ხულოს მაზრა
პინა მოს. 100 კვ.ს

№	მეკომუურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფ. ღქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი მ. ბერძენიშვილი										
1	ფუტკარაძე მეველუდ	4	1	5	13 ^{3/4}	-	6	-	6	-	-
2	ფუტკარაძე შაქირ	5	1	6	12 ^{1/2}	-	8	1	5	2	-
3	ფუტკარაძე მიქერალი	2	1	3	13	-	2	-	2	-	-
4	დავითაძე ქემალი	7	3	10	37 ^{1/2}	-	12	-	10	2	-
5	შანიძე ნებო	4	4	8	38 ^{1/2}	-	10	-	8	2	-
6	თავდგირიძე ისკენტერ	5	3	8	31	-	8	1	5	2	-
7	თავდგირიძე ღურსუნ	2	4	6	31	-	6	1	3	8	-
8	თავდგირიძე შაქირი	5	1	6	15	-	2	-	2	-	-
9	თავდგირიძე ახმელი	5	2	7	40	-	6	1	5	-	-
10	თავდგირიძე გულა	2	-	2	15	-	-	-	-	-	-
11	თავდგირიძე დაუდი	2	3	5	10	-	2	-	2	-	-
12	თავდგირიძე მეველუდი	3	-	3	10	-	1	-	1	-	-
13	გეორგაძე ახმელი	3	2	5	9	-	1	-	1	-	-
14	ქებინაძე მეველუდი	4	4	8	13	-	4	-	3	1	-
15	ქებინაძე ოსმანი	3	5	8	30	-	7	-	5	2	-
16	გიორგაძე იუნუსი	3	3	6	16	-	3	-	3	-	-
17	სურმანიძე ბაირამალი	4	3	7	25	-	12	1	7	4	-
	ჯამი	63	40	103	401 ^{4/4}	-	90	5	68	17	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც.239

სოფ. ქუთაური, სხალთის თემი, ხულოს მაზრა
პინა მოს. 80 კვ.ს

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფ. ღქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი მ. ბერძენიშვილი										
1	ბოლქვაძე მუხამელი	4	2	6	12	-	4	-	3	1	-
2	ბოლქვაძე მუსტაფი	7	8	15	32	-	11	1	8	2	-
3	ნაკაშიძე მეველუდ	2	1	3	24	-	2	-	2	-	-
4	ბოლქვაძე ღურსუნი	1	3	4	37	-	9	-	9	-	-
5	ნაკაშიძე ხუსეინი	2	2	4	20 ^{1/2}	-	6	-	4	2	-
6	შანიძე ღურსუნი	3	3	6	46	-	16	-	10	6	-
7	გუნწულიძე ღურსუნი	3	4	7	18	-	5	1	4	-	-
8	ნაკაშიძე მუხამელი	1	-	1	5	-	-	-	-	-	-
		23	23	46	194 ^{1/2}	-	53	2	40	11	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 240

სოფ. მახალაკიძეები, სხალთის თემი, ხულოს მაზრა
პინა მოს. 80 კვ.ს

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბავი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფ. ღქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი მ. ბერძენიშვილი										
1	მახარაძე ახმედ	3	3	6	26	-	7	-	7	-	-
2	მახარაძე ნური	4	2	6	36	-	8	-	8	-	-
3	მახარაძე ხასია	3	7	10	26	-	11	-	7	4	-
4	მახარაძე ომერ	2	2	4	15	-	3	-	3	-	-

5	მასხარაძე ოსმან	1	2	3	16	-	2	-	2	-	-
6	მასხარაძე ჯივან	1	1	2	15	-	3	-	3	-	-
7	მასხარაძე რასიმ	2	-	2	10	-	-	-	-	-	-
8	მასხარაძე ნანო	2	1	3	11	-	3	-	3	-	-
9	მასხარაძე რაბიღე	1	2	3	16	-	2	-	2	-	-
10	მასხარაძე დემურალ	1	-	1	6	-	-	-	-	-	-
11	მასხარაძე ხუშუტი	7	4	11	19	-	7	-	7	-	-
12	მასხარაძე თურანი	2	3	5	30	-	3	-	3	-	-
13	ბერიძე ზეკერია	2	1	3	14	-	3	-	3	-	-
14	ბერიძე ბარამალი	1	2	3	14	-	3	-	3	-	-
15	ბერიძე ასლან	3	2	5	13	-	4	-	4	-	-
16	ბერიძე სულეიმან	5	2	7	21	-	4	-	4	-	-
17	ბერიძე ოსმან	5	1	6	11	-	2	-	2	-	-
18	ბერიძე ღურსუნ	2	2	4	14	-	4	-	4	-	-
19	მასხარაძე ღურსუნ	5	1	6	27	-	6	-	4	2	-
20	ღარჩიძე ნური	1	3	4	17	-	6	-	3	3	-
21	ღარჩიძე ფაიცი	2	2	4	21	-	4	-	4	-	-
22	ღარჩიძე ისაყ	1	2	3	15 ^{1/4}	-	-	-	-	-	-
23	ღარჩიძე ეთარა	2	2	4	22 ^{1/2}	-	3	-	3	-	-
24	ღარჩიძე იბრაგიმი	1	2	3	18 ^{1/4}	-	3	-	3	-	-
25	ღარჩიძე ხალილ(დ)	2	1	3	18 ^{1/2}	-	2	-	2	-	-
26	ღარჩიძე მერჯანი	3	1	4	15 ^{1/2}	-	8	1	5	2	-
27	მასხარაძე შაი	3	2	5	40 ^{1/2}	-	7	-	4	3	-
28	მასხარაძე რამიზი	1	2	3	17 ^{1/2}	-	7	-	3	4	-
29	მასხარაძე სულეიმანი	2	2	4	17 ^{1/2}	-	5	-	5	-	-
30	მასხარაძე იზეთი	5	2	7	39 ^{1/2}	-	11	-	9	2	-
31	მასხარაძე მურადი	5	3	8	50	-	5	-	2	3	-
32	მასხარაძე სულეიმან. მურად	4	1	5	15	-	7	-	3	4	-
33	მასხარაძე იუსუფი	3	7	10	45	-	17	-	11	6	-
34	მასხარაძე მევლუდი	4	3	7	70	-	5	-	4	1	-

35	მახარაძე იდრისი	1	-	1	40	-	3	-	3	-	-
36	მახარაძე ქამილი	2	5	7	50	-	8	-	6	2	-
37	მიქელაძე ახმელი	1	1	2	25	-	7	-	5	2	-
38	მიქელაძე სულეიმან	4	4	8	26	-	14	-	14	-	-
39	ღარსიძე შეიდალი	3	7	10	31	-	12	-	12	-	-
40	ღარსიძე ჯივანი	2	3	5	36	-	11	-	7	4	-
41	ფუტყარაძე ხუსეინ	4	4	8	46	-	10	-	6	4	-
42	ფუტყარაძე ეუბი	6	3	9	21	-	10	-	6	4	-
43	ფუტყარაძე ნუსრედინი	3	3	6	30 ^{1/2}	-	7	-	7	-	-
44	მიქელაძე აბზა	2	1	3	10	-	-	-	-	-	-
45	მახარაძე ემინ	1	-	1	20	-	4	-	4	-	-
	მახალაკიძეების ჯამე	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	სულ	120	104	224	1093 ^{1/2}	-	251	1	200	50	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 240

სოფ. ოლადაური (ჯუმუშაური), სხალთის თემი, სულოს მაზრა
პინა მოს. 50 კვ.ს

№	მეკომუურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაბავ	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი მ. ბერძენიშვილი										
1	ქარცივაძე ალი	2	2	4	³¹	-	8	-	6	2	-
2	ჯუმუშაძე სულეიმან	2	4	6	31 ^{1/2}	-	11	-	11	-	-
3	ჯუმუშაძე ხუსეინ	5	3	8	31 ^{1/2}	-	13	-	11	2	-
4	ჯუმუშაძე ჯეფირ	1	2	3	16	-	4	-	2	2	-
5	ჯუმუშაძე რეჯებალი	2	5	7	13	-	4	-	2	2	-
6	ჯუმუშაძე მუსტაფა	2	2	4	19	-	4	-	2	2	-
7	ჯუმუშაძე ხასანი	5	3	8	31	-	12	-	8	4	-
8	ფუტყარაძე რეჯებალი	3	1	4	26	-	7	-	7	-	-

9	ფუტკარაძე ასლან	4	5	9	45	-	15	-	9	6	-
10	ფუტკარაძე ყადირ	2	3	5	27 ^{1/2}	-	4	-	4	-	-
11	ფუტკარაძე ბაირამაღ	2	2	4	39 ^{1/2}	-	9	-	7	2	-
12	ფუტკარაძე თერჯან	5	5	10	43	-	8	-	6	2	-
13	ქარცივაძე ნური	5	4	9	51 ^{1/2}	-	12	1	7	4	-
14	ქარცივაძე ემინი	8	8	16	79	-	24	1	12	11	-
15	ქარცივაძე იახია	4	5	9	67	-	19	-	13	6	-
16	მახარაძე ბურხან	3	5	8	54	-	19	-	12	7	-
17	ბერიძე ნუსრედინ	3	9	12	40	-	8	-	8	-	-
18	მახარაძე ხასანი	2	2	4	26	-	2	-	2	-	-
19	მახარაძე ღურსუნ ახმედის	4	3	7	40	-	12	-	8	4	-
20	მახარაძე რეჯეპალი	6	4	10	26	-	8	-	4	4	-
21	მახარაძე რეშიდ	3	1	4	28	-	9	-	5	4	-
22	მახარაძე მემედალი	1	5	6	14	-	1	-	1	-	-
23	მახარაძე იუნუს	4	1	5	13	-	5	-	3	2	-
24	მახარაძე ნური	3	3	6	16	-	5	-	3	2	-
25	მახარაძე შაქირ	4	5	9	27	-	6	-	5	1	-
26	დავითაძე თოფუზ	7	9	16	65	-	15	-	14	-	1
27	მახარაძე შერიფ	4	5	9	40	-	12	-	12	-	-
28	მახარაძე თერჯან	5	1	6	50	-	7	-	7	-	-
29	მახარაძე ღურსუნ	5	3	8	50	-	1	-	1	-	-
30	მახარაძე რეჯეპალი	7	4	11	60	-	11	-	11	-	-
31	მახარაძე ხუსეინი	6	4	10	50	-	5	-	4	1	-
32	მახარაძე შაქირი	3	1	4	30	-	2	-	2	-	-
33	მახარაძე ილიასი	5	2	7	50	-	3	-	2	1	-
34	მახარაძე ასლანი	2	1	3	14	-	2	-	2	-	-
35	მახარაძე ოსო	3	1	4	35	-	2	-	2	-	-
	სულ	132	123	255	1273 ^{1/2}	-	289	2	216	70	1

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 244

სოფ. პაპოშვილები, სხალთის თემი, სულოს მაზრა
პინა მოს. 50 კვ.ს

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და ვენახი	პ ი რ შ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფე. ღქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
	აღმწერი მ. ბერძენიშვილი											
1	ფუტკარაძე ხუსეინ	5	5	10	43	-	8	-	4	4	-	
2	ფუტკარაძე ზაბითა	4	2	6	37 ^{1/2}	-	8	-	4	4	-	
3	ფუტკარაძე შაქირი	5	3	8	59	-	9	-	7	2	-	
4	ფუტკარაძე დემურალი	4	1	5	42	-	6	-	6	-	-	
5	ფუტკარაძე რეჯებალი	6	6	12	80	-	4	-	3	1	-	
6	ფუტკარაძე ნური	3	4	7	55	-	9	-	5	4	-	
7	ფუტკარაძე ხასანი	4	2	6	40	-	6	-	4	2	-	
8	ფუტკარაძე ასლანი	4	2	6	60	-	3	-	3	-	-	
9	ფუტკარაძე შეიდალ	3	1	4	20	-	8	-	6	2	-	
10	ფუტკარაძე ოსო	2	2	4	21	-	6	-	6	-	-	
11	ფუტკარაძე ისკენდერ	8	8	16	61	-	11	-	11	-	-	
12	ფუტკარაძე თოსია	4	3	7	31	-	7	-	7	-	-	
13	ფუტკარაძე საყიფი	4	5	9	26	-	11	-	9	2	-	
14	ფუტკარაძე სულეიმან	2	3	5	17	-	6	-	4	2	-	
15	ფუტკარაძე ემრული	3	3	6	10	-	6	-	4	2	-	
16	ფუტკარაძე შაი	2	1	3	25	-	2	-	2	-	-	
17	ფუტკარაძე მუედინი	3	5	8	28	-	9	-	5	4	-	
18	ფუტკარაძე სადიყი	1	2	3	20 ^{1/2}	-	-	-	-	-	-	
19	ფუტკარაძე თურფანი	3	2	5	19	-	5	-	5	-	-	
20	ფუტკარაძე ეზიზი	3	4	7	52	-	17	-	13	4	-	
21	ფუტკარაძე ქელეში	1	2	3	30 ^{1/2}	-	10	-	6	4	-	
22	ფუტკარაძე დურსუნი	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
23	ფუტკარაძე მუხამედ	2	1	3	-	-	-	-	-	-	-	
24	სულ	76	68	144	777 ^{1/2}	-	151	-	114	37	-	

სოფ. მაწვევალთა, სხალთის თემი, სულოს მაზრა
პინა მოს. 60 კვ.ს

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი ალ. ბერძენიშვილი										
1	მახარაძე სერდალ	2	1	3	5	-	1	-	1	-	-
2	მახარაძე დურსუნ	1	6	7	50	-	5	1	4	-	-
3	ნაკაიძე ზექერია	3	6	9	60	-	5	1	4	-	-
4	ნაკაიძე ალი	5	4	9	120	-	3	1	2	-	-
5	ნაკაიძე ზექერია იუსუფ.	4	3	7	60	-	2	-	2	-	-
6	ნაკაიძე ისკენდერ	2	3	5	50	-	4	-	3	1	-
7	ფუტკარაძე ა(პ)ბდუღ	5	4	9	80	-	5	-	5	-	-
8	ნაკაიძე მემედ	4	2	6	46 ^{1/2}	-	8	1	7	-	-
9	ჯუმუშიძე მახმუდ	3	3	6	57	-	6	-	6	-	-
10	ჯოიძე ოსმან	6	3	9	54	-	7	1	5	1	-
11	ცეცხლაძე დურსუნ	6	6	12	68	-	9	-	9	-	-
12	ცეცხლაძე ნური	4	4	8	55 ^{1/2}	-	12	1	7	4	-
13	ჯოიძე ლომან	2	3	5	43	-	10	-	7	3	-
14	ჯოიძე იუნუს	3	6	9	60	-	8	-	8	-	-
15	ბერიძე მუხამედ	1	4	5	15	-	8	-	6	2	-
16	ნაკაიძე მეხდიალი	7	5	12	50	-	13	-	8	5	-
17	ნაკაიძე თევფიყ	1	3	4	34	-	7	-	7	-	-
18	ჩატიკაძე ოსმან	2	5	7	28	-	9	-	7	2	-
19	ფუტკარაძე სულეიმან	4	3	7	30	-	10	-	8	2	-
20	ფუტკარაძე ასლან	1	3	4	18	-	8	-	7	1	-
21	ჩატიკაძე ნური	2	3	5	28	-	6	-	4	2	-
22	ჩატიკაძე ემინ	4	1	5	26	-	11	1	4	6	-
23	დავითაძე იუსუფ	5	4	9	31 ^{1/2}	-	5	-	5	-	-
24	მახარაძე ალი ხასან.	6	3	9	46	-	8	1	7	-	-
25	მაკარაძე შაქირ	2	3	5	41	-	5	-	5	-	-
26	ჩატიკაძე მუხამედ	2	3	5	31	-	11	1	8	2	-
27	დავითაძე ხუსეინ	3	7	10	31 ^{1/2}	-	11	1	10	-	-
28	მაკარაძე ასლან	2	2	4	21	-	2	-	2	-	-
29	მაკარაძე ალი	4	3	7	60	-	13	1	12	-	-

30	მაკარაძე ღურსუნ	2	1	3	45	-	3	-	3	-	-
31	მაკარაძე იუნუს	2	1	3	60	-	8	-	8	-	-
32	მაკარაძე ემინ	3	1	4	21	-	-	-	-	-	-
33	ბუქიძე ახმედ	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-
34	ჯოძიძე ხასან	1	2	3	25	-	4	-	4	-	-
35	ნაკაიძე რეჯებალი	2	1	3	45	-	8	-	8	-	-
	მაწყვალთის ჯამე	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	სულ	107	112	219	1495 ^{1/2}	-	235	11	193	31	

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 244-245

სოფ. კარაპეტი, სხალთის თემი, ხულოს მაზრა
პინა მოს. 50 კვ.ს

№	მეკომუროს სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბალი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	ღელაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხიანი საქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი
	აღმწერი ალ... ბერძენიშვილი										
1	ჯოძიძე ყადირ	3	2	5	50	-	6	-	5	1	-
2	დავითაძე იაკობ	4	5	9	80	-	7	-	3	4	-
3	აბაშიძე ახმედ	3	2	5	40	-	8	-	6	2	-
4	აბაშიძე მესხმედ	3	3	6	35	-	4	-	3	1	-
5	აბაშიძე თეფფიყ	2	4	6	35	-	4	-	-	4	-
6	ღიასამიძე ალი	5	4	9	80	-	6	-	6	-	-
7	აბაშიძე ახმედ	2	4	6	30	-	3	-	3	-	-
8	ფუტკარაძე ნური	2	1	3	25 ^{1/3}	-	3	-	3	-	-
9	გოგელიძე ისმაილ	2	2	4	9(3)0	-	5	-	4	1	-
10	ჯოძიძე ახმედ	2	2	4	30	-	5	-	5	--	-
11	დავითაძე იუსუფ	4	2	6	35	-	9	1	5	3	-
12	გეგელიძე იუსუფ	3	5	8	50	-	4	-	3	1	-
13	გეგელიძე ახმედ	1	4	5	26	-	8	-	6	2	-
14	გეგელიძე ეშრეფ	4	1	5	31	-	14	-	8	6	-
15	გოგელიძე მუხამედ	3	2	5	26	-	7	-	7	-	-
16	გოგელიძე ბურხან	2	2	4	26	-	11	-	74	-	-
17	დარჩიძე დემურალ	3	2	5	16	-	8	-	4	4	-
18	ჯოძიძე ახმედ	2	4	6	27	-	9	-	5	4	-

19	ჯოძე ინუს	4	2	6	18	-	8	1	3	4	-
20	ჯოძე მეველუდ	2	2	4	16	-	4	-	4	-	-
21	ჯოძე იაკობ	2	4	6	19	-	9	-	7	2	-
22	ფუტკარაძე ხასან	2	3	5	21	-	9	-	7	2	-
23	ფუტკარაძე ჯე- მალ	3	2	5	26	-	5	-	5	-	-
24	გოგელიძე ფაიცი	1	4	5	21	-	9	-	7	2	-
25	ჯოძე ხუსეინ	1	-	1	15	-	-	-	-	-	-
	კარაპეტის ჯამე	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	სულ	65	68	133	808 ^{1/3}	-	165	2	116	47	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 245

სოფ. კვიციანი, სხალთის თემი, სულოს მახრა
პინა მოს. 50 კვ.ს

№	მეკომუროს სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბაღი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი					
		მამაკაცი	ღვთადაც	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის				
								ცხენი	მსხვილფე- დქიანი სა- ქონელი	ცხვარი და თხა	დანარჩენი	
	აღმწერი აღ... ბერ- ძენიშვილი											
1	ფუტკარაძე ნური	3	3	6	22	-	5	-	5	-	-	
2	ფუტკარაძე შერიფ	2	4	6	27	-	6	-	6	-	-	
3	ფუტკარაძე ყაფთან	2	1	3	18	-	3	-	3	-	-	
4	კვიციანი დაუდ	3	4	7	45	-	7	-	7	-	-	
5	ჯოძე ემინ	3	3	6	38	-	7	-	5	2	-	
6	ფუტკარაძე აღი	5	6	11	36	-	7	1	4	2	-	
7	ჯოძე ნური	3	1	4	16	-	11	-	7	4	-	
8	ჯოძე შაქირ	2	2	4	17	-	7	-	5	2	-	
9	ფუტკარაძე იუნუს	4	4	8	15	-	7	-	5	2	-	
10	ფუტკარაძე თოფუზ	3	1	4	15	-	5	-	3	2	-	
11	ფუტკარაძე მურად	3	1	4	14	-	4	-	4	-	-	
12	ფუტკარაძე ხუსეინ	1	-	1	10	-	2	-	2	-	-	
13	ფუტკარაძე იარო- მან?	2	1	3	80	-	14	-	8	6	-	
14	ფუტკარაძე ასლან	4	2	6	42	-	16	1	9	6	-	
15	ფუტკარაძე შაქირ	3	2	5	44	-	5	-	5	-	-	
16	ფუტკარაძე შაისმა- ილ	5	2	7	41	-	10	-	7	3	-	

17	კვიახიძე მემედალი	5	1	6	34	-	11	-	5	6	-
18	კვიახიძე სულეიმან	5	2	7	49	-	6	-	4	2	-
19	კვიახიძე ოსმან	1	1	2	21	-	3	-	3	-	-
20	ჯოძიძე უზეირ	2	2	4	62 ^{1/2}	-	21	1	12	8	-
21	ჯოძიძე ილიას	3	4	7	57	-	20	1	12	7	-
22	ჯოძიძე თუფან	2	1	3	26	-	13	-	6	7	-
23	ჯოძიძე ხუსეინ	4	1	5	50	-	20	1	15	4	-
24	ჯოძიძე ზაბით	3	2	5	50	-	14	-	10	4	-
25	ფუტკარაძე მაირ	2	1	3	23	-	6	-	4	2	-
26	ჯოძიძე ხელილ	3	4	7	32	-	9	-	6	3	-
27	ჯოძიძე ალთი	4	2	6	50	-	17	-	10	7	-
28	ჯოძიძე დაუდ	1	1	2	33	-	11	-	7	4	-
29	ფუტკარაძე მუხამედ	3	3	6	74	-	28	1	20	7	-
30	ფუტკარაძე ესედ	5	3	8	70	-	18	-	13	5	-
31	ჯოძიძე გუნქარა	-	2	2	15	-	-	-	-	-	-
32	ჯოძიძე ეშრეფ	3	2	5	22	-	9	-	5	4	-
	კვიახიძეების ჯამე	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	სულ	94	69	163	1098 ^{1/2}	-	322	6	217	99	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 245-246

სოფ. გოგნიაური, სხალთის თემი, სულოს მაზრა
პინა მოს. 50 კვ.ს

№	მეკომურის სახელი და გვარი	მცხოვრები			ნათესი	ბალი და გენახი	პ ი რ უ ტ ყ ვ ი				
		მამაკაცი	დედაკაცი	ს უ ლ			საერთო რიცხვი	მათ შორის			
								ცხენი	მსხვილფეხი	ლაქიანი საქონელი	ცხვარი და თხა
	აღმწერი ალ... ბერძენიშვილი										
1	გოგბიძე იუსუფ	4	4	8	65	-	11	-	9	2	-
2	გოგბიძე ესედ	7	6	13	82	-	18	1	5	2	-
3	გოგბიძე თევფიყ	7	6	13	75	-	11	1	2	8	-
4	გოგბიძე ყასუმ	6	4	10	63	-	11	-	4	7	-
5	გოგბიძე ახმედ	3	1	4	35 ^{1/2}	-	9	-	5	4	-
6	გოგბიძე დურსუნ სულეიმ.	5	2	7	50	-	19	-	14	5	-
7	გოგბიძე თიყია	1	-	1	-	-	2	-	2	-	-
8	გოგბიძე ოსმან	6	5	11	82	-	37	1	20	16	-
9	გოგბიძე შაქირ	2	2	4	50	-	17	-	9	8	-

10	გოგიძე შაი	2	1	3	30	-	3	-	3	-	-
11	გოგიძე ღურსუნ	2	3	5	50	-	17	-	13	4	-
12	გოგიძე ხუსია	2	-	2	50	-	3	-	3	-	-
13	გოგიძე შექირ	6	2	8	50	-	16	-	8	8	-
14	გოგიძე ზაბით	7	4	11	61	-	13	1	8	4	-
15	გოგიძე შაქირ	4	5	9	41	-	15	1	12	2	-
16	გოგიძე მუსტაფ	1	4	5	21	-	6	-	6	-	-
17	გოგიძე ალი	4	5	9	51	-	13	1	8	4	-
18	გოგიძე შუხუთ	3	3	6	50	-	10	-	6	4	-
19	გოგიძე ხუსეინ	6	1	7	70	-	7	-	4	3	-
20	გოგიძე ოსმან	4	2	6	70	-	14	1	7	6	-
21	გოგიძე რეჯეპალი	4	4	8	90	-	11	1	1	10	-
22	გოგიძე ხასან	3	3	6	87	-	7	-	4	3	-
23	გოგიძე აჯი	1	3	4	50	-	5	-	5	-	-
24	გოგიძე შაბან	2	3	5	27	-	1	-	1	-	-
25	გოგიძე ეუბ	4	2	6	47	-	5	-	1	4	-
26	გოგიძე იუნუს	5	2	7	36	-	3	1	2	-	-
27	გოჭინაურის ჯამე	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
28	სულ	101	77	178	1383 ^{1/2}	-	284	9	184	91	-

ფონდი რ-178, ან.1, საქმე 29, ფურც. 246

**სომხეთის სახელმწიფო არქივში დაცული დოკუმენტები
საქართველო-სომხეთის სასაზღვრო დავასთან დაკავშირებით**

2021 წლის 21 ივნისიდან 15 სექტემბრის ჩათვლით ევროკავშირის ჩარჩო-პროგრამა „ჰორიზონტი 2020“-ის საგრანტო პროექტის ფარგლებში პროფესორი თამაზ ფუტკარაძე იმყოფებოდა სომხეთის დედაქალაქში, რამაც მისცა შესაძლებლობა გაცნობოდა არქივებსა და წიგნსაცავებში დაცულ რუსულენოვან დოკუმენტურ მასალებს საქართველოს შესახებ. ვფიქრობთ, რომ **ზოგიერთი დოკუმენტი სიახლეა ქართული სამეცნიერო წრეებისათვის, განსაკუთრებით ის მასალები, რომლებიც დაკავშირებულია ამ ორ მეზობელ რესპუბლიკას შორის არსებულ სასაზღვრო დავებთან 1918-1920 წლებში.** ეს დოკუმენტები გამოვამჟღავნებთ ჟურნალ „არხეონის“ 22-ე ნომერში, მაგრამ იგი გამოვიდა მცირე ტირაჟით, ინტერესი და მოთხოვნილება კი საკმაოდ დიდი იყო. ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ აღნიშნული დოკუმენტების ხელახლა გამოქვეყნება.

ქრონოლოგიურად იგი მოიცავს პერიოდს 1920 წლის დეკემბრიდან 1921 წლის იანვრამდე. მკითხველს ვთავაზობთ აღნიშნულ დოკუმენტებს .

სომხეთის ისტორიული არქივი

ფონდი 114, ანაწერი 2 ს.

**სომხეთის სსრ. საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი
(მასალები მიოძია, თარგმნა და ჩამოიტანა თამაზ ფუტკარაძემ)**

1920 წელი

შეთანხმება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და სომხეთის რესპუბლიკას შორის ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალურ ზონაში ქართული ჯარის დროებითი შეყვანის თაობაზე

სომხეთში ანგორის მთავრობის თურქული ჯარების შეტევის გათვალისწინებით, ნეიტრალურ ზონაში შექმნილი საფრთხეებიდან, ასევე საქართველოს უსაფრთხოების ინტერესებიდან გამომდინარე, საქართველოს მთავრობის წინადადებით და ზემოთხსენებული მთავრობების უფლებამოსილებით – საქართველოს მხრიდან: სამხედრო მინისტრის გ. ს. ლორთქიფანიძის და საგარეო საქმეთა მინისტრის ამხანაგის კ. საბახტარაშვილის, ხოლო სომხეთის რესპუბლიკიდან – დელეგაციის თავმჯდომარის ს. მამიკონიანის სახით და ტ. ბეკზადიანის, ს. ხაჩატურიანის მონაწილეობით ვთანხმდებით შემდეგზე:

1. საქართველოს მთავრობის წინადადებით სომხეთის მთავრობა იძლევა თანხმობას ნეიტრალურ ზონაში ქართული ჯარების შეყვანის შესახებ;
2. ქართული ჯარების ყოფნა ნეიტრალური ზონის ტერიტორიაზე არ იძლევა არავითარ უფლებას ამ ტერიტორიების კუთვნილებაზე;
3. აღმინისტრაცია რჩება უცვლელი;
4. ჯარებისათვის საჭირო პროდუქტები შესყიდული იქნება თავისუფალ ფასებში რეკვიზიციის გამოყენების გარეშე;

5. აუცილებლობის შემთხვევაში ნეიტრალურ ზონაში სომხეთიდან შეშვებული იქნებიან ლტოლვილები დაახლოებით 10 000 კაცამდე;
6. სომხეთის მთავრობის სახელმწიფო საკუთრება დაუყოვნებლივ უნდა იქნას დაცული ნეიტრალურ ზონაში. ეს ქონება ეკუთვნის სომხეთის მთავრობას და მოთხოვნის შემთხვევაში მას უნდა დაუბრუნდეს;
7. ამ შეთანხმების პირობების შესრულების კონტროლისათვის ნეიტრალურ ზონაში დაინიშნება სომხეთის მთავრობის განსაკუთრებული უფლებამოსილებით წარმოდგენილი პირი;
8. ეს ხელშეკრულება ფორმდება სამი თვით, რის შემდეგაც შესაძლებელია მისი გაგრძელება ორმხრივი შეთანხმების საფუძველზე. თუ არ შედგება ახალი შეთანხმება, მაშინ ძალას კარგავს ეს შეთანხმება, ქართული ჯარი გადის ნეიტრალური ზონიდან და აღდგება ძველი მდგომარეობა.
9. ხელშეკრულება ძალაშია ხელმოწერის მომენტიდან და დგება ორ ეგზემპლარად საერთო ხელმოწერით.

13 ნოემბერი, 1920 წელი, თბილისი
 სომხეთის ცსა, ფონდი 114, ს. 56, ან. 2ს, ფურც. 47

საქართველოს რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს

ნეიტრალური ზონის შესახებ 1919 წლის იანვრის სომხეთ-საქართველოს ხელშეკრულებით ზუსტად განისაზღვრა საზღვრები და მმართველობის საკითხები ყოველი მომლაპარაკებელი მხარის მიერ.

1. 1928 წ. 31 დეკემბერს, 24 საათში ქართველების მიერ დაკავებული დამაკავშირებელი პუნქტების ხაზი უნდა გადიოდეს ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის ჩრდილოეთ საზღვარზე;
2. ეს ხაზი უნდა განვიხილოთ, როგორც ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის ჩრდილოეთი საზღვარი – ადგილებზე მიმართულებათა ცვლილებამდე სოფლის მაცხოვრებლების მიერ მიწის დამუშავებასთან დამოკიდებულებით.

ლეკლი-დარის მთა-სოფელ ირგანჩაის მთიანი ფერდის პირდაპირი ხაზი – 798 მ. სიმაღლის. სოფელი ჯანდარი-სიმაღლე 735 მეტრი, სოფელი აკ კერპი სიმაღლე 694 მეტრი, პირდაპირი ხაზი სოფ. ოპრეტამდე – სიმაღლე 492 მ. სოფ. კოჯორის, ვარდაზორის დაშლილი ეკლესია, სოფ. სადახლო, მთიანი ქედი 1554, სადახლოდან ჩრდილოეთით, შემდეგ 2660 მეტრი სიმაღლემდე ტაპადარის მთა, შემდეგ როდნიკი, ჩრდილოეთით კაჩ-კალას კლდეები და პოლუთლუბაშის მთები.

სოფელი ირგან-ჩაი, საატე, ჯანდარი, აკ-კერპი, ოპრეტი, კოჯორი, ვარდაზორი. სადახლო რჩება პროექტირებული ხაზის ჩრდილოეთით.

ძველი თურქული ხაზი განვიხილება, როგორც ნეიტრალური ზონის სამხრეთი საზღვარი. ეს საზღვარი დადგენილია 1918 წ. 25 დეკემბერს. დოკუმენტზე ხელი აქვთ მოწერილი გენერალ რიკფორტს, პოლკ. შარდინს, საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარეს ნ. ჟორდანიას. ეს ხელშეკრულება ხელმოწე-

რილია სომხეთის რესპუბლიკის წარმომადგენლის მ. არუთუნიანის მიერ 1918 წ. 25 დეკემბერს, სოფელ კარაკლისში.

სამხრეთი მთა 10.304 ფუნტის, მდ. ოვდარისი, მდ. კარაკალა, პალის ჩაიკამენკა ძორაკეტის (ბამბაკ-ღებედა) ზევით ძორაკეტისაკენ ბაბადუანის დაშვებამდე. ზევით ბაბადუანის, კარინჯას და მარჩემს შორის, შემოვბრუნდებით ჩრდილოეთისაკენ, ჩატინდარის მთისაკენ.

ნეიტრალური ზონის სოფლები:

1. ალავერდის უბანი. ვოლოსტი
 - ა. ალავერდსკაია: ალავერდი, ზემო ახტალა, ქვემო ახტალა, ბედნიკი, შამ-ლუხი.
 - ბ. შინისსკაია: არჩეში, შნოგი.
 - გ. ჩოკანსკაია: ჩოკანი
 - დ. ლამბალინსკაია: კერპილი, ლამბალო, აირუმი.
 2. უზუნდასრკის უბანი. ვოლოსტი
 - ა. უზუნდასრკაია: აგვი, ამოჯი, არდვი, იკარატი, უზუნდარი
 - ბ. ახპატსკაია: აკორი, ახრატი, ვორნაკი, სანაიანი, კარინჯი
 - გ. მაგარტსკაია: კაცაგანი, მგარტი, ოვანდარა, ცატერი
 3. ვორონცოვსკაია. ვოლოსტი
 - ა. ვორონცოვსკაია: ვრონცოვსკაია, პრივოლნოე
 - ბ. შახნაზაროვსკაია: კოტურ-ბულაგი, შახნაზარი
 - გ. ურუტსკაია: აიდარბეკი, ურუტი;
 - დ. ილმაზლინსკაია: ჯუჯანანტი, ილმაზლო, ირგან-ჩაი, კარაკალა, სოუხ-ბუ-ლაგი, ტეზაკენტი
- ფონდი 114, საქმე 56, ან. 2ს , ფურც. 3,4

ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის კომისარიატი

9 ნოემბერი, 1920. № 585

ალავერდი

ნეიტრალური ზონის საუბნო კომისრებს

სომხეთის საზღვრებში თურქეთის შეტევის გათვალისწინებით, ნეიტრალურ ზონაში შედის ქართული ჯარი თურქეთისათვის წინააღმდეგობის გასაწევად იმ შემთხვევაში, თუ ისინი გეზს აიღებენ ნეიტრალური ზონისაკენ. მიზნად ვისახავთ ასევე ადგილობრივი მოსახლეობის დაცვას. წინადადებას გაძღვეთ იმოქმედოთ ქართულ ჯართან ერთად. თქვენდამი რწმუნებულ უბნებში მოსახლეობას აუხსენით, რომ ნეიტრალური ზონის მმართველობა რჩება იგივე, უფრო ზუსტად სომხეთისა და საქართვეოს რესპუბლიკების მთავარი კომისარიატის სახით.

ნეიტრალური ზონის კომისარი გ. დლონტი

ფონდი 114, ანაწ. 2ს, საქმე 56

მიმოწერები ნეიტრალური ზონის ტერიტორიულ საკითხებზე

ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის კომისარიატი.

13 ნოემბერი, 1920. N.586

ცირკულარულად

ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის უბნის ხელმძღვანელებს

საქართველოს მთავრობის თავმჯდომარის ბრძანებით ნეიტრალურ ზონაში შედის ქართული არმიის ნაწილები – თურქეთის თავდასხმის შემთხვევაში მოსახლეობის დაცვის მიზნით. ნეიტრალურ ზონაში ცხადდება სამხედრო მდგომარეობა.

მთელი ადმინისტრაცია დაექვემდებარება დროებით გენერალ-გუბერნატორს.

კომისარიატი მოგიწოდებთ, შეასრულოთ გენერალ-გუბერნატორის მიერ გამოცემული ყველა ბრძანება. საუბნო კომისრებისათვის ბრძანების სწრაფად გადაცემის უზრუნველსაყოფად ზონაში შეყვანილ იქნას ორი ცხენოსანი მილიციონერი.

ნეიტრალური ზონის კომისარი გ. ღლონტი.

13 ნოემბერი, 1920

ფონდი 114, ან. 2 ს. საქმე 12, ფურც. 4

ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის კომისარიატი

16 ნოემბერი, 1920. № 623

ალავერდი

მთავარი კომისარიატი წინადადებას გაძღვევთ აწარმოოთ სომეხი ლტოლვილების ზუსტი რეგისტრაცია თქვენდამი რწმუნებულ უბნებში და კომისარიატში წარმოადგინოთ სიები თითოეული სოფლის მიხედვით. ეს სიები გადაეგზავნება დახმარების ამერიკულ კომიტეტს ლტოლვილების სურსათით და პროდუქტებით უზრუნველყოფისათვის.

ნეიტრალური ზონის კომისარის მოადგილე კაპიტანი კაციტაძე

ფონდი 114, საქმე № 56, ფურც. 13

სომხეთისა და საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროების ნოტები – საქართველოს მიერ სომხეთის საზღვრების დარღვევის შესახებ

სასწრაფოდ

17 ნოემბერი, 1920. № 4874.

საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს

ჩვენი ინფორმაციით, ქართული ჯარები შევიდნენ ქ. ჯელალოღლში – ნეიტრალური ზონის ტერიტორიაზე, რომელიც უდავოდ არის სომხური ტერიტორია. საჭიროდ ვთვლით გამოეხატოთ ენერგიული პროტესტი თქვენს მიერ სომხეთის სუვერენიტეტის ხელყოფისათვის. ეს შეიძლება განვიხილოთ, როგორც

მტრული მოქმედება სომხეთის წინააღმდეგ. ვიმედოვნებთ, რომ თქვენი ჯარები გაველენ სომხეთის ტერიტორიიდან, რომ მეგობარი საქართველო არ ისარგებლებს სომხეთის სირთულეებით.

ფონდი 114, ანაწ. 2ს, საქმე 11, ფურც. 1

სასწრაფოდ.

ერევანი. საგარეო საქმეთა მინისტრს

8 ნოემბრის № 6298 ნოტის პასუხად გაცნობებთ, რომ საქართველოს მთავრობა ითვალისწინებს ქვემოთ ფაშას ჯარების ბოლოდროინდელ მოძრაობას და აქედან გამომდინარე საშიშროებას.

სომხეთსა და თურქეთს შორის საბრძოლო მოქმედებების შემთხვევაში გადაწყვეტიტ უშუალოდ, ნეიტრალური ზონის მეზობლად გავაძლიეროთ საზღვრების დაცვა ნეიტრალური ზონის ჩრდილოეთ ნაწილში და დავიწყოთ მოლაპარაკებები სომხეთთან ნეიტრალური ზონის სრულად დაკავებაზე. თქვენი გენერლის კარალოვის განცხადება იმის შესახებ, რომ თითქოსდა საქართველომ გადაწყვიტა დაიკავოს ნეიტრალური ზონა სომხეთთან მოლაპარაკების გარეშე, ეფუძნება გაუგებრობას. ჩვენ არ გვინდა ვისარგებლოთ თქვენი სირთულეებით. ჩვენ გვინდა მხოლოდ საკუთარი უსაფრთხოება. მზად ვართ მოლაპარაკებისათვის

საქართველოს დიპლომატიური წარმომადგენლობა ერევანში

ფონდი 114, საქმე 11. ფურც. 2

1920 წ. 25 ნოემბერი

სომხეთის დიპლომატიურ წარმომადგენელს საქართველოს მთავრობაში

23 ნოემბრის ნოტასთან დაკავშირებით, გთხოვთ მოგვაწოდოთ თურქეთის ულტიმატუმის პირობების ტექსტი. მაშინ, როცა ნოტაზე პასუხი არ მიგვიღია, საქართველოს მთავრობამ მიიღო სრულიად სანდო ინფორმაცია, რომ სომხეთის მთავრობამ შეთანხმების საფუძველზე მიიღო თურქეთის ულტიმატუმის პირობები, რომელშიც წერია, რომ თურქეთის მიერ უნდა გაიწინდოს ბორჩალოს უეზდის სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი ნეიტრალური ზონის – ვორონცოვკის ხაზიდან სოფელ ნაღბანდამდე, ასევე ბორჩალოს უეზდის სამხრეთი ნაწილი და მესამე ულტიმატუმის პირობებით ნეიტრალურ ზონაში, სანაიანის სადგურზე დაშვებული უნდა იქნას თურქეთის საკონტროლო კომისია.

სომხეთმა მიიღო ეს პირობები არა მხოლოდ საქართველოსთან შეუთანხმებლად, არამედ არც კი გვაცნობა ამის შესახებ. ამასთან, თურქეთის ულტიმატუმის პირობების მიღებით ბორჩალოს უეზდში შეიქმნა ახალი სიტუაცია. მესამე ძალის შემოსვლამ გაართულა საქმე. ამიტომ, საქართველო აცხადებს კატეგორიულ პროტესტს და იძულებული ვართ მივიღოთ ყველა საჭირო ზომა საკუთარი საზღვრების დასაცავად, ასევე ბორჩალოს უეზდზე ჩვენი ინტერესების დასაცავად. ეს სომხეთის მთავრობის მიერ არ უნდა იქნას აღქმული მის წინააღმდეგ გადადგმულ ნაბიჯად.

ფონდი 114, საქმე 11. ფურც. 3

ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის კომისარი

30 ნოემბერი, 1920. № 25

კვლავ ვადასტურებ: 1. დამოკიდებულებას 28.ს/მ, № 16

გთხოვთ, სამხედრო მდგომარეობა და გენერალ-გუბერნატორის ხელისუფლება გამოაცხადოთ უმოქმედოდ და არ აღიაროთ ადმინისტრაციული ხელისუფლების დაქვემდებარება გენერალ-გუბერნატორისადმი, რის შესახებაც აცნობოთ ქვემდებარე პირებს.

თქვენს ყურადღებას გავამახვილებ იმაზე, რომ სანაიანიდან 1,5-2 ვერსტში ადგილი ჰქონდა უზუნდარელების შეტაკებას ქართველ ჯარისკაცებთან. ძმები – გლეხი კოსტანიანები დააპატიმრეს. ეს პირდაპირ ეწინააღმდეგება შეთანხმების პირობებს ადმინისტრაციის უცვლელად შენარჩუნების შესახებ. ჩემი დაუინებელი მოთხოვნით ძმები კოსტანიანები გაათავისუფლეს.

ფონდი 114, ან. 2ს., საქმე № 56, ფურც. 37

პრედრეკა, ამხ. აივაზოვს

7 დეკემბერი, 1920

წინადადებას გაძღვეთ დაუყოვნებლივ აიყვანოთ შინაპატიმრობაში საქართველოს მთავრობის წარმომადგენელი სომხეთში და მთელი მისი თანამშრომლები

პრედრეკოში კასიანი

ფონდი 114, ან. 2ს., საქმე 23, ფურც. 1.

სასწრაფოდ

ერევანი. რევეკომის თავმჯდომე რე კასიანს!

თქვენი 1920 წ. 7 დეკემბრის ნოტის პასუხად, საქართველოს მთავრობის სახელით გაცნობებთ: თქვენი განცხადება, რომ თითქოს დაგაკავეთ აზერბაიჯანიდან სომხეთისაკენ მომავალი ტრანზიტული ტვირთები, არ შეესაბამება სიმართლეს. ტრანზიტული ტვირთები გადაადგილდება შეუფერხებლად.

მეორე, საქართველოს მთავრობამ ნეიტრალურ ზონაში ჯარები შეიყვანა სომხეთ-საქართველოს 13 ნოემბრის წერილობითი შეთანხმების საფუძველზე.

მესამე, საქართველოს მთავრობამ დამფუძნებელი კრების 7 დეკემბრის დეკლარაციით განაცხადა, რომ იგი დაიცავს ყველა შეთანხმებას, მათ შორის სომხეთ-საქართველოს შორის გაფორმებულ შეთანხმებასაც

10 დეკემბერი, 1920.

საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე საბახტარაშვილი

ფონდი 114, საქმე 23, ფურც. 10

რევეკომის თავმჯდომე რეს კასიანს

ერევნიდან მიღებული სარწმუნო ცნობებით, სომხეთში საქართველოს წარმომადგენელი გენერალი კარალოვი და მისიის მდივანი პოლკოვნიკი მიქაბე-

რიქე აიყვანეს შინაპატიმრობაში 1920 წ. 7 დეკემბერს. ეს ფაქტი ჩვენს მიერ განხილულია, როგორც სომხეთის მხრიდან მტრული მოქმედება და ვაცხადებთ ენერგიულ პროტესტს. მოვითხოვთ მათ დაუყოვნებლივ გაათავისუფლებას.

საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე საბახტარაშვილი
10 დეკემბერი, 1920

ფონდი 114, ან. 2ს, საქმე 12, ფურც. 5

საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს

ჩვენი ინფორმაციით ნეიტრალურ ზონაში შემოიღეთ გენერალ-გუბერნატორობა. იმის გათვალისწინებით, რომ 13 ნოემბრის შეთანხმებით ნეიტრალურ ზონაში ადმინისტრაცია რჩება არსებულ საფუძველზე, გენერალ-გუბერნატორობა არ შეიძლება დაწესდეს ხელშეკრულების დარღვევის გარეშე. გთხოვთ გვაცნობოთ, რამდენად შეესაბამება ეს ინფორმაცია სიმართლეს.

დიპლომატიური წარმომადგენლობა.

საქართველოში სომხეთის სრულუფლებიანი წარმომადგენლობის საქმის მწარმოებელი

ფონდი 114, , ან. 2ს, საქმე 12, ფურც. 6

ტელეგრამა

თფილისი, სანაიანის ქართული ჯარების სარდალს

23 ნოემბერს ქართული ჯარები შევიდნენ ნეიტრალურ ზონაში და დაიკავეს სომხეთის უდაო ტერიტორიები სადგურ შაგალამდე, რითაც დაირღვა 13 ნოემბრის შეთანხმება. ეს ნაბიჯი არ ემსახურება მეზობელი ქვეყნების მეგობრულ ურთიერთობებს.

სომხეთის რესპუბლიკის ჯარების სახელით გამოცხატავ პროტესტს ნეიტრალურ ზონის საკონტროლო კომისიის თავმჯდომარე მედიქოვი

ფონდი 114, ან. 2ს, საქმე 12, ფურც. 9

კარაკლისის უეზდის რეგომის წევრის ერვანდ აირაპეტიანის მოხსენება უეზდში სამხედრო მდგომარეობის შესახებ

ქართული ჯარის ნაწილები 3 ათასი კაცის შემადგენლობით იმყოფება სოფ. ვორონცოვიდან სოფ. შაგალის ჩათვლით. სომხეთის ტერიტორიაზე – სოფ. შაგალიდან ჯალალოღლამდე იმყოფება დაახლოებით 800 კაცი. ქართული ჯარი შედგება ნებაყოფილებით დაქირავებული სომხებისგან, რუსებისგან (2000 კაცი) და წითელარმიელი ქართველებისგან (100 კაცი).

ნებაყოფილებით დაქირავებული ჯარი მზადაა ჩვენ შემოგვიერთდეს. ამდენად, ბრძოლა მოგვიწევს მხოლოდ წითელარმიელებთან.

1-დან 10 დეკემბრამდე ჩავატარეთ ერთი პარტიული და ორი უპარტიო ყრილობა. გლახობამ გამოხატა მზადყოფნა შეუერთდეს საბჭოთა სომხეთს. აჯანყების შემთხვევაში ისინი დაგვეხმარებიან ცოცხალი ძალით, სურსათითა და პროდუქტებით. პარტია აყალიბებს კომუჯრედებს ყველა სოფელში. ჩვენ

ორგანიზება გავუკეთეთ თავდაცვის ძალებს ყველა სოფელში 50-200 კაცის შემადგენლობით.

გლეხებმა უარი თქვეს ქართული ჯარისისათვის დახმარების გაწევაზე. ამ საფუძველზე, გლეხებსა და წითელარმიელებს შორის სოფ. შიხინაში 12 დეკემბერს მოხდა შეტაკებაც. იყო სროლები.

სოფ. უზუნლარში დღემდე გრძელდება დაპატიმრებები და დევნა.

12 დეკემბერს ხელთ ვიგდეთ ხელმძღვანელობის საიდუმლო ტელეგრამა, რომლიდანაც ჩანს, რომ ისინი აპირებენ სომხეთის სიღრმეში მათი ჯარის გადმოსროლას.

ჩვენი ორგანიზაცია მომზადებულია აჯანყებისათვის, მაგრამ იმის გამო, რომ საქართველოსთან მიმართებაში ყველა ჩვენი აგრესიული მოქმედება შეთანხმებული უნდა იყოს ჩვენს საერთო პოლიტიკასთან, ველოდებით ინსტრუქციას სომხეთის რეგკომისაგან.

17 დეკემბერი, 1920

ფონდი 114, ან. 2ს., საქმე 26, ფურც. 1,2

თბილისი

საქართველოს დემოკრატიული ესპუბლიკის საგარეო საწმეთა მინისტრს

თქვენი 10 დეკემბრის № 10725 ტელეგრამის პასუხად, სომხეთის რეგკომის სახელით გაცნობებთ:

პირველი – სომხეთის რეგკომს არ შეუძლია ცნოს საქართველო-სომხეთის 1920 წლის 13 ნოემბრის შეთანხმება. პირადად ჩვენს მიერ, წამოყენებული იქნა წინადადებები კონკრეტული ღონისძიებების გასატარებლად ქართული ჯარის ნეიტრალური ზონიდან გაყვანის შესახებ – დეკემბრის თვიდან;

ფორმალურად, თქვენი მთავრობა აპელირებს შეთანხმებაზე, რომელიც თქვენვე დაარღვიეთ ქართული ჯარის მიერ ნეიტრალური ზონის საზღვრების გადაღახვით, რომლებიც იმყოფებიან სომხეთის ტერიტორიაზე;

მეორე: მოხდა ნეიტრალური ზონის შიგა წესრიგის ადმინისტრაციულ წყობაში ჩარევა – სომეხი მოსამსახურეების დათხოვნისა და ქართველებით მათი ჩანაცვლების გზით;

მესამე – დამსჯელი ექსპედიციის გაგზავნა სომხური სოფლების წინაარმდეგ და სროლები, რასაც ჰქონდა ადგილი შინისში.

13 ნოემბრის შეთანხმება თავისი არსით მოკლებულია ყოველგვარ იურიდიულ ძალას, რადგან იგი ატარებს სამხედრო-სტრატეგიულ ხასიათს და განსაზღვრულ მომენტში ჩვენი ურთიერთობის ინტერესებიდან გამომდინარე მისაღები იყო დაშნაკების ხელისუფლებისათვის, მაგრამ სომხეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ეს შეთანხმება კარგავს ძალას. ამიტომ სომხეთის რეგკომმა მოახდინა მისი ანუღირება და მოითხოვს ნეიტრალური ზონიდან ქართული ჯარების გაყვანას.

სომხეთის სსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი ა. ბეკზადიანი,

18 დეკემბერი, 1920

ფონდი № 114, ან. 2ს., საქმე 26, ფურც. 4

**სომხეთის სსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარს ა. ბეკზადიანს
თბილისიდან**

თქვენი 18 დეკემბრის ტელეგრამა № 85-ის პასუხად საჭიროდ ვთვლით გაცნობით, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობას არ შეუძლია დაეთანხმოს სომხეთის რეგკომის გადაწყვეტილებას ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალურ ზონებთან დაკავშირებით გაფორმებული 13 ნოემბრის ხელშეკრულების სრულად ანულირების თაობაზე. ანულირება არ უნდა მოხდეს ცალმხრივი აქტით. მისი გაფორმება მოხდა სომხეთის ყოფილ ხელისუფლებასთან. თუ სომხეთში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების გამო უნდა დაისვას ამ შეთანხმების ანულირების საკითხი, მაშინ ამავე საფუძველზე ყველა დანარჩენი ხელშეკრულებაც უნდა გაუქმდეს, რომელსაც მოაწერა ხელი საქართველომ სომხეთის ყოფილ ხელისუფლებასთან.

უნდა აღინიშნოს, რომ ის ხელშეკრულება არ იყო განპირობებული არანაირი ფაქტობრივი გარემოებებით და დადო გარკვეული ვადით. საქათველოს მთავრობა მხარს უჭერს ყველა სადაო საკითხის გადაჭრას მშვიდობიანი გზით. ჩვენ არ დაგვირდგევია 13 ნოემბრის ხელშეკრულება. გთავაზობთ, დაუყოვნებლივ შევუდგეთ ამ საკითხების ერთობლივ განხილვას სპეციალური უფლებამოსილი წარმომადგენლების დელეგირების გზით. მეორეც, კატეგორიულად ვაცხადებთ, რომ სატელეფო ხაზები საქართველოს ტერიტორიაზე სრულად გამართულია და ჩვენი მხრიდან არავითარი წინაღობა არაა ერევანთან კავშირისათვის

საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე საბახტარაშვილი
ფონდი № 114, ან. 2ს., საქმე 26, ფურც. 5

საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს

სომხეთის რეგკომის სახელით გაცნობებთ შემდეგს: სომხეთის რეგკომს არ შეუძლია ცნოს თქვენი მთავრობის აპელირება 1920 წ. 13 ნოემბრის შეთანხმებაზე. ფორმალური მხარე სრულად გამორიცხავს თქვენი მთავრობის ყოველგვარ უფლებას აპელირებდეთ შეთანხმებაზე – ქართული ჯარის მიერ საზღვრის გადაკვეთისა და ნეიტრალური ზონის რიგი პუნქტების დაკავების შესახებ, რადგან ეს არის სომხეთის უდავო ტერიტორიის ნაწილი. მიუღებელია ნეიტრალური ზონის ადმინისტრაციულ წყობაში ჩარევა, ნეიტრალური ზონიდან სომეხი მოსამსახურეების დათხოვნა და ქართველებით ჩანაცვლება. მესამეც, მიუღებელია სადამსჯელო ექსპედიციის მიერ სომხური სოფლების შევიწროება, რომელსაც ჰქონდა ადგილი შინიხაში.

ამიტომ, ის შეთანხმება სომხეთის რეგკომის მიერ სრულად ანულირებულია და მოვითხოვთ ნეიტრალური ზონიდან ქართული ჯარის დაუყოვნებლივ გაყვანას.

სომხეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი. 18 დეკემბერი, 1920.
ფონდი № 114, საქმე 42, ფურცელი 3

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს

სომხეთის მთავრობა იძულებულია კვლავ მიგიითითოთ იმ მდგომარეობაზე, რომელიც სრულად გამორიცხავს თქვენს მიერ 13 ნოემბრის შეთანხმების ზუსტად შესრულებას. ასეთი მოსაზრება არ შეიძლება იქნას მიღებული სომხეთის მთავრობის მიერ, რადგან საყოველთაოდ ცნობილი დოკუმენტურად დადგენილი ფაქტებით დასტურდება, რომ ხელშეკრულების პირველი დღიდანვე თქვენ დაარღვიეთ შეთანხმება. თქვენი ჯარები შევიდა ნეიტრალურ ზონაში, დაიკავა კალაგერანი, შაგალი, ჯელალოღლი, ნიკოლაევკა და სხვა პუნქტები, რომლებიც უდავოდ არის სომხეთის ტერიტორია.

მიუღებელია ჩვენთვის ქართველი კომენდანტის დანიშვნა, სომეხი მოსამსახურეების დათხოვნა, 19 ნოემბერს აპარატის კაბინის დაკავება კალაგერანის სადგურში, ტელეგრაფისტების უმიზეზოდ და უსაფუძვლოდ დაპატიმრება, სადამსჯელო ექსპედიციები სომეხი გლეხების წინააღმდეგ სოფელ შინისში.

სომხეთის მთავრობა ვერ დაეთანხმება 13 ნოემბრის შეთანხმებას, რადგან იგი არ ეფუძნება არავითარ ფაქტობრივ გარემოებებს. ქართული ჯარების ყოფნა ნეიტრალურ ზონაში კარგავს ყოველგვარ გამართლებას.

ჩვენი მთავრობა მზადაა დასვას ეს საკითხი განსახილველად. ჩვენი მთავრობა თვლის, რომ ამ პუნქტებიდან თქვენი ჯარები დაუყოვნებლივ უნდა იქნას გაყვანილი, რადგან ეს სომხური ტერიტორიებია.

სომხეთის სსრ-ის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი ა. ბეკზადიანი
27 დეკემბერი, 1920

ფინდი № 114, საქმე 26, ფურც. 7

საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი

საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს, კობია გუსეინოვს (ბაქო)

ვადასტურებ 21 დეკემბერს თქვენი ტელეგრამის მიღებას. სომხეთის მთავრობა იძულებულია ყურადღება გაამახვილოს იმ მდგომარეობაზე, რომ ის საერთოდ გამორიცხავს 13 ნოემბრის შეთანხმებაზე აპელირების ყოველგვარ შესაძლებლობას. ეს ხელშეკრულება სრულად ანულირებულია. თქვენი მთავრობის ფორმალური მტკიცებულებას, რომ იცავთ 13 ნოემბრის შეთანხმებას, სომხეთი ვერ მიიღებს. საყოველთაოდ ცნობილია და დადგენილია ფაქტებით, რომ თქვენი ჯარები შეთანხმებას პირველი დღიდანვე არღვევენ. მათ დაარღვიეს ნეიტრალური ზონის საზღვრები და დაიკავეს კალაგერანი, ნიკოლაევკა და სხვა პუნქტები, რომლებიც არის სომხეთის უდავო ტერიტორია. თქვენ დანიშნეთ კომენდანტი, გაუშვით სომეხი მოსამსახურეები და ისინი ჩანაცვლეთ ქართველებით, 19 ნოემბერს დაიკავეთ სამუშაო ოთახები სადგურ კალაგარენში, უმიზეზოდ დააპატიმრეთ სადგურის ტელეგრაფისტები – გარეგინ ტერ არუთინოვი, ამბარცუმ პეტროსიანი, არტაშეს შავერდოვი... ბოლოს შევიდა დამსჯელი ექსპედიცია სომეხი გლეხების წინააღმდეგ შენისის სოფლებში.

ჩვენ ვერ დავეთანხმებით 13 ნოემბრის შეთანხმებას, რადგან იგი არ ეფუძნება არავითარ ფაქტობრივ გარემოებებს.

მოვითხოვთ, უკანონოდ დაკავებული ყველა პუნქტიდან თქვენი ჯარების გაყვანას, რადგან ეს არის სომხეთის ტერიტორიის ნაწილი.

სომხეთის სს რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი
ფონდი № 114, საქმე 42, ფურც.4

1921 წელი

ერევანი, საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი, ბეკზადიანს

1920 წ. 29 დეკემბრის თქვენი ნოტის პასუხად გაცნობებთ: თანახმა ვართ თქვენს წინადადებაზე დაევიწყოთ მოლაპარაკება ბორჩალოს უეზდის სამხრეთ ნაწილსა და მასთან დაკავშირებულ საკითხებზე. პრინციპში არ ვეწინააღმდეგებით რსფსრ-ს მონაწილეობასაც.

სარწმუნო ცნობების საფუძველზე ვაცხადებთ, რომ ჩვენს მიერ ბორჩალოს უეზდის სამხრეთი ნაწილის დაკავება წარმართა უმტკივნეულოდ, ექცეულების გარეშე. პირიქით, ადგილობრივი მოსახლეობა კმაყოფილი იყო, რადგან ქართული ჯარის შესვლამ შეაჩერა ლტოლვილების ტალღა და დაცარიელებული სოფლები კვლავ შეივსო მოსახლეობით. იქ დასაქმებულმა სომეხმა მოსამსახურებმა – სომხეთში მიმდინარე მოვლენების გათვალისწინებით, ყოველგვარი იძულების გარეშე დატოვეს ეს ადგილები და წავიდნენ სომხეთში.

ჩვენ არ გაგვიზავნია არც ერთი დამსჯელი ექსპედიცია. პირიქით, ვიცავდით მოსახლეობას და 11 დეკემბერს მძარცველებს უკან დავაბრუნებინეთ გატაცებული საქონელი. განმეორებითი ძარცვა განხორციელდა 11 და 15 დეკემბერს სოფელ არჩიკში. მოსახლეობის თხოვნით იქ შევიდა ჩვენი ქვედანაყოფი და დაიცვა ისინი.

რაც შეეხება აპარატების ოთახების დაკავებას სადგურ კალაგერანში და ტელეგრაფისტების დაპატიმრებას, ეს იყო გარდაუვალი და აუცილებელი ღონისძიება განპირობებული სამხედრო მოსაზრებებით, რადგან გექონდა ინფორმაცია, რომ ეს ტელეგრაფისტები გარეულნი იყვნენ უცხო ქვეყნის აგენტურაში და აწვდიდნენ ცნობებს ჩვენი ჯარების განლაგების შესახებ.

საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე საბახტარაშვილი
5 იანვარი, 1921 წელი

ფონდი № 114, ან. 2 ს., ს.11, ფურც. 16

ერევანი

საბჭოთა მისიით კარალიკისიდან

ცვლილება ქართულ ჯარში არაა. ვორონცოვკიდან ეკატერინფელდამდე და ეკატერინფელდში ქართული ჯარი არაა. ჯერ ვერ გავარკვიეთ რომელი გზიდან იღებენ სურსათს და იარაღს. ჯარის ნაწილი იმყოფება ლორეს სტეპებში. ვვარაუდობ, რომ ეს ჯგუფი ბაზირდება შულავერში – შულავერი-ოპრეტი-ჯელალოდლის ხაზზე, რაც მტკიცდება ოპრეტში 30 ჯარისკაცისა და ერთი ოფიცრის ჩამოსვლით. შულავერში ქართული ჯარი არაა, სადახლოში კი ბევრი კავალერისტია. ზუსტად

გავარკვიეთ, რომ ეკატერინფელდსა და შულავერში მდგარი სახალხო გვარდია გადაისროლეს წითელი ხიდის მიმართულებით. დაპატიმრებულებს ხერხეცენ გაქცევის მცდელობის საბაბით.

სამხედრო ხელმძღვანელი ოსიპიანცი.

8. 01. 1921

ფონდი № 114, საქმე 11, ფურც. 7

ხატისიანის ჩანაწერი

ჩვენთვის სასარგებლოა საქართველოსთან დავსვით არა მარტო ნეიტრალურ ზონის, არამედ სასაზღვრო დავის ყველა სხვა საკითხი

ჩვენთვის კარდინალური საკითხია ზღვაზე გასასვლელი. ასეთად ითვლებოდა ადრე ალექსანდრეცა, შემდეგ ტრაპიზონი, რიზე და ბოლოს ბათუმი. ბათუმის გარდა სხვა ვარიანტები უნდა უარყოფოთ, რადგან ისინი განუხორციელებელია. ალექსანდრეცზე არ ღირს საუბარი. რაც შეეხება შავი ზღვის პორტებს, ტრაპიზონი და რიზე უარყოფილ უნდა იქნას, როგორც განუხორციელებელი. ცხადია, რომ სომხეთს არ აქვს შესაძლებლობა გამონახოს კოლოსალური კაპიტალი ამ გზის მშენებლობისათვის.

კერძო კაპიტალი ააშენებს მხოლოდ შედარებით იაფ და შემოსავლიან გზებს. ჩვენს მოთხოვნებს აკმაყოფილებს აღმოსავლეთით მდებარე შავი ზღვის პორტი – ბათუმი. ეს პირველი. მეორეც – რკინიგზის გაყვანა ტრაპიზონიდან ან რიზედან ერზრუმში დაკავშირებულია დიდ სირთულეებთან და მოითხოვს კოლოსალურ ხარჯებს. ტრაპიზონიდან ერზრუმამდე – ოთხ მთაზე უნდა გაიჭრას 25 ვერსზე მეტი სიგრძის გვირაბები, ხეობების გადასალახად გაკეთდეს აკვადუკები. რიზედან მშენებლობის შემთხვევაში სირთულეებს ქმნის პონტოს ქედის კლდოვანი ქანები და საჭირო იქნება გვირაბების გაჭრა 6000 ფუტზე მეტ სიმაღლეზე, რაც ძალზე ძნელია.

თუ კი არსებულს ბათუმს მივუმატებთ, რიზესთან და ტრაპიზონთან შედარებით – ცხადია აქვს უპირატესობა. ეს არის ერთადერთი შესაძლო გასასვლელი ზღვაზე. ერთადერთი სარკინიგზო ხაზი სომხეთიდან გავა ჭოროხის ხეობის გავლით. ეს გზა მოკლეა ყველა სხვა ვარიანტთან შედარებით. გვირაბებისა და აკვადუკების გარეშე სომხეთი დაუკავშირდება ზღვას არა ერზრუმის დაცარიელებული რაიონების, არამედ სომხებით დასახლებული ყარს-ალექსანდროპოლის გავლით. ეს გზა 200 ვერსით მოკლეა ტრაპიზონის და 100 ვერსით მოკლე ბათუმი-თბილისი-ჯულფის მიმართულებაზე. ამდენად ბათუმი-ყარსი-ჯულფას ხაზი იქნება მსოფლიო მნიშვნელობის მაგისტრალი შავი და ხმელთაშუა ზღვების აუზებიდან, ასევე რუსეთიდან – შუა აზიის, სპარსეთის ყურისა და ინდოეთისაკენ. ასეთ შემთხვევაში არავინ დაიწყებს ადგილობრივი მნიშვნელობის გზის მშენებლობას.

საქართველოსთან მოლაპარაკებისას საჭიროა უზრუნველყოფოთ ბათუმის პორტის ტექნიკურ საკითხებში მონაწილეობა და მივადწიოთ ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს, ე.ი. ართვინის რაიონის დათმობას, რომელიც წარმოადგენს დაახლოებით 400 კვ.კმ-ს, ე.ი. უმნიშვნელო ნაწილს, მაგრამ იქ არის მეტად ფასეული სპილენძის საბადოები და ძანსულის სპილენძის ქარხანა.

დასაპროექტებელი გზა მიდის ჭოროხის ნაპირიდან ზევით ოლთი ჩაიამდე, შემდეგ პენიაკამდე. პენიაკთან მიმობნეული ცნობილი ქვანახშირის საბადოებიდან მდ. აგუნდიპკის გავლით მერდენეკისაკენ და იქედან ყარსისაკენ. ამ ვარიანტის უდიდესი უპირატესობა ისაა, რომ ის გაივლის ქვანახშირით მდიდარი საბადოების ტერიტორიას, რაც შეამცირებს ბაქოსთან დამოკიდებულებას. გარდა ქვანახშირისა, იქ სპილენძის მდიდარი საბადოებიცაა.

ამ პროექტის განხორციელების შემთხვევაში მოგვიწევს თურქეთის ტერიტორიაზე 70 ვერსის გავლა, რომელიც მოიცავს 300-400 კვ. ვერსის ფართობის ტერიტორიას. ცხადია, გასათვალისწინებელია თურქების მიერ ყარსის დაკავების ფაქტი, მაგრამ სომხეთის არსებობა შეუძლებელია ყარსის დაბრუნებისა და ყარსიდან შავ ზღვამდე გზის გარეშე.

საქართველოსთან დავა არის საზღვრის ოთხ მონაკვეთზე. 1. ლორე 2. ახალქალაქი 3. ყარსის ოლქი 4. ართვინის რაიონი. ახლა დგას ლორეს საკითხი, მაგრამ ეს ტერიტორია ჩვენია. ეთნოგრაფიული რეალიები, რეალური მოსახლეობა, მოსახლეობის ნება ჩვენს სასარგებლოდაა.

ქართველები ცდილობენ ჩვენი მიწების დაკანონებას საკუთარი სახელმწიფოს სტრატეგიულ და ეკონომიკურ ინტერესებზე აპელირებით.

ართვინის საკითხზე ჩვენ უნდა ვიყოთ მოსარჩლის მდგომარეობაში – ჩვენი სახელმწიფო ინტერესების საფუძველზე. ქართველები იქნებიან მოპასუხეები, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ართვინის რაიონში სომხების რაოდენობა არის 10-12 ათასი, ქართველი მუსულმანების რაოდენობა კი 20 ათასი.

აი ამიტომაც საჭირო ამ საკითხების ერთობლივი განხილვა.

შემდეგ. ქართველები სვამენ საქართველოსათვის ლორის საძოვრებისა (რომელიც მნიშვნელოვანია მესაქონლეობისათვის) და ალავერდის ქარხნის მნიშვნელობის საკითხს. ჩვენ შეგვიძლია დავაკმაყოფილოთ საძოვრებზე ქართველების მოთხოვნები საზღვრის სხვა, კერძოდ ყარსის ოლქის ჩრდილოეთით – საძოვრებით მდიდარ მონაკვეთზე.

საკითხი ალავერდის ქარხანაზე ჩვენთვის კარგავს მნიშვნელობას – თუ კი მივიღებთ ართვინის რაიონში ძანსულის ქარხანას.

თუ კი ბორჩალოს მაზრის ნეიტრალურ ზონაზე დავას გადავწყვეტთ სეპარატიულად, ჩვენ დავკარგავთ მომგებიან პოზიციას მოლაპარაკებაზე ჩვენთვის მნიშვნელოვანი ჭოროხის მარცხენა სანაპიროსთან დაკავშირებით.

გ. ხატისიანი, თიფლისი, 1921 წელი, 10 იანვარი“

სომხეთის ცსა, ფ. 114, ს. 12, ფურც. 13,14, 15

საქართველოს რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს

15 იანვარი, 1921 წელი

ნეიტრალური ზონის შესახებ სომხეთ-საქართველოს შორის გაფორმებული 1919 წლის იანვრის ხელშეკრულებით, ზუსტად განისაზღვრა ზონის მმართველობის სფეროს საკითხები. საქართველოს მთავრობამ დაკარგა სურვილი შეასრულოს ხელშეკრულების პირობები. ჩვენ ვერ დავუშვებთ ამას. უნდა მოვახდინო კონსტანტიტება საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მიერ განხორციელებული დარღვევებისა. მე არ შემიძლია სხვანაირი კვალიფიკაცია მივცე იმ ფაქტს, რომ ნეიტრალურ ზონაში გამოაცხადეთ სამხედრო მდგომარე-

ობა და ადმინისტრაცია დაუქვემდებარეთ სამხედრო გუბერნატორს. იანვრის ხელშეკრულებაში ეს არ იყო გათვალისწინებული.

უნდა მივითითოთ სხვა ფაქტებზეც: იქაურ მაცხოვრებლებს ძალადობრივად მოაწერინეთ ხელი ნეიტრალურ ზონაში საქართველოს ხელისუფლების აღიარების შესახებ. ეს შემთხვევები იყო უზუნდიარში, ვორონცოვკაში და სხვაგან. ხელმოწერის მოწინააღმდეგენი ზოგან დააპატიმრეთ.

გვაქვს სარწმუნო ცნობები მოქალაქეთა გადაადგილების შეზღუდვებთან დაკავშირებით. ასევე ცნობილი გახდა, რომ სადგურ სანაიანში, რომელიც ნეიტრალურ ზონაშია, თქვენს მიერ სადგურის კანტორის შენობის ძალით დაკავების შემდეგ მოხსნეს ამ დაწესებულებაში არსებული ტელეგრაფის აპარატი, რომელიც სანაიანს აკავშირებდა კარაკლისთან. კარაკლისი კი სომხეთის სოციალისტური რესპუბლიკის ტერიტორიაზეა.

მსგავსი ქმედებანი ეწინააღმდეგება ორი მეზობელი ქვეყნის თანასწორუფლებიანი ურთიერთობის პრინციპებს ნეიტრალური ზონის მმართველობის სფეროში. ვაცხადებთ პროტესტს და ვიმედოვნებთ, რომ არსებული პრობლემები მოგვარდება.

სომხეთის სოციალისტური რესპუბლიკის სრულუფლებიანი წარმომადგენელი საქართველოში

ფონდი № 114, ან, 2ს., საქმ. № 22, ფურც. 80. ასევე, საქმე 26, ფურც. 54-55

ბაქოში თბილისიდან

ერევანი - მრავიანს,

კოპია ბაქოში ათაბეგოვს,

მოსკოვში ტერ გაბრიელიანცს.

დღეს, საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრმა გადმოცვა საპროტესტო ნოტა: „11 თებერვალს, ღამით, სომხეთის მხრიდან რეგულარული არმიის ნაწილებმა განახორციელეს მოულოდნელი თავდასხმა ჩვენს პოსტებზე ბეზობდალის გავლით სადგურ შაგალიზე და სოფელ შიხინზე (ბორჩალოს უეზდი). ჩემი მთავრობა ამ თავდასხმას განიხილავს, როგორც ვერაგულს. არავითარი ფაქტობრივი გარემოებით არ შეიძლება ამ აგრესიის გამართლება. ეს იმ დროს, როცა საქართველო მტკიცედ ადგას მშვიდობიანი თანამშრომლობის გზას მეზობელ რესპუბლიკასთან. ჩვენ არაერთხელ შევთავაზეთ – სადაო საკითხები გადაგვეწყვიტა და მიგვეღწია შეთანხმებისათვის – ჩვენს მიერ გადადგმული ნაბიჯების შესაბამისად. სომხეთის საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარის – ბეკზადიანის თბილისში ყოფნისას პირადი მოლაპარაკებების დროს მივალწიეთ შეთანხმებას შევდგომოდით მოლაპარაკებას ბორჩალოს უეზდზე.“

ჩემი მთავრობის სახელით გამოვხარტავ ყველაზე ენერგიულ პროტესტს და გაცნობებთ, რომ მოელი პასუხისმგებლობა ეკისრებათ ამ თავდასხმის ორგანიზატორებს“

მე ვუპასუხე საქართველოს მთავრობას, რომ ველოდები ინფორმაციას. ნეიტრალური ზონის საკითხი უნდა გადაწყდეს მომავალ კონფერენციაზე მშვიდობიანი გზით. ძალისმიერი გზით ტერიტორიული საკითხების გადაწყვეტა მიუღებელია ამა თუ იმ რესპუბლიკის ცალმხრივი აქტებით. საქართველოს აქვს მიზანი – შეასრულოს თავისი ვალდებულებები და გაიყვანოს ჯარი ნეიტრა-

ღური ზონიდან. იქ არ უნდა იდგეს არავისი ჯარი. ამ საფუძველზე შესაძლებელი იქნება მომწიფებული კონფლიქტის ლიკვიდირება. გთხოვთ სასწრაფოდ ჩამაყენოთ საქმის კურსში მთავრობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილებების შესახებ, რაც მჭირდება საქართველოსთან მეზობლური ურთიერთობებისათვის

შაგერდოვი

ჩინერიმა წერილი ჩაიბარა 15 იანვარს, 1921.

ფონდი № 114, საქმე 26, ფურც. 82-83.

საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს

26 იანვარი, 1921 წელი

საქართველოში, სომხეთის სსრ-ის სრულფლებიანი წარმომადგენლობის შენობაში კერძო პირებმა გიორგი და სოფიო კოტიაშვილებმა დაიკავეს ორი ოთახი, მესამე ოთახში კი დააწყეს დიასახლის ზუბალოვის კუთვნილი ავეჯი. დაწესებულებაში გარეშე პირთა ყოფნა ქმნის უხერხულობებს. ამავე დროს, სამუშაო ოთახები ესაჭიროება წარმომადგენლობას. გთხოვთ მიმართოთ შესაბამის სტრუქტურებს გამოათავისუფლონ დაკავებული ოთახები.

ფონდი № 114, ან. 2ს., საქმე 11. ფურც. 72.

არმენკომის დადგენილებიდან სომეხი ლტოლვილების შესახებ

1921 წლის 31 მაისი

1. სრულფლებიან წარმომადგენლობაში დარეგისტრირებულია 1600 ლტოლვილი. მათი დიდი ნაწილი საქართველოში გადავიდნენ ყარსიდან, ალექსანდრეპოლიდან, ბაიაზეთიდან, იგდირის რაიონებიდან სომხეთ-თურქეთის 1920 წლის ომის შემდეგ. ისინი საქართველოში წავიდნენ, რადგან მათი სამშობლო დაიკავეს თურქებმა.

2. ჩვენი მონაცემებით, თბილისში, ნავთლულში, მადათოვის კუნძულზე, სადგურის რაიონში, ვორონცოვის ქუჩაზე და მდ. მტკვრის გაყოლებაზე – ვორონცოვის ქუჩიდან ნავთლულამდე ღია ცის ქვეშ ცხოვრობს 6-8 ათასი ლტოლვილი;

3. ლტოლვილების სასურსათო მდგომარეობა კატასტროფულია;

4. მძიმეა სამედიცინო – სანიტარული მდგომარეობაც

საჭიროა მათთვის გაიხსნას დიდი საავადმყოფო, თუნდაც 100 საწოლით. ლტოლვილების დიდი ნაწილი ცდილობს წავიდეს რუსეთში, ბათუმში. ის ლტოლვილები, რომლებიც მოემართებიან სომხეთისაკენ, ითხოვენ გარანტიებსა და სასოფლო-სამეურნეო იარაღებს.

საქართველოში სომხეთის სრულფლებიანი წარმომადგენლობა

ფონდი № 114, საქმე № 46 , ფურც. 51

საქართველოს სსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის ა. სვანიძის წერილი სომხეთის სსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის მრავიანისადმი:

საქართველოს რკინიგზა მთავრდება სადახლოსთან. მაგრამ სარკინიგზო მატარებლებს სადახლოდან შულავერამდე აცილებს სომხეთის მილიცია, რაც ქმნის არანორმალურ ვითარებას და წინააღმდეგობებს, რათა ქართულმა რკინიგზის მილიციამ შეასრულოს მისი ფუნქცია. მიუხედავად იმისა, რომ ლტოლვილებს ეკრძალებათ საქართველოში შემოსვლა, სომხეთიდან მუდმივად შემოდიან ისინი – იცავს რა სომხეთის სარკინიგზო მილიცია რკინიგზას ჩვენი ტერიტორიის ნაწილზე და არ იღებს არავითარ ზომებს ლტოლვილების შესაკავებლად. ასეთი მდგომარეობა ხელს წუყობს სხვადასხვა სახის ბოროტმოქმედებას კონტრაბანდის საქართველოში შემოტანასთან დაკავშირებით.

გთხოვთ გასცეთ განკარგულება, რათა საქართველოს მონაკვეთზე სომხეთის რკინიგზის მილიცია ჩანაცვლდეს ქართული მილიციით.

ამასთან, საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტრო საჭიროდ თვლის გაირკვეს და საბოლოოდ გადაწყდეს საქართველო-სომხეთის სასაზღვრო საკითხები და ეს დაევალოს განსაკუთრებულ კომისიას, რომლის წარმომადგენლები საქართველომ უკვე დაასახელა. გთხოვთ თქვენც შექმნათ მსგავსი კომისია. იმედია თქვენი მხრიდან არ იქნება წინააღმდეგობა.

საქართველოს სსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი ა. სვანიძე,

31 ოქტომბერი, 1921 წელი

ფონდი № 114, საქმე № 26, ფურც. 98

საქართველოს სსრ რევოლუციური კომიტეტს მოხსენებითი ბარათი.

საქართველოში დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდეგ ყველა პოლიტიკური პარტიის ინიციატივით ჩამოყალიბდა სომხების ეროვნული საბჭო საქართველოში. მათ მიერ მოძიებული საშუალებებით ხდებოდა სომხების ყველა კულტურული ღონისძიების ორგანიზება, რისთვისაც ინახავდა 120 სკოლას, დაზარალებულ სომხურ ოჯახებს, გაჭირვებულებს ეხმარებოდა სურსათით, სხვა საყოფაცხოვრებო საჭიროებებით. მან თავის ხელში თავი მოუყარა ყველა სომხურ კულტურულ დაესებულებას, ბიბლიოთეკას, თეატრს, თავის ირგვლივ გააერთიანა ლიტერატურისა და ხელოვნების ყველა მიმართულება.

თბილისში წითელი არმიის შესვლისთანავე სომხეთის რევკომის თავმჯდომარის სურენ ერზინკიანისა და ადგილობრივი სომეხი კომუნისტების ინიციატივით დაფუძნდა სომხების კულტურულ-საგანმანათლებლო ორგანიზაცია „იაკულტი“-ს დროებითი კომისარიატი. სომხეთის ყოფილი ეროვნული საბჭოს ფუნქციით, რომელმაც აღრიცხა სომეხთა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებების ყველა ქონება საქართველოში და მიიღო ზომები მათ დასაცავად – საქართველოს რევკომის განსაკუთრებულ განკარგულებამდე.

გაცნობებთ, რა აღნიშნულის შესახებ, სომეხთა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულება „იაკულტი“-ს დროებითი კომისარიატი გთხოვთ გასცეთ განკარგულება, რომ ყველა ეს დაწესებულება შევიდეს სომხეთის განათლების

სახალხო კომისარიატის შემადგენლობაში და ცნობილი იქნან ისინი სახელმწიფო დაწესებულებებად.

დროებითი კომისარიატი და ხელწერა
1921 წ. 16 მარტი

ფონდი № 114, ან. 2ს, საქმე 62, ფურც. 17

ერევანი

საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარს, ამხ. მრავიანს.

ტელეგრამა № 637 (1922 წ. მარტი) ერთადერთია, რომელიც მივიღე თქვენგან. საკონსულომ ბათუმში ჯერ კიდევ 27 თებერვალს შეაჩერა თავისი საქმიანობა. 13 მარტიდან იგი ლიკვიდირებულია. ყველა საქმეს და დოკუმენტს გადმოვიგზავნის კურიერით.

საკონსულოს მუშაობის შეჩერებამ ადგილობრივი თურქეთელი სომხები ჩააგდო გაურკვეველობაში. მათ არ იცინან, ვის მიმართონ ადგილობრივი თუ უცხოეთის პასპორტებისათვის, რადგანაც თურქეთელი სომხები, რომელთა უმეტესობა ღარიბია, აქ ძალიან ბევრია და მათი მდგომარეობა გამოუვალია.

ვთხოვთ მიგვეითითოთ, როგორ მოიქცნენ ისინი, ვის მიმართონ პასპორტებთან დაკავშირებით.

ეკონომიკური წარმომადგენელი მ. კაზარიანი
ფონდი № 114, ანაწ. 2 ს.საქმე 146 , ფურც. 30

ბათუმში სომხეთის სსრ ეკონომიკურ წარმომადგენელს მ. კაზარიანს

ამხ. მრავიანის განკარგულებით, თურქეთის სომხები პასპორტებს მიიღებენ რსფსრ-ს საკონსულოში.

24 მარტი, 1922

ფონდი № 114, საქმე 146, ფურც. 31

ანანერები

რუსეთის (სანკტ-პეტერბურგი) ცენტრალურ სახელმწიფო – ისტორიულ არქივში დაცული მასალების ქსეროასლები (კოლექცია)

N რიგზე	საქმის ინდექსი	საქმის დასახელება	კოდური თარიღები	ფურცლის რაოდენობა	შენიშვნა
1	2	3	4	5	6
12		ნუსხა-რუსეთის (პეტერბურგი) ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცული დოკუმენტების საქართველოს შესახებ.	1811-1924	386	
13		ნუსხა-რუსეთის (პეტერბურგი) ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცული დოკუმენტების საქართველოს შესახებ.	1838-1882	35	

14		საქართველოს რუკები	1817-1819	10	
15		თ.პ. პასკევიჩის ჩანაწერები და მიმოწერა ასევე კარგანოვის აგენტურული შეტყობინებები საქართველოში მდგომარეობის შესახებ.	1826-1847	69	
16		მიმოწერა წმინდა სინოდის ხელმძღვანელობასთან , პროკურატურასთან და სხვა.	1851-1856	8	
17		მასალები საქართველოს შესახებ	1887	14	
18		მასალები-ნავსადგურის და მისი ტერიტორიის გეგმის დამტკიცების შესახებ. (ოქმები, მოხსენებები და სხვა)	1897-1899	39	
19		ინფორმაცია მრეწველობის შესახებ	-----	38	
20		მიმოწერა ბათუმის ოლქის მთავარი ინსპექციის დ. ი.ხუშენსკის მოხსენებითი ბარათი ბათუმის გავლით ინდოეთ-ევროპის სავაჭრო გზის განვითარების შესახებ.	1910	16	
21		სხდომები და საქარხნო წოდების ინსპექტორის მოხსენებები მრეწველობის მდგომარეობის შესახებ.	1910	26	
				შეგვრა	№ 2

მოცემულ აღწერაში შეტანილია 10 (ათი) საქმეთა ერთეული ნომრით № 12-დან № 21 – ის ჩათვლით, სალიტერო/ ნომერი გამოტოვებული არ არის .

საზღვარგარეთთან, საზოგადოებასთან, მასმედიასთან, ურთიერთობის პუბლიკაციის და გამოყენების სამსახურის

უფროსი: თ. ფუტკარაძე

უფროსი სპეციალისტები: ც. ცინცაძე

ნ. ქიქავა

დამტკიცებულია საარქივო სამმართველოს საექსპერტო შემოწმებელი კომისიის მიერ

ოქმი N 1, 1 აპრილი, 2022

სარჩევი

1. თამაზ ფუტკარაძე, სასაზღვრო დავების საკითხი მრუდე სარკეში სომხეთ-საქართველოს ომი (1918 წ. დეკემბერი).....	4
2. მერაბ მეგრელიშვილი, ჩაქვის საუფლისწულო მამულის ისტორიიდან.....	37
3. მარინე ჯინჭარაძე, ჩრდილოეთის რენესანსი – გერმანული სკოლა.....	46
4. თამაზ ფუტკარაძე, კახა ფუტკარაძე, რელიგიური ასპექტები და ქალთა საკითხი საბჭოთა თეისტური პოლიტიკის პრიზმაში.....	50
5. ნატო ქიქავა, ციცი ცინცაძე, თამაზ ფუტკარაძე, ხელმარდიანი ოსტატი – მუზეუმ „ბორჯღალოს“ შემოქმედი ფონდის მიმოხილვა.....	65
6. ნინო გოგიტიძე, ბათუმის წმინდა მიქაელ – მთავარანგელოზის ეკლესია (1884-1914 წწ.) აჭარის საარქივო სამმართველოში დაცული მასალების მიხედვით (ფონდ ი-55-ის მიმოხილვა)	71
7. მზია სურმანიძე, ნინო გოგიტიძე, ბათუმის წმინდა ალექსანდრე ნეველის ტაძარი საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტების მიხედვით (ფონდ ი-43-ის მიმოხილვა)	80

ბახსენება

1. ელგუჯა ჩაგანავა, ავთანდილ ლეონიძე არ დავიწყება მოყვრისა. თენგიზ პარმაქსაზაშვილი – მეგობარი, კოლეგა, პროფესიონალი არქივისტი.....	94
--	----

ა რ ხ ე ი ო ნ ი XXIV საარქივო დოკუმენტები

1. სსსრ სტატისტიკის ცენტრალური სამმართველო, სრულიად საქართველოს 1923 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერა. მეკომურთა სია.....	101
1. სოფ. ახალდაბა.....	101
2. ოქროპილაური	102
3. წელისაყარი	103
4. სოფ. ნაგომარი	103
5. სოფ. ნადვარევი	103
6. სოფელი ძაღიანი.....	104
7. სოფელი ფოთარო.....	104
8. სოფელი ინწკირვეთი.....	105
9. სოფ. წყაროთა	106
10. სოფ. ჭალა.....	107
11. სოფ. ხემოხევი.....	108
12. სოფ. ბრილი	109
13. სოფ. ვანი.....	110
14. სოფ. ბარათაული	111
15. სოფ. ცენტერაძეები.....	112

16. სოფ. გომარდული.....	113
17. სოფ. ტაკიძეები	114
18. სოფ. ცივაძეები	115
19. სოფ. დუზღავანა.....	116
20. სოფ. ვარჯანაული.....	117
21. სოფ. ცხემლისი.....	118
22. სოფ. ცეკვა.....	119
23. სოფ. ხაბელაშვილები.....	120
24. სოფ. ჟანივრი	121
25. სოფ. ჩანჩხალო	122
26. სოფ. სხაპელა	124
27. სოფ. ბესელაშვილები.....	125
28. სოფ. ყაიბაში	126
29. სოფ. მოფრინაძე.....	126
30. სოფ. სამოლიძე.....	128
31. სოფ. ლაკლაკიძე	129
32. სოფ. წაბლანიძე.....	130
33. სოფ. ტბეთი.....	132
34. სოფ. ჯაბნიძე.....	133
35. სოფ. ცინარიძე.....	135
36. სოფ. გოგაძე.....	136
37. სოფ. ქიძინიძე.....	139
38. სოფ. დაბაძველა.....	140
39. სოფ. ნენია	141
40. სოფ. გუნდაური	143
41. სოფ. ფეთელაური (მჭედლური).....	144
42. სოფ. ბუთულაური (ქედლები)	145
43. სოფ. ფურთიო	146
44. სოფელი ნიგოზეული.....	148
45. სოფ. დარჩიძე	150
46. სოფ. ტომაშეთი	152
47. სოფ. შუბანი.....	153
48. სოფ. კობალთა	154
49. სოფ. ქუთაური.....	155
50. სოფ. მახალაკიძეები	155
51. სოფ. ოლადაური (ჯუმუშაური).....	157
52. სოფ. პაპოშვილები.....	159
53. სოფ. მაწყვალთა.....	160
54. სოფ. კარაპეტი.....	161
55. სოფ. კვიახიძე.....	162
56. სოფ. გოგნიაური.....	163
57. სოფ. გოგნიაური.....

**II. სომხეთის სახელმწიფო არქივში დაცული დოკუმენტები
საქართველო-სომხეთის სასაზღვრო დავასთან დაკავშირებით**

სომხეთის ისტორიული არქივი

სომხეთის სსრ. საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი

1. შეთანხმება საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასა და სომხეთის რესპუბლიკას შორის ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალურ ზონაში ქართული ჯარის დროებითი შეყვანის თაობაზე.....	165
2. საქართველოს რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს.....	166
3. ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის კომისარიატი მიმოწერები ნეოტრალური ზონის ტერიტორიულ საკითხებზე.....	167
4. ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის კომისარიატი	168
5. სომხეთისა და საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროების ნოტები – საქართველოს მიერ სომხეთის საზღვრების დარღვევის შესახებ.....	168
6. 1920 წ. 25 ნოემბერი. სომხეთის დიპლომატიურ წარმომადგენელს საქართველოს მთავრობაში	169
7. ბორჩალოს უეზდის ნეიტრალური ზონის კომისარი.....	170
8. პრედჩეკა, ამხ. აივაზოვს.....	170
9. ერევანი. რეკომის თავმჯდომერე კასიანს!.....	170
10. რეკომის თავმჯდომერეს კასიანს.....	170
11. საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს.....	171
12. ტელეგრამა. თფილისი, სანაიანის ქართული ჯარების სარდალს.....	171
13. კარაკლისის უეზდის რეკომის წევრის ერვანდ აირაპეტიანის მოხსენება უეზდში სამხედრო მდგომარეობის შესახებ.....	171
14. თბილისი. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს.....	172
15. სომხეთის სსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარს ა. ბეკზადიანს, თბილისიდან.....	173
16. საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს.....	173
17. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს.....	174
18. საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი. საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრს, კოპია გუსეინოვს (ბაქო).....	174
19. ერევანი, საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარიატი, ბეკზადიანს.....	175
20. ერევანი. საბჭოთა მისიით კარალიკისიდან.....	175
21. ხატისიანის ჩანაწერი: ჩვენთვის სასარგებლოა საქართველოსთან დავსვით არა მარტო ნეიტრალურ ზონის, არამედ სასაზღვრო დავის ყველა სხვა საკითხი საქართველოს რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს.....	176
22. ბაქოში თბილისიდან	177
23. ერევანი - მრავიანს, კოპია ბაქოში ათაბეგოვს, მოსკოვში ტერ გაბრიელიანცს.....	178
24. საქართველოს საგარეო საქმეთა სამინისტროს.....	179

25. არმენკომის დადგენილებიდან სომეხი ლტოლვილების შესახებ.....	179
26. საქართველოს სსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის ა. სვანიძის წერილი სომხეთის სსრ საგარეო საქმეთა სახალხო კომისრის მრავიანისადმი: საქართველოს სსრ რევოლუციური კომიტეტს მოსხენებითი ბარათი	180
27. ერევანი. საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარს, ამხ. მრავიანს.....	181
28. ბათუმში სომხეთის სსრ ეკონომიკურ წარმომადგენელს მ. კაზარიანს.....	181

III. ანაწერები

1. რუსეთის (სანკტ-პეტერბურგი) ცენტრალურ სახელმწიფო – ისტორიულ არქივში დაცული მასალების ქსეროასლები (კოლექცია)	181
--	-----

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0186, ა. ჰოლიბაოვსკაიას №4. ☎: 5(99) 33 52 02, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal505@ymail.com; gamomcemlobauniversali@gmail.com